

Anuarul Muzeului Satului Bănăţean Timișoara

MEMORIA SATULUI ROMÂNESC

vol. 7

Editura Eurostampa
Timișoara 2009

ANUARUL MUZEULUI SATULUI BĂNĂȚEAN
TIMIȘOARA

**MEMORIA
SATULUI ROMÂNESC**

Volumul VII

Colegiul de redacție:

Editor coordonator: Andrei Milin
Redactor responsabil: Melania Călărășanu
Referenți științifici: Prof. Univ. Dr. Ioan Godea
Prof. Univ. Dr. Ioan Viorel Boldureanu
Secretar de redacție: Cătălin Balaci
Membri: Ioan Viorel Popescu, Ioan Traia,
Maria Mândroane

Muzeul Satului Bănățean

str. Avram Imbroane nr. 1

Tel/Fax:0256225588

© Responsabilitatea conținutului revine întru totul autorilor

ISSN 1843-2077

Editura Eurostampa

Timișoara, Bd. Revoluției din 1989, nr. 26

Tel./fax: 0256-204816

E-mail: edituraeurostampa@gmail.com

www.eurostampa.ro

Tiparul executat la *Eurostampa*

ANUARUL MUZEULUI SATULUI BĂNĂȚEAN
TIMIȘOARA

**MEMORIA
SATULUI ROMĂNESC**

Volumul VII

Editura Eurostampa
Timișoara, 2009

ANUARUL MUZEULUI SATULUI BĂNĂȚEAN TIMIȘOARA

I. STUDII ȘI COMUNICĂRI

LEGEA TRIBULUI VASOJEVIĆ – UN EXEMPLU DE OBICEI AL PĂMÂNTULUI ÎN SUD - ESTUL EUROPEI

Dr. Andrei Milin

Cuvinte cheie: *cutuma, dreptul cutumiar, obiceiul pământului, trib slav, legea Vasoievicilor, Muntenegru*

Mots-clefs: *coutume, le droit coutumier, la coutume de la terre, la tribu slave, la loi des Vasojević, le Monténégro*

La loi de la tribu Vasojević - exemple de coutume de la terre dans le Sud-Est de l'Europe

Résumé: *L'auteur définit le droit reposant sur la coutume de la terre et explique l'évolution de la coutume de la terre, son fonctionnement et le rôle dominant de la coutume dans un système juridique complet des lois non écrites chez les tribus slaves de l'Europe du Sud-Est, jusqu'à la première moitié du XX-ème siècle. Ensuite il présente et commente la loi de la plus grande tribu du Monténégro, la loi des Vasojević, ses 17 points.*

Cutuma, obiceiul juridic sau, cum s-a numit în trecutul istoric, obiceiul pământului, se naște prin repetarea aplicării aceleiași idei juridice într-un număr de cazuri individuale succesive, prin crearea de precedente.

Obiceiul pământului a fost cel mai bogat și cel mai important izvor de drept în societățile umane până la apariția dreptului scris. Dreptul cutumiar a reglementat viața oamenilor de la începutul organizării acestora, constituind primele norme juridice după care urmau să fie reglementate și satisfăcute necesitățile sociale ale oamenilor.

Trebuie menționat că termenul *obiceiul pământului* nu a fost și nu este consacrat în literatura de specialitate și de jurisprudență drept unic. Normele cutumiare care au stat la originea dreptului nostru privat sunt cunoscute și sub alte denumiri, precum: „legea țării”, „legile pământului”, „pământescul obicei”, „dreptul nostru vechi”, „dreptul pământesc” etc.¹

Normele obiceiului pământului nu erau scrise, nu erau fixate și nici întru totul precise, ci se întâlneau sub formă de principii difuze și variabile, transmise verbal din generație în generație, ele fiind produsul vieții sociale înseși. Atât la origini, cât și pe parcurs, obiceiul pământului era norma și forța principală de

1 V. Hanga, *Les institutions du droit coutumier roumain*, Academia Română, București, 1988, p. 160

coeziune a oamenilor în societate, exercitând astfel rolul de apreciere și sancționare a comportării lor. Datorită acestui fapt, obiceiul pământului a fost întotdeauna respectat de populațiile umane, iar instanțele judecătorești l-au aplicat constant în judecată, fără vreo interdicție sau restricție.

Potrivit normelor obiceiului pământului, se soluționau, chiar și după apariția reglementărilor scrise, unele chestiuni privitoare la moștenire, testamente, donații, putere părintească, proprietate, împrumuturi, vânzare-cumpărare, tovărășii etc.

Aplicarea normelor obiceiului pământului se explică prin fixarea lor adâncă în conștiința oamenilor, dar și prin faptul că normele scrise nu au reușit să acopere toate aspectele vieții juridice și social-economice ale populației, precum și datorită faptului că oamenii se refereau adesea la *obicei*, iar instanțele, în lipsă de reglementări precise, le aplicau constant.

Obiceiul pământului se consulta și se aplica în justiție în chestiuni de procedură și chemare în judecată, de administrare și putere a probelor, de prescripție, la executarea hotărârilor judecătorești etc. Cauzele acestei aplicări erau aceleași - simplitatea unor astfel de proceduri și acceptul populației de a le executa.

La începutul secolului al XX-lea și chiar și astăzi se mai cunosc importante instituții ale obiceiului pământului, printre care: Înfrățirea; Partajul căminului părintesc; Indiviziunea între frați; Partajul casei părintești; Îndatorirea fraților de a înzestra pe surori, precum și raportul la masa succesiunii; Giurătorii etc., obiceiuri întâlnite și actualmente, îndeosebi în mediul rural.

Întrebuințat îndelung în justiție, obiceiul pământului a prins rădăcini adânci în conștiința poporului. Jurisprudența mai veche ne demonstrează că, ori de câte ori norma scrisă venea în conflict cu obiceiul pământului (abordarea diferită a chestiunii în litigiu sau insuficiența reglementărilor scrise), legea scrisă trebuia să cedeze în fața dreptului pământesc care, în asemenea caz, avea superioritate.

Societatea tribală slavă, păstrată parțial la sârbii din România și mai bine în câteva regiuni din preajma Alpilor Dinarici: Muntenegru, Herțegovina, Boka și Albania păstrează câteva caracteristici arhaice interesante. Fiecare *trib* are teritoriul său distinct, cu localitățile permanente în centrul acestui teritoriu, iar în jurul acestui spațiu se află pământ nelocuit, cu caracter parțial neutru². În unele părți acea zonă este atât de vastă încât se poate umbla și toată ziua fără să se întâlnească o localitate. Această zonă este formată din păduri și pajiști și proprietatea asupra lor a fost disputată de-a lungul vremurilor de *triburile* învecinate. Acest cordon de pământ este proprietatea întregului trib și se numește *plemenska zajednica* (comunitate tribală)³.

Triburile sunt formate din frații, iar frațiile din familii înrudite. Fratriile

2 J.Erdeljanović, *Stara Crna Gora (Vechiul Muntenegru)*, Belgrad, 1926, Passim

3 *Ibidem*

sunt întodeauna stabilite grupat, în sate sau în cadrul unor sate. Legătura dintre ele este dată de același nume de familie, aceeași *slavă* (sfânt patron al familiei) și tradiția asupra originii comune. Vuk Karadžić menționează în anul 1837 că muntenegrenii nici nu au sate adevărate, ei vorbind doar de *triburi*. Toate fratriile importante au și câte o biserică. Membrii fratriilor se sprijină și se ajută în toate privințele, orice jignire sau agresiune la care este supus un membru fiind preluată de *trib*. Acest fapt este cel mai evident în cazul răzbunării sângelui care era întâlnită în Muntenegru și Albania până la jumătatea secolului al XX-lea. În fruntea fratriciei se află un *knez* sau un *voievod*, cel din urmă având rolul de conducător militar al *tribului*. Unele fratrii respectă dreptul unei familii de a propune conducători, altele organizând alegeri pentru această funcție.⁴

Întotdeauna triburile au avut o organizare socială complexă și s-au guvernat după obiceiul pământului. Sistemele de legi au fost adunate și publicate în secolele al XIX-lea și al XX-lea (Grbaljski Zakonik, Poljički Statut, Vasojevički Zakon).

Pentru a exemplifica cele expuse anterior, voi reda și comenta, în continuare *Vasojevički Zakon (Legea Vasojevicilor)*, legea celui mai numeros trib muntenegrean.

Legea tribului Vasojević

1. Să se împace fără condiții toate fratriile vasoievicilor și sârblicilor. Cine nu dorește să o facă de bună voie, să fie obligat.

Împăcarea necondiționată este cea împăcare pe care o realiza comunitatea prin autoritatea sa în cazurile când părțile implicate nu puteau ajunge la un consens. Cele mai dese cazuri de împăcare necondiționată au avut loc în cazul răzbunărilor de sânge, când, din cauza duratei acestor conflicte, existența biologică a grupurilor implicate putea să ajungă în pericol. Împăcarea, cadrul și compensațiile erau stabilite de un tribunal desemnat de trib și nu puteau fi contestate.

Tribul Vasojević este cel mai mare trib muntenegrean, întemeiat de *Vaso*, strămoșul comun al membrilor tribului din secolul al XIV-lea și al cărui teritoriu era situat în partea de est al Muntenegrului.

Sârblici-i (străini de trib, alogeni) sunt numiți toți vecinii tribului Vasojević, populație care a fost deposedată de teritoriile în care s-au stabilit membrii tribului și cu care aceștia s-au aflat în conflict de la început. Prin extensie, în acest caz, denumirea amintită se referă la toate populațiile sârbe cu care tribul ar putea intra în conflict.

2. Un cap de bărbat să fie trei sute de groși iar un cap de femeie trei sute unu.

---

⁴ *Ibidem*

După împăcarea dintre ucigaș și familia ucisului, făptașul trebuie să plătească familiei păgubite o anumită sumă de bani ca și compensație pentru pierderea suferită. În cadrul tribului Vasojević această sumă era de o mie și unu groși pentru uciderea unui creștin și o mie de groși pentru uciderea unui musulman. Această sumă era una considerabilă pentru acea perioadă, mai ales că erau afectați de sărăcie. De aceea s-a hotărât diminuarea compensației pentru un cap de bărbat la trei sute de groși, iar pentru un cap de femeie la trei sute unu. Există și o explicație pentru această discriminare: în perioada redactării acestor legi (1830 - 1840), bărbații din tribul Vasojević au participat la o campanie militară ajungând până pe teritoriul actual al Bulgariei. Acasă au ajuns zvonuri care susțineau că toți au murit de pe urma unei epidemii. De pe urma zvonurilor au profitat turciții, care le-au răpit femeile, omorând multe dintre ele. La întoarcere, foștii combatanți s-au răzbunat, ucigând mulți turciți. După împăcarea necondiționată impusă de trib, s-a hotărât ca un cap de femeie să fie despăgubit cu trei sute unu groși, toate femeile ucise fiind creștine, iar un cap de bărbat să fie despăgubit cu trei sute de groși, toți cei uciși fiind musulmani. Diferențierea era în continuare dictată de apartenența confesională și culturală și nu depindea de sex.

3. *Să nu se construiască moschei noi iar cele vechi să fie abandonate.*

Este vorba de o măsură menită să prevină și reprime răspândirea islamului în teritoriile tribului.

4. *Pe turciți să nu-i ucidă nimeni ci să fie lăsat fiecărei frății să-i întoarcă pe ai săi în credința străbună.*

În urma uciderii femeilor creștine, episod amintit anterior, s-a dorit eliminarea completă a populației convertite la islam, numită *turciți*, fără a ține cont de participarea acestora la episodul amintit. S-a constatat, însă, că mulți au fost ajutați de neamurile lor creștine. Din acest motiv s-a decis ca fiecare neam să se ocupe de turciții săi, să îi reconvertească la creștinism de bună voie sau cu forța, turciții nefiind în măsură să solicite daune pentru neajunsurile suferite cu acest prilej.

5. *Cine se turcește astăzi și primește credința mincinoasă, să fie turc.*

Cei ce se converteau la islam continuau să trăiască în comunitate, să participe la viața cotidiană a tribului. Pentru a împiedica pătrunderea islamului și convertirile în rândul tribului, s-a hotărât excluderea turciților din trib, lipsirea acestora de protecția tribului și asumarea riscurilor la care era supus un turc oarecare. Cel mai important era lipsa oricărei protecții juridice asupra averii.

Islamul era considerat de populația creștină din Muntenegru o credință mincinoasă deoarece, potrivit unei legende populare, Mohamed a oferit Coranul adepților săi printr-o înșelătorie. Potrivit acestei legende, Mohamed ar fi redactat Coranul și, dorind să-l ofere discipolilor săi, i-ar fi convocat în pustiu să se roage. În acest timp l-ar fi trimis pe un om de încredere într-o peșteră din apropiere,

de unde acesta din urma ar fi aruncat foile Coranului, ca și cum ar fi trimise de Alah. După ce a căzut și ultima pagină și pentru a nu fi descoperită înșelătoria, Mohamed ar fi îndemnat mulțimea să arunce cu pietre în peșteră pentru a ucide un diavol care s-ar ascunde acolo. Din acest motiv islamul ar fi o credință falsă iar Coranul ar fi rodul imaginației lui Mahomed și nu al revelației divine.

6. *Cine nu sare în ajutorul grănicerilor să nu aibă parte din pradă iar în neamul lui să nu se însoare nimeni și să nu-și mărite fetele.*

Grăniceri erau considerați toți cei ce locuiau de-a lungul granițelor tribului Vasojević în special fratriile Slatinjani, Veličani și Šekularci.

7. *Cine ucide sau atacă pe cineva din Kolašin fără știrea Slatinjanilor atunci când aceștia sunt în pace, să le datoreze sânge (Slatinjanilor n.a.).*

Slatinjani se învecinau cu orașul Kolašin, fiind cei mai expuși la atacul turcilor din acest oraș cu populație musulmană. Din acest motiv puteau fi surprinși de un atac neprevăzut fiind în pericol să sufere pierderi foarte mari. Cine nu ținea cont de această lege era tratat ca și când i-ar fi ucis cu mâna lui pe toți cei ce ar fi decedat de pe urma atacului turcesc.

8. *Cine fură ceva sârbesc și este prins să plătească dublu și mâncarea starostelui. Dacă nu e prins să-i fie aram.*

Cine era prins asupra furtului trebuia judecat de un tribunal format din reprezentanți de vază ai tribului. În urma deliberării trebuia să plătească dublul valorii bunurilor furate sau câte două lucruri pentru unul furat și mâncarea pe care o consumau judecătorii. Nici obligația din urmă nu era una lesne de îndeplinit, deoarece judecătorii trăgeau la casa celui mai înstărit gospodar, mâncau, beau și fumau toată ziua pe cheltuiala vinovatului, fiind însoțiți de o suită impozantă de oameni în vârstă pricepuți în obiceiurile și tradițiile tribului, de scribi martori și alte persoane abilitate să ofere lămuriri cu privire la infracțiunea comisă.

Cel ce nu era prins asupra faptei era blestemat, cuvântul aram desemnând o formă de blestem care determină eșecul tuturor încercărilor inițiate de cel vizat.

9. *Cine fură ceva turcesc să-i fie halal.*

Lucru turcesc desemnează ceea ce aparține unui turc sau unui turcit iar halal desemnează opusul lui aram.

Acceptarea furtului de la populația musulmană se poate explica prin faptul că turcii și turciții erau priviți ca niște ocupatori care dețin bunuri fără a avea dreptul la ele, dar și prin efortul de a stăvili islamizarea populației creștine ortodoxe.

10. *Cine găzduiește acasă un kacikin să-i fie tovarăș.*

Kacikini erau proscrisii alungați din trib. Cel ce găzduia un asemenea proscris era considerat la rândul său proscris, nemaifiind protejat de trib.

11. *Cel ce anunță dușmanii ce au hotărât conducătorii și poporul, să fie izgonit el și ai lui.*

Pedeapsa pentru trădare era expulzarea trădătorului și a familiei sale din trib.

12. Cine sare peste conducătorii săi și cere dreptate de la străini, să fie vinovat.

13. Cine se duce la vizirul de la Skadar să nu se mai întoarcă iar dacă se întoarce să se ducă la mănăstire și dacă nu se pocăiește, să i se dea drumul, dacă nu se pocăiește să fie izgonit.

Unii membri ai tribului se duceau la Skadar, la vizir, să plătească birul din proprie inițiativă. Aceștia erau de obicei recompensați de către vizir. Pe aceștia îi închideau în închisoarea de la mănăstirea *Đurđevi Stubovi* unde trebuia să se pocăiască. Dacă nu se pocăia era alungat împreună cu familia.

14. Să nu se atingă nimeni de caravană. Dacă i se aduce o pagubă, păgubitul să prindă caii infractorului și să caute starostele, care va judeca faptele. Dacă starostele nu este în sat să judece primul om cinstit întâlnit.

Legea avea un caracter internațional și era destinată protejării negustorilor venețieni.

15. Duhovnicii când merg la război să-și radă barba și să se îmbrace soldățește.

Această lege trebuia să-i protejeze pe preoții și călugării care participau la campaniile militare, deoarece erau vizați în mod special de către turci și le erau pângărite cadavrele.

16. Dumnezeu a creat femeia, nu Satana. Cine vorbește altfel să fie blestemat: să nu aibă inger păzitor în această lume, iar pe lumea cealaltă să nu vadă raiul ci sufletul său să se chinuie pe veci în iad.

17. Duhovnicii să se lase de femei, iar dacă vreunul e prins cu o curvă și acest lucru dovedit, să fie castrat și răspopit.⁵

Conform unei legende populare Dumnezeu a creat femeile și i-a chemat pe bărbați ca să le împartă. Cei din urmă au venit călugării care au rămas să termine slujba. Dumnezeu le-a spus că de ei a uitat și că nu le-a păstrat nimic, dar că să se întoarcă pe pământ și toate femeile vor fi ale lor.

Pentru a elimina orice fel de tensiune în această privință s-au elaborat legi extrem de severe.

Problemele tribului erau discutate în cadrul adunărilor (*zbor*) periodice sau extraordinare, la care participau reprezentanții neamurilor și a fratriilor. În cadrul acestora se alegeau și conducătorii.

Triburile posedau teritoriile lor, care erau organizate în unități teritoriale mici, numite *jupa*, formate în văi mici din jurul râurilor. Astfel de jupe existau în jurul râurilor Toplica, Vrhbosna, Rama, Komorica, Morača ș.a.m.d.

Sentimentele și inițiativele indivizilor erau subordonate celor ale tribului,

⁵ <http://www.rastko.org.yu/rastko-cg/povijest/vaszak.html>

interesul suprem fiind păstrarea și mărirea domeniului și implicit creșterea autorității și influenței tribului.

Bibliografie

1. CIACHIR, N., *Istoria popoarelor din sud – estul Europei în epoca modernă (1789 -1923)*, București, [Editura Științifică și Enciclopedică](#), 1987
2. CONSTANTINESCU, N., *Relațiile de rudenie în societățile tradiționale. Reflexe în folclorul românesc*, Editura Academiei, București, 1987
3. ERDELJANOVIĆ, J., *Stara Crna Gora (Vechiul Muntenegru)*, Belgrad, Ed. SKA, 1926
4. HANGA, VI., *Istoria dreptului românesc - dreptul cutumiar*, Iași, Ed. Fundației Chemarea, 1994
5. HANGA, VI., *Les institutions du droit coutumier roumain*, București, Ed. Academia Română, 1988
6. MILIN, A., *Familia tradițională sârbă în Banatul românesc – organizare ierarhică*, Timișoara, Ed. Presa Universitară, 2003
7. MORGAN, L. H., *Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family*, Lincoln, University of Nebraska Press, 1997.
8. VUKOSAVLJEVIĆ, S., *Organizacija dinarskih plemena (Organizarea triburilor dinarice)*, Belgrad, Ed. Naučna knjiga, 1957
9. <http://www.rastko.org.yu/rastko-cg/povijest/vaszak.html>

ARHITECTURA INSTALAȚIILOR TEHNICE POPULARE (I) CAZUL LOCALITĂȚII TOPLEȚ

Dr. Ioan Viorel Popescu

Cuvinte cheie: *mori de apă, Topleț, Banat*

Key words: *watermills, Topleț, Banat*

Architecture of popular technical installations

Abstract: *This paper describes the oldest type of watermills still found in Topleț today and the intercession give time to the author to reveal some information about watermills in general. The paper then analyzes the history of using watermills in Banat region from the 13th Century until today. Finally the author describes how a watermill works today.*

Localitatea Topleț, situată în valea lărgită a râului Cerna, este consemnată în documentele scrise ale secolului al XV-lea sub denumirile de Toplicz, Tolpecz, Töplicz, aparținând județului Timiș. Pe un document datat 1436, Toplețul apare înregistrat, în *Kiraly mező* (islazuri regale), ca parte din domeniul lui Csornay Balasz¹.

În scrisoarea de danie a regelui Albert, redactată în 1439, Toplețul este din nou amintit împreună cu localitățile Plugova și Verindin².

Rakocz Zsigimond donează, în 1607, proprietăți lui Lody Simon și Boronkay Zsuzsana din teritoriul localităților Găvojdia, Dalboșeț, Gherbovăț, Șopot, Domașnea și Toplecz.

Dintr-o scrisoare datată în 1690 aflăm că Toplețul făcea parte din aceeași circumscripție cu localitățile Mehadia și Orșova, care, la această dată, erau sub stăpânire turcească³.

Populația Toplețului are o componentă etnică eterogenă. Elementul de bază îl constituie românii, al căror număr a sporit în decursul veacurilor cu oltenii veniți din nordul Mehedințiului, din satele Negrușa, Cireșu, Podeni, de unde feciorii din Topleț și azi își aduc soții chipeșe și îndemânatice. Atât în Topleț, cât și în localitățile amintite se vorbește în grai bănățean, cu accent montan. Alături de români trăiesc germani, unguri și sârbi, colonizați în vremea dominației străine.

---

1 Fryges Pesty, *Szerenym*, vol. I, Budapest, 1878, p. 553

2 *Ibidem*

3 *Ibidem*

La recensământul din 1717 s-au înregistrat, în Topleț, un număr de 100 de case. În 1816 existau 650 de familii, iar în 1858 avea 890 de locuitori și 127 de case. Către sfârșitul secolului XIX, populația a atins numărul de 1.153 locuitori⁴.

Cu ocazia recensământului din 1909 s-au înregistrat în Bîrza, care ulterior a fost anexată Toplețului, un număr de 455 români și 393 germani și unguri, iar în Topleț 1.572 români și 176 germani și unguri. În 1931 existau 1.806 români, 22 unguri, 103 germani și 492 de case⁵.

În mare parte, populația Toplețului se ocupă cu creșterea vitelor mari, pe care le trimite la pășune în pâlcuri.

Solul cu structură săracă nu îngăduia locuitorilor să se ocupe intens cu agricultura. Cele câteva platouri sunt cultivate cu porumb și cartofi. Terenurile în pantă sunt plantate cu pomi fructiferi, printre care prunul se bucură de mai multă îngrijire.

Abundența materialului lemnos, oferit cu dărnicie de întinsele păduri ce acoperă cea mai mare parte din hotarul localității a contribuit la dezvoltarea meșteșugului dulgheritului în Topleț. Aproape fiecare gospodar mânuiește cu pricepere dalta, barda și tesla. Vechile construcții în lemn sunt ridicate exclusiv de meșteri locali.

Paralel cu dulgheritul se practică zidăritul cu piatră de stâncă, în tehnica străveche “în uscat” (fără mortar).

Toplețul este o așezare de tip montan, cu ulițele strâmte și întortocheate, care urmează firul sinuos al Cernei și al afluenților ei: Bîrza, Ogașul Satului, Ogașul Branățului, Ogașul Ilovicichei, Ogașul Zăpădului, Săcărçița, Iardășcița, Ogașul Prăpănei, Ogașul Pițigoiiului, Ogașul Săracovei Mari și Săracovei Mici, Apa Izvorului – cunoscută și cu denumirile Bigăr și “Pârâul Morilor”⁶.

Această bogată rețea hidrografică își are izvoarele pe sub culmile și poienile cunoscute cu toponimele: Culmea Mare, Culmea Nacovila, Poiana Lungă, Poiana Rotată, Bidi Glava sau Capu Gol, Miciriz, Brănățu, Cleanțu Cocoșului, Prilogu, Poiana Podului, Poiana Drănăpu, Podișu Iovan Iorgovan⁷.

Vechea așezare de tipul satului adunat, până acum o sută de ani se afla mai spre est, în spatele noii așezări, pe un platou denumit de localnici “Gealu Satului Bătrân”, delimitat spre sud de Ogașul Satului, iar spre nord de Apa Izvorului sau Pârâul Morilor, cu obârșia chiar acolo, sub o râpă acoperită de măracini.

Apa Izvorului constituie, pentru populația satului bătrân, singura sursă

---

4 *Ibidem*

5 Constantintin Martinovici și Nicolae Istrate, *Dicționarul Transilvaniei și al celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1921

6 Nicolae Țăranu, *Râșnițele de pe Pârâul Morilor din Topleț*, în *St. Com. C.*, Caransebeș, 1977, p. 62

7 *Ibidem*

de alimentare cu apă potabilă. Ca toate pâraiele de munte, Apa Izvorului (Pârâul Morilor sau Bigăr) este un șuvoi sprintar cu albia puțin adâncită în roca dură, cu un debit redus, dar constant⁸.

La distanța de circa 200 m de la obârșie, apele izvorului cad de pe platou cu mare zgomot într-o vâltoare, de unde, apoi, o ia năvalnic spre matca Cernii⁹.

În drumul lor, oamenii au construit iazuri și mori cu ciutură, denumite râșnițe, la care, de veacuri, populația Toplețului își aduce la măcinat puținele grăunțe adunate cu multă trudă.

Din informațiile culese de la cei bătrâni, reiese că existau, pe “Pârâul Morilor”¹⁰ (până în preajma ultimului război mondial) 20 de râșnițe cu ciutură, din care, în 1969 mai funcționau doar 8. Una din râșnițele părăsite a fost achiziționată de Muzeul Banatului și remontată în Muzeul Satului Timișoara.

Deși morile cu ciutură în Banat au existat cu multe veacuri în urmă, o confirmare scrisă ne parvine abia în secolul al XIV-lea, prin intermediul unui inventar al moșiei Valea din Caraș – Severin, redactat la 30 mai 1377. În cuprinsul actului respectiv, printre bunurile imobile este menționată și o moară cu palete (*inferius pelleus*), situată pe râul Caraș¹¹. S-ar crede că această moară era acționată cu ajutorul ciuturii.

Pe un alt document, scris în 12 august 1389, cu ocazia reglementării unei succesiuni privind urmașii nobililor români Nicolae și Petru de Egerszeg (Iersig) sunt amintite: o moară pe apa Bârzavei și alte două mori pe apa Pogăniciului¹². În cazul de față nu mai avem certitudinea că morile de mai sus erau cu ciutură; se știe că pe aceste ape, până în ultima vreme, au existat exclusiv mori cu roata fixată pe ax orizontal, adaptate la ape cu debit mare.

Din informațiile culese de la bătrânii din Topleț aflăm că cea mai veche moară pe Pârâul Morilor este “Râșnița turcului”, situată chiar în gura străzii prin care pârâul își face intrarea în localitate. Această moară se zice că ar fi fost construită pe la sfârșitul secolului al XVI-lea de un turc stabilit în partea locului, în vremea stăpânirii otomane. Respectiva instalație, cu valoare de prototip, poate fi ușor recunoscută în arhitectura adăpostului și în mecanismul rudimentar al tuturor râșnițelor de pe “Pârâul Morilor”¹³.

Elementul definitoriu în arhitectura acestor râșnițe îl constituie “cinda”, un mic foișor construit pe două grinzi, în fața ușii de acces în moară.

Pentru Banat, moara cu “cindă” constituie un caz aparte, ca și casa cu

8 *Ibidem*

9 *Ibidem*

10 Apa Izvorului sau Bigărul, din cauza numărului de mori construite pe malurile sale, a primit denumirea “Pârâul Morilor”.

11 Victor Motogna, *Banatul românesc în cele dintâi veacuri ale stăpânirii ungurești*, în *R.I.S.B.C.*, Timișoara, an XII, nov.-dec. 1943, p. 288

12 *Ibidem*, p. 327-328

13 Informator Mangu Ion, 60 ani, Topleț, nr. 72, jud. Caraș – Severin

“cindă”, răspândită în satele din jurul Toplețului, în Valea Baronului (Moldova Nouă) și pe cale de dispariție în aproape toate localitățile cu olteni stabiliți în Banat în cursul veacului al XVIII-lea.

Râșnițele de pe “Pârâul Morilor” din Topleț se încadrează în categoria morilor cu ciutură, întâlnite des în zona montană cu ape repezi și debit scăzut. În ceea ce privește evoluția tehnicii populare, râșnița cu ciutură se înscrie în grupa instalațiilor țărănești mecanizate, acționate prin forța apei. Aceasta o deosebește de râșnița primitivă manuală, de care o despart milenii de experiență umană în sectorul industriei casnice țărănești. Acest tip de instalație țărăneasă este definit prin elementul tehnic numit ciutură. Aceasta este compusă dintr-un butuc (buciume) cilindric, în care sunt fixate radiar un număr variabil (14-16) de lopeți (aripi), de forma unor linguri scobite cu tesla în lemn de plop, salcie sau paltin. Pentru a asigura o mai mare rezistență ciuturii, butucul și vârfurile lingurilor sunt consolidate cu cercuri de fier numite “peuce”.

Prin cercul butucului, în direcția verticală trece fusul, un ax prismatic, prevăzut, la capătul inferior, cu un vârf conic din fier, numit “calcâp”.

La capătul superior este prevăzut cu un drug în patru muchii din același metal, numit “stăniu”, fixat în fus, prin vișluitură și consolidat cu mai multe inele din fier. “Calcâpul” se sprijină într-o piuliță metalică (broască) fixată pe un crăcan de lemn (furcă), dispus perpendicular pe mijlocul unei bârne (talpa) imitând forma rășchitorului.

La început, “stăniu” și “calcâpu” erau confecționate din lemn de gorun, făcând o singură bucată cu “fusu”. “Broasca” era din nod uscat de “gârniță”, scobită în forma “calcâpului”.

Capătul liber al “stăniului” trece printr-un manșon cilindric din lemn, denumit “gânjei” și se fixează în “părpărița” pietrei superioare (piatra mică). “Gânjeiul” centrează mișcarea circulară a pietrei superioare și, în același timp, împiedică boabele nemăcinate să cadă prin orificiul central al pietrei inferioare (piatra mare).

“Fusu”, “stăniu”, “ciutura” și “calcâpu” formează “purecu”, denumire locală cu înțeles de prâsnel.

Pietrele morii, în număr de două, sunt confecționate dintr-o rocă denumită popular “beică”, “bancă” sau “băuță”, adusă din localitățile Dubova și Svinița. O asemenea rocă există și pe valea Săcârțița, în hotarul Toplețului.

Cioplitul pietrelor de moară se făcea de către pietrarii din Gura Văii și Jupalnic. Ca unealtă este folosită o daltă de oțel cu vârful în patru muchii, denumită “spiț”. Cu aceeași daltă “se ascut” pietrele de moară, tocite prin frecare¹⁴.

Piatra mare sau “stătătoare” este așezată în poziție orizontală, pe un postament din grinzi groase suprapuse, cu înălțimea de 0,60 m față de nivelul

14 Informator I. Donat, 72 ani, Topleț, nr. 47, jud. Caraș – Severin

dușumelei.

Piatra mică sau “mișcătoare” este așezată deasupra pietrei mari, în așa fel ca orificiile lor centrale să coincidă. Ea este pusă în mișcare de ciutură, prin intermediul stăniului fixat în pârăriță.

Pârărița este o bucată de fier adâncită în centrul pietrei mici. Pietrele sunt înconjurată cu un număr variabil de “obezi” de lemn ce formează “ocolii”, cu scopul de a evita risipa de boabe și făină.

Deasupra pietrelor, la o oarecare înălțime se află coșul morii, susținut de un stâlp de care e fixat cu legături metalice.

Grăunțele turnate în coș cad continuu, una câte una, în postăviță. Reglarea căderii grăunțelor se face cu ajutorul “ciocotului”, o scândură triunghiulară fixată cu un cui de lemn la baza coșului, deasupra orificiului de evacuare.

“Postăvița” este un jgheab scurt, din esență moale, montat la baza coșului, în plan ușor înclinat, pentru ca boabele căzute din coș să se rostogolească cu ușurință într-un cilindru de lemn numit “tontoroacă”. Așezată în punctul central al pietrei superioare, “tontoroaca”, învârtindu-se odată cu piatra, aruncă cu viteză boabele între pietre. Făina, rezultată prin frecarea boabelor între cele două pietre, curge în “postavă”, o ladă construită din scânduri cioplite sau tăiate la gater.

Pornitul și opritul morii se face cu ajutorul opritorului, cunoscut și cu termenul “posadă”. Opritorul este o prăjină de lemn sau, mai nou, un drug din fier, cu capătul inferior fixat într-una din ramificațiile furcii, iar capătul superior prevăzut cu o “floare” (cap lățit și rotunjit la forjă) este introdus prin dușumea în “casa morii”, aproape de peretele opus pietrelor.

“Opritorul”, “furca” și “talpa” formează o pârghie cu punctul de sprijin în “talpă”. Prin ridicarea opritorului, ciutura este îndepărtată din calea curentului de apă și moara se oprește. Prin lăsarea opritorului, ciutura este readusă sub curent și moara pornește.

Adăposturile râșnițelor de pe “Pârâul Morilor” sunt construcții din lemn cu două nivele scunde. Arhitectura lor este simplă și echilibrată și atrage atenția vizitatorilor de la început. Nivelul inferior este alcătuit din patru piloni masivi de stejar, rezistent la umezeală sau din două ziduri paralele, construite pe linia fațadelor din piatră de stâncă “în uscat” și adăpostește “purecu” (ciutura și fusul), “furca” cu “talpa” și “opritorul”. Pilonii sau cele două ziduri formează picioarele morii. Nivelul superior se compune din “casa morii”, încăperea în care sunt instalate pietrele. În fața ușii de acces în moară este construită “cinda” pe două grinzi, așezate pe tălpoaiele morii. Peretii nivelului superior sunt din bârne late de fag, îmbinate la colțuri “în top” sau “cleșceie”.

Dușumeaua este confecționată din grinzi așezate una lângă alta în tehnica “tiptil”, iar tavanul din scânduri de fag cioplite. Acoperișul în patru ape, cu coamă scurtă, se sprijină pe o somină așezată cu capetele pe doi stâlpi verticali, fixați pe

două grinzi.

La început, învelitoarea era din scânduri cioplite, așezate longitudinal sau din șindrila. Când lipsa lemnului s-a făcut tot mai simțită, șindrila și scândurile au fost înlocuite cu țiglă de Marsilia. "Cinda" și scara sunt adăpostite sub streșina mult lărgită, pe toată lungimea fațadei principale.

Morile cu ciutură sunt cele mai simple instalații de măcinat cereale acționate hidraulic. Ele serveau, în principal, la obținerea făinii de porumb, dar și la măcinatul grâului și orzului¹⁵.

Morarii propriu-ziși nu erau necesari. Morile aflate în vatra satelor sau în apropierea unor aglomerări de gospodării sau sălașe lucrau fără supraveghere continuă, prezența țăranului fiind observată numai la punerea în funcțiune, oprire sau reumplerea cuvei de alimentare cu boabe. În Banat și în Oltenia aceste mori erau construite, exploatate și întreținute de asociați, fiecare moară constituind proprietatea comună a unui grup ce putea include până la 20-30 de familii¹⁶. În unele locuri accesul la moară nu era, însă, limitat exclusiv la asociați. Un locuitor din Sasca Montană relatează despre cele patru mori ce au funcționat în valea Susara, dar care aparțineau unor familii din Sasca Română. "Se aflau 20 sau mai mulți asociați pe fiecare moară și fiecare își avea rândul la măcinat; iar dacă trebuia reparat au venit cu toții și au reparat. Nu mai merg nici una, dar ele mai există".

Conform clasificării tehnice moderne a mașinilor hidraulice¹⁷, ciutura este un motor hidraulic din categoria roților de apă, și anume o "roată de șoc diagonal-axială, cu un ax vertical"¹⁸. Spre deosebire de alte tipuri de roți, care utilizează energia apei sub formă preponderent gravitațională¹⁹, roțile de șoc utilizează energia cinetică a vânei de apă transformând-o, în virtutea legii impulsului, în lucru mecanic (cuplu motor). După modul de transformare a energiei, aceste roți fac, deci, parte din aceeași clasă de motoare hidraulice ca și turbinele de egală presiune ("cu acțiune" sau "de impuls"), ca de exemplu turbinele Pelton, Turgot, Sfindez.

Prin intermediul axului, cuplul motor se transmite direct pietrei alergătoare. Aceasta este articulată, la capătul superior al axului, printr-o piesă metalică (pârpărița), într-o manieră care permite balansul și, deci, așezarea pe toată suprafața activă a pietrei, efectul de zdrobire și mărunțire a boabelor rezultând din greutatea pietrei alergătoare și din efectul muchiilor tăiate în piatră. În funcție de finețea

15 Ing. Carol Lupșiasca și ing. Ioan Bejan, *Considerații privind vechimea morilor cu ciutură*, în *Analele Banatului. Etnografie-Artă*, Timișoara, vol. III, 1983, p. 157-179

16 Pentru sistemul de proprietate și alcătuirea dreptului de "rândași" vezi Corneliu Bucur, *Aspecte social-economice ale practicării morăritului în partea de sud-est a Banatului*, în *Cibinium*, Sibiu, 1967-1968, p. 195-210

17 Dorin Pavel, *Mașini hidraulice*, vol. I, Ed. Energetică de Stat, București, 1954, p. 132

18 *Ibidem*

19 C. Lupșiasca, I. Bejan, *Considerații privind vechimea morilor cu ciutură...*, p. 123

de măcinare dorită, distanța între piatra stătătoare și alergătoare poate fi reglată prin ridicarea sau coborârea pârgheii pe care se sprijină partea inferioară a axului. Oprirea și pornirea se face prin intermediul aceluiași mecanism, concomitent cu închiderea, respectiv deschiderea acțiunii. De obicei, la contactul intim dintre pietre, sub acțiunea greutatei pietrei alergătoare și roții, acțiunea apei dă un cuplu insuficient pornirii. Mișcarea se obține abia după ridicarea prealabilă a pietrei alergătoare. Cu toate acestea, se practică și asigurarea suplimentară în staționare, prin pene sau piedici.

În funcționare, boabele pătrund între pietre printr-o gaură centrală a pietrei alergătoare. Aici ele ajung din cuva de alimentare (coș), prin intermediul unei cutii (guriță), suspendată prin fire (sârmă) sau lățeți de cuvă și menținută în stare de vibrație cu ajutorul unui braț (titirez), ce alunecă peste rugozitățile suprafeței frontale ale pietrei alergătoare.

Denumirea curentă dată morilor cu ciutură în Banat este cea de “râșnițe”, deși ele se deosebesc de râșnițele propriu-zise (manuale). Zonele cu rețeaua cea mai deasă de mori cu ciutură din țara noastră se află în sudul Banatului și în nord-vestul Olteniei. Ele se întâlnesc și în văile din Munții Poiana Ruscă și în depresiunea Hațegului, iar spre est, de-a lungul întregului șist sudic al Carpaților Meridionali până, inclusiv, în zona Vrancei și Buzăului.

Existența acționării hidraulice a unor mori în antichitate nu mai este contestată de nimeni. Deja în secolele X-IX a. Hr. ar fi existat la Bagdad²⁰ o moară de apă, având circa 100 pietre de măcinat; nu este, însă, exclus ca acționarea hidraulică să fi fost cunoscută și de civilizații preistorice.

Mențiuni relative la tipul roților de apă pentru acționarea unor mori aparțin abia secolului I a. Hr. Astfel, Antipatros din Salonic semnalizează folosirea roților de apă cu ax vertical pentru antrenarea pietrelor de moară, în timp ce Marcus Polio Vitruvius, în “De Architectura”, descrie o moară de apă, arătând cum roata lovită de curentul de apă mișcă o roată dințată, iar aceasta, prin intermediul altei roți dințate, învârtte pietrele²¹. Prezența angrenajului denotă că este vorba de o roată cu ax orizontal, probabil o roată de curent.

Prima atestare²² a unor mori pe vase (având, deci, roți de curent cu ax orizontal) apare în sec. VI prin Procopiu din Cezareea, care l-a însoțit pe Belizarie ca secretar și consilier juridic în campaniile din 527-547. După pătrunderea lui Belizarie în cetatea Romei, în timpul asediului de un an (538) prin ostrogoți, bizantinii folosesc Tibrul pentru antrenarea roților de apă montate pe vase.

20 Idem, *Considerații privind utilizarea roților de apă*, în *Hidrotehnica*, București, vol. 26, nr. 4, 1984, p. 123-124.

21 Ștefan Bălan și colectiv, *Dicționar cronologic al științei și tehnicii universale*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 558

22 C. C. Giurescu, *Contribuții la istoria științei și tehnicii românești în secolul IV – începutul secolului XIX*, Ed. Științifică, București, p. 138

În ce privește apariția morii de apă pe teritoriul țării noastre, prima atestare documentară aparține abia secolului XII.

Mențiuni în documente începând din secolul XIV, a unor “mori izbite dedesupt”, ar putea fi considerate primele referiri concrete la morile cu ciutură. În anul 1377 pe râul Caraș, în teritoriul moșiei Valea sau Potoc, se afla o astfel de moară²³, iar într-un document din 23 martie 1424 se menționează pe râul Timiș, la Jebel, o moară cu trei roți “izbite dedesupt”.

Prototipul unei mori superioare râșniței obișnuite se regăsește în moara de la Pompei (sec. I), formată dintr-o piatră alergătoare mare (*catillus*), având forma unei clepsidre, partea superioară constituind însăși pâlnia de alimentare cu cereale. Piatra era pusă în mișcare de oameni sau animale, prin brațe fixate în zona îngustată și se sprijinea de piatra fixă, masivă, de formă tronconică printr-un pivot centrat într-o adâncitură cilindrică a acesteia.

Este evident că acest mod de acționare este mai vechi decât cel hidraulic, dar și foarte durabil. Vom întâlni acționarea cu animale și oameni până în epoca modernă.

Este, totuși, incontestabil că evoluția cea mai spectaculoasă au cunoscut-o, încă din antichitate, roțile hidraulice elevatoare. Instalațiile de tipul Sakia vor cunoaște, în secolul III a. Hr., și prima întrebuințare a angrenajelor menite să asigure posibilitatea deplasării animalelor pe sol, mișcarea roții hidraulice având loc în jurul unui ax orizontal. Roata elevatoare combinată, cunoscută în China dintr-o perioadă și mai timpurie, avea partea motrice formată dintr-o roată de curent pe care erau amplasate casete, ulcioare de scoatere și ridicare a apei.

Apariția concomitentă a acționării hidraulice, a mecanismelor de morărit și a angrenajelor ar reprezenta un salt mult prea radical și neverosimil. Diferențierea ariilor de geneză și de propagare preferențială a unuia sau altuia din sisteme este condiționată și de formele de relief.

Este semnificativ, din acest punct de vedere, că în Banat existau concomitent, în aceleași sate, mori cu ciutură și instalații rustice folosind roți de șoc cu ax orizontal și admise prin “butoni” (la pive, uleiște, ferăstraie) caracterizate prin aceleași sisteme de amenajare hidraulică, evitându-se, totodată, angrenajele în ambele cazuri. Aceste instalații folosind roți de loc nu s-au mai observat *in situ*, dar pot fi văzute la Muzeul Satului din București (provenind de la Borlova) și la Muzeul Tehnicii Populare din Sibiu (provenind din satele Prigor și Sichevița).

---

23 E. Lammert, *Schiffe und Schiffsmuhlen auf der Marosch in Handwerk und Brauchtum*, Ed. Facla, Timișoara, 1975, p. 10

CULTURA MASELOR. FAMILII TRADIȚIONALE ȘI MODELE DE CONVIETUIRE (III)

Drd. Maria Mândroane

Cuvinte cheie: familie, meșteșug tradițional, sculptor, zugrav, Valea Carașului

Mots-clefs: famille, métier traditionnel, sculpteur, peintre, La Vallée du Caraș

La culture de masse. Familles traditionnelles et modèles de coexistence

Résumé: *Le Phénomène Unique de la Vallée du Caraș a intégré à côté des paysans écrivains, des paysans publicistes, des paysans dirigeants, compositeurs ou inventeurs, aussi la catégorie des peintres (Dimitrie Turcu, Filip Matei, Nicolae Popovici, Ion Zaicu) et des sculpteurs (A. Cotârlă, Iosif et Iulius Busuioc) . Les familles traditionnelles sont porteurs de ces préoccupations culturelles de la région. Il s'agit de la famille de Constantin Diaconovici Loga et ses descendants Corneliu Diaconovici, l'écrivain Al. Tietz, l'écrivain paysan Iosif Cireșan Loga, Iuliu Birou et son fils Virgil, Sava Molin et ses fils, Silviu et Virgil, le musicien traditionnel Alexa Bârcă avec des générations entières de musiciens issus de son école de Ciclova Montană.*

În cadrul Fenomenului Unicat, din Valea Carașului pe lângă condeierii plugari, publiciștii țărani, coriști, dirijori, compozitori, inventatori ș.a. unitatea de suflet și de neam, mai ales în momentele grele ale dominațiilor străine, s-a consolidat prin nucleul familial. Familia, ca primă matrice materială și spirituală era locul propice pentru ca tinerele vlăstare să se formeze în armonie, credință și dragoste pentru muncă și neam. Și mai cu seamă, să-și poată asuma răspunderea pentru locul străbun.

Categoria creatorilor anonimi își lărgeste registrul cultural, făcând latură cu partea materială, venită dinspre categoria monumentalului, cuprinzând meșterii, artizani ai lemnului sau ai cioplirii pietrei. Meșteșugul cioplirii pietrei este dezvoltat în Banat, mai ales sub dominația austriacă, odată cu primii meșteri italieni, specialiști în ridicarea podurilor monumentale din piatră, având un stil original de îmbinare a pietrei, cu alte elemente de construcție. Receptivi la nou, localnicii vor învăța curând, meșteșugul, fiind solicitați într-un loc unde construcțiile cu piatră deveneau tot mai numeroase. Cei mai mulți meșteri de acest fel se găseau, înainte și după Unire, la Măidan, localitate din zona Oraviței. Piatra era tăiată, fasonată și finisată pentru întrebuintările ulterioare: în construcții, pentru cruci,

pavaj, industrie casnică etc. și după natura materialului pietros: piatră de var, tuf calcaros de Măidan, gresie de Ticvani, gresie cuarțoasă de Secaș. Există chiar o tehnică adecvată de prelucrare. Nume românești precum Valeri Drăghicescu, Gheorghe Țunea, Iancu Marcea, Pătru Marcu, Pătru Crașovanu, Gheorghe Mătu, dovedesc preluarea meșteșugului de către localnici¹. Tradiția meșteșugului în piatră a schimbat arhitectura zonei. Podurile din piatră se împânzesc din Oravița în toată valea Carașului, crucile, zidurile, viaductele, scaunele din piatră și ghizurile fântânilor, până la construcțiile solide din gospodărie, case, acareturi, gări, cantoane, cavouri. Piatra se obține din carierele existente în toată Valea Carașului, de piatră dură (Maidan, Ciclova) sau tuf calcaros (Ilidia)². Despre acești meseriași anonimi, care au sau nu un nume, vorbește Fr. Grisellini, încă din 1774, în *Istoria Banatului Timișan*³. Ei sunt primii care vor imprima zonei o față nouă, diferită, prin *lucrătura în piatră*⁴.

Crucile din piatră din aceeași perioadă, plasate în răscruci sau drumuri de hotar, ca și crucile de cimitir au în genere forma corpului uman, cu brațul vertical lung, peste care se suprapune crucea greacă, cu brațele egale, trilobite (cu lobul din mijloc, uneori mai mare⁵). Mai târziu, intrând în tainele meșteșugului, bogat în zonă, sculptorul Romul Ladea va transforma meșteșugul în artă.

Meșteșugul lemnului ca și meșteșugul pietrei sunt vechi în zonă și se practicau după configurația și necesitățile inerente habitatului și ocupațiilor. Veacul al XVIII-lea, sub impulsul luminilor va accentua latura artistică a meșteșugului lemnului. Documentele vremii înregistrează primii meșteri, recunoscuți, la începutul secolului al-XX-lea, odată cu familiile Cotârlă, din Oravița și familia Busuioc din Berliște⁶.

În preajma Unirii, în Oravița funcționau două ateliere de sculptură, conduse de cei doi corifei în domeniu: familia Busuioc și familia Cotârlă. Între cele două ateliere de sculptură bisericească au existat întotdeauna relații de înțelegere și bună colaborare. Amândoi sculptorii vor promova, prin școala lor, viitorii sculptori în lemn. Un exemplu, pentru o categorie de ucenici este și marele rapsod popular Petru Oancea (Tata Oancea).

În 1921 Aurel Cotârlă deschide în Oravița o fabrică de mobilă, prima din sudul Banatului, cu personal provenit din atelierele celor doi sculptori.

Dintre bisericile mari unde A. Cotârlă a sculptat, gratuit, împreună cu fiul său Ioan, iconostasul este și biserica din Oravița-Română, împreună cu decorația

1 Bota I, Oravițași ținutul cărășan...nr.4, p.166.

2 Ibidem

3 Fr. Grisellini, Fr. *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timisoarei*, Ed Facla, Timisoara, 1984.

4 Manguica, Mariana, 93, 22 iulie 2005, Oravița

5 Birou, V. *Crucile de piatră de pe Valea-Carasului*, Ed Facla, Timisoara, 1941, p.21.

6 Ibidem

catafalcului, constând în motive vegetale stilizate și o liră.⁷

Familia Busuioc din Berliște numără patru generații de sculptori. Nestor Busuioc (n.1845, Berliste) din părinți plugari, începe meștesugul sculpturii în lemn, alături de socrul său, Simion, sculptor și tâmplar, meserie în care vor fi inițiați și cei doi fii: Iosif (n.1866) și Iulius (n.1875). Au realizat împreună, tatăl și fiii, împodobiri sculpturale în 65 de biserici, cele mai multe în Caraș dar și din Timiș, Arad, etc. Au participat la numeroase expoziții în țară și în străinătate, unde s-au remarcat prin premii și medalii. Astfel la **Expoziția industrială și agricolă a ținuturilor sudice ale monarhiei austro-ungare, Timișoara**, din 1891, Nestor Busuioc obține medalia de argint. **La expozițiunea din București, din Terra 1894**, Iulius Busuioc obține medalia de aur, la **Expoziția de la Budapesta 1896**, același Nestor Busuioc obține premiul I; **La Expoziția de la Vârșeț, din 1902**, Iulius Busuioc obține medalia de aur iar fratele său Iosif medalia de bronz. **La Expozițiunea general-română din 1906**, familia Busuioc, câștigă numeroase premii, alături de sculptorul Aurel Cotârlă, din Oravița, care obține locul II și medalia de argint⁸.

Remarcat la expoziția de la Vârșeț, Iulius Busuioc este trimis de statul austro-ungar la școala de artă de la Arad, cu o durată de 6 ani, pe care acesta, dotat excepțional, o absolvă însă într-un singur an. În 1919, prin concurs, ocupă catedra de sculptură și desen, de la Școala de meserii, din Craiova, funcționând aici timp de trei ani, până în 1921 când este transferat la Școala Superioară de Artă și Meserii din București. Această perioadă, numită “de aur” îi aduce artistului cele mai mari satisfacții profesionale, fiind considerat unul dintre cei mai mari artiști ai vremii. Participă la numeroase expoziții internaționale, de unde se întoarce cu premii și medalii: La Barcelona, în 1929, obține premiul I, pentru lucrarea: **Scaunul de domnie al lui Petru Rareș**, iar la **Expoziția din Milano, 1930**, obține medalia de aur, clasa I. Regele Italiei, medalia: **Bene Merenti** clasa I, pentru merite artistice în sculptura lemnului. În 1932, Iulius Busuioc se reîntoarce în Carașul lui drag. Cu banii câștigați, artistul și-a construit o casă și a deschis un atelier pentru formarea elevilor din satul natal.

Spre deosebire de fratele său Iosif, format înainte de primul război mondial la Budapesta, care lucra mai mult mobilă sculptată, porți țărănești, solicitate de localnici, Iulius Busuioc rămâne fidel sculpturii bisericești. Între cele două războaie mondiale acesta realizează lucrări sculpturale la numeroase biserici din Arad, Timiș, Deva, cele mai multe fiind în Caraș.

Pe lângă sculpturile bisericești Iulius Busuioc s-a remarcat și ca portretist. Pentru lucrarea **Autoportret**, obține medalia de aur, la București, în 1894, la numai 19 ani. În toate lucrările realizate de Iulius Busuioc se observă buna organizare a

7 Vărădean, V. *Monumente bisericești...*p.94-95.

8 Străin, M., ”Sculptori bisericești: fam. Busuioc”, în *Confluente*, anul X, nr. 14(64), Oravița, 2002., p.31,32

decorului, plasarea elementelor, finețea lucrării ș.a.

Stilul în care familia Busuioc își realizează sculpturile este bizantin, neobizantin, florentin și mai ales baroc. Moștenirea familiei în artă va fi preluată de fiul lui Iosif Busuioc, Gheorghe (n.1889) care a învățat trei ani la Arad, lucrând alături de tatăl său. Fiul acestuia, Nestor (n.1921) a continuat să practice sculptura, fără ca vreunul dintre ei să se ridice însă la valoarea unchiului lor. Maria, fiica lui Iulius Busuioc, a făcut din atelierul tatălui ei, din Berliște, un muzeu cu mai multe obiecte aparținând familiei⁹.

Profesorul Gheorghe Luca, din Oravița, într-un articol din revista locală **Confluente**, face o inspirată apropiere între sculptorul bănățean Iulius Busuioc și renumitul sculptor Constantin Brâncuși. Copii de țărani, cu potențe creatoare extraordinare și cu evidente deschideri spre universalitatea genului, amândoi au trecut prin Școala de Arte și Meserii din Craiova, dobândind experiența meșteșugului, fiind remarcați pentru talentul de excepție. Profesorul Hagiescu, președintele comisiei pentru obținerea catedrei de sculptură și desen, Craiova, afirma, examinându-l: *“Nici în Veneția, unde m-am ocupat zece ani numai de sculptură în lemn, n-am întâlnit un așa talent”*¹⁰.

Ceea ce-i deosebea, pe cei doi mari sculptori era spiritul circumscris habitatului local. Fire aventurieră, neliniștită, Constantin Brâncuși, pleacă de acasă, convins că genialitatea capătă contur prin contactul său direct cu arta universală. Ajuns în culmea gloriei, asemeni unuia dintre simbolurile lui îndrăgite, *pasărea*, Brâncuși, rămâne toată viața în puterea zborului său. Iulius Busuioc, fire introvertită, cu o viziune, caracteristică bănățeanului, cu dragoste pentru rădăcini, nu poate rezista, foarte mult timp, departe de locurile natale și bănățenii lui dragi. Astfel, în plină glorie, fiind profesor, la Școala Superioară de Arte și Meserii, din București, cu multe expoziții internaționale, unde obține succes după succes, cu premii și distincții speciale, Iulius Busuioc se reîntoarce în locurile natale, convins că ceea ce poate să facă acolo, pentru generațiile care îi vor succeda, este mult mai important, decât orgoliul gloriei personale. Sufletește se simte mai atras de sculptura bisericească și de necesitatea acesteia, într-un loc în care cărășenii, mult timp dominați, până și în acest spațiu de reculegere, de ierarhia sârbească, resimțeau ca pe o ardentă necesitate, recurgerea la împodobirile sculpturale.

O caracteristică pentru spațiul habital cărășan este spațiul sacral, bisericesc, bun redobândit prin efortul comun și care trebuia nu doar conservat, cât mai cu seamă îmbogățit, prin misia celor care, desprinși de rădăcină, aveau datoria să-si înnobileze această rădăcină.

Petre Oancea, urmașul unei familii de pietrari italieni, vedește înclinare spre sculptură, încă de pe băncile școlii. În 1904, în drum prin Vasiova, Ion Cotârlă îl

⁹ *Ibidem*

¹⁰ Luca, Gh.”Retrospectivă culturală omagială închinată sculptorului Iulius Busuioc”, în *Confluente*, nr.50, Anul VII, 2000, p.23

descoperă și îl ia, ca ucenic, în atelierul său de sculptură, de la Oravița. Alături de Ion Cotârlă și fiul acestuia, Aurel, se formează și lucrează la bisericile din Bozovici și Oravița. În 1905, după moartea tatălui său, Petre Oancea se retrage la Vasiova, pentru a-și întreține familia și lucrează independent, în treizeci de biserici din Banat, diferitele încrustări în lemn: uși împărătești, tâmpole, cadre de uși și cruci, răpizi, chivoturi, rame, sfeșnice, statuete (mai ales la bisericile catolice), mormântul Domnului, etc.

La îndemnul prietenului său, zugravul Matei Filip, din Bocșa, și inițiat de acesta, Petre Oancea se ocupă deopotrivă și de pictură, lucrând împreună la câteva biserici, din Banat (Voiteni, Ghilad, Coșteiul-Mare). Spirit polyvalent, toată viața, Tata Oancea va îmbina pictura cu sculptura, sculptura cu literatura. Într-o vreme când pasiunea lui pentru literatură și gazetărie trec pe primul loc, lucrările de sculptură se răresc, dar niciodată nu va înceta să sculpteze.

Mândria cărășanului, care nu-și părăsește locul de baștină, pentru avantajele net materiale oferite de alte locuri, capitală sau străinătate, nu sunt niciunde mai categoric surprinse decât în acest spirit boem, sărac, cu cinci copii de întreținut, proverbialul gazetar al revistei “Vasiova”, poetul-cerșetor, care bate cu piciorul toate orașele Banatului, cu straița burdușită, pentru a-și vinde revista, umil, dar de un optimism molipsitor. Chemat fiind de Iosif Busuioc, la Budapesta, pentru a-l ajuta la o lucrare de sculptură, Petre Oancea, refuză categoric să calce, în țara celor ce-i oropsiseră neamul atâta timp, iar atunci când Iulius Busuioc, aflat profesor la Școala de Arte și Meserii în București, îl solicită, el preferă să lucreze pe bani mai puțini, pentru Banatul lui¹¹.

Din rândul acelorași oameni simpli se ridică, în coloritul local o categorie aparte de țărani-zugravi, din care vor evolua pictorii religioși, de mare importanță pentru spațiul cultural al secolului al XIX-lea. Elementele laice, în decorațiile bisericesti, împletite cu scenele religioase sunt evidente, încă din secolele XVI-XVII. Evoluția ulterioară nu ar fi fost posibilă fără existența unei arte autohtone, de factură bizantină, care a luat ca puncte de sprijin mănăstirile ridicate din secolele XIV-XV-XVI în Banat. Pe lângă aceste mănăstiri neîndoielnic au existat și școli de zugravi bisericesti. Ierodiaconul Vasile (din familia învățatului Constantin Diaconovici-Loga) era recunoscut în zonă ca fondator al școlii de pictură religioasă, încă din 1736, la Srediște (Vârșeț), unde se refugiase, venind din părțile Tismanei. Urmașii ierodiaconului, George Diaconovici, ajutat de fiul său Petru Diaconovici, vor perpetua tradiția, deschizând pentru secolul al XIX-lea, o școală de zugravi bisericesti¹².

Unul dintre cei mai importanți zugravi locali este Dimitrie Turcu (n.1810-m. 1883) din Oravița. Copil de oameni simpli, calfă de cizmar, este format de

11 Străin, M. “Tata Oance (P.E.Oancea), sculptor”, în *Confluente*, Anul XI, nr 16(66) 2003, Oravița, p. 31, 32

12 Frunzetti, I *Arta românească în sec.XIX*, Ed. Meridiane, Buc., 1991 p.89-91.

profesorul german Kramer, de la care ia lecții de desen. Timp de doi ani intră ca ucenic la pictorul sârb Arsenie Petrovici, care zugrăvea biserica ortodoxă, Oravița. La numai 19 ani Dimitrie Turcu își deschide propriul lui atelier, în localitate. Aici se formează primii lui ucenici, din zonă: Dumitru Popovici, Ioan Ștefanovici, Ion Badiu, Nicolae Hasca, ultimul devenindu-i ginere¹³. În 1829, obține prima comandă pentru decorarea unei biserici din Mehadia. Precursor al Renașterii artistice, Dimitrie Turcu pregătește un teren fertil pentru apariția picturii moderne în Banat.

În acest proces se detașează figura pictorului bufan, din Ciclova-Montană, Mihai Velceanu. El este primul dintre bănățeni care învață pictura în străinătate, fiind student al Academiei de Arte Frumoase din München. Stabilite în Bocșa-Montană, acesta va pune bazele unei școli de pictură și zugrăvi bisericești, deschizându-și atelier pe strada Doja, nr. 21(92). Ruptura de tradiția orientală, începută de Turcu se adâncește odată cu Velceanu și urmașii lui, care sunt numiți acum, după termenul adaptat din germană, "moalări", ca ecou al occidentalizării picturii și concepției despre pictură¹⁴. Datorită lui, spre mijlocul secolului al XIX-lea, arta plastică în Banat înregistrează o îmbogățire a preocupărilor tematice, o lărgire a viziunilor artistice, o interpretare mai apropiată de realitate. *Natura statică cu fructe*, lucrare care îi aparține, este în pictura bănățeană prima cunoscută în acest gen¹⁵.

Preotul Filip Matei, din Bocșa, elev al lui Velceanu, la rândul său va prolifera noi generații de pictori bisericești, care se vor împânzi în tot Banatul. Dintre aceștia se detașează pictorul Nicolae Popovici care studiază și el la Academia de Arte Frumoase din München, având prilejul, în același timp, să ia contact cu marile centre europene, prin călătoriile sale, mai ales la Paris, unde va locui un timp. Reîntors în țară, după necesitatea timpului, pictura bisericească va avea prioritate. Stabilite, prin căsătorie, la Caransebeș, apoi la Grădinari, de unde provenea soția sa, va picta numeroase biserici din Banat, între 1910 - 1936. Va picta, de asemenea, numeroase tablouri, împrăștiate pe la bisericile din Valea-Carașului¹⁶.

Alături de N. Popovici, un important pictor al secolului XX este Ion Zaicu. Copil sărac, rupt cu greu de coarnea plugului, ucenicind la școala lui Matei Filip, se detașează net de colegii de breaslă prin forța sugestiei și harul său nativ. Printr-o bursă a Fundației Gojdu, se va înscrie în 1892 la Academia de Arte Frumoase din Viena. Student sărguincios, Zaicu își va însuși o tehnică înaintată, remarcându-se prin forța detaliului. Excelând în arta portretului, Zaicu realizează o paletă de figuri emblematice, specifice spațiului din care s-a desprins. Șapte dintre portrete,

13 M.Străin, *Pictorul D-trie Turcu*, în *Confluente*, Anul XI, nr.18(68),Oravita, 2003, p.34-36.

14 Idem Frunzeti, I, p.97

15 Radu Stela, *Pictori bănățeni*, Timișoara, 1970, p.5.

16 Străin, M, "N. Popovici", în *Confluente*, Anul XI, nr.17(67), iunie, 2003, Oravița p.31,32.

realizate în perioada vieneză, semnate, se găsesc la Muzeul Banatului: *Portretul de femeie bătrână*, acoperită cu vâl negru, înnodat la piept, pe chipul căreia se citește suferința și resemnarea, datează din 1894. Cu tabloul *Fierar odihnindu-se*, realizat tot la Viena, în 1895, Zaicu este considerat un precursor al realismului. Acest tablou se remarcă prin forța de a sugera chipul chinuit al omului trudit.

Dotat cu o pregătire tehnică foarte bună, I. Frunzetti este de părere că I. Zaicu ar fi putut avea o carieră de excepție în lumea urbei. Artistul cărășan, s-a reîntors însă în locul de unde a plecat, pentru a împlini rostul de apostol al neamului său. Revenind la pictura bisericească, într-un stil cult, el va picta o serie de biserici din Banat: Caraș, Timiș, Ungaria. Mai pictează și numeroase portrete pe care le dăruiește prietenilor și cunoscuților¹⁷.

Stabilitatea cărășanului și dragostea nețarmurită pentru rădăcină, a generat în tot Carașul constituirea acelor familii tradiționale, în care bunul câștigat se dezvoltă, din generație în generație, și se perpetuează cu o dăruire aproape sacră.

O astfel de familie este familia Diaconovici, cu strămoși, meșteri, pictori, cărturari, recunoscutul lingvist Constantin Diaconovici-Loga, fiul său Corneliu Diaconovici, editorul primei *Enciclopedii românești*, continuându-și ramura genealogică până la scriitorul Al. Tietz¹⁸ sau în zilele noastre, la țăranul-condeier Iosif Cireșan-Loga din Duleu, Caraș-Severin.

Este, de asemenea, cazul multor preoți și învățători cărășeni, animatori culturali și apostoli ai neamului, în momente de grea cumpănă pentru sat și Caraș. Acești învățători, precum Sava Molin, Iuliu Birou și exemplele ar putea continua, dacă ne gândim la faptul că majoritatea condeierilor țărani datorează aplecarea spre carte unui învățător de sat cu mare dragoste pentru slova românească. Oamenii aceștia destoinici, adevărați “luminatori” se ocupă de fiii satului cu aceeași dragoste prin care își înflăcărează proprii prunci.

Demn de tatăl său, Silviu Molin va deveni unul dintre cunoscuții publiciști și istoriografi ai Banatului după Unire, împreună cu fratele său Virgil, un îndrumător al tiparului din România. Fiul lui Iuliu Birou, învățător recunoscut în Caraș pentru prestațiile sale didactice, muzicale și culturale, Virgil Birou, făcând parte din cunoscutul “trifoi bănățean”, devine la rândul lui unul dintre cei mai apreciați și recunoscuți scriitori, un reporter al zonei Oravița, pe care o reprezintă.

Moștenirea de familie, ca o ștafetă preluată cu cinste de urmași, se remarcă cel mai bine atunci când este vorba de muzică sau de un meșteșug. Astfel, în familiile de lăutari din Ciclova, generațiile de cântăreți se succed pe câteva decenii, avându-și descendenți până în zilele noastre. La fel se întâmplă și la Naidăș cu banda lui Pitic, sau în Almăj, unde descendentul Ion Luca Bănățeanu

17 Idem Frunzetti, I, p. 137-145.

18 Jurma, Gh. *Descoperirea Banatului*, Ed. Timpul, Reșița, 1994, p.30.

va aduce muzica populară, pe culmi de glorie, de-acolo de unde o lăsase un virtuoz de talia lui Alexa Bârcă.

În cazul sculpturii, Oravița are la îndemână cazul concret al sculptorilor Aurel Cotârlă cu fiul său Ioan, familia Busuioc cu cele patru generații de sculptori mai sus amintite.

Referindu-ne la categoriile reprezentative, nu se poate trece cu vederea, moștenirea primordială a țaranului cărășan: pământul, vitele, moștenire pentru care țaranul sadea își creștea pruncul într-un adevărat cult, sau categoria de mici meșteșugari din lumea satului, unde ucenicia se învăța din mers și în paralel cu munca pământului. Meseria, ca “brățară de aur” sau ca bun moștenit, devine o caracteristică foarte adâncită pentru un spațiu habital, ca motiv de stabilitate și factor de unitate teritorială¹⁹.

Modele de conviețuire demne de urmat, țaranul, muncitorul și intelectualul, coabitează într-o strânsă armonie. Orice ar fi, el se simte în puterea deplinătății și armoniei lui maxime doar în spațiul care l-a format. Indiferent pe unde îl poartă pașii, spre bunăstare materială sau culmi nebănuite, de glorie; prin orașe mari sau prin țări străine, unde împlinirea profesională capătă urcușul inerent, cărășanul se va reîntoarce în permanență la izvorul de apă vie, provenit din matcă. Nu poate și nu vrea să se înstrăineze de locul care l-a zămislit și l-a înnobilit. Niciodată, pentru cărășan, realizarea profesională, gloria, nu devin un atribut personal, egoist. Are conștiința propriei valori și recunoștința pentru cei care au contribuit la formarea lui. Se explică, astfel, de ce Banatul are o unitate deosebită în plan cultural. Ideea stipulată de Lucian Blaga în “Barocul etnografiei românești” în ceea ce privește personalitățile pe care le-a dat Banatul, nedreptățește spațiul cultural din Valea Carașului. Este suficient să ne amintim ce a însemnat pentru cultura noastră românească existența lingvistului Paul Iorgovici (primul român care face o călătorie în Anglia, primul care a luat contact de ideile revoluției franceze din 1789) pătruns de ideile cele mai înaintate ale vremii sale. Nici nu se pot neglija vederile înaintate ale foarte multor cărășeni cu studii la Budapesta, Viena, pendulând între Europa Centrală și Răsăriteană; între Occident și Balcani, învățați precum Eftimie Murgu (formatorul spiritual al celui ce avea să devină N. Bălcescu) sau Damaschin Bojincă (ministrul lui Cuza). Ce-ar fi fost cultura românească fără Diaconovici-Loga sau Corneliu Diaconovici, editorul primei Enciclopedii românești? Ce dimensiune ar fi putut atinge asemenea spirite geniale dacă spațiul și timpul istoric nu le-ar fi îngustat drumul și, până în final, chiar viața, fiindcă, într-un fel sau altul, însăși ideile lor înaintate îi transformă în victime de către un sistem absurd, de acaparare teritorială și individuală. Sfârșitul tragic, prematur, al lui Paul Iorgovici (acesta moare, după toate probabilitățile, otrăvit de sârbii care dețineau primatul ierahiei bisericești), Damaschin Bojină și

¹⁹ *Ibidem*

Eftimie Murgu, revoluționari de marcă cu idei înaintate, neobosiți în acțiunile și în lupta de eliberare a pământului românesc, au fost înlăturați prin mijloacele agresive ale sistemului maghiar din arena politică.

Nu se poate trece ușor cu vederea nici personalitatea enciclopedică a unui Simion Manguica, membru al Academiei Române, lingvist și specialist de talie europeană în dezvoltarea unor direcții precum: etnobotanica și cultura tradițională, studiul comparativ etc., alături de Atanasie Marienescu, membru și el al Academiei Române, deschizător de drumuri în domeniul folcloricii românești.

Următoarele generații de intelectuali au înțeles mult mai bine decât predecesorii lor că un sistem instituit cu forța, pe o perioadă nedeterminată, așa cum s-a întâmplat mereu în Banat, nu poate fi totuși înlăturat decât prin unitate. Banatul ca un tot unitar și teritorial avea să devină forța motrice care nu vorbește de un singur om, de un grup compact, ci chiar de puterea Banatului, ca o mare personalitate: **Cultura maselor**. Nu trebuie să se uite însă, nici o clipă, că la baza acestui colos, intelectualitatea a fost permanentă, ca piatră de temelie care și-a îndeplinit cu prisosință rolul formator, catalizator.

(Fragment din Teza de Doctorat, **Habitat și habitudini în Valea Carașului**)

AȘEZAREA PETROMAN ȘI OCUPAȚIILE PRINCIPALE ALE LOCUITORILOR

Ioan Traia

Cuvinte cheie: *așezări, ocupații tradiționale, evoluție, organizare administrativă*

Key-words: *settlements, trades, evolution, administrativ organization*

Village of Petroman. Principal trades

Abstract: *The purpose of study was the assessment of the situation of the local trades from the village of petroman since early times until now. The paper uses local manuscripts of the inhabitants and the personal scholar research of the autor for achieving its goals. The main objective- the realistically correct portray of local trades from Petroman, is almost complete.*

Satul Petroman, sat relativ important aflat în pusta Banatului are o istorie diversă și bogată, fiind atestat documentar din anul 1333. Evoluția așezării și a ocupațiilor locuitorilor din acest sat fac obiectul acestui studiu, la elaborarea căruia am folosit mai multe surse documentare găsite sub formă de manuscrise (Monografia satului Petroman scrisă de C. Iedu și A. Ulita și Cronica parohiei ortodoxe Petroman scrisă de Pr. Ioan Stoicu), precum și informații de la d-l Viorel Jiva locuitor al satului. Studiul se desfășoară din perioada ocupației habsburgice și până în prezent făcând o concisă analiză a ocupațiilor de bază și tradiționale ale locuitorilor din Petroman.

Pentru perioada veche nu avem date concludente referitoare la situația economică a satului, dar, în Petroman, ca în întreg Banatul, cultivarea pământului și creșterea animalelor au constituit principalele ocupații și surse de existență. Problemele economice și social-politice cu care s-a confruntat Banatul în secolul al XVIII-lea nu pot fi înțelese în toată complexitatea lor dacă nu se are în vedere și existența, pe teritoriul acestei provincii așa numitelor „predii”. Aceste întinse spații situate între hotarele cultivate ale vechilor sate bănățene au devenit, după 1718, întocmai ca și întregul pământ al Banatului, bunuri ale Curții imperiale austriece, pe care se promova pășunatul extensiv cu animale destinate exportului. Aceste terenuri constituiau, de regulă, hotarele unor localități dispărute de-a lungul vremii. Pentru înțelegerea importanței economice a prediilor trebuie arătat că în secolul al XVIII-lea principala sursă de venituri a Banatului era exportul de vite

și produse animaliere, acestea asigurând bilanțul activ al comerțului exterior¹.

Comerțul cu vite era deosebit de rentabil și pentru faptul că nu presupunea nici un fel de investiții. Vitele erau cumpărate de la locuitorii bănățeni, din Transilvania, Țara Românească sau Ungaria și aduse pe predii, unde erau îngrișate timp de 1-2 ani, apoi erau vândute pe piețele imperiului².

Prediile nu erau administrate direct de autoritățile imperiale, ci date în arendă. Referindu-ne doar la prima jumătate a secolului al XVIII-lea avem informații că prediul Tojesk, în 1742 era arendat comunelor Macedonia și Petroman. Între negustorii predialiști ai veacului al XVIII-lea, amintiți în documente menționăm și pe Iorga și Iova Mic din Petroman. Un rol deosebit l-au jucat predialiștii cu funcții administrativ-politice. Afirmatia nu se referă atât la oficianții austreci, cât la reprezentanții aleși ai obștilor sătești, cnezii și obercnezii, precum și la administratorii și subadministratorii bănățeni numiți la conducerea oficiilor administrative districtuale. Astfel în componența consiliului de conducere al Societății Prediilor Bănățene la 1765, găsim pe Paul Mic ca subadministrator districtual³. Familia Micu a rămas înscrisă în memoria colectivă a satului Petroman prin faptele lor generoase, ei fiind ctitorii bisericii ortodoxe, fiind în același timp destoinici negustori, dar și buni și apreciați funcționari ai autorității austriece, din această familie vrednică se alegeau în acea vreme obercnezii districtului Ciacova. Astfel, în anul 1759 subadministratorii districtuali Paul Mic din Petroman și Iancu Ciorei din Jebel fac cerere să i se acorde Ciacovei trei târguri anuale, cerere aprobată prin diploma împărătească din 19 noiembrie 1759. Tradiția satului a mai păstrat informația că reprezentanți ai acestei familii au jucat un rol important și sub ocupația turcească, ei recrutau ostași pentru formațiile militare turcești, cunoscute de popor sub numele de „*ot noge*”. Reprezentanți ai familiei, fiind ctitorii bisericii au fost pictați pe peretele dinspre vest al tindei bisericii, în mărime naturală, îmbrăcați cu cojoace și cu căciuli pe cap, iconă care s-a păstrat până în anul 1911⁴.

Ca urmare a creșterii populației, cât și din motive de dezvoltare, s-a considerat necesară transformarea – în locuri cultivabile sau pășuni – a unor părți întinse din pădurile aflate în preajma satului, de asemenea mari suprafețe de pământ au fost redade agriculturii prin lucrările de hidroameliorații întreprinse la sfârșitul secolului XIX-lea. Deși sistemul de cultură trienal sau în trei hotare era cunoscut, dominant a rămas multă vreme sistemul bienal: o parte a hotarului era semănată un an, iar cealaltă era lăsată să se odihnească.

Administrația habsburgică a consemnat sarcinile impuse Banatului într-un

1 Elena Calincof, *Date privind prediile bănățene din secolul al XVIII-lea*, în „Analele Banatului”, serie nouă, arh-istorie, II, Ed. Museon, București, 1993, p. 278

2 *Ibidem*, p. 279

3 *Ibidem*, p. 282

4 Pr. Ioan Stoicu, *Cronica parohiei ortodoxe Petroman*, f.f.,mss, 1950

număr impresionant de acte printre care și o conscripție din anul 1743. Importanța ei deosebită constă în faptul că este cel dintâi document în care ni se dezvăluie pe larg unele realități din provincia Banatului, la numai câțiva ani după războiul cu turcii. Astfel, cunoaștem acum aproape toate așezările locuite, împreună cu sarcinile respective. Dar ceea ce trebuie reținut îndeosebi în acest document este faptul că a fost consemnată pentru prima oară și naționalitatea locuitorilor din fiecare așezare în parte. În această meticuloasă conscripție Petromanul apare ca așezare românească, având dare pe cap (la care erau supuși toți bărbații trecuți de 15 ani) de 54,1/2 de unități, darea după avere 74 de unități, contribuția în bani care trebuia plătită de întreaga comunitate a fost stabilită la 839 florini și 15 x (cruce). Respectivul cifre prezintă importanța în măsura în care ne dau o imagine a mărimii și puterii economice a satului în comparație cu satele vecine. În acel act se arată că așezarea românească Ghilad a plătit fiscoșului 2559 florini contribuție, 149 de unități dare pe cap și 191 unități dare pe avere, iar Cebza sat apropiat, locuit tot de români, a achitat 996 florini contribuție, 52 de unități de dare pe cap și 80 1/2 de unități dare pe avere. Din datele prezentate mai sus reiese că Petromanul era mai puțin dezvoltat decât Ghiladul și Cebza și mai puțin populat⁵.

Interesați în organizarea superioară a provinciei, guvernatorii Banatului caută mijloace de a spori randamentul muncii și producția, precum și diversificarea ocupațiilor populației. Se plantează duzi pentru creșterea viermilor de mătase, se introduce cultura cartofului, a orezului, se fac ample lucrări de desecare a mlaștinilor și de canalizare a râurilor. Și locuitorii Petromanului au participat într-o măsură mai mare sau mai mică la lucrările efectuate în vecinătatea satului, fiind obligați prin robotă să presteze lunar un număr de zile la marile lucrări de consolidare a cetăților, la amenajarea de drumuri sau poduri, la operațiile de desecare sau indiguire.

În vechime locuitorii Petromanului se ocupau cu agricultura și păstoritul. Mai mult de jumătate din suprafața hotarului era pășune, izlaz și locuitorii creșteau multe vite: oi, vaci, capre, cai, porci. În secolul al XIX-lea s-au făcut două comasări pentru deștelenirea pășunilor, ajungându-se astfel la suprafața arabilă pe care o are astăzi satul.

De asemenea, locuitorii se ocupau mult și cu pescuitul. În hotarul comunei era o întinsă rețea de ape mici (vâni, cum le spun sătenii); ele legau apele celor două brațe ale Timișului mediu și erau bogate în pește. Odată cu deștelenirea pășunilor și cu îndiguirea Timișului, în anul 1866, locuitorii au părăsit cele două ocupații, pescuitul și păstoritul și au devenit agricultori, întrucât suprafața arabilă a satului s-a mărit⁶.

5 Bujor Surdu, *Aspecte privitoare la situația Banatului în 1743*, în „Anuarul Institutului de Istorie”, XIII, Cluj, 1970, p.33

6 Pr. Ioan Stoicu, *Cronica parohiei ortodoxe Petroman*, f.f., mss, 1950

Cucerirea Banatului de către habsburgi a însemnat o organizare mai clară, atât din punct de vedere economic, cât și administrativ. Statutul social al iobagilor, care formau majoritatea țărănimii, a cunoscut fluctuații de la o epocă la alta, în funcție de suprafața lotului în posesie, de cuantumul obligațiilor feudale și, mai ales, de stabilizarea lor. Până la 1765 nu se remarcă preocupări pentru reglementarea suprafeței loturilor țărănești, fiind acordate de administrație într-o manieră subiectivă. În asemenea condiții au loc repetate abuzuri la fixarea obligațiilor țărănești, atât fiscale, cât și feudale. Sub imboldul noului curs reformator instituit de coregentul Iosif, s-au realizat: o conscripție a populației; măsurarea hotarelor comunelor și districtelor; delimitarea și împărțirea loturilor date țăranilor în posesie. Reglementarea suprafeței loturilor țărănești s-a făcut în funcție de capacitatea de muncă a familiei, stabilindu-se suprafața sesiei întregi la 34 iugăre (24 iugăre arător, 6 iugăre fânețe, 3 iugăre pășune și 1 iugăr loc de casă și grădină), jumătate de sesie la 19 iugăre (12 iugăre arător, 4 iugăre fânețe, 1 iugăr pășune, 1 iugăr intravilan), sfertul de sesie la 11 iugăre (6 iugăre arător, 3 iugăre fânețe, 1 iugăr pășune, 1 iugăr intravilan) și optimea de sesie la 7 iugăre (5 iugăre arător, 1 iugăr pășune și 1 iugăr intravilan). Suprafețele care depășeau întinderea loturilor țărănești au fost împărțite în moșii și arendate de administrația provincială prin licitație⁷.

Obligațiile țăranilor către stăpânul feudal și față de stat au constituit o permanentă sursă de nemulțumiri a populației băștinașe. Țărănimea a fost supusă la plata contribuției pentru nevoile militare, robotă, zeciuială și încărtiruirea trupelor. Zeciuiala se presta împăratului în calitate de stăpân feudal, din cereale, animale, fân, vin, ceară, porci și miere; se lua a zecea parte din toate produsele, indiferent de recoltă. Robota era prestată împăratului în dubla sa calitate; pe parcurs, robota s-a transformat în bani, iar răscumpărarea ei se făcea anual. Reglementarea urbarială din 1780, în vigoare până la revoluția pașoptistă, asigură dreptul de intervenție al statului și raporturile dintre țărani și proprietari. Această tentativă a monarhiei s-a lovit de rezistența nobilimii maghiare, în condițiile apartenenței Banatului la Ungaria⁸.

Patenta imperială pentru desființarea iobăgiei, emisă la 22 august 1785, a avut efecte benefice; deși țăranii rămân mai departe în starea de iobăgie, ei și-au dobândit doar libertatea personală. Până la revoluția din 1848, dieta Ungariei din 1836 – prin articolele dietale – garantează libertatea de strămutare, accesul la funcții, la justiție, la profesii, dreptul de a dobândi imobile, libertatea de a dispune de averea proprie, dreptul de răscumpărare a libertății, cu acordul proprietarului, toate acestea făceau ca iobăgimea bănățeană să aibă un statut mai bun decât în Transilvania. Nuanțele sunt de mai mică importanță, pentru că ele nu pot modifica

7 Bujor Surdu, *op. cit.*, p.62

8 *Ibidem*, p.76

ponderea și gravitatea chestiunii țărănești în ansamblul societății⁹.

Odată cu încorporarea Banatului la Ungaria din 1788-1789 fenomenul cel mai important pentru istoria națională a românilor l-a constituit apariția unui grup compact de nobili macedoromâni, ridicați din rândul negustorilor bogați, dintre care mulți s-au identificat cu idealul național românesc și au patronat inițiative cu caracter național.

Anii 1794 și 1795 au fost ani de secetă și foamete, când au pierit mulți locuitori din Petroman. Revoluția din 1848 a rezolvat una din marile nemulțumiri ale țăranimii, și anume a fost desființată iobăgia; iobagul a devenit proprietar pe sesia pe care o lucra, plătind despăgubirea stabilită de autoritățile austriece.

Ca urmare a Patentei Imperiale din 1852 încep, și în Banat, comasările de hotare și separările de păduri și de pășuni. Comasarea proprietăților țărănești aflate, în majoritatea cazurilor, răspândite în mai multe loturi era un proces absolut necesar în vederea introducerii unei economii moderne. Loturile mici ale gospodăriilor țărănești, răsfirate, împiedicau – în mare măsură – folosirea tehnicii moderne, cultivarea cu randament a plantelor cerealiere și industriale. Mai mult, prin deplasarea de la un lot la altul se pierdea un timp prețios, iar drumurile de acces spre loturile mici răpeau mari suprafețe de teren. În ciuda acestor fapte evidente, țăranimea se opunea cu îndârjire oricărei reglementări, ceea ce a dus la tergiversarea comasării, proces neterminat nici până la izbucnirea primului război mondial. Această rezistență avea, de altfel, o bază reală, ținând cont de experiența negativă pe care țăranimea a acumulat-o de-a lungul secolelor în raporturile cu proprietarii feudali¹⁰.

În vechime satul Petroman era foarte întins, împrăștiat (dispersat) ca toate așezările din șes. Fiecare familie își avea casa și gospodăria pe terenul care îi aparținea și pe care îl păstra din moși-strămoși. Așa se explică cum a rămas expresia de “moșie” în înțelesul de proprietate.

Fiecare familie își lucra moșia ei din care își câștiga existența. Starea aceasta explică de ce la 1717, la conscripția caselor în Banat, satul Petroman figurează numai cu 60 de case, iar la sistematizarea din 1778 se așează noul sat pe o vatră compusă din 455 numere de casă.

Pe vremea turcilor probabil solul cel mai productiv a fost luat de vreun “spahiu” turc, ceea ce explică dănuirea și circulația acestui termen până în vremea noastră și fiind cu înțeles echivalent cu cuvântul “boier”, adică mare stăpîn și proprietar de pământ. Circulația termenului de “robotă” și “clacă” explică faptul că vechii locuitori, înainte de ocupația turcească, au cunoscut iobăgia, fiind clăcași pe moșiile unor grofi maghiari.

În hotarul comunei nu știm să fi existat vreun mare proprietar de

9 *Ibidem*, p.81

10 Lajos Kakucs, *Contribuții la istoria agriculturii din Banat*, Ed. Mirton, Timișoara, 1998, p. 72-73

pământ, hotarul aparținând întotdeauna locuitorilor băștinași. Conducerea comunei a cerut Împărătesei Maria Terezia să dea satului Petroman un teren de compensație pentru marile inundații ce le suferea comuna, pînă la îndiguirea apelor Timișului. Împărăteasa le-a dat un teren lîngă Foieni, unde este astăzi satul Cruceni. Pînă tîrziu au folosit locuitorii satului Petroman acest teren, fapt care arată și starea juridică a comunei; întreg hotarul aparține localnicilor, pentru că terenul era expus inundațiilor Timișului, iar nici un grof n-a avut intenția, niciodată să-l cuprindă în latifundiile sale.

Primăvara, întreg hotarul comunei, pînă la îndiguirea Timișului, era o mare de ape și se zărea numai vîrfurile copacilor din pădure și din locurile mai ridicate. Inundațiile Timișului au făcut cele mai mari pagube comunei și au contribuit hotărător la sărăcirea localnicilor, distrugându-le recoltele și casele. Pentru acest motiv la Petroman nu s-au înghesuit să vină coloniștii. În schimb, odată cu aducerea coloniștilor în Banat, aceștia au fost aduși și pe terenul satului Petroman de lîngă Foieni, prin urmare satului i s-a luat acest teren și a primit drept compensație 500 jughere peste Timiș, din hotarul comunei Obad, pe care îl deține și azi.

Moara de măcinat cereale cu instalație industrială mare, deși este zidită la marginea comunei Ciacova, este situată în hotarul satului Petroman. Încă de la punerea ei în funcțiune, din cele mai vechi timpuri, ea a aparținut administrativ satului Petroman. Moara funcționa cu curent electric și era cotate printre primele mori din jur, atât din punctul de vedere al capacității de producție cât și al calității produsului finit.

În timpul regimului comunist, pe lîngă munca ce o presta în C.A.P., locuitorii satului Petroman se ocupă cu agricultura, legumicultura, păstoritul oilor, viticultura, pomicultura și apicultura. În agricultură și legumicultură se foloseau următoarele unelte de lucru: coase, seceri, sape, cazmale, lopeți, greble și furci. Acestea sunt confecționate în fabrici și se procurau din comerț.

Aratul grădinilor din intravilan și extravilan se face cu tractorul, mărunțitul pământului se face cu discul iar semănatul se face cu mașina de semănat. Aceste mașini au înlocuit plugul simplu și grapa de pe vremuri.

Cei câțiva păstori care își păstoresc oile proprietate personală sau ale altor locuitori ai satului se folosesc în această ocupație de un baston cu măciucă, de un bici făcut din lână iar unii au câte un fluier, cu care doinesc ziua, spre a le trece de urât. În procesul de obținere a brânzei păstorii de oi folosesc găleata pentru muls oile, ciubărul unde pun laptele, cheagul și strecurătoarea (străcătoarea) pentru strecurat brânza.

Viticultorii, în practicarea acestei ocupații folosesc foarfecile de tăiat via, sape, cazmale și greble pentru lucratul viei, rafia pentru legatul viei, presa de stors strugurii, vermurele de stropit via.

Cea mai frumoasă și bine întreținută vie din satul Petroman era în acel timp, cea a locuitorului Olariu Ioan de la nr. 206. Această vie se întinde pe o suprafață de 1.600 de metri pătrați având o formă dreptunghiulară de 80 metri lungime și 20 metri lățime. A fost plantată de însuși proprietarul ei în anul 1962 și cuprinde următoarele soiuri: Muscat Hamburg, Coarnă roșie, Coarnă albă, Basarabeană, Lipoveană, Hibrid negru (pe o suprafață foarte mică) și alte câteva soiuri ale căror nume proprietarul viei nu le cunoaște. Via este plantată pe șase rânduri drepte, pe spalier.

Pomicultorii folosesc drept unelte ferăstraiele mici, pentru curățirea pomilor de crengi uscate, foarfecele cu prăjină, pentru curățirea pomilor de omizi, butoaiile pentru adunat prunele, caisele și perele pentru fermentat, în vederea fabricării țuicii. De asemenea, la plantare precum și la pregătirea pentru folosirea îngrășămintelor se folosesc cazmale, sape și lopeți.

Cea mai frumoasă grădină de pomi din satul Petroman este tot a locuitorului Olariu Ioan de la nr. 206. Pomii roditori din această grădină sunt plantați pe o suprafață pătrată de 1000 metri pătrați în 6 rânduri drepte. Toți pomii sunt plantați, în anul 1963 și apoi altoiți de Olariu Ioan. Cei 200 de pomi din această grădină sunt 60 de gutui, 15 piersici, 6 caiși, 5 peri, 10 meri, 5 nuci, 5 vișini, 5 cireși, un prun cu prune dulci, 20 pruni de Bistrița, 60 pruni roșii și un corcoduș.

O ocupație importantă a locuitorilor satului era apicultura. Datorită avantajului apicultorilor la vinderea mierii prin contract, precum și a mierii și cerii, atât cu statul cât și pe piață, datorită ajutorului pe care-l primesc apicultorii de la Asociația Apicolă, obținând zahărul necesar hrănirii stupilor în timpul iernii, apicultura a luat, în ultimii ani, în satul Petroman o mare amploare, numărul apicultorilor ridicându-se la 21, toți având stupi sistematici. Mai jos este lista apicultorilor din Petroman.

1. Minda Ioan	nr.163	16 familii
2. Rusanda Vasile	nr.284	17 familii
3. Magiar Iosif	nr. 23	14 familii
4. Jurma Petru	nr. 28	25 familii
5. Cotri Ștefan	nr.417	48 familii
6. Minda Elena	nr.396	9 familii
7. Mârța Ștefan	nr.294	14 familii
8. Gherman Ioan	nr. 24	2 familii
9. Silagi Mircea	nr.336	3 familii
10. Franț Moise	nr.337	9 familii
11. Silagi Viorel	nr.346	1 familie
12. Albu Petru	nr.301	36 familii
13. Silagi Simion	nr.295	6 familii
14. Matei Dimitrie	nr.363	2 familii

15. Novac Mihai	nr.269	13 familii
16. Rusanda Pavel	nr.282	15 familii
17. Miculescu Ioan	nr.289	3 familii
18. Matei Pavel	nr.264	27 familii
19. Rusanda Achim	nr.191	3 familii
20. Mladin Petu	nr.231	1 familie
21. Minda Ioan	nr.226	3 familii

Apicultorii cu stupine model sunt Cotri Ștefan de la nr.417 și Albu Petru de la nr. 301. Stupina lui Cotri Ștefan este adăpostită în clădire închisă, cu ferestre pentru soare, lumină și aer. Stupina conține 48 de familii de albine care se află în lăzi ermetice model Neiser înzestrate cu orificii de aerisire în formă circulară și pătrată. Hrănirea artificială a stupilor se face cu unelte speciale. Proprietarul dispune de toate uneltele necesare întreținerii stupilor.

Apicultorii se folosesc de următoarele unelte de lucru: clește “*bot de rață*” pentru extragerea ramelor din lăzi, masca de protecție, afumătorul pentru potolirea și îndepărtarea albinelor, mașina centrifugă pentru extragerea mierii din faguri, cuțitul pentru descăpăcit fagurii, topitor solar pentru topirea fagurilor vechi (poate fi înlocuit de un vas cu apă), presa de confecționat foi de ceară. Materiale folosite de apicultori sunt ramele și ceara. Toate uneltele, cu excepția presei pentru ceară produsă în fabrici de specialitate, au fost confecționate de fierarii, respectiv tâmplarii satului.

Descriem mai jos uneltele necesare confecționării îmbrăcămintei, în ordinea folosirii lor (este vorba de uneltele și îmbrăcămintea folosită mai mult de bătrânii și bătrânele satului).

1. Furca și fusul, pentru torsul lânii sau al fuiorului
2. Mașina de tors, folosită în satul Petroman, o unealtă simplă din lemn, construită de meșteri calificați sau chiar de unii țărani mai pricepuți din sat
3. Râșchitorul, mare sau mic, pe care se fac scurile (motchele) de lână sau fuior
4. Mosoarele, pe care se adună firele
5. Letca, pentru adunat firele pe mosoare
6. Urzoniul, pentru adunat firele de pe mosoare
7. Vârtelnița, sprijinită pe căproni, pentru adunat scurile (motchele)
8. Trichilița sau răsucu, de răsucit firele
9. Picioarele de învălit firele (punerea firelor pe sul), lucrare denumită învălitoare
10. Războiul de țesut pânza de bumbac, lână sau cânepă, cu părțile lui componente:
  - a. scheletul războiului, construit din lemn
  - b. cele două suluri, unul încărcat cu firele din urzeală, al doilea pentru adunat

- pânza țesută
- c. vergeaua de ținut firele pe sul
  - d. ițele
  - e. spata
  - f. suveicile
  - g. brâgtele, care țin spata
  - h. zatca de ținut sulul
  - i. fuștelul, pentru separarea firelor de țesut
  - j. jugul și scândurica de băgat în sul pentru a ține firele întinse
  - k. tâlpițele, în partea de jos a războiului pentru conducerea țesutului
  - l. arțarul, care susține brâgtele și ițele
  - m. ghințarul, care ține pânza întinsă
  - n. țevile încărcate cu firul de bătătură, care sunt purtate de suveică prin deschizătura dintre firele de urzeală, numită rost; ițele împart câmpul războiului în două părți: natra, cuprinsă între sulul de urzeală și ițe și spas, cuprins între ițe și sulul de adunat pânza
  - o. sucala sau ciocârta, pentru adunatul firelor pe țevi
  - p. speciaza, o scândurică pentru alegerea firelor la țesătura cu modele.

Bătrânele satului au țesut pânză groasă de lână care s-a numit șubă. Din această șubă, croitorii satului au făcut întreaga îmbrăcăminte pentru bărbați și anume: cioarecii (pantalonii), vesta, haina de sus denumită șpenț sau giubă (sacoul), o haină lungă, prevăzută cu glugă, pentru timp frigos sau ploios, numită duruț sau căbăniță.

Pânza țesută din bumbac s-a folosit la confecționarea cămășilor și izmenelor pentru bărbați, a poalelor, cămășilor și ciupagelor pentru femei, a cearceafurilor de pat, a fețelor de masă sau ștergarelor.

Din pânza țesută cu (bătătură de) lână s-au făcut cotrânțe, brâie late pentru femei și brăcire (brâu îngust de 4-8 cm) pentru femei și bărbați, cârpe mari (batic foarte mare, în 4 colțuri, de purtat peste umeri), cilimuri, ponevi, măsaie de masă, măsaie de pat, traiste, obiele și altele. Din pânza țesută din fuior de cânepă s-au făcut și se mai fac și astăzi (1970) saltele, saci, materiale pentru străcători - strecurători pentru obținerea brânzei din lapte de oaie sau vacă. În trecut, înainte de a se folosi bumbacul, din aceste țesături se confecționau și cămăși pentru bărbați și femei, cearceafuri, dosuri de perini sau duni, ștergare, fețe de masă și altele. Femeile au făcut și fac și astăzi ciorapi din lână, pulovere, sfetăre, fulare, căciulițe pentru copii folosind câte 5 ace de tricostat (împletit) pentru ciorapi, mănuși sau căciulițe și câte două ace în rest; papucii (pacichele sau năticacii) se confecționau cu un ac cu cârlig (croșeta), care se folosea și la confecționarea dantelei (cicmă).

Cu toate lucrările amintite mai sus se îndeletniceau femeile, îndeosebi

cele mai în vârstă. Războiul de țesut și toate uneltele amintite mai sus au fost confecționate de țărani pricepuți; chiar și acele de tricostat sunt confecționate de meșteri fierari ai satului sau de unii gospodari pricepuți.

La meliță, prelucrarea cânepei, în vederea obținerii fuiorului se foloseau următoarele unelte, confecționate de mâna gospodarului:

1. Proțapul, pentru baterea cânepei
2. Melița, pentru curățirea fuiorului
3. Pieptenele, pentru pieptănatul fuiorului; acesta se folosește și la pieptănatul lânii, înainte de tors.

Unelte și tehnici de prelucrare a materiilor prime necesare alimentației

Pentru obținerea făinii de grâu s-au folosit în vechime mori de apă, mai apoi mori de aburi și în zilele noastre mori cu curent electric. Făina de porumb s-a obținut în rășnițe și teascuri de lemn sau fier (pive), în care s-a bătut porumbul. Tot într-o astfel de puiă (pivă) s-a bătut și ardeul, pentru boia, macul, zahărul sau scorțișoara pentru prăjituri, piperul pentru mezeluri și altele.

Pe apa Timișului mort au fost așezate mori de apă ai căror piloni se văd și astăzi, atunci când este secetă. De asemenea, moara cu aburi, care astăzi funcționează cu curent electric, situată în hotarul satului Petroman, a măcinat și macină făină din toate cerealele.

Prepararea pâinii se face cu următoarele unelte:

1. Ciuvaniul (covata) pentru dospit și frământat aluatul.
2. Sita pentru cernut făina.
3. Coș din papură împletită în care se pune pâinea, înainte de a se băga în cuptor, ca să crească aluatul.
4. Lopata de lemn cu care se bagă pâinea în cuptor.
5. Jântuitorul, pentru amestecarea (jintuitul) jarului.
6. Drâglul, o unealtă cu ajutorul căreia se trage jarul la ușa cuptorului, eliberându-se vatra pentru a se așeza pe ea pâinea.
7. Cuptorul zidit, cu vatră din cărămidă și ușa acestuia, fără balamale, numită dușnic.
8. Tavă dreptunghiulară din tablă neagră numită plec și trepied din fontă numit săgeac pentru a se așeza pe el tava sau tava rotundă, cu două picioare din sârmă foarte groasă, așezate ca tălpii de sanie, numită ciganie care se folosesc de când pâinea nu se mai coace direct pe vatră.

Modul de preparare a pâinii: de cu seară, se cernea făina în ciuvaniul adus, în prealabil, în încăpere, spre a nu fi rece și se muia olățul în puțină apă caldă, mestecându-se până la formarea unei paste omogene, olățul fiind o porție de aluat rămas de la precedentă preparare a pâinii, păstrat cu grijă, după ce a fost uscat; în făina cernută se adăuga apă caldă, sare, drojdie și olățul făcut pastă și se amestecă adăugând făină până se obține un aluat puțin vârtos.

Acesta se acoperă cu o față de masă special păstrată pentru acest scop numită măsai de pită și se lasă la dospit până spre dimineață. Dis de dimineață, aluatul se frământă, adăugându-se făină până la obținerea unui aluat atâta de vârtos încât nu mai poate fi frământat decât cu mâinile făcute pumn; acesta se porționează, se reține din el olățulul pentru viitoarea dată când se va face pâine, porțiile se mai frământă până se rotunjesc, se așează în plecuri sau cigăni presărate în prealabil cu făină, se mai lasă puțin la crescut, totul fiind acoperit cu același măsai de pită și apoi se bagă în cuptor. Timpul de coacere este de cel puțin 2 ore. La scoaterea din cuptor, pâinea “*se spală pe obraz*”, adică se stropește cu apă spre a se muia coaja formată deasupra pâinii.

Bătrânele satului nu foloseau drojdia și olățulul pentru dospitul pâinii, ci pregăteau un amestec de țărâțe de grâu, drojdie, hamei (plantă ce se întinde ca iedera și crește la Cotul Timișului, spre satul Obad), câteva boabe de ovăs, frunzâțe (foi de dafin) și 3-4 ardei iuți frământați în mâini. Acest amestec, numit cumlău, se porționa în cocoloașe cât oul de găină și se punea la uscat în coșuri de nuiele foarte mari, rotunde, cu diametrul până la 80-100 cm, dar cu marginile foarte scunde, de 12-15 cm, numite, de altfel, cotărițe de cumlău. Coșurile se expuneau la soare să se usuce cumlăul și acesta se păstra în podul casei. Conținutul unui astfel de coș era suficient pentru a se prepara pâine câteva luni, în condițiile în care o familie din 4-5 persoane făcea pâine cam la 5-6 zile.

Bătrânele satului coceau pâinea pe vatră, peste care puneau un capac rotund, din tuci, numit țăst. Tot în acest mod coceau mălaiul și găteau fripturile de cartofi și de toate preparatele de carne pe care le aveau în bucătărie. În bărânețe, pentru pregătirea mâncărurilor se foloseau oale de lut. Se mai foloseau lingurile de lemn și farfuriile de lemn pentru mâncare, care, mai târziu, au fost înlocuite cu farfurii din lut. În zilele noastre se mai folosesc doar linguri mari din lemn, pentru amestecarea mâncării.

Mai toate aceste unelte, necesare alimentației țăranilor localnici, sunt făcute de gospodarii pricepuți ai satului; țăstul amintit mai sus și oalele de lut nu le făceau gospodarii localnici ci le cumpărau din comerț - țăstul sau de la olarii veniți prin sat cu carele spre a vinde diferite obiecte de lut.

O mașină agricolă pe care o foloseau bătrânii satului în perioada când treierau grâul cu caii și demnă de evidențiat este ciurul, cu sitele sale, care serveau la alesul grâului de pleavă. Ciurul și sitele se confecționau în cea mai mare parte din lemn și sârmă de țăranii lemnari pricepuți în acest scop. Partea din fier o făceau fierarii satului. La treieratul cu caii se mai foloseau greble mari și mici, precum și lopeți de lemn, necesare pentru adunat bătătura de grâu din arie, toate făcute de gospodarii țărani din sat.

Coșurile confecționate de țărani din nuiele se folosesc la încărcatul porumbului în căruțe și descărcarea lui în hambare, la aducerea legumelor din

grădină, la transportul paielor sau al gunoiului. Aducerea apei de băut se făcea în trecut cu ulcioare, cărcege sau cănate iar astăzi se face cu căni pentru apă din tablă emailată sau inoxidabilă.

După eliberarea Banatului de sub turci în anul 1718, austriecii nu s-au atins de hotarul comunei pentru a aduce și împrumutări aici coloniști. Numai terenul de 3000 jughere de la Foieni (azi Cruceni) numit de localnici "*Cristur*" a fost luat, așezându-se coloniști maghiari și formînd satul de azi Cruceni. Drept compensație, așa cum s-a arătat mai sus, au fost date din hotarul satului Obad 500 jughere . Dar pe această suprafață de pămînt foarte roditor au pus ochii latifundiarii maghiari. În decursul erei maghiare, pînă la începutul primului război mondial au cumpărat-o în întregime. Aici s-au organizat două ferme mari de către latifundiarii Geber, Merschdorf, Kimer și sârbul Popovici. Fermele lor erau de cîte 50 - 100 ha pămînt arabil. Doar puțini locuitori din Petroman au mai rămas proprietari în partea aceasta de hotar, căci aproape tot pămîntul a fost cumpărat de acești latifundiari. La reforma agrară aplicată între anii 1921 - 1930 au fost expropriate în întregime fermele lui Geber și Kimer, întrucît ei rămăseseră în Ungaria.

Urmărind reformarea imperiului, în anii de după revoluția de la 1848-1849, forțele politice vor crea cadrul legislativ pentru modernizarea administrației, finanțelor și economiei în general. Această politică urmărea, prin desființarea vămilor interne în anul 1850, crearea unei piețe interne cu o mare putere de absorbție. Totuși, pînă la construirea căilor ferate, din lipsa unor drumuri de acces sigure și relativ ieftine, prezența produselor agrare din Banat se mărginea doar la ținuturile apropiate, iar accesul pe piețele externe era mult îngreunată.

Hotarul comunei Petroman în timpul erei maghiare a fost încolțit din două părți: dinspre hotarul cu Peciul Nou, unde aveau ferme și terenuri șvabii din Peciul Nou precum și dinspre hotarul Ciacovei. Șvabii din Ciacova și Peciul Nou arendau anual multe terenuri ale proprietarilor din Petroman.

În cei 50 de ani dinaintea celui de-al doilea război mondial, șvabii din Ciacova și din Peciul Nou reușiseră să cumpere aproape 3.000 jughere de pămînt din hotarul comunei Petroman, adică aproape jumătate. Ei primeau împrumuturi în condiții avantajoase de la băncile germane și cumpărau pămînturile românilor. Astfel s-au întemeiat cîteva ferme în acest interval pe hotarul comunei, în tarlalele zise Ploște și Taleg.

Alături de șvabii din sus-numitele comune, pămîntul țăranilor săraci era cumpărat de țăranii bogați din comună, cu bani proprii sau împrumutați. În comună erau circa 60 de familii de țărani înstăriți, care aveau în proprietate 50-60 jughere de pămînt, dar erau mai mult de 100 de familii care erau complet săraci, fără pămînt și care trăiau numai din muncă, angajîndu-se ca servitori sau zilieri la cei bogați. Numărul țăranilor săraci s-a mărit an de an în timpul erei maghiare.

În acest timp impozitele erau grele, dobînzile la bănci erau mari și astfel

sărăceau foarte mulți țărani.

Inundațiile mari pe care le făcea Timișul înainte de îndiguire au contribuit mult la sărăcirea satului. Majoritatea hotarului era inundat de apele Timișului. Este suficient să amintim că în anul 1887 au inundat apele Timișului de trei ori și aceasta după ce a fost înălțat primul profil (banc) al digului. Ulterior digul a mai fost înălțat cu încă două profiluri ajungând la înălțimea de astăzi, care protejează hotarul satului.

Mai ales țăranii cu puțin pământ sărăceau. Acestor țărani săraci și nevoiași, din cauza multor impozite restante sau a datoriilor la bănci, stăpînirea le vindea prin tobă (licitație) toată gospodăria: casa, vitele, pământul. Mai contribuiau la sărăcirea țăranilor și abuzurile pe care le făceau organele comunale sau fiscale la încasarea impozitelor; atunci nu se eliberau chitanțe sau alte acte de plată, iar țăranii cu greu justificau uneori plata. Mulți erau siliți să plătească de două ori și trei ori impozitul. Aceasta era, se pare o practică generală, așa s-au îmbogățit mulți funcționari administrativi: notari, primari, casieri, etc¹¹.

Documentul arătat mai jos, relevă modul de comportare a unui notar din Petroman care a funcționat în anul 1898; el a comis delictul de înșelăciune față de locuitorii comunei. Pentru acest fapt, locuitorii comunei s-au plîns Curții Imperiale de la Viena.

Numitul din document Matei Petru a călătorit pe jos zile întregi pînă la Viena și obținând audiență la Majestatea Sa Franz Iosef I, și-a recîștigat dreptul de a primi banii care i-au fost luați prin înșelăciune, plus dobînda legală.

Dăm mai jos conținutul plîngerii:

« Majestate !

Bazîndu-mă pe inimizitatea cu care Majestatea Apostolică a Dumneavoastră Împărătească și Regală, dați ascultare oricărui sărac și supus credincios mă determină să fac acest apel ca să ajung la dreptul meu de 320 florinți adică treisutedouazeci florinți împreună cu camăta scadentă calculînd de la 15 decembrie 1898 pînă în ziua de azi. Conform contractului anexat suma indicată ar fi trebuit să mi se înmăneze de către Vuk Stoica Maria, soția fostului primar Baggyi Nicolae din Petroman, jud. Timișoara care din cauză de delapidare a fost deținut pe baza diferitelor denunțuri, a cărui manipulare ilegală și cu banii mei adică transcrierea pe nevasta sa Vuk Stoica Maria a fost perfecționat.

În urma sentinței judecătorești conform documentului anexat, supusul petiționar am fost înștiințat că numai din cauza deținerii fostului notar din Petroman Baggyi Nicolae nu mai sunt speranțe pentru obținerea banilor mei, deoarece soția sa Vuk Stoica Maria nu mai posedă banii reclamați pentru achitarea acestei datorii.

Toată averea mobilă și imobilă a deținutului Baggyi Nicolae a fost

11 C. Iedu, A. Ulita, *Monografia satului Petroman*, mss, p.65-90

transcrisă pe numele soției respective, a copiilor înainte de publicarea înșelăciunii comisă de el.

După ce doamna Vuk Stoica Maria nu mai posedă în prezent bani pentru achitarea sumei de 320 forinți, care sumă ar fi trebuit administrată de comună, rog supus sprijinul Majestății Dumneavoastre Împărătească și Regală ca om sărac pentru obținerea sumei de 320 forinți cu camăta cuvenită chiar din fondurile comunale, obligînd conducerea comunei spre achitare. Baggyi Nicolae nu a fost denunțat de mine ci de alte persoane care au pățit la fel ca mine.

Repet plîngerea mea către Majestatea Apostolică a Dumneavoastră Împărătească și Regală pentru obținerea dreptului meu de bani, semnez ca supusul și credinciosul, Matei Petru țaran din Petroman.

Cancelaria de cabinet a Majestății sale, pretentat la 8 mai 1901 nr.8218. Majestatea Sa Împărătească și Regală Frant Iozef I, Împăratul Austriei și Regele Apostolic al Ungariei. Ministerul Justiției al Regatului Ungar. Sosit la 15 mai 1901 nr.16099 cu 8 anexe. Roagă supus pentru audiență Matei Petru țaran din Petroman jud.Timișoara 9 anexe. La achitarea sumei de 320 de forinți cu somație se obligă doamna Vuk născută Stoica Maria sau comuna Petroman jud. Timișoara”¹².

Această stare de lucruri practică în timpul erei maghiare a fost continuată, din păcate și după 1918, în timpul erei române.

În 30 iulie 1921 după ce cu câteva zile mai înainte, în 17 iulie, fusese definitivată și Legea pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș a fost adoptată votată cea pentru vechea Românie. Cu aceasta s-a încheiat așa-numita etapă a legiferării reformei agrare, ce a durat aproape patru ani¹³.

Obiectivele urmărite prin expropriere erau: sporirea și completarea proprietăților rurale ori a izlazurilor și pădurilor comunale, înlesnirea dezvoltării industriei naționale, ușurarea traiului din orașe etc. Referitor la moșii este necesar să precizăm că cea mai mare parte a lor era supusă exproprierii parțiale, cota fixată oscilând în funcție de anumite criterii.

Prețul terenurilor expropriate se fixa pe iugăre cadastrale pe categorii și calități de pământ. El se determină prin următoarele elemente de apreciere: prețul de vânzare a pământului în localitate sau vecinătate în anul 1913; prețul de arendare în regiune capitalizat cu 5%; evaluarea făcută de instituțiile de credit; venitul net la iugărul cadastral, impozitul funnciar. În nici un caz însă prețul nu poate depăși pe cel din 1913. Stabilirea prețului se făcea în lei socotindu-se leul egal cu coroana. Excepție se făcea în cazul pământului destinat înființării ori completării pășunilor comunale, când leul se considera egal cu două coroane.

12 Pr. Ioan Stoicu, *Cronica parohiei ortodoxe Petroman*, f.f.,mss ,1950

13 D. Sandru, *Evoluția lucrărilor de expropriere și împroprietărire operate în baza legilor de reformă agrară din 1921*, în “Studii. Revistă de istorie”, București, tom. 25, 1972, nr. 2, p.283

Prețul viilor și a livezilor se socotea după prețul mijlociu din ultimii cinci ani până în 1913, iar prețul pădurilor se stabilea în funcție de calitatea materialului lemnos, speciile, căile de comunicații, depărtarea de gări și centre de desfacere. Dar prețul fixat nu putea depăși media prețurilor din ultimii cinci ani dinainte de 1913¹⁴. Moșierii expropriați au primit o despăgubire apreciabilă. În Transilvania aceasta era echivalentă cu de 20 de ori prețul regional de arendă fără a depăși prețul pământului din anul 1913.

O trăsătură însemnată a legilor agrare din 1921 era aceea că ele au fixat norme precise pentru efectuarea împrumietării. Referitor la împrumietărire, legea agrară din 1921 enumera categoriile de îndreptățiți în ordinea priorității lor: capii de familie, muncitorii agricoli și servitorii, mutilații de război dar apti pentru a conduce o exploatare agricolă, care în ultimii doi ani dinaintea mobilizării și întrucât au fost mobilizați și în timpul exproprierii au lucrat pe moșia expropriată aflată în comunele lor de reședință; văduvele și familiile celor căzuți în război dacă îndeplineau condițiile de mai sus; servitorii și muncitorii agricoli din partea locului, capii de familie care în ultimii doi ani și în timpul exproprierii au muncit pe moșia expropriată și dacă au efectuat stagiul militar în război fără a deveni invalizi; toți capii de familie care în război au devenit invalizi dar erau apti pentru a conduce lucrarea pământului precum și văduvele celor căzuți în război; toți capii de familie care au făcut războiul fără a fi invalizi; celibatarii invalizi de război dar capabili să conducă lucrarea pământului; celibarii combatanți; mobilizații din ordinul Consiliului Dirigent, emigranții care s-au întors în patrie dacă nu aveau susținători; capii de familie care n-au luat parte la război; bărbații neînșurați majori care n-au făcut stagiul militar în timpul războiului; voluntarii din armata română ori dintr-o armată aliată care s-a constituit în grupuri de voluntari independente. După satisfacerea tuturor celor îndreptățiți se putea completa sau crea, în limitele prevăzute de lege, șesii parohiale, cantonale și școlare. Când pământul expropriat nu era suficient pentru cei îndreptățiți o parte a acestora puteau beneficia de loturi în alte regiuni. La împrumietărire aveau întâietate invalizii și văduvele de război iar în fiecare categorie oamenii în vârstă, cei cu familie numeroasă și cei ce aveau gospodării întemeiate. În caz de egalitate de condiții între îndreptățiți din aceeași categorie se proceda la tragere la sorți¹⁵.

Lotul tip de împrumietărire era fixat după regiuni, până la 7 iugăre în Transilvania, iar cel de colonizare putea să ajungă până la 16 iugăre. Celor ce aveau mai puțin pământ decât lotul tip, urma să li se atribuie loturi de completare, până la atingerea cotei fixate. Împrumietărire intra în atribuțiile următoarelor organe: comitetul local, comisia de ocol și comisia județeană pentru împrumietărire. Dat fiind faptul că comitetele locale aveau sarcina de a întocmi listele îndreptățiților la împrumietărire din fiecare comună, în componența lor intrau și delegați aleși

14 V. M. Zaberca, *Satul bănățean*, Reșița, 1990, p.34

15 *Ibidem*, p.35

din rândul țăranilor.

Evident că suprafața expropriată era mult sub așteptările țăranilor. Starea aceasta era determinată de unele greutăți obiective dar și de manevrele pe care le făceau diverși proprietari pentru a scuti de expropriere terenuri cât mai întinse, de înțelegerea pe care o aveau uneori la organele de expropriere, fapt semnalat și de unele gazete bănățene. În 1925 “*Gazeta Banatului*” afirma că “*nu există aproape în tot Banatul o singură comună unde să fi fost aplicată cinstita reforma. Oriunde se prezintă delegații noștri, numai plângeri întâmpină. Ele sunt îndreptate împotriva abuzurilor săvârșite, în cursul exproprierii și împrumutării de comisiile de împrumutare ori de marii proprietari*”¹⁶.

Reforma agrară din anul 1921 nu a îndestulat pe țăranii săraci și nu a ușurat mizeria celor fără pământ sau cu pământ puțin. S-au repartizat pentru împrumutare numai 704 jughere, în care erau înglobate și cele 250 jughere de fânețe.

S-au dat țăranilor îndreptățiți numai 3 jughere de pământ arabil, celor ce nu aveau de loc pământ sau în completare. Majoritatea țăranilor împrumutați, neavând inventar agricol și-au vândut lotul împrumutat țăranilor mijlocași sau bogăți din localitate sau din satele vecine. Legiferarea reformei agrare din anul 1921, în satul Petroman a întâmpinat mari greutăți în aplicarea ei pe teren. Timp de 9 ani, între 1921 și 1930, au fost necesare multe demersuri la Comitetul Agrar Județean Timișoara și la Ministerul Agriculturii București, pentru aplicarea legii de înfăptuire a reformei agrare și împrumutare a țăranilor îndreptățiți a primi pământ.

Moșierii au târăgănat aplicarea legii prin diferite mașinații: au declarat arendările drept nule, au intentat proces cu Comitetul Agrar Județean dar toate procesele au fost declarate de Justiție ca ilegale și ca atare au fost respinse. Autoritățile administrative în cârdășie cu moșierii au târăgănat aplicarea reformei agrare, producând încurcături în predarea tarlalelor de pământ. Astfel, în tarlăua de pământ din hotarul satului Macedonia dată îndreptățiților din Petroman au intrat în folosință și țăranii îndreptățiți din Macedonia. Numai prin proces juridic, țăranii din Petroman și-au câștigat dreptul la acest pământ arabil. S-au perindat timp de 9 ani câțiva delegați ai țăranilor îndreptățiți la pământ. Acești delegați au avut de îndurat multe piedici și au dus o luptă îndârjită, pentru susținerea drepturilor țăranilor, stabilite prin lege, cerând autorităților administrative și Comitetului Agrar Județean urgentarea predării pământurilor țăranilor îndreptățiți.

Amintim aici următorii delegați:

-în anii 1921-1923:

-Silagi Florea de la nr.336

-Stoicu Vichente de la nr.304

¹⁶ *Ibidem*, p.54

- Bosica Petru de la nr.14
- în anii 1924-1926:
  - Mărgineanțu Ștefan de la nr.408
  - Sorbun Gheorghe de la nr.9
  - Blăjină Victor de la nr.153
- în anii 1926-1928:
  - Minda Petru Binda de la nr.76
  - Micu Ianță de la nr.75
- în anii 1929-1930:
  - Silagi Petru de la nr.101
  - Minda Solomon de la nr.330.

Țăranii îndreptățiți au primit pământ din tarlalele moșierilor Ghebei Șandor din Obad, 130 jugere, pământul fiind situat în hotarul comunei Petroman, Kimer Ioji, din Timișoara, 100 jugere, din fondul școlar, un pământ rău, mlăștinos, nefolosibil, din locul numit “*Jioampe*” în Taleg, 14 jugere, de la Biserica Ortodoxă Română, 40 jugere. Pentru hrana animalelor s-a primit în anul 1922 pusta cu fâneața de la Cărbunari - o localitate în vecinătatea satului Petroman - în suprafață de 250 jugere; de asemenea, în hotarul aceleiași comune s-a mai primit suprafața de 170 jugere pământ arabil. În anul 1924 s-a anulat dreptul locuitorilor din Petroman la suprafețele de fâneață și arabilă din Cărbunari, primind, în schimb, aceeași suprafață în hotarul satului Macedonia, schimb care a durat aproape doi ani și s-a efectuat după multe intervenții.

Autoritățile administrative locale și chiar județene au încercat, la început, să exproprieze cât mai puțin pământ de la moșieri, în sensul că fiecare țăran îndreptătit să primească doar un juger de pământ, în loc de 3 jugere. Numai după ce s-a intervenit prin “Memoriu” scris la Ministerul Agriculturii din București țăranii fără pământ au intrat în dreptul legal de a primi 3 jugere sau, completare până la 3 jugere de pământ arabil. Țăranii îndreptățiți au folosit pământul primit prin reforma agrară timp de 9 ani, sub titlul dearendă forțată și erau obligați să plătească arendă anuală de 60 - 80 lei pentru fiecare juger de pământ în care s-a înglobat și achitarea impozitelor față de stat, județ și comună.

Împroprietărirea țăranilor cu cele 3 jugere de pământ primit prin reforma agrară s-a făcut abia în anul 1930, când au fost trecuți în cartea funciară cu titlul de proprietate. Prin această reformă agrară s-a repartizat țăranilor din Petroman 450 jugere de pământ arabil și au fost împroprietăriți total sau în completare un număr de 57 de țărani¹⁷.

Mica gospodărie țărănească n-a dobândit, în general în urma împroprietării independența economică necesară. Cu toate acestea, împroprietărirea a avut efecte benefice asupra vieții economice și sociale a satului, asupra țăranilor bănățeni care

17 C. Iedu, A. Ulita, *Monografia satului Petroman*, mss, p.19

Ibidem, p.6

au reușit, într-un număr sporit față de perioada anterioară, să-și asigure mijloacele de trai din munca propriului ogor. Într-un raport se arată că *”starea economică a populației având în vedere recolta slabă...lipsa de numerar, de semințe în toate comunele...i-au determinat pe locuitori se recurgă la împrumuturi de la bănci, în parte pentru a achita dărilor către stat, județ și comună, în parte a-și procura porumbul necesar hranei lor”*. Sub presiunea fiscoșului numeroși țărani și-au vândut inventarul agricol și vitele la prețuri mult mai mici decât valoarea lor reală. Seceta care a bântuit în anul 1928 a agravat și mai mult situația țăranimii, statul fiind nevoit să intervină pentru aprovizionarea populației. An de an datoriile agricole au sporit agravând starea populației, țăranii economi sunt cu toți înglobați în datorii, astfel că averile lor sunt grevate de datorii care întrec valoarea reală a averilor¹⁸.

Era un timp după 1932, când băncile încasau de la datornici 40-42 % dobândă pentru împrumutul făcut. Unii țărani împovărați de datorii mari, n-au mai putut achita dobânda și atunci au fost nevoiți să mai ia încă un împrumut bănesc pe lângă cel vechi, numai pentru a putea achita dobânzile restante. Datoria ridicată peste puterea de câștig și necesitatea achitării datoriilor aduce după sine vânzarea întregii gospodării și sărăcirea completă a multor țărani.

Țăranii s-au îndatorat la Bănci pentru singurul motiv al supraviețuirii, mai ales în timpul crizei economice din anii 1929-1933, în multe cazuri pentru alimentarea și îmbrăcăminte a familiei. Rezolvarea problemei datoriilor agricole s-a impus în cele din urmă atenției cercurilor conducătoare românești, dar problema a fost cu atât mai dificilă cu cât a întâmpinat opoziția băncilor. Între 1932-1934 s-au adoptat patru legi de asanare a datoriilor agricole, cea mai eficientă fiind cea din 7 aprilie 1934, despre care Gh. Tătărescu, președintele Consiliului de Miniștri spunea că a *”dezlegat cea mai grea problemă a ceasului”*. În același sens se exprimau și organele administrative ale județului Caraș când considerau că noua lege de conversiune *”a salvat debitorii nelăsându-i la discreția creditorilor pentru a le vinde averile la licitație pe prețuri derizorii neumane”*. În baza legii s-a acordat tuturor debitorilor o reducere de 50% din totalul datoriilor, restul fiind plătit în 17 ani cu o dobândă 3%. Unii agricultori au reușit astfel să-și asaneze gospodăriile¹⁹.

În urma acestor împrejurări, țăranimea din Petroman, întocmai ca întreaga țăranime din țară, s-a diferențiat în următoarele pături sociale: proletari agricoli, țărani săraci, țărani mijlocași și chiaburi. Țăranii proletari nu aveau nici o palmă de pământ, unii chiar nici casă proprie, obligați fiind să locuiască în casă închiriată sau intrând în servicii la fermele moșierilor, împreună cu întreaga familie. Țăranii săraci aveau câteva animale pe lângă casă, oi, capre și cel mult doi cai de lucru, dar aveau pământ puțin, 1 pînă la 3 ha, inventar agricol insuficient și erau siliți

18 V. M. Zaberca, *Satul bănățean*, Reșița, 1990, p.130

19 *Ibidem*, p.132

să lucreze în dijmă suprafețe de pământ luate de la cei instăriți. Țăranii mijlocași aveau 1 pînă la 5 ha pământ arabil și aveau inventar de lucru suficient ca să-și muncească în regie proprie proprietatea lor.

Țăranii chiaburi, erau în comună vreo 50-60 de familii cu proprietate între 15-30 ha pământ. Ei aveau inventar agricol suficient pentru lucrarea proprietății lor. Lucrau pământul cu servitori agricoli angajați și cu muncitori zilieri pe care îi plăteau cu bani și cu plata în natură. Este interesantă solidaritatea țăranilor săraci în fața poftelor de exploatare ale chiaburilor: în vremea muncilor care nu tolerau amînare, a lucrărilor urgente, cereau de la chiaburi plată mare. Așa, la ziua de coasă la grâu, un cosaș pretindea 100 kg de grâu și atît i se plătea.

Pe măsură ce s-a mărit populația satului, s-a mărit și suprafața agricolă. Înainte de anul 1700 erau pe hotarul comunei Petroman, așa cum s-a arătat mai sus, păduri numeroase, legate de actuala pădure din Macedonia. Din ele au rămas numai gaiurile de la Taleg și Ploște, restul pădurilor au fost defrișate și arate. Erau și multe livezi pînă în anul 1700, dar de atunci și pînă astăzi s-au făcut multe deșteleniri în urma comasării izlazului. Azi predomină pământul arabil în proporție de 90 %, pășuni și livezi 5 % iar păduri și livezi 5 %.

Țăranii săraci și mijlocași obișnuiau să lucreze în dijmă pământuri de la chiaburi. La recoltarea producției împărțeau în părți egale producția obținută, proprietarul dînd sămînța și plătind impozitele. Dijmașul punea munca, inventarul agricol și lucrările cerute pentru cultura respectivă. Unii proprietari cereau dijmașilor să contribuie la însămînțarea culturilor cu jumătate cantitate de sămînță. Dijmașii mai erau obligați să facă anumite servicii colaterale stăpînilor de pământ, anumite zile de clacă cu căruța sau în lucrări manuale. În caz că dijmașul nu se arăta destul de servil chiaburului, nu mai primea pământ în dijmă în viitorul an agricol. De asemenea, exista obiceiul ca unii să arendeze suprafețe de pământ de la cei bogați; arenda se plătea cu bani sau cu produse în natură, practicându-se ambele tipuri de plată²⁰.

Teritoriul Petroman este situat în zona de silvostepă în care procesele de solificare sunt caracterizate printr-o biocumulare humico-calcică. Precipitațiile și temperatura din această zonă au dus la formarea cernoziomului degradat, care reprezintă tipul zonal de sol. În ușoarele depresiuni largi, datorită stagnării mai îndelungate a apelor la suprafață, cernoziomul a suferit un slab proces de lăcoviștire ce se manifestă prin prezența unei cantități mai mari de materie organică și o structură mai grosieră. Grupa solurilor cernoziomice și aluviale pe o suprafață de 1077 ha este favorabilă culturilor prășitoare, pe cînd grupa lăcoviștelor și a cernoziomului slab levigat pe suprafața de 384 ha se pretează culturii păioaselor. Restul suprafeței este ocupat de complexe de soluri aluvionare cu fertilitate mediocră.

20 C. Iedu, A. Ulita, *Monografia satului Petroman*, mss, p.8

Din cele mai vechi timpuri, locuitorii satului Petroman s-au îndeletnicit cu agricultura ca ramură de bază, dintre care cultura cerealelor și a plantelor tehnice alături de creșterea animalelor erau sursa principală de venituri a locuitorilor. Condițiile naturale asigurau printr-un sol de calitate mediocră de pășuni și fânețe pe care primăvara mai stagnau apele, au creat dorința locuitorilor de a valorifica aceste resurse. Terenul arabil brăzdat în multe parcele mai mari sau mai mici, despărțit în trecut prin pîlcuri și măracini, spini sau arbori pe unele locuri joase, în anii ploioși acoperit de apele stagnante, nu asigurau producția prea ridicată a culturilor agricole. S-au păstrat pînă în prezent denumiri ale parcelelor joase, înmlăștinate sau pe care stagna apa cum sunt: Rîtul lui Pătroi, Rîtmoșan, Rîtul Mare, Groapa lui Porovăț, Jioampe, Bica, Jimbăș, Slăcini, Văidăriț, Taursul, Săliște.

Din cauza slabelor producții obținute și a impozitelor mari, locuitorii au fost nevoiți să-și vîndă pămîntul, astfel că înainte de colectivizarea satului, locuitorii mai dețineau circa 2/3 din suprafața administrativă.

Dintre culturile agricole, grîul, orzul, ovăzul, porumbul sau cucuruzul erau culturi de bază care asigurau hrana oamenilor și a animalelor. Pentru prepararea pîinii în trecut nu se folosea drojdia de bere, ci era folosit cumlăul făcut din boabe de hamei și tărîțe. Pe suprafețe restrînse se cultiva secara, rapița sau napița, sfecla de zahăr sau sfleca, cînepa pentru fuior, tutunul sau duhanul și fasolea sau păsula. Nu se cultivă orezul, muștarul și plantele medicinale.

Dintre plantele legumicole se cultivau cartoful sau crumpul, morcovul, pătrunjelul, ceapa, mazărea și fasolea păstăi, varza sau curechiul, pepenii galbeni și verzi, denumiți local bostan, din care cei verzi erau numiți lubeniță, iar cei galbeni pepeni, ardeiul sau piparca, din care ardei iute și ardei gras și mai puțin ardeiul lung și gogoșarul, castravetele sau crăstăvete, usturoiul sau aiul, salata, tomatele sau părădaisa și mai puțin hreanul, mărarul, țelina sau țălărul și sfecla roșie. Nu se cultivau dintre legume bamele, vinetele, ridichile, conopida și guliile.

Dintre plantele furajere se cultivau lucerna sau trifoiul de cai, trifoiul roșu, borceagul de primăvară sau bicăul, dughia sau mohorul, meiul sau mălaiul mărunt și porumbul furajer sau ciolomada. S-au cultivat foarte puțin porumbul pentru siloz, sfecla furajeră, sorgul și iarba de sudan.

Locurile de pășunat pentru animale sunt amplasate pe laturile de nord, vest și sud a vetrei satului. Pentru acoperirea necesarului de pășune, în trecut locuitorii aveau cumpărate pășuni și fânețe situate pe teritoriul comunei Macedonia. Pe vremuri C.A.P. Petroman avea în folosință două trupuri de pășune pe teritoriul Macedoniei, în apropierea râului Timiș, cu posibilități de acces la albia majoră a râului Timiș. În general flora acestor pășuni este săracă, iar în perioada de secetă nu asigura hrana animalelor existente în C.A.P. și proprietatea membrilor C.A.P.

și individuali.

Pe teritoriul Petroman plantațiile de pomi și vii, în trecut au fost puține, amplasate răzleț, pe suprafețe mici, care nu asigurau decât nevoile casei. Plantațiile de vii erau hibridi producători direcți și foarte puține soiuri nobile. Ultimele vii au fost defrișate în anul 1966. În prezent vița de vie se cultivă numai pe lângă casa familială limitată la necesarul familiei.

Plantațiile de pomi de asemenea sunt amplasate răzleț, în prezent ele fiind îmbătrânite și în curs de defrișare. Dintre specii predomină prunul folosit aproape exclusiv la fabricarea țuicii sau răchiei.

C.A.P. Petroman avea o livadă tânără pe 2 ha cultivată cu pruni, meri, peri, caiși și cireși și care au dat rezultate bune. Plantațiile de piersici au fost defrișate în anul 1966, datorită producțiilor slabe obținute. Pe lângă casă predomină de asemenea prunul, dar mai sunt plantați meri, peri, cireși precum și alte specii.

În urma cercetării subsolului de către echipe de geologi, s-a constatat că și în subsolul teritoriului Petroman ar exista rezerve de țuici. În acest scop în cursul anului 1970 se preconiza să înceapă forarea unei sonde în partea de nord a satului, în apropierea tarlalei Ficății²¹.

În afara ocupației principale, agricultura, locuitorii s-au ocupat și cu alte îndeletniciri. Astfel, în sat au fost fierari ca Minda Petru, Miculescu Moise, Lupu Octavian, Micu Aurel. Rotari au fost Rusanda Aurel și Madincea Aurel. Tîmplari au fost Miculescu Viorel, Rusanda Aurel și Bosica Trăică. Zidari au fost Madincea Petru, Stoicu Ioan, Dan Achim, Mărgineanțu Ioan, Matei Iorgovan. Croitori sau șnăidări au fost Pitriș Matei, Minda Moise, Sorbun Petru și Minda Ianță. Comercianți și birtași au fost Blăjiniă Ioan, Vițan Aurel, Popovici Pentru și Popovici Ștefan.

Printre problemele cruciale cu care s-a confruntat agricultura românească în perioada interbelică, dincolo de cea a înzestrării gospodăriilor românești cu pământ, a fost, conform aprecierii reputatului economist Virgil Madgearu, cea a dotării tehnice, cu unelte și mașini agricole²². Menținerea unor rămășițe semif feudale, predominarea micii proprietăți, dezvoltarea insuficientă a industriei românești constructoare de mașini și utilaje agricole, au fost câteva din cauzele ce au determinat dotarea tehnică necorespunzătoare a agriculturii românești, inclusiv a celei bănățene. Această afirmație nu trebuie interpretată drept o contestare categorică a oricărui progres tehnic în perioada interbelică, ci ca o simplă constatare a faptului că progresul a fost lent, nu cel așteptat și necesar. Oricum, în urma reformei agrare din 1921 s-a îmbunătățit înzestrarea tehnică a agriculturii bănățene (jud. Timiș-Torontal). Această stare a fost determinată de anumiți factori specifici: suprafețe arabile mai mari, o burghezie rurală mai puternică numeric

²¹ *Ibidem*, p.6

²² V. Madgearu, *Orientarea agriculturii românești*, în "Viața agricolă", București, an22, nr. 5-6, 1-15 martie 1931, p. 105

și financiar și posibilități superioare de valorificare a produselor agricole, adică o piață cu o putere mai mare de absorbție. Astfel, în decurs de zece ani a sporit numărul tractoarelor, a plugurilor, al mașinilor de semănat, al mașinilor de secerat și al batozelor²³. În Petroman mulți locuitori au avut, în perioada interbelică și după război utilaje agricole, printre care enumerăm pe următorii:

Florea Silagi: tractor, batoză, cazan cu aburi, secerătoare, trior, râșniță mecanică;

Viorel Silagi: tractor, batoză, râșniță;

Gheorghe Sandoș: tractor și secerătoare;

Ioan Miculescu, Petru Matei și Iosif Pepa au tractoare;

Mai au secerătoare următorii: Ioan Miculescu, Petru Matei, Trandafir Matei, Nicolae Bosica, Dimitrie Matei, Ioan Todor, Dănilă Dan, Trifu Dan, Nicolae Franț, Moise Minda, Ioan Pepa, Nicolae Matei, Iova Drăgălina, Ioan Matei, Ianoș Matei²⁴.

Anchetele întreprinse de echipele studențești în vara anului 1938, au ilustrat supremația evidentă a Banatului față de alte regiuni ale țării în ceea ce privește înzestrarea cu semănători, secerători, tractoare și un echilibru la pluguri și grape. Oricum s-a înregistrat un plus în dotarea cu utilaj mecanic. Dar numărul mașinilor agricole a sporit în partea de vest a Banatului, deoarece aici burghezia rurală și moșierimea deținea un loc mai important și economia agricolă era mai avansată²⁵.

Reforma agrară din 1921 nu a satisfăcut cu pământ pa toți țăranii, nu a asigurat creditele necesare pentru achitarea terenurilor primite la împrumut și îndeosebi pentru procurarea inventarului agricol. A urmat, firește, un proces de fărâmițare a proprietății țărănești, adeseori împrumutării pierzându-și chiar loturile personale. În Timiș-Torontal, s-au întărit gospodăriile mijlocii, care vor deține o poziție economică și socială notabilă în viața satului timișean.

Ca urmare a aplicării reformei agrare, suprafețele cultivabile au crescut substanțial, dar producția medie a rămas mediocră mai ales în raport cu fertilitatea solului. Într-adevăr, pe lângă calitatea, uneori, slabă a solului, slaba înzestrare a gospodăriilor țărănești cu inventar agricol corespunzător a determinat producții scăzute la unitatea de suprafață cultivată mai ales de mica proprietate.

Creșterea rațională și intensivă a animalelor în Banat a început spre sfârșitul secolului al XIX-lea, adică odată cu apariția pe piețele europene a cerealelor provenite din regiunile transoceanice, mai exact din America. Atunci, multe exploatari agricole bănățene bazate exclusiv pe producția de cereale au avut de suferit, spre deosebire de exploatațiile care, în paralel, creșteau animale. Această experiență a stimulat pe agricultori să acorde o atenție mai mare creșterii

23 V. M. Zaberca, *Satul bănățean*, Reșița, 1990, p.123

24 C. Iedu, A. Ulita, *Monografia satului Petroman*, p.85-95 mss

25 V. M. Zaberca, *op. cit.*, p.158

animalelor, care până atunci a fost apreciată ca o ramură secundară a agriculturii “*un rău necesar pentru atingerea scopului principal, adică al producției cerealiere*”²⁶.

Din studierea evoluției numărului de animale în Banat, în perioada interbelică putem obține date semnificative, care să ne faciliteze formularea unor concluzii. După primul război mondial, la nivelul întregului Banat, numărul animalelor a scăzut față de anul 1914. Tendința de refacere care se profila în primii ani postbelici nu s-a bucurat de un sprijin consistent al statului și drept urmare, stocul de vite a început să scadă din nou. La începutul deceniului al IV-lea constatăm, iarăși, tendința de sporire a stocului de animale, pentru ca în preajma celei de a doua conflagrații mondiale scăderea șeptelului să se accentueze.

Concluzia principală care se impune pentru întreaga perioadă interbelică este că în tot Banatul, s-a înregistrat o descreștere a numărului de animale. Care sunt cauzele care au determinat această situație? În primul rând insuficiența pășunilor de calitate, restrângerea lor treptată și dotarea tehnică necorespunzătoare pentru exploatarea fânețelor. Problema izlaturilor comunale, a stării lor necorespunzătoare a dat naștere la multe critici la adresa guvernanților. De asemenea pentru încurajarea zootehniei camerele agricole au făcut destul de puțin, sprijinul acordat nefiind substanțial. Necesitatea unor sume mari pentru achiziționare, o anumită teamă în ceea ce privește supraviețuirea vitelor, având în vedere bolile specifice de care puteau fi atinse și faptul că aduceau venituri doar după câțiva ani de trudă în timp ce țăranii aveau nevoie acută de credite, sunt alte cauze care au contribuit la diminuarea șeptelului de animale. Printre cauze putem aminti și concurența străină serioasă, care a făcut să pierdem pentru exportul de vite debușeurile din Europa Centrală²⁷. În Petroman, în anii imediat după război, mai exact în anul 1949 situația animalelor mari era următoarea: cabaline 553 capete, bovine 320 capete, porci 905, oi 3200 capete. Stupi în comună, 120 familii.

În afara acestor ocupații, din sat s-au mai ridicat și oameni de artă cum a fost Colariu Simion, violonist de seamă. De asemenea, pictorul Băcală Simion, care a executat picturi în biserica din Petroman și din alte biserici precum și un număr mare de picturi care relevă talentul și măiestria sa²⁸.

După terminarea războiului, pe fondul ocupației militare străine și impunerii unui regim politic împotriva voinței majorității românilor, reforma agrară din 1945 va avea mai mult implicații politice și mai puțin efecte economico-sociale. Lipsiți de capital propriu, de inventar agricol, obligați să dea cote și să plătească impozite, majoritatea țăranilor împroprietăriți nu se vor bucura de

26 Dr. Tiberiu Cristea, *Creșterea animalelor în Banat*, Timișoara, 1943, f. p., apud V. M. Zaberca, *Satul bănățean*, Reșița, 1990, p.144

27 V. M. Zaberca, *op. cit.*, p.150

28 C. Iedu, A. Ulita, *Monografia satului Petroman*, p.6

efectele pozitive ale dreptului de proprietate. Sistemul cotelor și al impozitelor agricole a constituit principalul instrument pentru sărăcirea țărănimii, în vederea colectivizării agriculturii.

Prin munca de lămurire dusă de OPA. din Petroman, secretar fiind Ulita Aurel, având sprijin direct și din partea unor membri ai Organizației de masă “*Frontul Plugarilor*”, printre care îi amintim pe țăranul Munteanu Moise și învățătorul Corneliu Iedu, directorul școlii, a luat ființă primul nucleu socialist din satul Petroman, sub denumirea de Întovărășirea Agricolă “*Zorile Roșii*”. Inițiatorii și sprijinatorii acestei întovărășiri, având pământ arabil, au intrat ei ca primii membri în întovărășire cu întreaga suprafață, lucrând cot la cot cu ceilalți țărani agricultori înscriși. Întovărășirea “*Zorile Roșii*” a luat ființă în anul 1952 cu 18 familii²⁹.

Începând cu anul 1954, întovărășirea agricolă “*Zorile Roșii*” din Petroman și-a mărit numărul de membri până la 80 de familii și a purtat numele de întovărășirea agricolă “*Tip - Toz*”. În această organizare forma de retribuire a fost în raport de suprafață și zilele lucrătoare efectuate pe feluri de culturi. Această formă de retribuire a fost evidențiată pe regiune editându-se și o broșură cu forma de retribuție socialistă Petroman, formă care a fost popularizată și în alte regiuni. Președinte al întovărășirii “*Tip - Toz*” a fost Magiar Iosif, de la nr.23, care a condus lucrările întovărășirii ajutat de un comitet de conducere.

Înlocuirea sistemului de cote obligatorii, prin dezvoltarea contractărilor și achizițiilor, hotărâre adusă de Plenara C.C. al P.M.R. din 27 - 29 decembrie 1956 a fost primită cu satisfacție de țăranii din Petroman, care, în urma acestei hotărâri, au devenit cointeresați material, au muncit mai motivat pentru creșterea producției agricole și sporirea cantităților agricole puse în vânzare.

La 28 octombrie 1958, având ca bază forma de muncă, retribuția și membrii întovărășirii agricole “*Tip - Toz*”, ia ființă Gospodăria Agricolă Colectivă “*Zorile Roșii*” din Petroman, care s-a inaugurat cu 81 de familii. În funcția de președinte a fost ales Magiar Iosif. În anul 1959, în comuna Petroman s-a terminat întreg procesul de colectivizare. Întreg satul, în afară de câteva familii, au intrat în cadrul Gospodăriei Agricole Colective, care, mai târziu, și-a schimbat denumirea în C.A.P.³⁰.

După anul 1960 condițiile de existență țăranilor cooperatori se ameliorează treptat, au sporit retribuțiile pentru *ziua de muncă*, s-a realizat o îmbunătățire a aprovizionării populației cu produse de larg consum. Spre anul 1980 și după, odată cu hotărârea conducerii statului de achitare integrală a datoriei externe, calitatea vieții decade, lipsurile revin, prin raționalizarea produselor de larg consum și imposibilitatea procurării lor din magazine. Prețurile oferite de stat pentru produsele agricole ale C.A.P.-urilor erau foarte mici și valoarea în bani a

29 *Ibidem*, p. 27, mss

30 *Ibidem*, p. 28

normei-muncă era redusă, astfel că nivelul de trai al majorității populației de la sat a scăzut de la an la an³¹.

Pe teritoriul Petroman plantațiile de pomi și vii, în trecut au fost puține, amplasate răzleț, pe suprafețe mici, care nu asigurau decât nevoile casei. Plantațiile de vii erau hibrizi producători direcți și foarte puține soiuri nobile. Ultimele vii au fost defrișate în anul 1966. În prezent vița de vie se cultivă numai pe lângă casa familială limitată la necesarul familiei.

C.A.P. din Petroman a fost deservit, în anul 1969 și în anii anteriori de o brigadă SMT compusă din 14 tractoare, 10 combine, 4 semănători, combină de recoltat sfecla, combină de recoltat porumb precum și pluguri, grape, discuri și alte unelte agricole necesare unei agriculturi raționale. C.A.P. din Petroman mai dispunea, cu titlul de proprietate, 2 camioane, 3 tractoare și o mașină turistică.

Plantațiile de pomi de asemenea sunt amplasate răzleț, în prezent ele fiind îmbătrânite și în curs de defrișare. Dintre specii predomină prunul folosit aproape exclusiv la fabricarea țuicii sau răchiei. C.A.P. Petroman avea o livadă tânără pe 2 ha care, pe lângă pruni, meri, peri, caiși și cireșii care dădeau rezultate bune. Plantațiile de piersici au fost defrișate în anul 1966, datorită producțiilor slabe obținute. Pe lângă casă predomină de asemenea prunul, dar mai sunt plantați meri, peri, cireși precum și alte specii.

Arătăm mai jos situația C.A.P. în diferite sectoare:

1. Situația producției din anul 1960, primul an după ce a luat ființă Gospodăria Agricolă Colectivă.

a. Cereale	Plan	Realizat
Grâu	2000 kg/ha	1191 kg/ha
Porumb	2500 kg/ha	1254 kg/ha
Floarea soarelui	1500 kg/ha	976 kg/ha
Sfeclă de zahăr	25000 kg/ha	11630 kg/ha

Legume total în valoare de 74.688 lei

b. Animale

1. Bovine	total 148 capete din care vaci	73 capete
2. Porcine	total 179 capete din care scoafe	44 capete
3. Ovine	total 661 capete din care oi mame	379 capete.

Carne și alte produse valorificate la contract

1. Carne bovine	750 kg
2. Carne porcine	5.491 kg
3. Lapte vacă	62.678 litri

31 I. Munteanu, R. Munteanu, *Timiș, Monografie*, Ed. Marineasa, Timișoara, 1998, p.213

4. Lapte oaie	6.000 litri
5. Lână	800 kg.

Situția din anul 1965

a. Cereale	Plan	Realizat
Grâu	1500 kg/ha	1986 kg/ha
Porumb	2200 kg/ha	1859 kg/ha
Floarea soarelui	1400 kg/ha	1539 kg/ha
Sfeclă de zahăr	15000 kg/ha	11691 kg/ha

Legume total în valoare de 136.418 lei

b. Animale

1. Bovine	total 558 capete din care vaci	178 capete
2. Porcine	total 951 capete din care scroafe	100 capete
3. Ovine	total 912 capete din care oi mame	788 capete

Carne și alte produse valorificate la contract

1. Carne bovine	20.143 kg
2. Carne porcine	58.207 kg
3. Carne ovine	8.376 kg
4. Lapte vacă	192.123 litri
5. Lapte oaie	24.032 litri
6. Lână	2.243 kg

Situția din anul 1969

a. Cereale	Plan	Realizat
Grâu	2000 kg/ha	2393 kg/ha
Porumb	2700 kg/ha	1479 kg/ha
Floarea soarelui	1600 kg/ha	2061 kg/ha
Sfeclă de zahăr	20000 kg/ha	11357 kg/ha

Legume total în valoare de 183.584 lei

b. Animale

1. Bovine	total 623 capete din care vaci	247 capete
2. Porcine	total 1141 capete din care scroafe	200 capete
3. Ovine	total 1239 capete din care oi mame	972 capete

Carne și alte produse valorificate la contract

1. Carne bovine	47.362 kg
-----------------	-----------

2. Carne porcine	70.966 kg
3. Carne ovine	22.336 kg
4. Lapte vacă	337.231 litri
5. Lapte oaie	21.257 litri
6. Lână	3.072 kg ³²

Redăm în continuare lista președinților de CAP:
Următorii președinți au condus C.A.P. de la înființare:

1. Magiar Iosif	1958 - 1960
2. Tabacu Moise	1960
3. Roșu Solomon	1961 - 1963
4. Magiar Iosif	1963 - 1967
5. Roșu Solomon	1967 - 1970 ³³

Revoluția din decembrie 1989 a însemnat și o renaștere a speranței de realizare a unui nivel de viață adecvat sfârșitului de mileniu, într-o societate prosperă. În ce măsură s-au realizat și cât de mult realizările corespund și împlinesc dorințele locuitorilor satului Petroman este o întrebare la care poate răspunde sincer fiecare cititor al acestei lucrări. În orice caz, după 1990 agricultura satului a fost supusă unei modificări structurale, datorate schimbării statutului juridic al dreptului de proprietate asupra suprafețelor agricole. Țăranii au redevenit proprietari asupra pământului, realizându-se o creștere importantă a sectorului privat, cu efecte pozitive în economia agrară. Evident că sunt mari greutăți în exploatarea eficientă a loturilor particularilor, populație îmbătrânită, insuficiența fondurilor financiare pentru procurarea mașinilor, îngrășămintelor chimice și ierbicidelor, lipsa unei piețe de valorificare rentabilă a produselor agricole și multe altele. Rezolvarea pozitivă a acestor chestiuni ar putea duce, într-un timp relativ scurt, la stabilitatea populației rurale și la o revigorare în lumea satelor.

Și locuitorii Petromanului s-au înscris în circuitul de inițiative ale timpurilor pe care le trăim. Astfel au apărut și în sat inițiative particulare, societăți comerciale, SRL-uri, sau asociații agricole, pentru a demonstra, dacă mai era cazul, că locuitorii Petromanului sunt permanent racordați la imperativele timpului pe care le trăiesc.

Bibliografie selectivă

Calincof Elena, *Date privind prediile bănățene din secolul al XVIII-lea*, în „Analele Banatului”, serie nouă, arh-istorie, II, Ed. Museon, București, 1993

³² C. Iedu, A. Ulita, *op. cit.*, p. 29-38

³³ *Ibidem*, p. 29-38

Stoicu Ioan, pr. *Cronica parohiei ortodoxe Petroman*, f.f.,mss, 1950

Surdu Bujor, *Aspecte privitoare la situația Banatului în 1743*, în „Anuarul Institutului de Istorie”, XIII, Cluj, 1970

Kakucs Laios, *Contribuții la istoria agriculturii din Banat*, Ed. Mirton, Timișoara, 1998

Iedu C., Ulita A, *Monografia satului Petroman*, mss,

Sandru D, *Evoluția lucrărilor de expropriere și împroprietărire operate în baza legilor de reformă agrară din 1921*, în “Studii. Revistă de istorie”, București, tom. 25,1972, nr. 2

Zaberca V.M., *Satul bănățean*, Reșița, 1990

Madgearu V., *Orientarea agriculturii românești*, în “Viața agricolă”, București, an 22, nr. 5-6, 1-15 martie 1931

Cristea Tiberiu, dr., *Creșterea animalelor în Banat*, Timișoara, 1943,

ROLUL ȘCOLII ROMÂNEȘTI DIN BANAT ÎN EDUCAȚIA NAȚIONALĂ A ELEVILOR ÎN PERIOADA DUALISMULUI AUSTRO-UNGAR

Dr. Florin Zamfir

Cuvinte cheie: școala, Banat, regimul Austro-Ungar

Key-words: school, Banat, Austro-Hungarian regime

National education, role of romanian language, schools in Austro-Hungarian regime in Banat

Abstract: *The paper is presenting romanian schools from Banat in Austro-Hungarian regime. Scholars and pedagogues from Banat were concerned of national education concept, and were keaned to implement it, when possible, as national response to cultural cleansing practiced by authorities. Thru schools and scholars, national culture was promoted and in Arad and Caransebeș training schools were formated, were hundreds of educators of romanian language has been made.*

În epoca regimului dualist, învățământul românesc bănățean s-a dezvoltat sub stindard confesional, suprapunând educația moral-creștină cu cea națională. Predarea în limba maternă și propagarea valorilor culturale românești, au imprimat școlii confesionale o funcție națională. Protejate de autonomia bisericească, școlile confesionale au devenit factori puternici de rezistență și afirmare națională. „Ne retragem în școlile noastre confesionale, unde încă putem cultiva, deși nu în măsura în care am dori-o, limba strămoșilor noștri”, se afirma în ziarul „Dreptatea”¹. Modernizarea și laicizarea procesului de învățământ s-a realizat cu puține excepții, chiar în cadrul confesionalității, căci fiind covârșit de răspunderea deosebită ce o avea față de ființa etnică și nu numai față de cea creștină, confesionalul și-a întregit misiunea demiurgică cu una națională².

Menirea națională a școlii confesionale a fost periclitată, mai ales în comunele mixte, de comuniunea școlară româno-sârbă, care în condițiile dependenței românilor de ierarhia străină, a frânat dezvoltarea învățământului în limba maternă. Separarea ierarhică, decretată în anul 1864, nu a însemnat revenirea instantanee la un învățământ românesc în aceste comune, căci și traducerea ei în

1 *Dreptatea*, Timișoara, IV, 1897, nr.273, din 15/27 decembrie, p. 1.

2 P. Oalld, *Lupta pentru limbă românească în Banat. Apărarea și afirmarea limbii române la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Editura Facla, Timișoara, 1983, p. 101.

fapt a fost o adevărată luptă pentru Biserică și Școală națională, care s-a întins până în anii de început ai secolului al XX-lea.

Pe de altă parte, în perioada dualismului, prin finalitățile ei naționale și culturale, școala românească s-a aflat într-o contradicție fundamentală cu principiile politicii oficiale, care-și propunea să facă din ea o instituție de integrare politică a tineretului în specificul vieții de stat. În concepția legislatorilor epocii, instituția școlară era un instrument politic menit să contribuie la unitatea conglomeratului național stăpânit de Curtea de la Viena. Acestei concepții străine de aspirațiile românilor, i se opunea o concepție pedagogică înaintată, care îi atribuia școlii o funcție națională prin contribuția pe care era chemată să o aducă la asimilarea de către tânăra generație a valorilor fundamentale ale culturii și prin rolul ei în integrarea tineretului în modul de simțire și gândire al națiunii române. Școala populară românească a fost un factor de realizare a identității și continuității noastre culturale. Contradicția dintre instituțiile de învățământ și factorul politic care a elaborat legislația și a supus-o unui control insistent și riguros se înscrie în frontul amplu al luptei de emancipare națională pe care au dus-o românii³.

Marius Bucătură, dascăl timișorean de la începutul secolului al XX-lea, a surprins foarte bine esența națională a școlii românești bănățene, în afirmația: „pedagogia românească din toate timpurile, n-a fost decât (...) o pedagogie de conservatorism de rasă, păstrătoarea ființei noastre românești integre și deci, evoluția ei s-a brodat pe această cerință a nevoilor noastre naționale”⁴. El delimita trei faze ale pedagogiei românești de dinainte de 1918: 1. Faza pedagogiei școlilor din tinda bisericii și a școlilor mănăstirești; 2. Faza pedagogiei afirmării naționale; 3. Faza pedagogiei de apărare națională⁵. În ultima fază, care în opinia lui Bucătură începea de la mijlocul secolului al XIX-lea, s-a căutat asimilarea a tot ceea ce era nou în pedagogia străină, pentru a putea ține trează conștiința națională. Autoritățile maghiare și-au dat seama că oferindu-le românilor conducerea și supravegherea școlilor, sentimentul lor național se va amplifica, formându-se o comunitate de gândire și simțire între ei, prielnică pentru încolțirea ideii de libertate. De aceea au trebuit să ia măsuri, impunând același tip de învățământ și aceleași metode de educație, tuturor naționalităților de pe cuprinsul Ungariei, încercând să realizeze o uniformitate mentală, necesară menținerii unui stat fragil clădit. M. Bucătură aprecia că românii deși au fost nevoiți să asimileze aceste influențe străine, au știut să le valorifice în beneficiul propriu, formând din ele „un pedestal și mai puternic întru tăria afirmării sufletului românesc pe aceste

3 V. Popeangă, *Aradul, centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Editura Facla, Timișoara, 1978, p. 68-69.

4 M. Bucătură, *Crâmpoie din evoluția pedagogiei bănățene*, Editura Asociației învățătorilor din județul Timiș-Torontal, Timișoara, 1938, p. 7.

5 *Ibidem*, p. 8.

meleaguri”⁶.

Într-un număr al periodicului „Luminătorul” din anul 1892, se afirma postulatul educației de tip național, care anima Europa „secolului naționalităților” și care era în contradicție cu încercarea de nivelare etnică, practică de sistemul educațional al statului dualist: „Azi vremea cosmopolitismului a trecut... Azi toată lumea știe și o simte că în emulația statelor și a popoarelor numai acea națiune are dreptul la existență, numai acea națiune întrunește condiții de vitalitate, care posedă tare expresia caracteristică și conștiința națională, care în lupta sa are de proptă propriile sale virtuți naționale și tari aspirații naționale... Cultura și creșterea au să fie naționale, căci fără ele nu este existență națională”⁷.

În perioada dualistă se resimțea tot mai puternic tendința de educare a tinerei generații în spiritul aspirațiilor naționale, de a da școlii o orientare și o organizare corespunzătoare specificului național, nevoilor comunității românești. Stabilirea unei corelații firești între națiune și școală, a dus la elaborarea conceptului de educație națională, care se conturează tot mai clar după 1868. La elaborarea acestui concept, și-au adus contribuția o serie de gânditori, pedagogi și oameni de cultură ardeleni și bănățeni.

Ioan Slavici afirma că una din căile de dezvoltare a trăsăturilor naționale ale poporului este educația. Metodele educative utilizate în școală nu se aleg întâmplător, ci în funcție de firea poporului și de condițiile lui de viață⁸. În concepția lui Slavici, educația națională „are ca scop menținerea și întărirea a ceea ce este specific poporului român”⁹. Mijloacele folosite pentru realizarea acestui scop sunt studiul limbii române și al valorilor culturale create de popor și trebuie să fie în corelație organică cu necesitățile de dezvoltare ale poporului. Slavici a sesizat raportul dintre educație ca fenomen social și viața comunității naționale. Corelația firească a învățământului popular cu firea, aspirațiile și cultura poporului, însemna un mijloc de luptă împotriva puternicelor tendințe de maghiarizare, promovate de legiurile epocii¹⁰.

Pedagogul Petru Pipoș de la Preparandia din Arad, considera că educația națională este un proces de cultivare intelectuală și morală, întocmit în așa fel încât „generația tânără să se introducă în modul de cugetare, simțire și voință a întregii națiuni”¹¹. Prin școală se dezvoltă atașamentul față de valorile culturii naționale și se pune temelia solidarității naționale. În cadrul procesului

6 *Ibidem*, p. 47.

7 *Luminătorul*, Timișoara, XIII, 1892, nr. 62, din 26 august/7 septembrie, p. 1.

8 V. Popeangă, *Școala românească din Transilvania în perioada 1867-1918 și lupta sa pentru unire*, Editura Didactică și Pedagogică București, 1974, p. 28-29.

9 T. Gal, *Ion Slavici despre educație și învățământ*, Editura Didactică și Pedagogică București, 1967, p. 70.

10 V. Popeangă, *op.cit.*, p. 30.

11 P. Pipoș, *Elementul național în educație*, în „Asociația națională arădeană - Conferințe publice”, Arad, 1892, p. 45.

de învățământ, se pot descoperi tradițiile trecutului și se pot pregăti în liniște aspirațiile viitorului. Școala devine astfel un factor de continuitate istorică între generații. Educând tineretul în spiritul tradițiilor și aspirațiilor naționale, facem din el un element valoros al umanității. Progresul umanității solicită valorificarea în procesul educativ a tradițiilor și culturii naționale. Aceasta este una din tezele fundamentale ale concepției lui Pipoș¹².

Pedagogul bănățean G. Joandrea considera că o educație în sens cosmopolit era o utopie. Printr-o educație națională, organizată și condusă după principii pedagogice, se formează caracterul tinerei generații. Educatorului îi revenea sarcina ca în cadrul procesului amplu de formare a caracterului elevilor, să le cultive dragostea de limbă, port, datini strămoșești, care erau elementele specificului național¹³.

Un pedagog caracterizat de un mare rafinament intelectual, a fost Ștefan Velovan, de la Institutul Pedagogic din Caransebeș. Adept al pedagogului german Herbarth, Velovan a fost animat deopotrivă și de tendința de a explora ființa etnică românească, reușind să creeze o pedagogie adaptabilă sufletului românesc¹⁴.

Analiza ideilor pedagogice despre educația națională, promovate de pedagogii bănățeni și ardeleni în perioada dualistă, ne permite să remarcăm spiritul umanist și democratic care a stat la baza acestor idei. Pedagogii români din această epocă, s-au situat pe pozițiile iluminismului din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Integrate într-o luptă tenace de emancipare națională și socială, ideile lor pedagogice au devenit un factor de unitate națională, în condițiile în care prin școală se urmărea cu tenacitate maghiarizarea. Ca o notă comună și definitorie pentru gândirea pedagogică a dascălilor bănățeni și ardeleni, a fost și condamnarea urii între popoare, a șovinismului și exclusivismului național. Ei considerau că progresul omenirii nu se poate realiza, decât prin apropierea dintre națiuni, prin promovarea spiritului de înțelegere și prin aportul specific al fiecărei națiuni la dezvoltarea științei, artei, literaturii¹⁵.

Conceptul de educație națională și-a găsit consacarea practică, în primul rând în activitatea preparandiilor. Acestea s-au afirmat ca instituții culturale active, în configurația culturală a epocii și au privit cultura română în unitatea ei axiologică și națională. Prin difuzarea manualelor școlare, a literaturii și valorilor culturale de peste Carpați, ca și prin relațiile pedagogice stabilite cu instituții educative din România, preparandiile s-au afirmat ca factori activi de realizare a unității culturale a românilor și de pregătire a învățătorului atașat comunității și aspirațiilor ei¹⁶.

12 V. Popeangă, *op.cit.*, p. 35.

13 *Ibidem*, p. 40.

14 M. Bucătura, *op.cit.*, p. 56.

15 V. Popeangă, *op.cit.*, p. 43.

16 G. Pârnuță, V. Popeangă, „Pregătirea personalului didactic”, în „Istoria învățământului din

Învățătorii români bănățeni, au fost pregătiți în institutele pedagogice de la Arad și Caransebeș. Profesorul arădean Teodor Ceontea afirma: „Spre avea școale bune, trebuie să avem învățători buni”¹⁷. Factorul determinant al succesului educației școlare din Banat, a fost nivelul calitativ ridicat al instruirii absolvenților institutelor pedagogice din Arad și Caransebeș¹⁸. În epoca dualistă cele două preparandii aveau un renume, datorat învățământului de calitate pe care l-au promovat. Despre instituția din Arad, în anul 1881 în revista „Familia” se putea citi: „Sunt aproape 70 de ani de când s-a deschis poporului român institutul preparandial din Arad. Sute și mii de bărbați vrednici au primit națiunea din acest focular de cultură. O spun aceasta bătrânii noștri, o spun anelele cele voluminoase ale institutului, dar mai ales o spune starea culturală a poporului român din aceste ținuturi asuprite de soarte !”¹⁹.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în condițiile accentuării fenomenului de asimilare prin intermediul școlii, Preparandia din Arad făcea eforturi pentru realizarea unei educații care să valorifice filonul național. În 1879, comisia numită de Senatul școlar pentru elaborarea unui nou plan de învățământ, pornea în stabilirea numărului de ore destinat obiectelor de studiu de la teza că „dezvoltarea simțului naționalității românești este unul din obiectivele fundamentale ale învățământului pedagogic”²⁰. Pornind de la această teză, comisia propunea ca la istorie în anul II să se predea istoria națiunii române, iar în anul III, în cadrul predării istoriei universale, să se ia în considerare și istoria națiunii române²¹. Integrarea istoriei naționale în cea universală, oferea profesorilor posibilitatea de a privi pe români ca o națiune unitară prin origine, limbă și aspirații, deși erau divizați din punct de vedere politic.

În studiul muzicii s-a făcut o deplasare de la predarea cântului bisericesc spre studiul cântecului popular și național. Ion Vidu a făcut această schimbare de direcție pedagogică și a dat studiului muzicii vocale și instrumentale amploarea pe care o solicitau nevoile culturale ale comunităților românești.

Adevărate deplasări de accent pedagogic și științific se înregistrează și în studiul pedagogiei și al literaturii române. P. Pipoș a considerat că la baza actului educativ nu trebuie situat numai principiul respectării individualității copilului, ci și cel național, în sensul corelării organice a școlii cu viața și aspirațiile națiunii române.

Procesul de învățământ desfășurat în cadrul Preparandiei din Caransebeș, România, vol. II (1821-1918), Editura Didactică și Pedagogică București, 1993, p. 310.

17 *Protocolul adunării generale a XII-a a Reuniunii învățătorilor de la școlile populare confessionale din Dieceza Aradului*, Arad, 1902, p. 23.

18 P. Oallde, *op.cit.*, p. 196.

19 Apud P. Oallde, *op.cit.*, p. 196.

20 Direcția Județeană Arad a Arhivelor Naționale, *Fond Episcopia Ortodoxă Română a Aradului*, IV, act 13/1879, nepag.

21 *Ibidem*.

a fost organizat într-o viziune pedagogică modernă, datorită spiritului creator pe care i l-au imprimat profesorii Ștefan Velovan și Patriciu Dragalina. Ei au cunoscut modul de organizare a activității pedagogice din Seminarul de la Gotha, ca și din alte centre școlare ale Austro-Ungariei și Germaniei și s-au străduit să asigure formarea învățătorilor la înălțimea exigențelor epocii²². În 1891, despre institutul din Caransebeș, „Foaia diecezană” afirma următoarele: „Răspunsurile elevilor de la acest institut au fost pe deplin satisfăcătoare și au dovedit că deși institutul nostru e cel mai tânăr între pedagogiile noastre confesionale, deși corpul profesoral are să se lupte cu greutate de tot felul, institutul nostru totuși stă pe nivelul pedagogiei moderne”²³. Revista „Familia” nota constatarea că la Caransebeș, „auzi în amintitul institut și în conversare cu profesorii lui, numai limba natală a lui Alecsandri”²⁴.

De la înființarea lor, în institutele de la Arad și Caransebeș s-a acționat cu intensitate deosebită pentru cunoașterea limbii și literaturii române. Ele s-au impus ca centre principale de răspândire a limbii literare, a literaturii și culturii române. Nimic din ce a fost esențial, valoros în literatura noastră, nu a rămas nevalorificat în aceste două institute. Din lista cuprinzătoare a poeziilor memorizate de elevii preparanți, viitori învățători în satele românești timișene, redăm doar câteva. Poezii populare: „Miorița”, „Mănăstirea Argeșului”; Ienăchiță Văcărescu: „Amărâtă turturea”, „Într-o grădină”, „Testament”; D. Bolintineanu, „Muma lui Ștefan cel Mare”, G. Alexandrescu, „Umbra lui Mircea la Cozia”, A. Mureșan, „Deșteaptă-te române”; V. Alecsandri: „Sfârșit de toamnă”, „Iarna”, „Latina gintă”; M. Eminescu: „Doina”, „Ce te legeni”, „O mamă”, „Lucaefărul”, „Scrisoarea a III-a”; G. Coșbuc: „Mama”, „La Paști”, „Nunta Zamfirei”.

Prin aceste poezii, elevii erau conectați la circuitul național de valori literare. Activând și în cadrul unor societăți de lectură ale elevilor, preparanții au dezvoltat o activitate de mare amplitudine, pusă sub semnul luptei naționale, în slujba afirmării și apărării limbii, literaturii și culturii românești. Pe băncile institutelor pedagogice de la Arad și Caransebeș, s-au format numeroși luptători naționali²⁵.

După adoptarea Legii școlare XVIII din 1879, studiul limbii maghiare a fost intensificat în preparanții, pentru a pregăti învățători apti să predea această limbă și în școlile primare românești. În 1897, Congresul Național Bisericesc al Mitropoliei de la Sibiu, a decis elaborarea unui plan de învățământ unificat pentru preparanții de la Arad, Sibiu și Caransebeș. Din analiza acestuia, se

22 V. Popeangă, *Pregătirea personalului didactic pentru învățământul elementar și mediu*, în „Istoria învățământului din România, vol. II (1821-1918)”, Editura Didactică și Pedagogică București, 1993, p. 405-406.

23 *Foaia diecezană*, Caransebeș, VI, 1891, nr.27, din 7/19 iulie, p. 5.

24 Apud P. Oallde, *op.cit.*, p.197.

25 P. Oallde, *op.cit.*, p. 197-199.

poate deduce rolul major acordat studiului limbii maghiare. În cei patru ani de învățământ, se afectau predării limbii maghiare 12 ore, cu o treime peste numărul orelor dedicate studiului limbii și literaturii române²⁶. În pofida acestei situații nefirești, a ingerințelor tot mai adânci a autorităților statale în viața lor internă, institutele pedagogice din Arad și Caransebeș nu au abdicat de la menirea lor de „foculare” de cultură românească, îndeplinind și în noile condiții, funcții naționale.

Beneficiind de educația națională primită în preparandii, învățătorii bănățeni, au contribuit la afirmarea culturală a comunităților în care au activat, formând generațiile de elevi în spiritul atașamentului față de limba maternă, față de valorile românești și de istoria poporului căruia aparțineau. Școala românească confesională a constituit teritoriul principal de luptă pentru apărarea și afirmarea limbii române: „...în școală și prin școală se susține și cultivă dulcea noastră limbă de care e legată existența noastră ca popor și în școală se seamănă în inima copilului sămânța, care cu timpul încolțește formându-l bărbat brav și cu tragere de inimă în lupta de existență a poporului din sânul căruia face parte”²⁷. Limba română ca obiect de învățământ, a ocupat un loc principal în procesul de instrucție și educație, desfășurat în școlile românești din Banat. „Limba maternă formează în școlile populare, centrul învățământului elementar”, afirma în 1893 învățătorul Ioan Marcu, comisar școlar al cercului Buziaș²⁸.

Nu numai prin gramatică, scriere, citire, etc., s-a acționat pentru apărarea și afirmarea limbii române, ci și prin toate celelalte obiecte de învățământ, urmărindu-se finalmente același scop: „Deprinderile de vorbire și cugetare trebuie să se facă în toate ramurile de învățământ; întrînsele să se înceapă și să se îmbine religiunea, limba maternă, matematica, științele istorice și naturale, ca într-o tulpină comună, dând elevului șansă a vorbi corect determinat și precis despre toate aceste”²⁹. Constatările aparținând lui Procopiu Șimianu, comisar școlar al cercului Ciacovei, nu făceau decât să întărească ideea că limba română reprezenta fundamentul pe care se clădea educația națională a elevilor din școlile elementare românești.

Planurile de învățământ elaborate de autoritățile școlare confesionale, au încercat să îmbine armonios laturile moral-creștină, realist-practică și umanistă a conținuturilor, toate acestea armonizându-se într-o educație de tip național. Între obiectele de învățământ pentru școlile populare, stabilite în „*Organizarea provizorie a învățământului național confesional*”, reglementare școlară elaborată

26 dr. T. Botiș, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Editura Consistoriului, Arad, 1922, p. 199.

27 *Dreptatea*, IV, 1897, nr. 140, din 1/13 iunie, p. 1.

28 I. Marcu, *Reflexiuni asupra examenelor din Prototpresbiteratul Buziașului*, Caransebeș, 1899, p. 17.

29 *Foaia diecezană*, Caransebeș, XII, 1897, nr. 34, din 24 august, p. 2.

la nivelul Mitropoliei în anul 1870, limba română, „geografia și istoria țării cu privire la români”, ocupau un loc important³⁰.

La 10 ianuarie 1877, Senatul școlar din Arad a aprobat un plan de învățământ elaborat de referentul școlar George Popa. Obiectul central al acestuia era limba română, a cărei predare trebuia să se facă într-o extensiune mai mare decât oricare alt obiect de învățământ. Scopul predării geografiei era cunoașterea locurilor natale și a pământului pe care-l locuiau românii. În studiul istoriei era mai clar formulată orientarea națională a acestui obiect. Conceptul de națiune ocupa locul central în explicațiile metodologice date învățătorilor. În studiul istoriei trebuia să se aibă în atenție „viața națiunii românești”, explicându-se elevilor cum s-a format România, ilustrându-se lupta dusă pentru unirea românilor. „Cea mai mare interesare arată tânărul pentru istoria națiunii sale, el simte că viața lui e legată de această națiune, interesul lui este interesul ei, presimțește cum că o dată în națiunea sa va să-și aibă și el un rol cu dorințele și aspirațiile sale”³¹. Din aceste explicații, transpare ideea valorificării resurselor educative ale istoriei, pentru integrarea elevilor în mentalitatea colectivă a națiunii române, cu aspirațiile și idealurile ei de viitor.

Prin Legea XVIII din 1879, se declara obligativitatea învățării limbii maghiare în toate școlile primare din Ungaria. La școala cu un învățător, conform planului de învățământ publicat ulterior, limba maghiară se predă în 3 ½ ore pe săptămână³². Funcția națională a școlii românești primea în urma acestei legi, o importantă lovitură. Pătrunzând în școlile naționalităților la început discret, argumentându-se necesitatea cunoașterii limbii statului, limba maghiară s-a impus apoi cu brutalitate în peisajul obiectelor obligatorii de învățământ. Prin simple ordine ministeriale, numărul orelor de limba maghiară a fost sporit, ajungându-se la șapte ore pe săptămână în anul 1903³³.

Noile condiții au periclitat, dar nu au anulat învățământul în limba maternă și hotărârea de susținere a lui din partea comunității românești. În 1879, anul adoptării Legii XVIII, în timpul păstoririi episcopului Victor Mihalyi de Apșa, au fost elaborate „Statutele pentru regularea trebilor învățământului elementar în școlile Diezezei Lugojului”. În Statute se menționa că limba maternă are ponderea principală în rândul obiectelor de învățământ. Scopul limbii române era să-l învețe pe elev să-și exprime în viu grai și în scris gândurile, într-un mod limpede, precis și logic. Învățătorul trebuia să întrebuițeze toate obiectele de învățământ,

30 *Organizarea provizorie a învățământului național confesional în Mitropolia greco-orientală a românilor din Ungaria și Transilvania*, Lugoj, 1872, p. 7.

31 *Plan de învățământ pentru școlile populare în districtul Consistoriului român ortodox din Arad*, Arad, 1877, p. 50; V. Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, Arad, 1976, p. 60-61.

32 G. Sima, *Școala românească din Transilvania și Ungaria. Dezvoltarea ei istorică și situația ei actuală*, București, 1915, p. 22-23.

33 *Ibidem*, p. 26.

pentru a le forma elevilor o exprimare corectă. Învățarea limbii maghiare era pusă în legătură cu limba maternă³⁴. Deși nu poate ignora predarea limbii maghiare, actul normativ acordă limbii materne un statut privilegiat. În ce privește studiul istoriei, Statutele, din motive tactice nu-i menționează pe români dar îi presupune în formulările referitoare la scopul și conținutul acestui obiect. Astfel, scopul istoriei era cunoașterea persoanelor celor mai ilustre și reprezentative pentru Națiune, Biserică și Stat. Studiul istoriei avea menirea să nobiliteze simțurile și să întărească voința. Predarea acestui obiect începea cu elemente din istoria popoarelor care au locuit pe acest teritoriu, înainte de venirea ungarilor. Se studia apoi istoria Ungariei în relație cu istoria popoarelor care au avut și mai au relații cu maghiarii³⁵. După cum se observă, această plan de învățământ nu precizează, dar nici nu interzice studierea istoriei românilor.

Parcă mai sugestiv în formulări era planul de învățământ pentru școlile ortodoxe din Dieceza Aradului, elaborat în anul 1888. El sublinia că „limba maternă este centrul în jurul căruia se învârtă întreg învățământul în școlile elementare”³⁶. În studiul gramaticii, în clasa a V-a, se introducea studiul literaturii române: „ce este literatura peste tot”; „ce numim literatură națională”; „ceva despre începutul și starea de azi a literaturii românești”³⁷.

Deși spre sfârșitul secolului al XIX-lea, autonomia școlară devenea tot mai limitată, iar politica de maghiarizare prin intermediul școlii se întetea, „Regulamentul pentru organizarea învățământului în Mitropolia ortodoxă”, încerca să-i conserve învățământului românesc, funcția națională. Limba maternă era considerată centrul întregului învățământ popular. Scopul învățării limbii materne era de a-l „pune pe elev în poziția să-și poată împărtăși altora clar și precis cugetările sale prin viu grai și scris, să înțeleagă ușor împărtășirile altora făcute cu vorbe sau cu scrierea și să dobândească dexteritatea necesară în citirea la înțeles și cu accentuarea exactă a materiilor tipărite sau scrise”³⁸.

Scopul limbii maghiare era cunoașterea acesteia pe bază gramaticală și facultatea de a înțelege această limbă în vorbire și scriere. Predarea ei trebuia făcută pe bază și în comparație cu limba maternă³⁹. După cum se observă, limba maghiară rămânea încă într-o postură subordonată limbii materne.

Învățarea geografiei și istoriei, aveau ca scop să le facă cunoscute elevilor pământul Ungariei și al țărilor mai însemnate, precum și soarta popoarelor care locuiau în acestea. Studiul istoriei le oferea elevilor „cunoașterea trăsăturilor

34 *Statute pentru regularea trebilor învățământului elementar în școlile Diecezei Lugojului*, Lugoj, 1880, p. 59.

35 *Ibidem*, p. 65.

36 *Plan de învățământ pentru școlile populare*, Arad, 1888, p. 18.

37 *Ibidem*, p. 31; V. Popeangă, *op.cit.*, p. 61.

38 *Dreptatea*, Timișoara, II, 1895, nr. 16, din 19/31 ianuarie, p. 6.

39 *Idem*, nr. 18, din 21 ianuarie/2 februarie, p. 6.

generale despre soarta popoarelor din patria lor și cu deosebire a poporului român⁴⁰. Acest regulament accentua importanța care trebuia să i se acorde în predarea istoriei, trecutului poporului român.

Ca o contrapondere la legislația școlară oficială, care încerca să transforme școlile naționalităților în instrumente ale puterii de stat, autoritățile școlare confesionale au emis acte normative care mențineau funcția națională a școlii românești, rolul ei în integrarea tineretului în modul de a gândi și simți al națiunii române. Aceste planuri de învățământ erau documente oficiale, care cuprindeau totuși puține cunoștințe despre istoria românilor și geografia pământului românesc. Aceste informații insuficiente sub raport cantitativ, erau valorificate deosebit de fructuos de învățători, sub raport educativ.

Intențiile exprimate în reglementările școlare confesionale, nu au corespuns întru totul cu evoluția în conținut, a manualelor școlare. După anul 1870, pe motiv că se primejduiește ideea de stat maghiar, uitând de libertatea garantată prin legile din 1868, Ministerul Instrucțiunii impunea școlilor românești manuale ungurești, deocamdată ungurești nu ca limbă, ci doar ca spirit.

În 1870 a apărut o „Instrucțiune la propunerea exercițiilor verbali și memoriali pentru clasa I și II a școalelor poporali, prelucrată după Vasiliu Nagy, inspector școlar, de Toma Roșiescu. Opu premiatu prin ministerul regescu ungurescu”. După un an, același Toma Roșiescu a elaborat un „Indegetariu la propunerea desemnului elementariu”, după Hugo Maszak și un „Legendariu românesc” pentru clasa a III-a și altul pentru clasa a IV-a după Ioan Gaspar. În 1872, P. Roșiescu a publicat un „Manualu de conducere în instrucțiunea limbei materne” pentru clasa I și a II-a a școlilor poporale scrisă din însărcinarea ministrului cultelor, după Ladislau Nagy și un „Manualu de exerciție gramaticali” pentru clasa a II-a a școlilor poporale, după Vasiliu Nagy.

În 1875 s-a publicat în limba română o carte a lui Pavel Gönczy: „Îndrumațiune spre a învăța și propune sistemul măsurilor metriche”. În 1877 a apărut o voluminoasă (452 pagini) „Carte conducătoare la propunerea geografiei”, tradusă după Dr. Victor Emericzy și Andrei Karpati.

Scrise într-o limbă română aproximativă, aceste cărți apăreau într-o epocă de înflorire fără precedent, a literaturii didactice naționale. Cărțile ardelenilor Zaharia Boiu, Ioan Popescu, Vasile Petri, I. M. Moldovan, se întrebunțau pe scară largă în comitatul Timiș, dar chiar și în România, datorită calităților lor. Bănățenii din părțile timișene, își aveau și ei autori valoroși de manuale: P. Vasici, I. Tuducescu, M. Drăghici, E. Andreescu⁴¹.

Manualele școlare românești, ca una din principalele surse de cunoștințe pentru elevi, contribuiau, prin valorile gândirii umane și naționale pe care le conțineau, la formarea conștiinței naționale a tineretului. Prin intermediul acestora,

40 *Idem*, nr.20, din 24 ianuarie/5 februarie, p. 6.

41 G. Sima, *op.cit.*, p. 21-22.

generațiile de elevi au primit informații despre unitatea de origine, limbă, cultură și aspirații a românilor.

Manualele elaborate de Ioan Tuducescu din Lipova, în special cele de istorie și limba română, au contribuit la menținerea nestinsă a făcliei dragostei de neam, în rândurile elevilor de pe meleagurile timișene și nu numai. Manualul de „Istoria românilor”, tipărit la Arad în anul 1876 și-a câștigat notorietatea prin conținutul generos în resurse pentru educația în spirit național a elevilor. Adresându-se învățăceilor, Ioan Tuducescu preciza în prefață: „Fiilor! Am scris pentru voi această carte ca să învățați și să cunoașteți vița cea mare și strălucită din care se trag românii!”. Prima lecție începea cu o expresie semnificativă pentru educația națională a elevilor: „Noi suntem români!”. În continuare se menționa: „Astăzi Dacia e desfăcută în mai multe provincii anume: România și Moldova, Basarabia, Bucovina și Transilvania, Maramureș, Crișana și Țemișania”⁴².

Continuitatea românilor pe teritoriul în care s-au format ca popor, este prezentată cu accente lirice: „Venit-au peste ei hunii și nu s-au făcut huni, venit-au peste ei avarii și nu s-au făcut avari, nici goți, nici vandali, nici slovaci, nici nemți, nici maghiari, ci au rămas români, curați ca aurul lămurit prin foc”⁴³. Momentele cele mai importante ale istoriei românilor, sunt prezentate într-un limbaj accesibil și cu același sentiment de mândrie față de trecutul nostru istoric. Lupta antiotomană este ilustrată prin prezentarea figurilor mărețe ale lui Ioan Corvin, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul. I. Tuducescu prezintă evenimentele istorice dintr-o perspectivă optimistă: după răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan, în viața românilor a început o epocă de trezire a conștiinței naționale. În ultimele lecții, autorul creează o perspectivă unitară asupra întregii națiuni române, prezentând numărul populației românești din fiecare provincie istorică.

Conținutul științific al manualului este îmbrăcat într-un limbaj care se adresează deopotrivă minții și sufletului, iar poeziile de la sfârșitul lui: „Patria română”, „Răsunet”, „Deșteaptă-te române”, „Hora unirii”, „Limba românească”, încununează prin accentele lirice, eforturile autorului de a exalta sentimentele de mândrie națională ale elevilor. Aceste poezii se recitau la serbările școlare, înflăcărând inimile părinților și întărindu-i în credința realizării unității naționale⁴⁴.

Pe cât a fost de valoros pentru educația națională a elevilor români, pe atât a fost de periculos pentru „ideea de stat maghiar”, manualul de istorie a lui Tuducescu. El nu a scăpat vigilenței autorităților, dăinuind mai puțin de un an de la apariția sa, după care a fost definitiv interzis.

42 I. Tuducescu, *Istoria românilor, manual didactic pentru școlile populare române*, Arad, 1876, p. 8.

43 *Ibidem*, p. 11.

44 V. Popeangă, *op.cit.*, p. 81; N. Roșuț, *Ioan Tuducescu (1841-1923)* în „Anuarul Liceului Pedagogic Arad pe anul școlar 1972-1973”, Arad, 1973, p. 156.

În prefața primei ediții a manualului de limba română⁴⁵, editat în anul 1878, Ioan Tuducescu sensibiliza elevii asupra importanței studierii limbii materne: „Fiilor! Limba este visteria cea mai scumpă a omului. Această visterie trebuie prețuită, trebuie cultivată. Cunoscând eu adevărurile zise, v-am scris cartea aceasta, care dacă o veți învăța cu diligență, veți fi în stare a vorbi și a scrie bine românește, limba ce ați supt-o din pieptul mamei voastre iubitoare”⁴⁶. În manual se întâlnește conceptul de literatură națională. Partea cea mai valoroasă a ediției a III-a, din 1886, o constituie adaosul final în care se prezintă regulile ortografice stabilite de Academia Română în anii 1880 și 1881, fapt care atestă preocuparea autorului de a respecta hotărârile celui mai înalt for științific al românilor⁴⁷.

După adoptarea Legii XVIII din 1879, urmarea cea mai firească a ei, a fost apariția în școlile românești a literaturii didactice maghiare. Apar cărți de limba maghiară la Sibiu (de N. Putnoky), la Caransebeș (de I. Nemoian), dar adevăratul centru de tipărire a unor astfel de cărți se afla la Budapesta, unde autorul preferat era inspectorul școlar Wilhelm Groo. În ce privește cărțile românești, ministrul instrucției ori de câte ori considera că vreun manual școlar periclitează „ideea de stat maghiar”, îl interzicea, trecând peste dreptul garantat de lege pe care-l aveau susținătorii de școli de a-și stabili singuri manualele. Consecința a fost decăderea literaturii didactice românești, atât de bine reprezentată în perioada 1860-1880. Cărțile de istorie scrise în spirit românesc, ale lui Z. Boiu, dr. G. Popa, I. M. Moldovan, I. Tuducescu, au fost pe rând interzise. În locul lor a apărut în 1885, la Buda, „Istoria Ungariei” de A. Kiss, tradusă în românește de Artemie Feneșan și tot atunci o „Manuducere pentru instrucțiunea istoriei” de A. Kiss și M. Mayer, tradusă tot de Feneșan. În ambele cărți era tratată exclusiv istoria ungarilor, fără nicio referire la poporul român. Istoria era denaturată în beneficiul poporului maghiar, iar manualele care aminteau totuși de români, susțineau ideea imigrației acestora în spațiul locuit deja de unguri⁴⁸.

Conținuturile manualelor românești, au trebuit an de an să fie modificate, în așa fel încât să nu mai răspundă principiilor unei educații naționale. De pildă, „Abecedarul” lui Zaharia Boiu din 1862, conținea în textele de citire și cuvintele: „Roma” și „romanii eroi”. Pentru că aceste expresii dăunau „ideii de stat maghiar”, după 1879 au trebuit înlocuite cu altele: în locul Romei, a fost introdus „râma” și în locul romanilor eroi, „râmă mereu”. În geografia sa, editată în anul 1869, Boiu avea capitole speciale, frumos scrise, despre Viena, București, Iași, Roma, Paris, Londra, iar pe lângă textul geografic în proză, dădea și poezii menite să dezvolte atașamentul elevilor față de frumusețile pământului românesc:

45 I. Tuducescu, *Limba românească. Manual pentru școalele primare*, Arad, 1878.

46 Apud V. Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, Arad, 1976, p. 78.

47 *Ibidem*.

48 G. Sima, *op.cit.*, p. 24-25.

„Limba românească”, „La Basarabia”, „Adio Moldovei”, „Dulce Bucovină” și „Macedoneanul”. Această carte a fost interzisă și nu a mai apărut în alte ediții. Au fost interzise și istoria lui Boiu, apoi a lui A. Marienescu sau cea a lui I. Tuducescu, deja amintită. În locul lor a fost introdusă o istorie a lui M. Drăghici, tradusă din ungurește și apărută la Timișoara în anul 1875, precum și cea a lui A. Kiss, deja menționată⁴⁹.

Prin astfel de manuale se încerca introducerea unui spirit străin în școlile noastre, opus aspirațiilor comunităților românești. Manualele au fost sărăcite treptat de valorile culturii naționale, introducându-se terminologia maghiară la mai multe discipline: istorie, geografie, constituție. Obiectul cel mai vitregit a fost istoria națională. Din istoria românilor au început să pătrundă elemente din ce în ce mai puține în manualele școlare și din această cauză, autorii au integrat fenomenele istorice românești în contextul istoriei universale. Un astfel de manual a fost „Istoria universală alesu istoria națiunii românești și a regatului Ungariei”, a lui Georgiu Popa, tipărit la Arad în anul 1879. Deși autorul a elaborat un manual de istoria universală, în cuprinsul lui a introdus și fapte din trecutul națiunii române. În paginile periodicului „Luminătorul”, ediției a doua a manualului i se face o bună propagandă: „În puține pagini, descrie întreaga istorie universală, într-un limbaj și stil într-adevăr popular. Punctul de vedere religios e observat și susținut. Tot cu atâta scumpete e conservată și ideea ori spiritul național român, precum și cel adevărat patriotic, fără a se ciocni cu șovinismul patriotismului modern. Opul în chestiune e demn de poporul nostru, merită a fi studiat și lătit, iar autorul e demn de toată lauda”⁵⁰. Integrarea istoriei românilor într-un manual de istorie universală, se pare că n-a fost agreată de autorități, din moment ce în anul 1886 manualul lui G. Popa se afla pe o listă de cărți interzise⁵¹.

Campania de interzicere a manualelor școlare românești, a generat insuficiența cărților necesare acoperirii tuturor obiectelor de învățământ. Pentru a nu-i pune pe învățători în situația de a preda după un manual interzis, episcopul Ioan Mețianu a publicat prin circulara din 6 august 1877, toate cărțile interzise și i-a îndrumat pe învățători să suplinească lipsa manualelor prin cunoștințele câștigate de aceștia în preparandie⁵². Cu timpul au apărut manuale noi, dar conținuturile acestora nu mai răspundeau necesităților unui învățământ național. La 21 noiembrie 1889, ministerul de resort constata că în școlile românești în locul cărților și a hărților aprobate de autorități, învățătorii dictează școlarilor notițe și folosesc în școală hărți geografice desenate de ei înșiși. Pentru a-i proteja de consecințele negative ale acestui fapt, Consistoriul din Caransebeș le cerea învățătorilor să respecte listele difuzate cu manualele admise în școlile

49 *Ibidem*, p. 54-55.

50 *Luminătorul*, Timișoara, II, 1881, nr. 3, din 10/22 ianuarie, p. 3.

51 N. Bocșan, V. Leu, *op.cit.*, p. 415-416.

52 D.J.A.,A.N., *Fond Episcopia Ortodoxă Română a Aradului*, IV, act 106/1877, nepag.

confesionale, să nu întrebuițeze alte cărți sau mijloace de învățământ ori manuscrise și hărți desenate de ei înșiși⁵³.

Dincolo de cortegiul măsurilor restrictive care caracterizau politica școlară statală, în intimitatea actului educațional, al clasei de elevi, funcția națională a școlii a dăinuit datorită muncii de apostolat a învățătorului român confesional. Rezultatele cuantificabile ale acesteia, se concretizau cu ocazia examenelor școlare, a căror caracter public și festiv le oferea aura unor sărbători naționale. Pe măsura înăsprii politicii de asimilare prin școală, organismul național a reacționat pe măsură, amplificând funcția națională a școlii românești. Examenele școlare, a căror desfășurare este ilustrată în gazetele vremii, sunt expresia cea mai vie a atașamentului organic al școlii cu comunitatea românească.

Într-un articol din ziarul „Dreptatea”, este încurajată atitudinea populației adulte de la sate de a participa la examenele școlare, acestea fiind și o modalitate de „educație continuă” a celor trecuți de vârsta școlară: „Prima recoltă a anului, de care se îndulcește poporul de la sate, este recolta școlii. Această recoltă e sufletească. Bine fac plugarii că se interesează de examene, căci cel care are copil în școală, învață și el deodată cu copilul multe lucruri bune și folositoare care se propun școlarilor și pe care școlarii le repetă acasă în auzul părinților, a fraților și surorilor mai mari”⁵⁴.

Participarea comunității la examenul din Șipet, desfășurat în 4 iunie 1897, a fost atât de numeroasă, încât unii nemaivând loc în sala de clasă, au urmărit desfășurarea lui prin ferestre. Răspunsurile elevilor au fost clare, precise și libere. Verificarea cunoștințelor din obiectele de învățământ, a fost alternată cu poezii și cântece. Datinile, luptele, suferințele poporului român, martirajul strămoșilor pentru credință și națiune erau cuprinse în poezii, pe care auditoriul le asculta cu plăcere și emoție. Poezia „Constantin Brâncoveanu”, recitată de elevul din clasa a III-a, Ilie Curuța, a stors lacrimi din ochii ascultătorilor. „Românul la bătrânețe”, „Marcu și turcul”, „Movila lui Burcel”⁵⁵, sunt poezii care au menținut trează conștiința de neam, într-o epocă bântuită de „ideea de stat național maghiar”.

Modul cum s-a prezentat o elevă israelită, care a frecventat școala confesională ortodoxă din Remetea, la examenul de sfârșit de an școlar, în 1897, este elocvent în a demonstra menținerea funcției naționale a instituției școlare românești, în ciuda tuturor vicisitudinilor. Această fetiță a încântat audiența prin răspunsurile peste așteptări din Vechiul și Noul Testament, prin analiza gramaticală corectă și prin recitarea unei poezii dificile: „Frumos e omul Doamne, când mintea-i e regină”, fără nici o greșeală⁵⁶. Faptul că o elevă israelită a ajuns să stăpânească atât de bine limba română într-o școală de pe teritoriul Ungariei, e

53 N. Bocșan, V. Leu, *op.cit.*, p. 433-434.

54 *Dreptatea*, Timișoara, IV, 1897, nr. 123, din 10/22 iunie, p. 1.

55 *Idem*, nr. 117, din 31 mai/12 iunie, p. 4.

56 *Idem*, nr. 113, din 27 mai/ 8 iunie, p. 3.

dovada cea mai vie că factorilor politici le-a reușit doar maghiarizarea în formă, dar nu și în conținut, a școlilor românești bănățene. Introducerea limbii maghiare în școlile confesionale, a manualelor care nu răspundeau aspirațiilor comunităților românești, au reprezentat doar „forme fără fond”, nefiind în măsură să altereze substanța națională a instituției școlare confesionale.

Conferințele și reuniunile învățărești au constituit de asemenea un cadru propice, pentru întărirea funcției naționale a școlii. Ele au îndeplinit rolul de unificator al învățământului popular românesc și au contribuit la întărirea spiritului de corp al învățătorilor. În cadrul conferințelor învățărești au fost aduse în dezbatere probleme de metodică a limbii române și au fost căutate modalitățile de întărire a statutului limbii române în procesul de învățământ, pentru a face din ea un obiect central în viața școlii populare. Treptat, conferințele au cedat locul reuniunilor învățărești, care au reprezentat veritabile societăți culturale, prin gama mai largă de activități desfășurate sub egida lor. În cadrul despărțimintelor acestora, au fost dezbătute probleme legate de predarea obiectelor de învățământ, pentru fiecare dintre acestea, fiind fixat și scopul urmărit. În studiul istoriei, scopul moral era predominant. Un loc central în dezbaterile metodice, l-a ocupat predarea limbii române. Lucrările cu caracter metodic ale învățătorilor, erau străbătute de fiorul dragostei față de limba maternă, considerată nu numai ca un semn distinctiv al individualității naționale, ci și ca un tezaur care a fost păstrat de popor în toate vremurile de restriște⁵⁷.

Deși aparțineau unui învățământ confesional, învățătorii au abordat în adunările lor într-o măsură covârșitoare, teme legate de predarea limbii române. Adunarea cercuală a învățătorilor din inspectoratul Timișoarei, a hotărât în ședința sa din 9/21 aprilie 1892, ca în lecții „învățătorul să se folosească totdeauna de un limbaj corect românesc, iar pronunțarea școlarilor să fie cât se poate de frumoasă și într-un ton moderat”⁵⁸.

Reuniunile învățărești care au activat în spațiul bănățean, nu au fost doar organizații pur profesionale, ci tribune de afirmare a intereselor culturale și naționale românești. Adunările generale erau momente sărbătorești, la care participau membrii comunităților românești ai localităților care le găzduiau. În zilele adunărilor generale se organizau șezători culturale sau festivaluri artistice, pregătite de elevii școlii din localitatea respectivă sau prezentate de corurile și asociațiile culturale din Banat. Învățătorii talentați recitau din versurile scrise de poeții români din România, cântau bucăți muzicale vocal sau instrumental, iar formațiile artistice prezentau piese de teatru de autori români sau adaptări după autori străini, ceea ce a contribuit la lărgirea orizontului cultural și artistic al maselor, la cunoașterea culturii românești, la consolidarea conștiinței

57 V. Popeangă, *op.cit.*, p. 169-170.

58 D.J.A.A.N., *Fond Episcopia Ortodoxă Română a Aradului*, IV, act 184/1891, nepag.; P. Oaldea, *op.cit.*, p. 249.

naționale⁵⁹.

Adunarea generală a „Reuniunii învățătorilor români greco-ortodocși din Protopopiatul Timișoara”, desfășurată la 12 octombrie 1881, s-a încheiat printr-un concert desfășurat într-o atmosferă de „entuziasm extraordinar”, așa cum o caracterizează periodicul *Luminătorul*⁶⁰. „Reuniunea română de cântări și muzică din Lugoj a fost bravă în executarea pieselor. Domnișoarele învățătoare Maria Bocean și Aurelia Belințan au cauzat o deosebită plăcere publicului prin apariția lor în costume naționale populare pe scenă și prin recitățile lor. Un talent extraordinar, o gesticulare, o intonare a poeziei precum a produs-o domnișoara A. Belințan, se poate auzi și vedea numai la o româncă pătrunsă de spirit național, înflăcărată de ideea sublimă națională ce se cuprindea în poezie”⁶¹. În finalul articolului de presă, se subliniază că efortul material făcut de Reuniune pentru organizarea unor astfel de activități, era compensat de triumful moral: „...căci inima de român, fie cât de înghețată și pălită pentru scopurile naționale-școlare, când aude și vede astfel de petreceri, ea învie, regenerează....și astfel reuniunea noastră prin aceste întreprinderi își ajunge scopul sublim: a deștepta și lumina întotdeauna și în toate locurile”⁶².

Dacă temele dizertațiilor prezentate la adunările generale ale reuniunii, trebuiau să fie atent alese, pentru a se evita suspiciunea autorităților administrative, spectacolele organizate cu aceste prilejuri erau adevărate manifestări culturale cu tentă națională și în același timp modalități de prelungire a funcției naționale a școlii și dincolo de activitatea didactică propriu-zisă.

Manifestarea funcției naționale a școlii în relație nemijlocită cu comunitatea, se realiza și prin participarea învățătorului, alături de elevii săi, la momentele importante din viața acesteia. Programele prezentate cu aceste prilejuri, întăreau comuniunea afectivă și de aspirații între școală și comunitatea de care era organic legată.

La festivitatea ocazionată de distribuirea premiilor votate la expoziția națională de la Sibiu, desfășurată la 13/25 iunie 1882 în Lipova, elevii învățătorului D. Putici au intonat „Cântecul ginteii latine” și au încântat audiența prin recitățile lor⁶³. La sfințirea bisericii ortodoxe din Șipet, la 26 decembrie 1891, cântecele au fost executate de școlarii dirijați de învățătorul Teofan Dobrin⁶⁴. Cu ocazia hramului bisericii din Bazoș, la 5 mai 1897, învățătorul Aurel Bădescu a pregătit cu elevii săi un program complex care cuprindea dansuri, cântece populare și

59 V. Țircovnicu, *Asociațiile învățătoarești din Banat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Studii de istorie a Banatului”, vol. II, Timișoara, 1970, p. 164-165.

60 *Luminătorul*, Timișoara, II, 1881, nr. 79, din 3/15 octombrie, p. 4.

61 *Ibidem*.

62 *Ibidem*.

63 *Luminătorul*, Timișoara, III, 1882, nr. 50, din 23 iunie/5 iulie, p. 3.

64 *Idem*, XIII, 1892, nr. 8, din 29 ianuarie/10 februarie, p. 4.

naționale, recitări de poezii, precum și dizertații. Prin conținutul său variat, programul manifestării se constituia într-un veritabil mijloc de educație națională a comunității aflată într-un moment sărbătoresc. Prezența redactorului „Dreptății”, D. Voniga, a încununat ruga din Bazoș cu aura națională pe care acest ziar o purta cu mândrie ⁶⁵.

O fericită izbândă a funcției școlii, de educație națională a elevilor, a fost crearea sentimentului mândriei de a fi român. O scenă emoționantă, petrecută în anul 1892, la școala confesională ortodoxă română din Ghilad, demonstrează cu elocință această afirmație. Aflându-se în control la această școală, fibirăul Somogyi, din Ciacova, a avut următorul dialog cu elevul Dionisie Muțiu, în vârstă de 12 ani:

- „- Știi tu mă ce e patria ?
- Știu.
- Care e dară patria ta ?
- Ungaria.
- Tu ce ești ?
- Eu sunt român !
- Cine ți-a spus ?
- Tata, mama și domnul învățător.
- Nu e adevărat, învățătorul ți-a spus rău, tu ești ungar. Spune-mi acum dară, ce ești tu ?
- Eu sunt român !”

Astfel a întrebat fibirăul și a doua și a treia oară pe micuțul Muțiu și el de fiecare dată a răspuns: „Eu sunt român!”⁶⁶.

Aflându-se într-o relație organică cu comunitatea și fiind protejată de autonomia confesională, școala românească din Banat, prin limba de predare, valorile culturale transmise și aspirațiile pe care le-a cultivat, a oferit elevilor o educație de tip național. Pedagogi și oameni de cultură bănățeni și ardeleni, au definit conceptul de educație națională, pentru a contracara încercările de nivelare etnică prin educație, promovate de cercurile conducătoare maghiare. Educația națională a primit concretitudine în primul rând în activitatea preparandiilor de la Arad și Caransebeș, care au format învățători devotați comunității și valorilor culturale românești. Planurile de învățământ elaborate de autoritățile școlare confesionale, manualele românești, precum și activitățile didactică, extradidactică și de perfecționare profesională, ale învățătorilor, au reușit să conserve funcția națională a școlii, în ciuda măsurilor restrictive ale autorităților administrative, la adresa instituțiilor confesionale de învățământ elementar, care s-au intensificat în anii de sfârșit ai veacului al XIX-lea.

⁶⁵ *Dreptatea*, Timișoara, IV, 1897, nr. 90, 26 aprilie/8 mai, p. 2.

⁶⁶ *Luminătorul*, Timișoara, XIII, 1892, nr. 79, din 28 octombrie/9 noiembrie, p. 1-2.

Bibliografie:

1. V. Țircovnicu, *Asociațiile învățătoresți din Banat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Studii de istorie a Banatului”, vol. II, Timișoara, 1970.
2. P. Oalde, *Lupta pentru limbă românească în Banat. Apărarea și afirmarea limbii române la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Editura Facla, Timișoara, 1983.
3. M. Bucătură, *Crâmpoie din evoluția pedagogiei bănățene*, Editura Asociației învățătorilor din județul Timiș-Torontal, Timișoara, 1938.
4. T. Gal, *Ion Slavici despre educație și învățământ*, Editura Didactică și Pedagogică București, 1967.
5. V. Popeangă, *Școala românească din Transilvania în perioada 1867-1918 și lupta sa pentru unire*, Editura Didactică și Pedagogică București, 1974.
6. *Luminătorul*, Timișoara, XIII, 1892, nr. 62, din 26 august/7 septembrie.

BISERICI DE LEMN DIN DOBREȘTI

Ieromonah Matei Buliga- Dobrești

Cuvinte cheie: biserică, arhitectură, pictură, cărți de ritual, Dobrești

Key-words: church, architecture, painting, ritual books, Dobrești

Wooden churches from Dobrești

Abstract: *The study is concentrated on timber churches from Dobrești from the oldest mention until today. The churches are analyzed from architectural point of view but also from paintings, repairs and ritual books.*

În satul Dobrești de-a lungul timpului au existat două biserici de lemn. Biserica veche era construită pe deal între Lăpușnic și Dobrești întrucât până la anul 1800 nu a existat hotar între ele, iar casele fiind răsfirate pe Valea Niereghișului, formau o singură unitate administrativă. Biserica veche de pe deal servea pentru sătenii din ambele sate. Ioachim Miloia, pe baza cercetărilor pe care le-a facut la fața locului, susține că biserica a fost construită în anul 1720, această dată fiind sculptată pe „grinda de la tâmpla altarului”.

Ulterior, fiecare sat își dorește biserica sa și, astfel, în 1852, sătenii din Dobrești își construiesc propria biserică, tot din lemn, respectând aceeași arhitectură, dar la dimensiuni mai mari, iar lăcașul vechi este mutat la Lapușnic și amplasat pe dealul ce urcă spre Bara.

Locul temeliei a fost marcat de o cruce ce exista prin anii 1925 până în 1944 după cum mărturisesc bătrânii satului.

De-alungul vremii, după peste 200 ani de dăinuire, o demontare și mutare, biserica a suferit mai multe reparații, ultima înregistrându-se în 1923, iar din 1942 când se finalizează lucrările la biserica nouă, vechiul lăcaș rămâne pustiu, iar obiectele bisericesti sunt mutate în clădirea nouă.

Fiul preotului Jurca Ioan, pictorul bisericesc Victor Jurca, în anii comunismului, sesizează forurile superioare în legătură cu distrugerea avansată a bisericii, dorind conservarea și mutarea ei într-o rezervație de arhitectură românească. Din păcate, în acea perioadă, unele biserici de lemn au fost distruse fără discernământ sau respect față de trecutul acestui popor. Așa s-a întâmplat cu biserica de lemn din parohia Lăpușnic-Dobrești (satul Lăpușnic). Între 1958-1959 se face o sesizare că biserica a „fost vândută de către președintele CAP-Ion Marian unui locuitor din Bara în vederea construcției unui saivan de oi”.

Victor Jurca mai consemnează faptul că la un an de la demolarea bisericii

și construirea grajdului de vite din materialul bisericii, a avut loc un incendiu care s-ar părea că a curățat „*profanarea prin foc*”. O altă variantă a demolării și vânzării bisericii este susținută de localnici care amintesc că doi epitropi, Miclău Dionisie și Micota Dionisie ar fi vândut biserica lui Olariu Ion din Târgoviște (Balint), fără a fi avut vreo aprobare. Dar mânia lui Dumnezeu s-a revărsat și asupra făptuitorilor, deoarece au avut parte de o moarte năpraznică. Pentru iertarea păcatelor tatălui și în amintirea locașului de cult, fiul Micota Ioan, a ridicat după 1990, pe locul Sfintei Mese, o cruce de mozaic. Crucea a fost îngrădită cu un gard de fier și era acoperită cu tablă, existând și în prezent în același loc.

„*Biserica actuală datează din 1852. Nu se cunosc ctitorii acestui lăcaș de cult, neexistând nici o inscripție*”. Este construită din lemn (bârne cioplite din lemn de stejar), tencuită cu lut atât în interior cât și în exterior. A fost acoperită cu șindrilă, iar în 1929 șindrila a fost înlocuită cu tablă zincată. Lucrarea a fost efectuată de Miklos Johann din Bethausen pentru suma de 27.000 lei.

Prin anii 1949-1950 se amintește într-o cronică bisericească faptul că „*în interior e foarte simplă, e văruiată în alb, nu are pictură, nu are sculpturi, iconostasul e din văiușă și e văruiat în alb. Pe jos e cu vatră*”.

Pe lângă biserică nu există criptă, căci cimitirul nu este alăturat bisericii. În anul 1947 a fost îngropat în curtea bisericii ieromonahul Teoctist G. Slusarenko, fost paroh în Dobrești, iar Marian Elena (o bătrână din sat) își amintește că în partea de vest a bisericii au existat trei morminte cu cruce de lemn. Una dintre cruce era a ieromonahului Teoctist Slusarenko, alta a preotului Dimitrie Skeleja, iar a treia a unui alt preot care a slujit la Dobrești. Nu i se mai cunoaște numele. Cu timpul, crucile de lemn s-au deteriorat, iar locul mormintelor nu mai e de recunoscut, nu s-a mai îngrijit nimeni de ele.

O reparație exterioară a mai fost efectuată în 1989, tot acum fiind vopsită și tabla acoperișului.

În anul 2003, la inițiativa Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, originar din Dobrești, pe atunci Mitropolit al Moldovei și Bucovinei, a luat ființă în aceste locuri Mănăstirea Sfântă Cuvioasa Parascheva, viețuitoarii fiind aduși de la mănăstirea Sihăstria din județul Neamț.

Cu aprobarea Înaltpreasfințitului Mitropolit Nicolae Corneanu al Banatului, oficierea slujbelor mănăstirești se săvârșesc în actuala biserică din Dobrești. De atunci și până azi, în fiecare an, biserica este zugrăvită în exterior de Paști și de hram.

În 2004 a fost înlocuită clopotnița cu material nou (lemn de stejar, deoarece cea veche nu mai prezenta siguranță). Atât materialul de construcție, cât și manopera noii clopotnițe au fost donate de Mitropolitul Moldovei și Bucovinei.

În 2006 s-a înlocuit troița din fața bisericii, care, după spusele bătrânilor satului, a fost ridicată de o grupare a Oastei Domnului, având o vârstă de peste 70 de ani. Aceasta a fost reabilitată și s-a mutat în afara localității, la intersecția

drumului comunal cu cel al „*năsipului*”, unde, începând cu 2006, de Rusalii se aduc rugăciuni pentru fertilitatea și bogăția pământului. În locul ei s-a ridicat o alta troiță cu un soclu de beton, în formă trapezoidală, placat cu piatră de râu în cele patru laturi, iar în mijlocul celor trei fețe se află o cruce de marmură. În partea superioară a postamentului se află un spațiu destinat aprinderii lumânărilor. Pe acest soclu este montată o cruce de lemn de stejar pe care este aplicată o altă cruce din sticlă, transparentă, în interiorul căreia se află icoana Răstignirii Mântuitorului.

Crucea are un acoperiș de tablă prins de cele trei brațe ale ei. La ridicarea ei au participat localnicii, fiecare după posibilități.

În 2007 a fost vopsit acoperișul bisericii și a fost refăcută crucea de pe turlă care a fost confecționată din tablă și înlocuită cu una de metal mult mai rezistent. Crucea veche avea un braț rupt din cauza intemperiilor. Vopseaua și grundul au fost donate de către Busuioc Partenie, originar din Dobrești, stabilit în Canada. Tot atunci au fost vopsite ușile, geamurile, iconostasele și prapuri.

În 2008 cu ajutorul credincioșilor s-a refăcut mormântul ieromonahului Teoctist Slușarenko, s-a ridicat o cruce din marmură și s-a construit un postament din beton.

În 2009, au fost curățate icoanele de pe iconostas și ușile împărătești. S-a restaurat chivotul vechi care se pare că datează din anul 1852.

Arhitectura bisericii

Bisericele de lemn bănațene întrunesc aceleași elemente spațiale întâlnite în mod obișnuit la monumente similare în întreg spațiul românesc, caracteristice cultului ortodox, desfășurate pe axa est-vest: altar rectangular, nava (naos) dreptunghiular, tinda (pronaos) rezervată femeilor, precum și cele două intrări, cea a femeilor în vest și cea rezervată bărbaților în sudul naosului.

Majoritatea lăcașurilor bănațene au clopotnița ridicată deasupra pronaosului, fapt ce conferă bisericii un aspect de verticalitate. Bisericele erau construite în centrul satului. Noile biserici s-au înălțat, în general, în locul celor vechi dar s-au înregistrat cazuri când bisericele au fost strămutate în locuri mai accesibile dezvoltării ulterioare a satelor, dezvoltare ce a survenit cu precădere, în secolul al XIX-lea.

Atât biserica veche, cât și cea actuală, au desfășurarea conform caracteristicilor cultului ortodox, și anume axa est-vest: altar rectangular, nava (naos) dreptunghiular, tinda (pronaos) rezervată femeilor, și cele două intrări: în vest cea a femeilor și în sudul naosului cea rezervată bărbaților. Deasupra naosului se ridică turla din bârne de lemn acoperită cu scândură, care ține loc și de clopotniță. Tehnica de îmbinare a bârnelor este cea în coadă de rândunică, acestea fiind cioplite manual iar materialul fiind procurat din pădurile din zonă. Acoperișul turlei este în patru ape terminându-se cu un bulb în vârful căruia se află crucea.

Biserica veche, care a existat pe dealul „*Vigner*”, a fost construită în anul 1720, această dată, fiind sculptată pe „*grinda de la tâmpla altarului*”, și servea

pentru sătenii din ambele sate. Era construită din lemn tare-stejar-gorun, pe o fundație ușoară de piatră cu „*tălpoane*” solide de lemn pe care se încheiau stâlpii verticali de structură, umpluți cu bârne de lemn, peste acestea erau bătute șipci și nuiele mai groase plasate diagonal sau suprapuse romboidal și „*muruită*”-adică tencuită cu pământ, cu paie și pleavă, văruiată în alb.

Biserica actuală datează din 1852. Biserica este construită din bârne groase cioplite pe patru fețe sau în „*patru dungi*” cum se spune în sat. Acestea sunt poziționate orizontal. Grosimea bânelor este de proporții, atingând între 20-40 cm. Bârnelor sunt cioplite cu barda, s-au folosit cuie de lemn iar tehnica de îmbinare este cea în „*coadă de rândunică*”.

Partea de jos a grinzilor este una masivă care ține loc și de talpă a bisericii. În același timp, aceste grinzi de bază ofereau soliditate și trăinicie bisericii. Tehnica construcției bisericii dovedește măiestria și îndemânarea oamenilor locului în arta înălțării lăcașurilor sfinte, artă care dăinuie dintotdeauna în spiritul țăranului român.

Are o lungime de 17,25 m și o lățime de 7 m, fiind împărțită în altar, naos și pronaos, iar jos este podită cu scânduri din lemn de brad. Altarul este de formă rectangulară, cu lungimea de 4 m, lățimea de 5,5 m și o suprafață de 17,62 mp. Iconostasul desparte altarul de naos, fiind realizat tot din bârne de stejar, tencuit în ambele părți cu lut. Are uși împărătești iar în locul celor diaconești, se află o perdea ce face legătura între cele două încăperi.

Naosul este în formă dreptunghiulară cu lungimea de 8,75 m și lățimea de 6,3 m, suprafața de 54,30 mp iar bolta este semirotondă pe toată lungimea naosului. Deasupra naosului către pronaos se înalță turla ce ținea în trecut și loc de clopotniță, cu o înălțime de 8,35 m, lungime de 2,6 m și lățime de 2,6 m, iar crucea de pe turlă având 1,05 m. În partea de sud a naosului este intrarea bărbaților. Despărțirea dintre naos și pronaos se face printr-un zid de bârne tencuite cu pământ cu înălțimea de 1,3 m. Pronaosul este ultima componentă a bisericii.

Are lungime de 4,15 m, lățime de 6,3 m, iar suprafața de 23,80 mp. Este destinat femeilor, iar intrarea se află în partea vestică. Clopotnița se afla în turla bisericii până în anul 1948, când s-a construit o clopotniță lângă biserică. Aceasta era din bârne de stejar cioplite manual, încheiate cu scoabe de fier, iar pentru a i se crea o stabilitate mai bună, i s-au adăugat contrafișe din lemn. Clopotul era susținut de două grinzi. Acoperișul era din lemn peste care s-a bătut tablă zincată.

Datorită vechimii și supunerii ei la intemperii, fiind într-o stare avansată de degradare și ne mai prezentând siguranță, în anul 2004 cu ajutorul Preafericitului Părinte Patriarh, pe atunci Mitropolit al Moldovei și Bucovinei, s-a schimbat vechea clopotniță cu una nouă păstrându-i-se dimensiunile și arhitectura. Atât materialul necesar cât și manopera, au fost suportate de Preafericirea Sa, fiind confecționată și pregătită în Moldova. Materialul noii clopotnițe este din lemn de stejar prelucrat într-un atelier de tâmplărie, a fost finisat și șlefuit după care i s-a aplicat un strat de lac.

Clopotul are 28 de kg. și inscripția „ *Acest clopot s-au făcut pre sama bisericii gr. ort. din Dobrești la anul 1920. Tornat de fiul lui A. Novatny Timișoara* ”. Într-o cronică se menționează faptul că biserica ortodoxă din Dobrești a avut două clopote, de 42 respectiv 29 kg, care se pare că au fost luate de unguri.

Pictura

Dintre icoanele vechi care au aparținut bisericii din Lăpușnic-Dobrești conform însemnării din 17 oct. 1975 făcute de pictorul Victor Jurcă aflate în Arhiva Mitropoliei Banatului, fac parte cele patru icoane împărătești: Sf. Ierarh Nicolae, Maica Domnului, Sf. Ioan Botezătorul și Arhanghelul Mihail.

Biserica actuală nu are pictură ci numai bolta este zugrăvită în culoare albastră pe care sunt desenate stele și câțiva îngeri, reprezentând cerul înstelat. Singurele picturi existente sunt un chivot de lemn, o icoană cu Sf Parascheva din 1852 și icoanele de pe iconostas.

Icoana cu reprezentarea Sf. Parascheva aflată în Muzeul Protopopiatului ortodox român din Lugoj este pictată naiv în ulei pe lemn de tei și datează din anul 1852, an scris pe papyrusul din mâna stângă a cuvioasei. Sfânta este redată ca o monahie pe un fond albastru, în mâna dreaptă ținând o cruce, iar în stânga având un papyrus. Este îmbrăcată într-o haină albastră având schimă mare iar deasupra o mantie de culoare rosie.

Chivot de lemn compus dintr-o cutie pe patru piciorușe roșii din bile rotunde de lemn pe care este fixat un suport în formă de vază (central) din care se ridică o cruce. Crucea se pare că datează din a doua decadă a sec. al XVII lea și prezintă două fețe:

- a) Mântuitorul pe cruce, în dreapta Sa Maica Domnului, bust, în stânga, Sf. Apostol Ioan, bust, deasupra Sf. Ierarh Nicolae cu dreapta binecuvântând, cu stânga ținând Evanghelia, iar la baza crucii Sf. Cuv. Parascheva.
- b) Maica Domnului cu aureola aurită ținând mâinile la piept, deasupra triunghiul echilateral cu un ochi în mijloc din care țâșnesc câteva raze până pe creștetul Maicii Domnului, în partea dreaptă Soarele, în stânga Luna, iar jos, Steaua.

Pe fața sertarului de la chivot este pictată simbolic „*Înmormântarea Domnului Iisus Hristos*”, portretul Mântuitorului fiind în profil, ceea ce se întâlnește foarte rar.

Aceași pictură naivă ca și pe icoana cu Sf. Parascheva, aceleași culori predominante, ceea ce ne face să credem că ambele lucrări au fost făcute de același autor în aceeași perioadă.

Iconostasul bisericii este compus din patru icoane împărătești, Sf. Ioan Botezătorul (95,5 x 63,5), Iisus Pantocrator (95,5 x 62,5), Maica Domnului (95,5 x 63,5), Sf. Nicolae (95,5 x 62,5) și ușile împărătești (97,5 x 153,5) având reprezentată scena Bunavestire. Datează de la jumătatea sec. al XIX lea, nu se cunoaște autorul, are elemente împrumutate din iconografia catolică (norii,

globul pământesc, ramura de crin prezente la reprezentările Maicii Domnului, Iisus Pantocrator și Bunavestire). Al doilea rând al iconostasului este format din reprezentările celor 12 apostoli iar în centru Hristos Împărat (64 x 42 cm). Găsim aceleași caracteristici ca și la icoanele împărătești, același autor, aceeași datare, chipuri naive și proeminente. Predomină culorile albastru închis spre negru folosit pentru fonduri și roșu folosit pentru haine.

Carte veche bisericească

Obiect de cult, dar și mijloc principal de formare intelectuală și spirituală, cartea în general, și cartea religioasă, în special, a avut un rol hotărâtor în dezvoltarea vieții sociale, culturale și sufletești pe meleagurile bănățene.

Arhiva bisericii ortodoxe datează din anul 1801. Biserica din Dobrești a avut în patrimoniu un număr mare de cărți vechi bisericești care cu timpul fie au trecut în fondul de carte al Mitropoliei Banatului, fie au rămas la biserica satului și datorită timpului li s-a pierdut urma. Astfel la Mitropolia Banatului se găsesc:

- Adunarea cazaniilor, apărută la Viena în 1793
- Molitfelnic apărut la Blaj în 1815,
- Triod apărut la Blaj în 1813
- Cazanie apărută la Râmnic în 1781
- Penticostar apărut la Blaj în 1808.
- Evanghelie apărută la București în 1760.
- Octoih apărut la Râmnic în 1756 .
- Minologhion tipărit la Blaj în 1781 .

Bibliografie:

1. Bona Petru, Elemente de artă creștină, Tipografia Universității de Vest, Timisoara, 1998.
2. Braniște Ene, Liturgica generală, Ed. IBMBOR, Bucuresti, 1993.
3. Cristache-Panait Ioana, Dimitriu Florica, Bisericile de lemn ale Banatului, Timișoara, 1971.
4. Consiliul Județean Timiș, Ghid micromonografic al localităților județului Timiș, Timișoara, 2000
5. Luchescu Gheorghe, Spații Sacre, Protopopiatul Lugoj, Ed. Marineasa, Timișoara, 2004
6. Mureșianu Ioan, Cartea veche bisericească din Banat, Ed. Mitropoliei Banatului,
7. Oprea Longin I., Biserici de lemn-monumente isotrice din Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului, Timișoara, 1989
8. Săcară Nicolae, Bisericile de lemn ale Banatului, Ed. Excelsior, Timișoara, 2001
9. Săcară Nicolae, Bisericile de lemn dispărute din Banat, Ed. Excelsior Art, 2002,
10. Analele Banatului., anul VII, serie Noua, nr.7-9, iulie-septembrie 1996, V. Jurcă, Biserici monument dispărute, Biserica veche de lemn din Lăpușnic-Bara.

COLECȚIA DE ICOANE VECHI PE LEMN ȘI STICLĂ A MUZEULUI DIN LUGOJ

Drd. Daciana Vuia

Cuvinte cheie: icoane pe lemn, icoane pe sticlă, colecție, muzeu, Lugoj

Key-words: glass icons, wooden icons, collection, museum, Lugoj

Glass icons, wooden icons from Lugoj Museum collection

Abstract: Modest in number, the collection of the Lugoj Museum of History, Ethnography and Plastic Art is made up of 38 icons, glass and wooden that have become the property of the museum as a result of purchases made in the 60's and 70's by private persons from Lugoj and the surrounding villages.

The majority of the icons in the collection, 30 in number are painted on glass, the rest of the others, 8, are painted on wood, and most of them are in need of intensive restoration.

Studying their nature and style, we have established that 16 of glass icons were painted in Nicula, a Transylvanian village famous for such creations, while the other 8 are thought to have been made in the same place.

The paintings on glass as well as those on wood are the synthesis of the spiritual traditions of Transylvanian artists with the materials available to them. The roots of Byzantine art are visible especially in the case of icons painted on wood of Russian origin of the collection in the museum. Thus, the icons on wood, simple or with double-face belong to the category of folk works suffused with ancient traces of the traditional collective imagery. Some of them fit the style belonging to some work shops in Banat the end of the XVIII century till the first part of the XIX century. Despite the clumsiness of the shapes put on glass or wood we discover a piece of sincere and simple faith of an ancient world.

Într-o contemporaneitate dominată de puterea imaginii trebuie să ne adresăm ochiului ca factor determinant al percepției. În acest fel demersul nostru, de a integra în circuitul public colecția de icoane vechi pe lemn și sticlă aflate în patrimoniul muzeului lugojan, nu poate fi considerat anacronic. Un gest menit a suscita interesul omului modern vis-à-vis de sensurile unei dialectici profunde, ale unui spațiu îndepărtat reprezentat de icoana din vechime dar și o încercare de reînțoarcere la tezaurul unui trecut transgresat de piosul obicei al rugii în fața icoanei.

Modestă numeric, colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă plastică

Lugoj cuprinde 38 de icoane țărănești, pe sticlă și lemn, intrate în patrimoniul instituției în urma achizițiilor făcute în deceniile 6 și 7 ale secolului trecut de la persoane private din Lugoj și satele din împrejurimi.

Istoria n-a conservat, din păcate, decât arareori numele zugravilor de icoane, o majoritate covârșitoare rămânând pictori anonimi care s-au străduit să imagineze sfințenia așa cum au perceput-o ei. Așadar atribuirea filiației, încadrarea în timp și în egală măsură, circumscrierea provincială a pieselor este extrem de dificilă. Din cele 38 de icoane ale colecției doar una singură este semnată și datată – Petru Zugrav, 1803, altele două, cu autor necunoscut au fost zugrăvite în 1856, respectiv 18(8?)1 sau 18(9?)1, ultimele cifre putându-se cu greu descifra datorită degradării lor în timp. Toate celelalte icoane, lipsite de semnătură și nedatate, pot permite prezumția că realizarea lor cronologică s-a produs în intervalul cuprins între finele veacului al XVIII-lea și începutul secolului XX.

Majoritatea icoanelor colecției, 30 la număr, sunt pictate pe sticlă, restul de 8, pe lemn, mare parte din ele necesitând un amplu proces de restaurare.

Bazându-ne pe anumite considerații stilistice și de natură iconografică am stabilit că 16 dintre icoanele pe sticlă au fost pictate în celebrul centru transilvănean de la Nicula în timp ce alte 8 sunt doar susceptibile de a fi fost realizate în același loc .

Cronologic, specialiștii consideră că satul Nicula, (situat la aproximativ 50 km de Cluj-Napoca) a fost primul centru românesc unde s-a pictat pe sticlă¹. Recursul la legendă dezvăluie faptul că totul ar fi pornit din ziua de 15 februarie a anului 1699 atunci când, în bisericuța satului, o icoană pictată, paradoxal pe lemn, înfățișând-o pe Maica Domnului cu pruncul Isus, a început să lăcrimeze. Astfel, micuțul sat-mănăstire Nicula, devine celebru, transformându-se într-un loc de pelerinaj dar și într-un sat de zugravi care utilizau în atelierelor lor (formate în genere din toți membri familiei) exclusiv izvodul – un model șablon desenat pe hârtie și uns apoi cu petrol pentru a putea fi copiat cu mai mare fidelitate pe suportul de sticlă suprapus peste acesta. Cu o pensulă subțire, din păr moale, smuls din vârful cozii de pisică iar mai târziu din pene de găscă, apoi de penițe din oțel² erau trasate liniile subțiri ale conturilor folosindu-se o cerneală neagră, preparată din negru de fum, dizolvată într-o emulsie subțire de clei, gălbenuș de ou și alcool³. Iconarii trebuiau să țină seama de un aspect exențial : compoziția copiată inversat pe dosul sticlei, apărea pe fața acesteia neinvertată, excluzând posibilitatea retușurilor ulterioare⁴. După uscarea conturilor „se picta mai întâi cu alb, apoi < rujele > (trandafirii) cu roșu și mai departe, în fiecare zi o altă

1 **Iuliana Dancu, Dumitru Dancu** , *Pictura țărănească pe sticlă*, Editura Meridiane, București, 1975, p. 20

2 *Ibidem* , p. 37

3 **Cornel Irimie, Marcela Focșa**, *Icoane pe sticlă*, Editura Meridiane , București, 1968, p.15

4 *Ibidem*, p. 14

culoare la toate icoanele pregătite”.⁵ Vechile culori, folosite în atelierelor niculene de început, obținute uneori direct din natură, cu efecte atât de prețioase, sunt înlocuite la finele secolului XVIII cu cele industriale, cumpărate sub formă de făină sau bulgărași ce erau frecați pe o lespede cu „lufărul” (piatră) iar la 2-3 linguri de praf astfel obținut se adăugau firnais, sicativ și ulei de in, pigmenții strângându-se mereu cu un cuțit special, din lemn de brad și amestecându-se neîncetat până la obținerea unei emulsii fine.⁶ Pigmenții industriali, mai concentrați, dădeau senzația unui ton intens și strident.

Cele mai vechi iconițe de la Nicula au un format mic ce variază între 50x20cm și 30x25cm datorită dimensiunilor reduse ale plăcuței de sticlă ce îndeplinea un rol triplu, de suport și în egală măsură de strat protector al picturii, constituind și un indiciu al încadrării în timp a icoanelor, compoziția sticlei corespunzând unei etape evolutive distincte în zgrăvirea icoanelor niculene. Până spre sfârșitul secolului al XIX-lea, iconarii de la Nicula, foloseau ca suport pentru pictura lor, sticla veche de glăjărie, subțire de 0,5 – 1,5 mm, denivelată și cu bule de aer rămase datorită calcării manuale a pastei, ondulații ce conferă picturii un farmec schimbător, suprafețele sale unduioase refractând lumina, în mod magic, în unghiuri diferite⁷.

Sticla de proveniență industrială, mai groasă și cu tentă verzuie folosită de pe la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, creează un alt efect vizual, strălucirea culorilor icoanelor niculene suferind o diminuare⁸.

După fixarea plăcuțelor de sticlă pictate în rame simple, băiuite sau profilate cu câteva șanțuri, îmbinate la colțuri asemănător bânelor caselor, era aplicat pe spatele fiecărei icoane un capac protector, gros de 2-3 cm din scândură de brad, la cele mai vechi iconițe acesta fiind prelucrat din lemn de cireș⁹. Un corset proteja pictura de iminenta frecare de capacul protector¹⁰. S-a observat, prin frânturi ale scândurilor de brad, utilizarea unei hârtii sau în alte cazuri, a unui material textil, ca soluții în amortizarea frecării – măsură de protecție absolut necesară, dacă avem în vedere fragilitatea iconițelor colportate pentru a fi valorificate, la sute de kilometri, în toate provinciile românești, explicându-se astfel și numărul mare de icoane de la Nicula prezente în Banat.

Prețul unei icoane niculene varia între 2 coroane pentru o icoană mare și 50 de fileri sau 25 de creițari pentru una mică, acceptându-se și trocul cu haine

---

5 **Iuliana Dancu, Dumitru Dancu**, op.cit., p. 49

6 *Ibidem*

7 *Ibidem*, p.16

8 **Iuliana Dancu, Ghoerghe Zidaru**, *Metode de restaurare a picturii populare pe sticlă*, în *Revista Muzeelor*, nr. 6, 1967, p. 526.

9 **Iuliana Dancu, Dumitru Dancu**, op.cit. p.49

10 **Ștefan Meteș**, *Zugravii și icoanele pe hârtie (xilografuri – stampe) și sticlă din Transilvania*, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul LXXXII, nr. 7-8, iulie- august 1964, p.767.

(postav, pânză), ștergere și saci¹¹. Într-o lume în care cererea pentru obiecte de cult era foarte mare, se perpetua obiceiul ca zestrea fetelor să cuprindă și icoane, obligatoriu fiind ca una dintre ele să o reprezinte pe Maica Domnului. Repertoriul tematic al centrului de la Nicula este impus și de aprehensiunea comanditarilor, frecvența anumitor teme iconografice argumentând și credințele heterodoxe ale satului românesc, rolul apotropaic al icoanei fiind evident în acest sens. Protejarea timpului și spațiului, a unui anumit tip de activitate apare legată în imaginarul colectiv de chipul unui sfânt omniprezent în gospodăriile țărănești. Inclusiv anotimpurile sunt puse sub patronatul unui sfânt: Sf. Gheorghe, aflat în floarea tinereții, era patronul primăverii, Maica Domnului a verii, Sf. Dumitru al toamnei iar Sf. Nicolae al iernii¹². În acest fel, preponderența tematicilor legate de ciclul hristologic și mariologic este evidentă și la nivelul colecției muzeului lugojan, întâietatea revenind icoanelor ce redau momentele vieții lui Isus. Zugrăvite cu naivitate, icoanele cu nașterea lui Hristos tratează personajele principale, Iosif și Maria, registrele laterale fiind excluse iar Isus redat subdimensionat; ieslea, închipuită doar prin prezența capetelor de animale este o dovadă în plus a necunoașterii normelor iconografice bizantine legate de perspectivă, tratarea clar-obscurului sau anatomie. Scena Copilăriei, în care Isus este pictat împreună cu Sf. Ioan, amândoi copii, trădează influența iconografiei catolice. Ca pondere, urmează apoi icoanele dedicate ciclului mariologic. Maria de tip Hodighitria este zugrăvită pe două icoane ale colecției ca replică a celebrei icoane niculene Maica Domnului cu Pruncul Isus. Maica Domnului Jalnică (Mater Dolorosa) de asemenea de inspirație catolică, este alăturată crucifixului, simbol al durerii, grafia chipului exprimând o tristețe incomensurabilă. Așadar, icoana suferă în redarea temelor un proces de abreviere al desenului și formelor, propriu gândirii și tehnicii populare, simplificare favorabilă pe de o parte scurtării timpului de execuție al icoanei dar și potențatoare în același timp a unei uimitoare puteri expresive ce izvorăște tocmai din acest minim de formă, de esențializare ce frizează uneori stângăcia. Lipsite de eleganță, măsură, grație și ritm, icoanele niculene impresionează totuși prin frumusețea armonioasă a culorilor, prin simplitate și semnificații spirituale adânci iar dincolo de stângăcia formelor descoperim o frântură de credință simplă și sinceră. Imperfecțiunile tehnice sunt vizibile și la nivelul tratării într-o manieră plată a drapajelor și volumelor, fără nici o tendință de redare a anatomiei corpului uman.

Schemele compoziționale lucrute mai îngrijit se bazează pe simetrie, cu o reușită încadrare a personajelor (Sfinții Constantin și Elena situați de o parte și de alta a axului crucii) sau pe evidențierea cromatică a părților anatomice (coastele lui Isus pictate cu negru în scenele Răstignirii sau Prohodului).

11 **Iuliana Dancu, Dumitru Dancu**, op.cit. p. 50

12 **Marcela Necula**, *Icoane pe sticlă – capitol important al patrimoniului cultural național*, în *Îndrumător pastoral I*, 1977, p. 194

De un farmec aparte este armonia culorilor și strălucirea tonurilor pure, dominantă acordului roșu-alb-negru fiind comună tuturor icoanelor vechi de la Nicula¹³. Albul feței și al mâinilor contrastează cu negrul ce încadrează grafia fețelor sau redă părți anatomice în timp ce roșul-cărmiziu este folosit în zugrăvirea veșmintelor. Sobra paletă coloristică este completată cu nuanțele de albastru și gri, folosite ca fundal al icoanei.

Opiniile negative exprimate în secolul al XIX-lea și chiar la începutul veacului XX de către unii cercetători în materie de artă populară, aflați în faza de început a studierii icoanelor de la Nicula¹⁴ vor fi retractate ulterior chiar de autori.

Vechile icoane de la Nicula, pictate la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale veacului următor, prezintă motivul decorativ al funiei ce constituie la nivelul morfologiei imaginarului popular, o simbolistică aparte legată de ideea infinitului, a continuului și a eternității, sugerate prin repetarea la nesfârșit a torsadei. Funia ce încadrează pictura poate fi asociată și ideii de încercuire a zonei sacre din icoană¹⁵, un obicei coborâtor până în adâncimile întunecate ale magiei ancestrale. Noile icoane de la Nicula create în ultima treime a secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX, sunt caracterizate, aproape fără excepție, de înlocuirea motivului decorativ al funiei cu unul fitomorf – chenarul de ruje roșii (trandafiri), și lujere verzi stilizate, redată în forme variate. Spre deosebire de vechile icoane unde motivul rujelor apare într-un plan compozițional secund, la cele noi, chenarul înconjoară scena asemeni unui arc de triumf, elementele florale acoperind până la saturație întreg spațiul decorativ. Cromatica violentă a noilor icoane este dominată de roșul strident al rujelor și veșmintelor, proiectate pe un fond redat în tonuri reci de ultramarin și cobalt.

Privite comparativ, noile icoane niculene, de mai mari dimensiuni, 40x 50cm, se constituie în mărturii importante asupra evoluției în timp a reprezentărilor colective.

Din colecția icoanelor pe sticlă se detașează un grup de patru icoane, dificil de circumscris unor centre de pictură în condițiile în care ele nu prezintă caracterele morfologice specifice Niculei, în cazul provenienței lor existând diverse supoziții. În lipsa uniformității părerilor în această privință și-n absența certitudinii existenței unui atelier specializat în pictura pe sticlă în Banat, (cercetătorul Ioachim Miloia, vorbind doar despre posibilitatea ca zugravii de

---

13 **Iuliana Dancu, Dumitru Dancu**, op. cit. p.56

14 **Gh.Barițiu** se plângea că aceste icoane ”sunt mai prejos de orice critică” iar N. Iorga spune despre zugravii de la Nicula că își vând icoanele ”cu un preț mic care e însă prea mare pentru strașnica lor urâciune”, vezi **Ioan Mușlea**, *Icoanele pe lemn și xilogravurile țăranilor români din Transilvania*, Editura Grai și Suflet- Cultura Națională, București 1995, p.17

15 **Iuliana Dancu, Dumitru Dancu**, op.cit. p. 56

icoane pe lemn și pânză să fi lucrat și pe sticlă¹⁶), s-a emis prezumția că, cel puțin 3 icoane pe sticlă ale colecției aparțin unor ateliere bănățene, idee vehiculată de profesorul N.Săcară, fără însă a fi precizat titlul acestora¹⁷. În opinia noastră, prima icoană ce intră în discuție, cea a Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril, datată 1856, pare a fi fost executată în Banat după un model sârbesc, dacă avem în vedere detaliile grafiei veșmintelor. Prăznicarul cu Învierea Domnului, varianta occidentală, în care Isus apare prezentat supradimensionat față de personajele celorlalte 13 case, prezintă similitudini evidente la nivelul dimensiunii, ramei și chiar al cromaticii cu amintita icoană a Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril. Cea de-a treia icoană bănățeană, înfățișându-l pe Sfântul Nicolae, pe un fundal tapetat cu un mozaic de romburi alternant colorate, prezentat figură întreagă, în haine arhieresti, cu facies expresiv și caduceu în mână, reproduce o imagine dintr-un posibil calendar ortodox al începutului de secol XX dacă avem în vedere caligrafierea cu litere latine a numelui sfântului. Maica Domnului Hodighitria pictată pe fond specific icoanelor pe lemn, realizat în totalitate din foița de aur, pare a fi o copie mai târzie după o mai veche icoană a unui atelier nord-transilvănean de sfârșit de secol XVIII și început de secol XIX. Desenul, plin de vervă, trasat în linii curbe, șerpuitoare, este tipic concepției artistice a acestor ateliere, ca și felul în care sunt redată urechile celor două personaje ce ies din cap ca niște protuberanțe.

În ceea ce privește stilistica icoanelor pe lemn ale colecției muzeale, cele cu dublă față, destinate probabil unui tetrapod și exprimate într-o manieră identică, aparțin cu certitudine aceleași mâini, posibil dintr-un centru de pictură românească din Banatul din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Execuția deficientă a personajelor prezentate disproporționat, cu mișcări rigide, este suplinită de coloritul violent al veșmintelor ce diminuează forța expresivă a personajelor cu chipuri modelate în tonuri de ocru și roz, cu ochi rotunzi și negri.

Una din cele mai interesante lucrări ale colecției muzeale este icoana împărătească, pictată în ulei pe lemn de tei, Isus Binecuvântând, singura de altfel datată – 1803 și semnată cu litere chirilice caligrafiate cu alb – Petru Zugravu. Icoana încadrată de o ramă din lemn de tei, parțial păstrată prezintă tăieturi curbate în partea inferioară și superioară indicând o posibilă apartenență la iconostasul unei biserici bănățene. Ceea ce cunoaștem cu certitudine însă, este că la Lugoj, se conturează la finele secolului XVIII, un centru important de zugravi ce-și exercitau meseria în oraș și-n împrejurimi.¹⁸ Printre aceștia se remarcă zugravul

16 **Ioachim Miloia**, *Începuturile artei românești în Analele Banatului*, an III, ianuarie – martie, Timișoara 1930, p.6

17 **Nicolae Săcară**, *Icoane pe sticlă din Banat*, Editura Arhiepiscopiei Timișoarei, Timișoara, 2005, p.11

18 **Rodica Vârtaciu**, *Centre de pictură românească din Banat - secolul al XIX-lea*, Editura Eurobit Timișoara, 1997, p. 21

Petru Nicolici atestat documentar la Lugoj în anul 1801, artist format la școala locală de zugrăvie, presupunem în aceea a lui Gheorghe Diaconovici¹⁹. Petru Nicolici este cel ce execută în întregime ansamblurile picturale de la biserica de lemn din Curtea (1804-1806), Poieni (1811) și posibil cel de la Topla. Biserica din Curtea, una din cele mai bogat decorate biserici din zona Lugojului, poartă iscălitura pictorului pe icoana Maicii Domnului. – Petru Zugraf, 1806²⁰ - titulatură existentă și pe icoana colecției muzeale fapt ce fondează bănuielile noastre legate de un unic creator, afirmație confirmată și de analogiile cu alte lucrări ale pictorului bănățean, figurile executate de acesta caracterizându-se prin ovalul fin al desenului și nasul lung cu tușe de alb și ocră ce accentuează suprafața redată în roz și ocră a feței. Așadar afinitățile stilistice ale acestei interpretări cu cele prezente în icoana colecției noastre sunt evidente în opinia noastră, fiind tributare manierei artei baroce specifice începuturilor artistice ale zugravului Petru.

Din același grup impregnat de accente arhaizante ale imaginarii colectiv face parte și una din cele două icoane pe lemn de Mare Sărbătoare ale colecției - Învierea Domnului în varianta Anastasis ca temă centrală a compoziției, în jurul scenei fiind dispuse cele 13 casete cu scene miniaturale ale ciclului hristologic, proiectate pe fundal de foiță de aur, asociată unei cromatice calde. Creație modestă, de factură țărănească, posibil realizată într-un atelier bănățean pe la mijlocul secolului al XVIII-lea după un model rusesc, icoana prezintă cu stângăcie și primitivism o compoziție plată, incredibil de minuscul desenată - un impediment în descifrarea tuturor episoadelor evanghelice narate.

Una din cele mai frecvent întâlnite variante de icoane pe lemn de Mari Sărbători cu Răstignirea Domnului²¹ este cea realizată pe lemn curbat într-un atelier rusesc de secol XIX. Câmpul icoanei împărțit inegal în patru casete de crucea cu trupul lui Isus răstignit, prezintă teme Maica Domnului Glikophilousa, Sfântul Nicolae și Sfinții militari Gheorghe și Dumitru. Calitățile grafice deosebite, construcțiile geometrizzante, asceza și hieratismul transmise de trupurile sfinților proiectate pe un fundal acoperit cu foiță de aur și susținut de o cromatică expresivă relevă rădăcinile artei bizantine perpetuate în timp prin intermediul icoanelor pe lemn de proveniență rusă, tributare școlilor medievale de pictură de Novgorod, Moscova sau Kiev²².

Tot din categoria lucrărilor de factură țărănească face parte și icoana pe lemn Învierea Domnului Isus – pictată pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea într-un modest atelier rural al unei comunități, probabil de undeva din zona Zarandului, a văii Mureșului – la fel ca și icoana Sfântului Gheorghe – zugrăvită cu probabilitate

19 *Ibidem*, p. 23-24p.

20 *Ibidem*, p. 24

21 **Dorina Sabina Pârvulescu**, *Artă veche: icoane românești, grecești și rusești în colecția Muzeului Banatului*, Editura Mirton Timișoara, 2002, p. 26

22 **Victor Lazarev**, *Istoria picturii bizantine, vol II*, Editura Meridiane, București, 1980, p. 78

într-un atelier bănăţean la început de secol XIX. Dincolo de lipsa eleganţei şi măsurii interpretării stilistice, cele două lucrări, cu tonuri întunecate de amprenta timpului, argumentează laicizarea temelor tradiţionale ale picturii de icoane, teme grefate pe fondul universului material al ţăranului român. Veşmintele soldaţilor ce străjuiesc extremele scenei în Învierea lui Isus, pantalonii strânşi pe picior şi cizmele negre ale Sfântului Gheorghe dar şi hainele cu influenţe habsburgice ale călăului Sfântului Ion sau cele ale Salomeei, de factură occidentală, ambele din scena compoziţională a Tăierii capului Sfântului Ioan ilustrează raportarea creatorului popular la realitatea socială fără însă a diminua caracterul mistic al icoanei.

Aşadar icoana, suport al transcendentarului, cunoaşte evolutiv şi o deplasare semantică, fiind deseori parazitată de simboluri sociale şi abordări populare ce interpelează reprezentările ecleziastice.

Interiorul arhitectural ţărănesc al scenei Naşterii Fecioarei Maria la fel ca şi leagănul acesteia, dar şi faţa de masă a Cinei de Taină, sunt toate de factură populară reprezentând o mărturie a cotidianului istoric ce marchează limbajul artistic al iconografiei tradiţionale.

Sacralizarea cotidianului ca mijloc de expresie şi participarea acestuia la plenitudinea revelaţiei reprezintă o pledoarie pentru a demonstra că pictorul popular percepe arta sacră într-un mod activ, introducând marca tradiţiilor locale şi a imaginarului trăit.

Raportându-se la imaginarul popular, icoana îşi afirmă originalitatea de mărturie individuală chiar dacă a fost raliată unei expresii de stereotipie stilistică ce s-a pretat producţiei cantitative, în serie şi de lungă durată.

Bibliografie:

1. Iuliana Dancu, Dumitru Dancu, Pictura ţărănească pe sticlă, Editura Meridiane, Bucureşti, 1975.
2. Cornel Irimie, Marcela Focşa, Icoane pe sticlă, Editura Meridiane, Bucureşti, 1968.
3. Ştefan Meteş, Zugravii şi icoanele pe hârtie (xilografuri – stampe) şi sticlă din Transilvania, în Biserica Ortodoxă Română, anul LXXXII, nr. 7-8, iulie- august 1964.
4. Marcela Necula, Icoane pe sticlă – capitol important al patrimoniului cultural naţional, în Îndrumător pastoral I, 1977.

SĂRBĂTORI ALE GRUPURILOR ETNICE DIN SATUL BĂNĂȚEAN

**Dr. Melinda Dincă,
masterand Carmen Man**

Cuvinte cheie: sărbători creștine, sărbători laice, grupuri etnice și relații inter-etnice

Key words: Christian holidays, secular holidays, ethnic groups and inter-ethnic relations

Holidays of the Ethnic Groups in the Banat Rural Region

Abstract: *This paper seeks last two decades developments in terms of celebration events related to holidays in some village communities from the Banat region. The research underlying this paper was conducted over a period of three years (2006, 2007, 2008) in the communes and villages belonging from Jamu Mare, Becicherecu Mic, Știuca, Ciclova Română and Biled. The methodological investigation is based on semi-structured interviews and information obtained were completed with an adapted monographic study on cultural models in village communities. The main objectives of the present work were: to identify the main feasts of the village of Banat, the changes that have occurred in the recent period, the practices and customs related to holidays village, and determining the main causes and effects of these changes that have occurred in rural communities Banat.*

In the research we were able to identify both common holidays to all members of the community and specific celebrations and holidays for each ethnic group in the community (eg. Feast fruits of the Ukrainian village Știuca, Pins - Roma celebration of Jamu Mare). Tha main Holidays present some common practices and customs, but also some distinct ones, depending on ethnicity and religious specificity, like the Religious Celebration of the Church (Ruga, Nedeia - the Romanian Orthodox Celebration and the Catholic Kirchweich of the Germans), Christmas, Easter.

1. Delimitări conceptuale

Multe dintre sărbătorile poporului român însoțeau datinile și credințele strămoșilor noștri, pe care oamenii le-au păstrat în vatra satului de-a lungul timpului, precum colinda. Astfel de obiceiuri au la bază o credință magică, pre-creștină și se manifestă prin ceremonialuri și rituri specifice. Conform dicționarului limbii române obiceiul este „o deprindere individuală câștigată prin repetarea aceleiași *acțiuni*”¹. Cu alte cuvinte obiceiul este ansamblul manifestărilor folclorice care

1 Angelescu Gabriel, 1999, p. 295

sunt legate de un anumit eveniment sau de o anumită dată calendaristică.²

Obiceiurile, în general, sunt supuse unui proces continuu de adaptare la schimbările socio-culturale, ceea ce le asigură existența și pe viitor. Majoritatea obiceiurilor se transmit prin tradiție, însă întotdeauna ființa umană va crea noi obiceiuri care se vor alătura celor vechi sau le vor modifica. Păstrarea obiceiurilor este o modalitate a comunităților umane de a se apăra de influențele nefaste ce vin din afară.

S-a constatat că originea unor obiceiuri românești provine din cultura traco-dacă, iar a altora din cea romană. Unele obiceiuri le-am împrumutat de la popoare cu care am intrat în contact și apoi le-am asimilat. Alte obiceiuri au fost introduse de biserică care a avut o contribuție importantă în ceea ce privește schimbarea sensurilor și formelor anumitor obiceiuri mai vechi.³

Paul Sartori, spunea că, cel mai probabil, nu vom ajunge să cunoaștem originea tuturor obiceiurilor, deoarece realitatea e prea complexă, iar documentele din trecut sunt prea puține. Important este ca valoarea culturală și spirituală a acestor obiceiuri să se păstreze și să devină cunoscută de o parte cât mai numeroasă a populației. Datinile, credințele, obiceiurile populare se află în strânsă legătură cu sărbătorile religioase. Cunoașterea și respectarea acestora sunt repere importante pentru identificarea unui popor și pentru definirea coordonatelor valorice care dau sens vieții sociale.

Sărbătoarea creștină nu poate fi întreagă dacă ritualului religios nu i se alătură obiceiul popular. În acest mod omul ajunge să trăiască într-o singură zi o dublă sărbătoare: un Crăciun liturgic și unul popular, care îmbinându-se oferă sărbătorii strălucirea cuvenită.

Sărbătoarea este atât un prilej de comemorare, prin ritualul bisericii, cât și unul de celebrare, prin obiceiul popular. Acestea două, adică sacrul și profanul îmbinate, alcătuiesc o sărbătoare încărcată de ritualuri, credințe, tradiții, care o transformă într-o ceremonie colectivă.

S. Fl. Marian afirma că cei mai mulți dintre oamenii simpli, de rând, acordă o importanță mai mare sărbătorilor păgâne decât celor creștine.⁴ Ioan Țoca era de părere că sărbătorile religioase, creștine sunt mai respectate decât obiceiurile, datinile populare, care se manifestă local, regional sau național. Sunt mai puțin cunoscute, decât cele religioase care sunt mai respectate. El mai spune că obiceiurile și credințele populare care au fost relevate de mitologie și care au o bază, o origine precreștină sunt mai păstrate, în general, de oamenii maturi și de cei din mediul rural. Oamenii din mediul urban și tinerii sunt foarte ușor influențați de spiritul sărbătorilor altor popoare.⁵ De aceeași părere era și V.

2 <http://social.moldova.org/pagini/rom/178/>, 05.03.2008

3 *ibidem*, 05.03.2008

4 Pamfile Tudor, 1997, p. 6

5 Țoca Ioan, 2004, p. 17

Băncilă care spunea că „*pentru țăran sărbătorile nu-s ca pentru unii orășeni, o convenție și o igienă, ci apariții de fond ale unei realități mai adânci*”.⁶ Pentru țăran desfășurarea vieții în preajma și în timpul sărbătorilor este alta, lumea devine o adevărată cosmologie.

Sărbătorile pentru omul simplu de la sat sunt fixate o dată pentru totdeauna, el nu ar putea să treacă peste ele, deoarece în momentul în care ar trebui să lucreze „*ar simți că se izbește de ceva*” și nu ar mai putea continua.⁷ Omul nu acceptă ca sărbătorile să se modifice, să își schimbe data, pentru el această schimbare este lipsită de logică. Și așa cum spune și Vasile Băncilă, el ar percepe-o ca pe o schimbare „*blestată și plină de primejdii*”.

Sărbătoarea este cea care oprește demersul cotidian al vieții, încercând să restabilească legătura cu divinitatea, cu tot ceea ce este sacru. Încearcă să îi aducă pe oameni, pe drumul cel bun. Ele au devenit zile de reculegere, de purificare a sufletului, de stabilire a unei legături directe cu Dumnezeu. Vasile Băncilă spunea că „*în timpul sărbătorii, creștinul simte pământul boltindu-se spre cer sau i se părea că-i înregistrează largi palpități spirituale*”.⁸

În timpul sărbătorilor creștinul trece prin momente de o maximă trăire spirituală. Tocmai din această cauză marile sărbători sunt întâmpinate de un post, care este marcat de interdicții alimentare și penitență, cum este și cazul Crăciunului.

De cum se deschidea sezonul șezătorilor, fetele și băieții formau cete și începeau pregătirile pentru sărbătoarea care se apropie.⁹ Sărbătoarea ajunge să fie percepută de om ca o „*anticipare pământeană a Raiului*”.¹⁰

Omul de la sat ajunge să folosească sărbătoarea după ce o pregătește cu multă atenție și investește în ea tot ce are. Omul ar trebui să știe să trăiască sărbătoarea și să preia de la ea tot ce-i mai bun. Cel care trăiește sărbătoarea devine un om vital.¹¹ Dacă sărbătoarea nu este trăită și devine un simplu ornament, ea va intra într-un stadiu de slăbire și ajunge să moară.¹² Astfel scopul omului este să creeze și să valorifice sărbătoarea. Revoluționarii și toți cei care își propuneau să desființeze sărbătorile ajungeau să creeze altele și într-un final aveau mai multe decât în primul stadiu.

În mediul urban sunt recunoscute cu precădere doar anumite sărbători dintre cele celebrate de săteni. Unele dintre acestea devin pentru orășeni simple curiozități.¹³ Dar cu toate acestea, marile sărbători precum Paștele, Crăciunul,

6 Băncilă Vasile, 1996, p. 29

7 ibidem

8 ibidem, p. 57

9 Ghinoiu Ion, 1997, p. 154

10 Băncilă Vasile, 1996, p. 58

11 ibidem, p. 68

12 Nicolau Irina, 1998, p. 26

13 ibidem, p. 32

Ruga sunt recunoscute, respectate și celebrate de un număr semnificativ al populației, indiferent de mediul de rezidență.

Sărbătorile calendaristice precum și ceremonialurile legate de evenimentele importante din viața omului, devin ocazii de întrunire a oamenilor apropiați. În cadrul satului, la astfel de evenimente se regrupează întregul sat și chiar persoane care au plecat cu ani în urmă din sat și s-au stabilit în alte părți, dar care revin în sat cu ocazia sărbătorii.

Vasile Băncilă afirma că țăranul a făcut „*loc în viața sa marilor radieri de lumină care se lasă peste lume*” prin intermediul sărbătorii. El a avut tăria și înțelepciunea ca aflându-se în mijlocul necazurilor și a durerii să privească lumea ca pe o sărbătoare indiferent dacă aceasta era o sărbătoare tragică sau una în care veselia domnea, precum Crăciunul.

Băncilă spunea că mai nou „*sărbătoarea vine și dispare ca un tren rapid, din care călătorii nici nu au timp să coboare. Devine o amintire înainte de a fi venit*”.

Ar trebui să privim mai atent și cu mai mult respect „*lumea tradițională a satelor noastre și la comorile de folclor, unde se păstrează zăcămintele de sărbătoare, având convingerea că noi am fost un popor de țărani și trebuie să rămânem și în cultură tot un popor de țărani, dacă voim să oferim lumii o configurație spirituală originală și esențială*”, după cum ne relatează Vasile Băncilă.

1. Obiectivele cercetării și aspecte metodologice

Prin cercetarea noastră ne-am propus să observăm dinamica manifestărilor de celebrare legate de sărbătorile satului în câteva comunități din Banat. Studiul de față a urmărit identificarea celor mai importante sărbători ale satului în memoria colectivă, descrierea sărbătorilor și a participanților, determinarea semnificației fiecărei sărbători în conturarea spiritului comunitar și urmărirea schimbărilor recente care au avut loc în dinamica acestor celebrări comunitare.

De asemenea, studiul de față a urmărit identificarea complexului cauzal, cât și efectele principale ale schimbărilor în sărbătorile care definesc viața socio-culturală a grupurilor etnice din satul bănățean din ultimele două decenii.

Pentru determinarea imaginii colective asupra cauzelor și a efectelor schimbărilor în registrul sărbătorilor satului am apelat la ancheta sociologică de teren pe bază de interviuri semi-structurate. Ancheta s-a desfășurat în perioada iulie-decembrie 2007 și a cuprins 30 de interviuri individuale semi-structurate în următoarele comunități rurale din Banat: Jamu Mare, Becicherecu Mic, Știuca, Biled, Ciclova Română. Rezultatele anchetei au fost întregite prin documentare din arhivele locale și registrele bisericești ale comunităților investigate. Pentru

interviurile semi-structurate selecția subiecților intervievați a cuprins liderii formali ai comunității (primarul, secretarul Primăriei, preotul, directorul de școală și un medic din sat), lideri informali (bătrâni ai satului, persoane implicate în activități comunitare prin ONG-uri, asociații sătești, pompieri voluntari, etc.) și persoane care nu fac parte din categoria liderilor.

1. Sărbători religioase

În comunitățile studiate distingem două tipuri de sărbători: sărbătorile creștine și sărbătorile laice (incluzând în cea de-a doua categorie și sărbătorile pre-creștine cum este Polozena – *împotriva fulgerului și aducătoare de vreme bună* - în satul cu populație ucraineană, Știuca).

1.1. Sărbătoarea hramului bisericii

Cea mai importantă sărbătoare a satului pentru fiecare comunitate este sărbătoarea hramului bisericii sau Ruga. Toți respondenții cunosc desfășurarea practicilor rituale și semnificația acestei sărbători. La rugă participă toți oamenii din sat, nu numai comunitatea creștină organizatoare și în mod obișnuit la rugă sunt invitați din satele din împrejurimi. Sărbătorirea hramului bisericii datează în imaginarul sătenilor din vremuri imemorabile, așa încât foarte puțini respondenți precizează cu acuratețe data primei rugi, care a avut loc o dată cu sfințirea bisericii.

Din datele adunate reiese că există atât sărbători comune tuturor membrilor comunității, cât și sărbători specifice grupurilor etnice și religioase.

Cea mai importantă sărbătoare este Ruga Satului, la care participă toți sătenii, indiferent de religie sau etnie.

Dat fiind că satele din Banat au avut până recent în componență un număr semnificativ de populație germană catolică, au sărbătorit „*din totdeauna*” și Kirchweich-ul, ruga germană catolică. O dată cu emigrarea populației germane din Banat în perioadele recente: o dată cu naționalizarea proprietăților în această regiune și în perioada imediat următoare căderii regimului comunist, a încetat și sărbătorirea Kirchweich-ului în multe dintre satele bănățene. În mod excepțional, în unele comunități rămase fără populație germană, cum este Știuca, nu se încadrează în această situație. Germanii din Știuca au emigrat în zona urbană a județului Timiș o dată cu naționalizarea proprietăților lor în jurul anului 1966. După această dată, în Știuca au rămas foarte puține familii germane (astăzi în satul Știuca sunt doar trei familii de germani). Populația germană a fost înlocuită în 1966 de populație ucraineană

din regiunea Maramureșului. Imigrarea ucrainenilor în Știuca nu a fost organizată și a avut ca motivație principală găsirea unei surse de venit (în regiunea Maramureșului nu s-a făcut colectivizarea pământurilor agricole, iar populația nu a avut locuri de muncă „la colectiv”). Cu toate că numărul populației germane a scăzut semnificativ de peste 35 de ani, iar ucrainenii (85,88% în satul Știuca) sunt ortodocși de rit vechi, comunitatea din Știuca sărbătorește și astăzi Kirchweich-ul catolic al germanilor cu mare fast fiind considerată cea mai importantă sărbătoare a satului.

În prima zi de Paște, comunitatea sărbătorește Hramul Bisericii Ortodoxe din Jamu Mare „*Ruga Românească Ortodoxă*” (dna. T., 65 de ani, JM), „*Ruga Bănățeană*” (dna. Ș., secretara școlii, 41 de ani, JM) sau „*Nigee-a*” (dl. R., 44 de ani, JM). Ruga “*este o tradiție ce s-a transmis din tată-n fiu*” (dna. T., 65 de ani, JM) care se sărbătorește din vremuri imemorabile: „*nu se știe, probabil din totdeauna... Este o datină pe care o practicăm pentru că așa am moștenit-o*” (dl. C., 67 de ani, JM) “*de ani de zile*”. (dna. B., 57 de ani, JM) „*În ziua a doua de Paști se face o slujbă de pomenire a morților la cimitir. Se angajează o orchestră de la Timișoara. Bătrânii se îmbracă în port popular*” (dna. T., 65 de ani, JM). „*După liturghia de la biserică la care sunt invitați șapte, opt preoți, fiecare familie pleacă la casa lui unde se ospătează și începe Ruga. Jocurile și dansurile țin până noaptea târziu. Se dansează atât dansuri populare, ușoare, cât și clasice spre exemplu tango. Sunt invitați și din alte sate: Gherman, Clopodia, Lățunași, Ferendia, Moravița sau prietenii și rudele familiilor din alte județe.*” (dna. O., 30 de ani, JM). „*Toate rugile se desfășoară la biserică, apoi la căminul cultural. Participanții sunt de toate vârstele: întreaga comunitate din Becicherec plus invitați din alte localități. Personajul principal este Nașul Rugii care ia ruga și taie colacul la biserică. El este ales de pe un an pe altul*” (dna. B., bibliotecară, 39 de ani, BM). În trecut „*s-au sărbătorit zilele alea și s-a făcut mare petrecere. S-a întâlnit lumea. Când a fost Ruga la români, toata lumea s-a dus, fie sârb, fie neamț. Iar la sârbi când a fost, invers, toata lumea s-a dus și acolo. Dar la Kirweich-ul nemțesc... și acolo, la nemți a fost trei zile și apoi toata lumea s-a dus.*” Prima ruga se pare că a avut loc în “*vremuri imemorabile... de când m-am născut*” (dl. M. V., membru al unei familii sârbești dintre cele mai vechi din sat, 81 de ani, BM).

Kirchweich-ul sau Ruga Germanilor Catolici „*se ținea în a doua duminică din septembrie încă din 1785 din timpul Mariei Tereza. Simbolurile sărbătorii erau: „pomul de Kirchweih, rozmarin, gutuia de sub pom, pemii în alb și negru - 15-20 de perechi de pemi și pemoaice. Dimineața se duceau în pădure cu patru cai, după cel mai mare pom și îl puneau în fața Căminului. Totul era o bucurie, peste tot erau copii. Se duceau la toți invitații care erau*

părinții copiilor. Prezenți mai erau și oficiali, primari și invitați din alte localități. La 10 mergeam la Biserică la slujbă și fiecare își lua un muzicant acasă. După-masa, mai spre seară, în curtea din școală se puneau două butoaie și un băiat vindea rozmarinul la licitație și băiatul care câștiga, câștiga, simbolic vorbind, fata care a cules rozmarinul.” (dna. T., 65 de ani, JM).

„Kirchweih-ul ținea trei zile. Era în prima duminică după sfântul Martin. Se formau perechi, numai nemți, fete și băieți îmbrăcați în costumele lor naționale. Așa, și trebuia să fie aproximativ zece perechi. Și în prima zi a Kirchweih-ului ei se duceau prin sat, cu fanfara după ei și se duceau pe la toate oficialitățile comunei. În curtea școlii veneau și fetele și după aceea dansau. Ne ofereau măr ca simbol. Duminică dimineața se duceau la biserică: se oficia slujba în biserică și apoi tot alaiul se ducea acasă și lua masa la cineva, care era o persoană dinainte stabilită. După-amiază se continua sărbătoarea în sala Căminului Cultural, unde se dansa. Și asta ținea trei zile. De obicei perechile acestea care participau la Kirchweih rămâneau perechi pentru veci.” (dl. B., fostul director al școlii, 74 de ani).

Ruga satului Știuca prezintă o desfășurare ritualică ce imită fidel Kirweich-ul catolic păstrat de la populația de etnie germană care odinioară forma majoritar comunitatea sătească de aici.

În această zi se aduce un pom, “cel mai înalt și frumos din pădure, se ridică în mijlocul satului, va fi împodobit cu beculețe” (B. V., ST), „o pălărie, un batic și o sticlă de răchie” (B. I., ST). Acest obicei s-a păstrat de la comunitatea germană și încă se mai practică. „Se licita câte o ramură, se juca popice, se câștiga un berbec, toată șatra mergea la cel care a câștigat berbecul” (B. I., 50 ani, ST). La această sărbătoare vin și oameni din alte sate, și preoți și din alte localități. “La Rugă participă și cei care au plecat din Știuca, își petrec aici concediul; cu această ocazie se întorc și etnicii germani plecați din Știuca (obicei preluat de la ei, de altfel)” (B. V., ST).

Sătenii din Știuca au modificat, pe lângă practicile ritualice ale celebrării rugii, și data acesteia în anul 1990. Kirweich-ul catolic se sărbătorea în 7 septembrie. O dată cu plecarea ultimului val de germani din localitate, în anul 1990, ucrainenii ortodocși păstrează sărbătoarea satului, însă o adaptează la calendarul gregorian și obiceiurile ortodoxe de rit vechi și la trebuințele de modernitate ale populației tinere din Știuca: 7 septembrie devine astfel 2 august (Sfântul Ilie în calendarul ortodox de rit vechi), perechile de pemi de odinioară îmbracă hainele portului popular moroșan, pomul de Kirweich este împodobit cu becuri electrice în detrimentul florilor naturale, se renunță la segregarea invitaților pe criteriul vârstei, iar participanții care formează perechile de dansatori în centrul petrecerii sunt aleși după posibilități

financiare, ne mai ținându-se seamă de criteriul moral-religios.

„Noi, cei din Știuca am păstrat stilul german, am vrut să avem o continuitate a tradițiilor celor în casele cărora ne-am mutat. Familia mea a venit aici în 1975, pentru că aveam toate neamurile deja în Știuca. Tot din Poienile veniseră și ei [Poienile de Sub Munte – sat în județul Maramureș]. Nemții întotdeauna vin în concediu și stau în vechile lor case, mai ales dacă proprietarul nu s-a schimbat [dacă este cel căruia familia germană i-a vândut sau i-a lăsat propria gospodărie înainte de plecarea definitivă din sat]. De asta facem și ruga în august, că în septembrie nu era nici o sărbătoare în calendarul ucrainean și nici nemții n-aveau vacanța ca să vină acasă. La toți le pare rău că au plecat din Știuca” (dna. T, 31 de ani, ST).

1.2. Crăciunul și elemente creștine ale sărbătorilor de iarnă

„Obiceiurile de Crăciun care se practică aici în sat în data de 24 decembrie, în Ajunul Crăciunului sunt colinda dimineața și înainte de colindă sunt focurile.” (B.G., 17 ani, C.R.) Oamenilor le face o deosebită plăcere să vorbească despre focuri și recunosc că focurile sunt mai specifice în ceea ce privește identitatea satului decât colinda. Focurile reprezintă o parte a ritualului numit „*Strigătul peste sat*” și sunt specifice satului, deoarece spre deosebire de colindă care o întâlnim în aproape toate comunitățile țării cu mici variații de la o zonă la alta, acestea nu se mai întâlnesc în satele apropiate și în districtele pe care Ciclova Română le are. Obiceiurile specifice Crăciunului practicate în prezent au, în urmă, o vechime de câteva zeci sau chiar sute de ani. „Și înainte de '89 înainte cu mult, cu mult se făcea. Din bătrâni de zeci de ani”. (M.E., 35 de ani, C.R.).

Focurile, cum numesc localnicii din Ciclova Română întregul ritual, le vom întâlni și în alte zone ale țării dar sub denumirea de „*Stigătul peste sat*”, deoarece focurile reprezintă doar o parte a întregului ritual. Ceremonia este transpusă într-o „*judecată*” a satului realizată de feciori sau de colindătorii din Ciclova Română. Se strigau peste foc faptele rușinoase pe care oamenii le-au făcut în timpul anului. Focul îi va scăpa pe oameni de aceste fapte, purificându-i și pregătindu-i să intre în noul an cu sufletele curate. Ceea ce oferă specificitatea acestui obicei este împărțirea satului în două: în „*susăni*”¹⁴ și în „*giosăni*”¹⁵, ceea ce se observa și în cazul focurilor, vizându-i de fapt pe cei care practică ritualul. Pe cele două dealuri alăturate vetrei satului se aprinde câte un foc, unul aparținând susănilor și celălalt giosănilor, se va forma o formă de interacțiune competitivă între cele două cete pentru a deține primatul. Astfel un rol important le revine

14 Susăni – localnicii din Ciclova Română care locuiesc de la Primărie în sus, în partea de sus a satului

15 Giosăni – localnicii din Ciclova Română care locuiesc de la Primărie în jos, în partea de jos a satului, în vale.

feciorilor care conduc întreaga acţiune, aceştia trebuie să fie buni coordonatori pentru a face focul cel mai mare şi în acelaşi timp să aibă spirit de iniţiativă, mult umor şi întotdeauna o replică pentru ceata adversă.

Modificările care au survenit de-a lungul timpului în cadrul acestui obicei al focurilor se simte cel mai mult în ceea ce priveşte strigătele, cuvintele rostite de colindători peste foc. În prezent strigătele care însoţesc cântecul de altă dată au un conţinut mai mult satiric.

În fiecare an încă de la începutul Postului copiii încep să facă pregătirile specifice pentru desfăşurarea focurilor ca, în seara de Ajun, totul să iasă perfect şi să nu întâmpine greutăţi. Aceste focuri se desfăşoară în mai multe locuri ale satului decât în noaptea de Ajun. Dacă la pregătirile din timpul postului participă doar copiii mici şi mari, în noaptea premergătoare zilei de Ajun când se fac focurile participă şi oameni maturi care însoţesc copiii mai mici, dar doar ca spectatori. Aceştia nu mai au voie să ia parte la desfăşurarea acţiunii. Dacă, cu colinda, feciorii merg până la vârsta de 14 ani, la focuri, ei mai merg 1-2 ani în plus. „*La focuri de mic am mers. De când se pune postul încep pregătirile pt. focuri.*” (B.G., 17 ani, C.R.)

După ce se încheie focurile, copiii împreună cu feciorii, de cum se începe a se lumina de zori, se strâng în mijlocul satului, adică la Primărie şi de acolo după ce cele două tabere îşi discută teritoriul încercând să obţină mai mult, încep să colinde satul. „*Au un anumit traseu pe care merg de când se ştiu, rămas de la bunici așa*” (A.M., 26 de ani, C.R.), transmis din bătrâni de la o generaţie la alta, neîntâlnindu-se nici o abatere de la el. Colindătorii când plecau din mijlocul satului începeau să colinde pentru a fi auziţi de oameni şi primiţi cu sitele pline de nuci care erau aşezate pe seminţe de grâu, porumb, floarea soarelui pentru ca noul an să fie mai bogat, mai îmbelşugat decât cel care trece. Copiii aveau cu ei chesuri¹⁶ în care îşi puneau beneficile, răsplata pentru vestea pe care o aduc şi pentru urările care se fac. Dacă înainte toţi colindătorii indiferent de vârstă purtau chesuri, în ultimii 2-5 ani cei mari preferă să meargă cu o plasă decât cu chesurile. Acestea mai sunt purtate doar de cei mici. Pe lângă chesuri colindătorii mai mari au şi câte un toiag cu care sparg cucurbetele care erau puse la poarta casei de către gospodină ca să aibă un an roditor şi îmbelşugat, iar relele şi necazul să dispară odată cu distrugerea cucurbetei. „*Are semnificaţia de bogăţie, deci după perioada de purificare a sufletului şi a aerului să fie apoi bogăţie.*” (B.A., 55 de ani, C.R.)

Aceste două mari obiceiuri sunt însoţite de altele mai mici precum pomana, care are loc în dimineaţa zilei de Crăciun şi darul naşului, care se desfăşoară a doua zi de Crăciun, în 26 decembrie.

Ciuraleşa de 6 ianuarie este serbată la Bobotează. Ciuraleşa o găsim 16 Ches – traistă din lână cusută la război şi ornată cu diferite modele vegetale, animale, geometrice, care erau purtate la gât pt. depozitarea beneficilor de către colindători.

practicându-se tot în Ciclova Română și cel mai cunoscut obicei în legătură cu sărbătoarea este colindul de seară, când băieții pun apă într-o găleată și merg la udat. În timp ce îi udă pe gospodari colindă și primesc ca răsplată bani. Tot acum, copiii merg cu preotul cu Iordanul.

Biledul fiind încă perceput în memoria colectivă a sătenilor o comunitate germană, obiceiurile care se practicau înainte vreme erau de origine catolică.

„Crăciunul întotdeauna la populația germană a fost o sărbătoare a familiei.” (Ș.M., 58 de ani, B). De exemplu în seara de Ajun mergeau la biserică unde se organiza în fiecare an o scenetă care reprezenta Nașterea Mântuitorului. La biserică întotdeauna se împodobeau un brad și sub acest brad se afla macheta care reprezenta Nașterea Mântuitorului, grota și figurinele: pruncul Isus, Fecioara Maria, Iosif, cei 3 magi. Dar cum majoritatea locuitorilor din Biled au venit după migrația germanilor, aceste obiceiuri nu au rămas, nu se mai practică astăzi.

Ce se organizează în termeni de sărbătoare de iarnă în Biled, se întâmplă „peste tot” sau cel puțin în localitățile din apropiere, după cum ne asigură sătenii. Biledul fiind situat la 27 de km de Timișoara, pe șoseaua națională ce leagă Timișoara de punctul vamal Cenad, la granița cu Ungaria și fiind destul de multe persoane care fac naveta la Timișoara, satul se găsește permanent în ipostaza de a primi influențe importante sau mai puțin importante din afara vetrei satului și în deosebi din mediul urban.

Deși oamenii susțin că nu este nimic special care să se desfășoare în Biled cu ocazia sărbătorilor creștine, totuși în relatările lor, am putut identifica practici specifice locului, în special cele legate de colind și pomul de Crăciun. În ultimul timp s-au putut observa, ca și noutăți între practicile și ritualurile atașate sărbătorilor satului, serbările care se organizează pentru copii, atât pentru cei de la grădiniță, cât și pentru cei de la școală cu ocazia diverselor sărbători religioase din an.

Colinda începe în 24 decembrie seara, de Ajunul Crăciunului. Colindătorii sunt organizați în general grupuri mici, de câte două până la patru persoane care sunt prieteni, vecini, rude sau un grup de școlari organizat de obicei de profesorul de religie și de preot. Aceștia merg cu colinda în 24 decembrie și în perioada celor trei zile de Crăciun.

În Biled, părintele ortodox a reușit să formeze un grup de copii cu care să colinde în seara de Ajun o mare parte a satului. Proiectul a avut succes deoarece copiii au fost foarte bine primiți de către gazde, iar cu banii strânși de la colindat părintele împreună cu profesorul de religie a organizat o excursie pe la mănăstiri. Această inițiativă a părintelui de a-i atrage pe copii, va avea efecte pozitive în timp. Reprezintă un câștig atât pentru copiii care pe lângă descoperirea unor noi teritorii, apropierea de biserică, vor dobândi noi cunoștințe. De asemenea, satul își îmbogățește baza socio-culturală, își sporește mijloacele coezive și spiritul

comunitar al comunităţii.

O altă categorie de colindători pe care o întâlnim în Biled sunt copiii de etnie romă care nu colindă singuri, ci în grupuri mici, de 2-3 persoane. Iar din rândul celor mai mari vom întâlni grupurile de colindători cu mască, în special pe cei cu capra.

“Sărbătoarea Roadelor este specifică bapţiştilor şi penticostalilor şi este celebrată cu mare fast în satul Ştiuca. Ea se ţine toamna, în cadrul bisericii.” (B. V., ST)

2. Sărbători laice

Sărbătoarea Câmpenească este un element nou în construcţia identităţii comunitare din Jamu Mare.

”Se organizează o dată în an şi întâmplător, prima dată când s-a organizat a fost în 2001, pe data de 11 septembrie, o dată cu atentatul de la New York şi a rămas aşa.” *Fotbal, concurs de cai şi căruţe...se taie un tăuraş din care se face un gulyas cu mămăligă. Seara se termină cu un bal la Cămin*”. La prima ediţie au fost 900 de participanţi cu invitaţi şi din străinătate (dl. F., primarul din Jamu mare, 48 de ani, J.M.). *”Vin săteni şi din alte localităţi, se organizează un concurs de cai şi de căruţe, există o pistă cu obstacole. Cel care câştigă primeşte un premiu simbolic”*. (dl. P., 30 ani, JM); *”Se organizează un concurs de mânăuire a calului şi căruţei, iar după concurs are loc un picnic la iarbă verde”*. (dna B., 57 de ani, JM).

Sărbătoarea copiilor „Veniţi, privighetoarea cântă” - Clubul elevilor din Jamu Mare *„Veniţi privighetoarea cântă”* înfiinţat în 2001 organizează manifestarea de Sărbătoarea Copiilor la 1 iunie.

În Ştiuca a fost înregistrată sărbătoarea pre-creştină *Polozena*, care se ţine în fiecare an în 15 iulie *„împotriva fulgerului, a trăsnetului, pentru vremea bună”* (P. M., ST).

Comemorarea lui Dimitrie Ţichindeal se ţine în Becicherec la 15 iunie şi este însoţită de serbări organizate de şcoala din comună.

Sătenii amintesc şi de sărbătorile cu participare obligatorie din regimul socialist: 1 Mai (Ziua Muncii), 23 August (Ziua Eliberării de sub Ocupaţia Fascistă), 25 octombrie (Ziua Armatei) şi Ziua Recoltei. Ziua Recoltei *„se ţinea pe vremea C.A.P.-ului (Cooperativă Agricolă de Producţie). Toamna aveau loc petreceri, dar obiceiul a început să se piardă încă înainte de 1990.”* (dl. A. B., 77 de ani), *„Ziua Recoltei o ţinea Gostatul”* (dna. L. I., 68 de ani). Încercarea de a înlocui aceste zile de sărbătoare din an, s-a materializat prin sărbătorile laice inaugurate recent în comunităţile studiate.

Sărbători laice, unele îmbinând elemente creştine, găsim şi în comuna

Ciclova Română:

- *Plugușorul* de Anul Nou

- *Lăsatul sec de carne și lăsatul sec de brânză*. La lăsatul sec de carne duminica are loc Balul copiilor. De luni până sâmbătă începe *Fășancul*¹⁷, când tinerii (nu mai știu sigur dacă și bărbații căsătoriți) se îmbracă cu cojoace întoarse pe dos, cu blană, sunt legați în lanțuri și unii dintre ei au și clopoțel. În mijlocul satului, la biserică, încep să joace în cerc dansul urșilor având drept semnificație îngroparea anului vechi (agrar) și începerea unui an mai bun și alungarea spiritelor rele. (Lăsatul sec de carne, Lăsatul sec de brânză și Fășangul are loc în prima săptămână când începe postul Paștelui).

- *Mătcălăul* – în prima săptămână după Paști. Copiii fac o cunună de flori și apoi încep să joace, trebuie să lingă sare și apoi se sărută prin cunună fată-băiat. Tot la Mătcălău se mănâncă căigană, o omletă cu cârnați. Mătcălăul simbolizează prietenia dintre copii, mai este cunoscută sub denumirea de văruică sau sărbătoarea prieteniei.

- *Ruga* de Înălțarea Domnului sau Ispas, la 6 săptămâni după Paști

- *Prasnicele satului* de Sf. Marie Mare (15 august), Sf. Marie Mică (8 septembrie)

- *Focurile* de Crăciun care încep de pe la mijlocul lui noiembrie, când începe Postul Crăciunului.

3. Concluzii

Schimbarea compoziției etnice în satele bănățene, începând cu cel de al doilea Război Mondial și fără să uităm „ultimul val” migrator de acum mai puțin de două decenii, aduc comunitățile din contemporaneitate în fața alegerii unor noi configurații identitare prin mecanisme sociale la fel de noi și neobișnuite: ucrainenii ortodocși de rit vechi din Știuca au ales să practice obiceiuri și sărbători ale germanilor catolici; Becicherecu Mic este astăzi o poartă deschisă spre orice nouă confesiune religioasă, zona ludică a satului este înlocuită de fotbalistii timișoreni ce organizează spectacole cu sponsori care consumă pizza; iar Jamu Mare regretă imaginea pe care a avut-o odinioară de „*sat nemțesc*” de unde „*i se trag*” învățături bune cum ar fi ordinea, curățenia și onestitatea germanilor și privesc „*ferma italianului*” ca pe cea mai benefică

¹⁷ „Fășanc” (maghiară - Carnaval) este un obicei tradițional maghiar. Această manifestare are loc în ultima zi de Fășanc, sărbătoare tradițională care începe după Bobotează și se sfârșește după Lăsatul Secului în așteptarea primăverii este un obicei legat de învierea timpului anual. La acest ritual participă feciorii și fete care poartă diferite măști, care parodiază în principal nunta și logodna. Măștile sunt animaliere (urs, lup) și umane (doctor, ghicitor, preot, țigan, mire, mireasă), confecționate după imaginația fiecăruia. Această perioadă de distracții se încheie în așa numita "miercură cenușie", în data de 21 februarie, odată cu intrarea în Postul Paștelui cu organizarea unui Bal de Fășanc. Petrecerea de Fășanc își are originea într-un ritual medieval.

investiţie în viaţa satului lor izolat în lumea ruralului.

Singura sărbătoare etnică la care nu participă şi celelalte grupuri din sat este sărbătoarea rromilor:

„Simţ” sau „Sâmţ”. „*Toamna se întâlnesc, cântă, dansează, taie un animal, un porc sau o oaie, depinde de ce au. Numai ei participă, se desfăşoară în curtea unui etnic sau la stradă. Ceilalţi doar se uită.*” (dl. D., 66 de ani, JM)

Grupurile etnice minoritare, totalizând o proporţie de sub 15% din populaţia totală în satele bănăţene, sunt bine integrate în comunitate, iar familiile mixte din punct de vedere etnic au devenit o obişnuinţă a locului. Relaţiile interetnice sunt pozitive şi integratoare: „*la noi nu contează etnia, oamenii se înţeleg foarte bine între ei.*” (dl. T. V., 74 de ani, ST); Observăm astfel, primatul integrării sociale în faţa oricăror tendinţe separaţioniste sau de izolare socială: (1) ucrainenii adoptă modelele culturale ale germanilor (majoritari în satul Ştiuca la momentul venirii primelor neamuri de ucrainenii): sărbătoresc hramul bisericii ortodoxe prin practici ritualice ale catolicilor, adoptă arhitectura satului bănăţean şvăbesc (cu casele mari, văruiate în fiecare primăvară etc.) şi integrează ucrainenii nou-veniţi după aceleaşi „*rosturi săteşti*”, iar (2) romii sunt integraţi în comunitatea sătească în pofida imaginii generale negative ce domină mentalul colectiv vis à vis de acest grup etnic. Putem spune că intoleranţa, separaţia sau izolarea socială faţă de oricare grup „*străin*” se dizolvă pe măsură ce se intensifică interacţiunile sociale semnificative ca durată şi intensitate cu acest grup, pe măsură ce comunitatea prin mijloace de control social, integrează „*străinul*”. O dată integrat, *celălalt* devine *de-al nostru*. Acest mecanism al coexistenţei reprezentărilor opuse cu referire la acelaşi grup social ne arată dependenţa identităţii sociale de categoriile de apartenenţă şi de experienţa socială mai mult sau mai puţin directă cu *altul* relevant. Oamenii se plasează pe scala opoziţie-asemănare-identitate, în funcţie de experienţa socială anterioară şi de categoriile sociale identificate cu ajutorul percepţiilor şi reprezentărilor inculcate social.

Bibliografie:

Băncilă, Vasile, *Duhul sărbătorii*, ed. Anastasia, Bucureşti, 1996

Dincă, Melinda, *Modele culturale şi construcţia identităţii sociale*, teză de doctorat, Bucureşti, 2007

Ghinoiu, Ion, *Obiceiuri populare de peste an*, ed. Fundaţiei culturale române, Bucureşti, 1997

Man, Carmen, *Dinamica obiceiurilor de Crăciun în Banat*, lucrare de licenţă, Timişoara, 2008

Nicolau, Irina, *Ghidul sărbătorilor românești*, ed. Humanitas, București, 1998

Pamfile, Tudor, *Sărbători la români*, ed. Saeculum I.O., București, 1997

Țoca, Ioan, *Sărbători religioase, datini și credințe populare*, ed. Alfa, București, 2004

COSTUMUL TRADIȚIONAL DIN ZONA DE CÂMPIE A BANATULUI

Marius Matei

Cuvinte cheie: *tradițional, costum, câmpie, Banat*

Key words: *Traditional, costume, plain, Banat*

Traditional costumes from the eastern part from Banat

Abstract: *The article refers to the components, made and ornamentation of the female and male traditional costume from the eastern part from Banat.*

Costumul tradițional românesc își găsește rădăcinile în portul strămoșilor noștri traci, geți și daci și se aseamănă cu cel al popoarelor din Peninsula Balcanică, desigur cu deosebirile care constau în amănunte decorative și colorit. În decursul istoriei, structura și evoluția costumului popular românesc și-a păstrat nealterate caracteristicile esențiale. Pornind de la realizări artistice făcute cu materii prime produse în gospodăriile țăranilor, portul popular românesc a evoluat de-a lungul secolelor, dovedind o bogată măiestrie a țăranului român, atât în ornarea țesăturilor și a broderiilor, cât și în obținerea culorilor vegetale. Portul popular se diferențiază în funcție de anotimp, ocazii festive, vârstă și sex, adaptându-se ocupațiilor specifice fiecărei zone.

I. Costumul tradițional femeiesc

Costumul tradițional femeiesc este alcătuit din spășiel, poale, cotrânță, opreg, burdic, brâu, obiele și opinci la care se adaugă piesele de acoperire a capului.

Catrința („cotrânța”), este o țesătură dreptunghiulară purtată peste talie și poale, (este răspândită în toate zonele țării și ale Europei). Piesele tradiționale erau țesute în patru ițe, din lână. Țesătura era dintr-o singură culoare de fond, cu „perți”. Cromatica fondului, a perților este aleasă în funcție de vârstă, în tonuri mai vii sau mai închise.

Opregul, este una din piesele specifice Banatului. Este constituit din două părți: petecul („obada”) și ciucurii. Opregele din zona de câmpie, subzonele Buziaș, Timisoara, Deta, Ciacova, sunt țesute din fir de lână, tors subțire, cu ornamentații pe obada din culori de rosu, verde, negru, galben, albastru, uneori îmbinând și cu fir metalic, auriu, argintiu. În subzona Lugoj, opregele sunt de o

finețe inegalabilă. Obada și ciucurii sunt confecționați din fir metalic argintiu și auriu, îmbinând cu fir de mătase colorată, din nuanțe de mov, roșu, verde, galben, albastru, negru, verde.

Brășirea este considerată de către cercetători ca fiind de origine iliră. Cuvântul prezintă sinonimul de bată, baieră, bârnet, cuvinte care nu se folosesc în Banat. Brășirea are trei metri lungime și 15 centimetri lățime. Este țesută din lână, decorată cu vergi longitudinale simple, alternând cu „*dinții lupului*”, linii ondulate sau zig-zaguri, având culoarea de fond roșie.

Burdicul (pieptarul), este confecționat din piele de oaie. Aceasta piesă, la fel ca și la costumul bărbătesc, poate fi croită în două tipuri: pieptar înfundat și pieptar desfundat, ambele tipuri pot fi confecționate pentru costumul festiv. Pieptarul înfundat mai este folosit și pentru portul zilnic. Burdicurile festive erau ornamentate cu „*hiră*” colorată, „*târșeturi*” și „*bumbi*”.

Obielele sunt confecționate dintr-o fâșie dreptunghiulară, lucrată în patru ițe, folosindu-se fire de lână colorată. Obielele femeiești se deosebesc de cele bărbătești prin cromatica culorilor. Țesute cu o culoare de fond roșu aprins, roșu-portocaliu, roșu-vișiniu, cu vergi dispuse în linii orizontale și verticale, din culorile galben, verde, negru, albastru, alb, mov formând „*coțche*” (carouri, patrate), suprapuse.

Opincile erau confecționate din piele de vită, iar odată cu trecerea timpului au fost înlocuite cu pantofi.

Pieptănătura și modul de acoperire a capului, pe lângă alte elemente vestimentare, reprezentau însemne de vârstă, stare socială și civilă.

Tulbentul de bani sau Conciul de bani este purtat în subzonele Timișoara, Deta, Ciacova, Sânnicolaul Mare, și se deosebește de conciul de bani din subzona etnografică Buziaș și Lugoj prin felul în care erau dispuse monedele și forma acestora. Tulbentul de bani are o forma dreptunghiulară spre deosebire de conciul de bani.

La tulbentul de bani, monedele de argint se montează pe o bucată de pânză groasă, întărită de carton. Fiecare monedă, pe marginea sa, are montat, un ineluş rotund, într-o formă simetrică, formând un pătrat. Inele se vor lega între ele, prin mici ornamente sub formă de frunzuliță, floriceică, ciorchine de struguri, din argint, inox sau cupru, aurit sau argintat, formând astfel un grup compact de patru monede.

Conciul de bani are monedele dispuse în formă de „*solzi de pește*”, terminate la spate prin şiruri alcătuite din câte patru monede, lăsate să atârne liber.

Comaşa de bani – această piesă este specifică subzonelor etnografice Timișoara, Buziaș, Lugoj. Comaşa de bani, în subzona etnografică Buziaș este denumită și gălan sau gălăniță. În ciuda faptului că această piesă are o denumire

deosebită în fiecare subzonă etnografică, în care este purtată, nu există diferențe absolute în ceea ce privește modul de confecționare ale acesteia.

Confecționarea acestei piese se realizează în modul următor: pe o bucată de pânză groasă sau mătase de culoare alb, galben, gri sau albastru deschis, întărită de carton, sunt legate monede de argint, în linie, unul lângă celălalt. La fel ca și la tulbentul de bani, fiecare monedă, pe marginea sa, are montat un ineluș rotund, într-o formă simetrică, formând un pătrat. Inelele se vor lega între ele, prin mici ornamente sub formă de frunzuliță, floriceică, ciorchine de struguri, din argint, inox sau cupru, aurit sau argintat, formând astfel o înșiruire de monede, în linie orizontală, una lângă cealaltă. Montura se aplică, și se coase, pe o bucată de material întărită de carton, pregătită dinainte, după circumferințele capului, purtătoarei. Pentru tulbentul de bani, conciul de bani, comașa de bani, monedele folosite sunt mari ca de exemplu Regina Maria 1787.

Gălănița – o înșiruire de monezi mici, sub aceeași formă ca și gălanul, în linie orizontală, numai că de această dată monedele sunt dispuse în două șiruri orizontale. Monedele folosite la gălănița sunt totdeauna de mărimi mici, ca de exemplu „*Ferencz Jozeľ*” de unu sau cinci coroane. La fel ca și monturile la gălăniță, se confecționează și brăurile de bani și obada opregului de bani.

II. Costumul tradițional bărbătesc

Costumul tradițional bărbătesc are în alcătuirea sa: cămașă, pantaloni, brâu, chintuș, pieptar și duruț. Pentru acoperirea capului pălărie sau clăbăț, iar pentru picioare obiele și opinci. Primele atestări ale acestui ansamblu vestimentar, se găsesc pe Columna lui Traian din Roma, unde dacii sunt reprezentați în cămașă, pantaloni, brâu și căciulă. Același costum, completat cu duruț, este pictat în Mănăstirea Săraca din Șemlacul Mic, în secolul al XVI-lea.

Bărbații purtau pe cap căciulă din blană de miel, denumit „clăbăț”, cei tineri purtau clăbățul țuguiat, cu vârful drept, iar cei mai în vârstă, cu vârful răsfrânt.

Prima variantă a cămășii bărbătești avea mânecile bufante, încheindându-se la mâini cu „pumnași”, iar gulerul era înalt și drept. Cămașa festivă, de duminică era confecționată din pânză de „cinari”, subțire, din cinci foi de pânză ornamentată uneori cu bumbac, în figuri geometrice sau florale. Cămașa de lucru era confecționată din pânză țesută simplu din bumbac sau bumbac amestecat cu cânepă, fără ornamente. Lungimea cămășii fiind până deasupra genunchilor. Cea de a doua variantă a cămășii bărbătești este mai lungă, ajungând la pulpele picioarelor fiind ornamentată de-a lungul deschizăturii la piept, guler, mâneci și poale cu figuri geometrice, fitomorfe. Ornamentarea se realiza în tehnica broderiilor perforate („șiorătura”) sau cusăturii „la fir”, cu „arămiz” sau „cordănel” (mătase), alb sau roșu aprins – doar pentru cei tineri.

Pantalonii denumiți „șioareși” sau „izmene” erau confecționați din același

material ca și cămașa.¹

Brâul era confecționat din piele sau țesut din lână. Brâul confecționat din piele avea aplicată o catifea neagră sau uneori maro deschis (subzona Moravița), roșu aprins (subzona Făget), decorată cu motive fitomorfe, în punct bizantin (punct „turcesc”, „bombiu”), în culori de galben și alb, din mătase sau din fir metalic auriu și argintiu. Brâul țesut din lână în tehnica chilimiu („cilimiu”) formând motive geometrice din culori de verde, roșu, albastru, mov, alb, negru sau țesut în două ițe cu motive geometrice multicolore pe multiple fonduri (cel mai des întâlnit este pe fond roșu aprins).

Pieptarul este confecționat din piele, fiind purtat în perioada cea mai rece a anului. Pieptarul festiv era decorat cu ornamente din piele sau broderii, iar cel de lucru era de culoare neagră, maro sau simplu în culoarea naturală.

Chintușul era confecționat din habă, gulerul chintușului era croit drept și înalt, iar mai târziu cu rever. Ornamentarea chintușului se realiza cu șiniori, o împletitură subțire din lână sau mătase, aplicat manual sau cu mașina de cusut specială, formând motive ca: „ocheți”, „tulpini”, „pene” (cea mai des întâlnită este „pana unguerească”).

Duruțul sau șuba bărbătească, festivă era albă, iar la începutul secolului al XX-lea era vopsită verde. Acesta era decorat prin aplicații de șinioare negre, dispuse pe linia croiului, iar pe guler prin șiruri de tighele albe care formează rozete. Chintușul și duruțul erau purtate primavara, vara și toamna.

Obielele erau confecționate dintr-o țesătură din lână subțire, de culoare roșie „în coțche” (pătrățele) suprapuse în culori de verde, galben, albastru, alb, pentru cei mai tineri, iar pentru cei vârstnici, obielele, erau confecționate din lână țesută, neagră sau maro foarte închis „în coțche” alb, albastru închis, mov, verde.

Opincile erau confecționate din piele, iar treptat au fost înlocuite cu cizme, ghete sau pantofi pentru portul festiv.

III. Tehnică și ornamentare a costumelor

Arta broderiei sau a cusutului, cum se numește în țara noastră, are la bază o unitate tehnică elementară. Această unitate sau măsură, aidoma literelor alfabetului, se prezintă sub mai multe forme stereotipe denumite în mod special puncte. Fiecare tip de punct are o valoare grafică proprie. Prin repetarea lui, potrivit unor scheme se realizează motive ornamentale. Acestea, în asocieri armonioase dintre cele mai variate, dau naștere compoziției ornamentale.

Punctul în broderie își are originea în îndeletnicirea practică de a coase material țesut. Probabil că ideea ornamentării prin folosirea punctului s-a accentuat odată cu întrebuințarea firelor de culori diferite. O însăilare sau o prindere a foilor

¹ Almanahul ziarului Dialog cu Cetatenii 2006, Timisoara, Ed. Mirton. Pag. 117

unei cămăși nu este străină de denumirea “*cheițelor*” care, pe lângă funcția de cusătură obișnuită, o are pe cea de broderie cu scop decorativ. Prin mânuirea acului, urmând direcția firelor țesăturii sau, pur și simplu, sub impulsul imaginației, s-a ajuns, cu timpul, la câteva modalități tehnice care asigură posibilitatea împodobirii unei țesături. Aceste modalități, punctele, devenind adevărate unități tehnice, au denumiri dintre cele mai variate. Este ușor de înțeles că numărul punctelor în broderie nu poate fi infinit. Ornamentele realizate cu ajutorul lor în asocieri și varietăți tehnice și cromatice în cadrul compozițiilor asigură însă o gamă întinsă și posibilități nelimitate.

Cusăturile ce ornamentau costumul tradițional din zona de Câmpie a Banatului sunt:

Ajurul cu fileu – „*șiorătura*”²

Afară de ajururile deschise, mai există și unul cu fileu. Execuția se face astfel: luăm un ac, un număr de fire de la stânga la dreapta; batem acest grup cât mai des și cât mai strâns, formând o linie dreaptă orizontală; ne lăsăm în jos luând același număr de fire și, făcând aceeași mișcare, căpătăm o linie verticală. Lucrând mai departe în același fel, obținem un zig-zag format din linii orizontale și verticale bine bătute. După aceea ne întoarcem în sens invers și completăm zig-zag-urile, formând astfel pătrate pe toată lungimea de care avem nevoie. Este bine ca pânza pe care lucrăm să aibe o textură regulată, cât mai subțire, ca să putem strânge firele și să căpătăm goluri cât mai mari, pe deasupra cărora se intervine cu un punct de țesătură, realizându-se diferite motive. Ajurul cu fileu este de un mare efect decorativ și este specific regiunii Banat.

Cusătura „*la fir*” sau „*pe fir*”³

Se lucrează în linii orizontale, mergând tot înaintea acului, fapt pentru care i se mai spune și „*dusuri*” sau „*cu acu dân `năince*”. Execuția se face în modul următor: luăm un ac, un număr de fire de la dreapta spre stânga, lăsăm pe față un alt număr de fire și mergem cu acul tot înaintea pe față și pe dos, formând o linie orizontală și urmărind firul. Pentru executarea unui anumit model pe care îl stabilim mai dinainte, rândurile următoare se fac astfel ca liniile orizontale de pe față să redea structura modelului. Punctul acesta necesită un material de bună calitate. Este necesar ca pânza să aibă o textură regulată, pentru ca modelul să apară corect. Motivele ornamentale obținute cu ajutorul acestui punct, fiind net geometrice, o pânză cu țesătură neregulată este cu totul improprie. Este remarcat faptul că acest punct se aseamănă cu alesăturile lucrate în război.

2 Elena Avramescu, Floarea Bobu Florescu, 1959 Broderiile la români, Editura de Stat pentru Imprimantă și Publicații. Plansa nr 9

3 Ibidem, Plansa nr 10

Cruciulița cu două fețe - Cusătură în „*crușiu*” sau în „*cruși*”⁴

Spre deosebire de cruciulița cu o față, care este reprezentată pe față prin două linii oblice suprapuse, pe dos rămânând numai linii verticale, cruciulița cu două fețe reprezintă, atât pe față, cât și pe dos, aceleași linii, adică două linii oblice superioare. Execuție: întărim firul, apoi facem o linie oblică pe față, de la stânga spre dreapta, pe care o complectăm și pe dos, întorcându-ne acolo unde a fost început punctul. Scoatem firul pe față și pentru a complecta cruciulița folosim un sfert din punct, înfigând acul în unghiul de sus din stânga, întorcându-ne pe dos și scoțându-l în unghiul de jos din dreapta. Obținem astfel o a doua linie oblică ce se încrucișează cu prima, atât pe față cât și pe dos. Continuând tot în același mod, realizăm un șir de cruciulițe. Ca și cruciulița cu o față și aici trebuie să observăm exactitatea, adică să căutăm ca liniile oblice să aibă aceeași mărime pe toată întinderea modelului, caci numai așa se păstrează frumusețea. De asemenea pânza pe care se lucrează să aibe țesătura regulată, iar firul trebuie să fie mai subțire sau mai gros. În funcție de grosimea firului din țesătura se va alege și firul pentru ornamentație, care va trebui să fie aproximativ la fel de gros, pentru un succes deosebit în executarea decorațiunii.

Punctul bizantin sau punctul „*turcesc*”, este denumit punct „*bombiu*”

Acest tip de cusătură se întâlnește foarte des pe cotrânțe. Materialul ales este de cele mai multe ori de culoare neagră, dar și de alte culori. Confectionat din mătase sau catifea, cusătura se realizează în două faze. În prima fază, este aleasă forma (frunză, petală, etc.), după un desen ales, se coase firul de bumbac alb, dând forma dorită. În cea de a doua fază, se alege mătasea sau firul metalic și culorile. Firul ales, este cusut peste firul de bumbac, cu mare grijă, astfel încât cusătura anterioară să nu se observe absolut deloc.

Cusutul „în găitan”

Este un procedeu de împodobire a cioarecilor („*șioareșilor*”), sumanelor, laiberelor și se execută din fire colorate, împletite din șnur sau șiret, se cos în rânduri paralele, intercalate din loc în loc cu grupuri decorative, grupuri care depind de piesa care este ornamentată cu găitane sau șnururi. De asemenea pe anumite piese din portul bănațean, se folosește ca decor broderia cu aplicații din piele sau postay, aplicații care se fixează prin puncte care au rolul întăririi și fixării aplicațiilor. Toate aceste broderii constituie ornamentica regiunii Banatului, a cărei frumusețe artistică este bine definită în arta populară românească.

⁴ Ibidem, Plansa nr 4

Bibliografie:

- Aristida Turcuș, 1982 Portul popular românesc din județul Timiș, Timișoara
Dimitrie Onciulescu, 1983 Pedagogia tradițională populară bănățeană, Intreprinderea Poligrafică „Banat”, Timișoara
Ecaterina D. Tomida, 1972 Cusăturile și broderiile costumului popular din România, Editura Tehnică, București.
Elena Avramescu, Floarea Bobu Florescu, 1959 Broderiile la români, Editura de Stat pentru Imprimante și Publicații.
George Bratu, Gruia Miuț, 1937, Almanahul Banatului, Timișoara
Marius Matei, 2006 Almanahul ziarului „Dialog cu Cetățenii”, Editura Mirton, Timișoara

CÂTEVA DINTRE SIMBOLURILE UNIVERSALE REGĂSITE ÎN SISTEMUL TRADIȚIILOR POPULARE ROMÂNEȘTI

Drd. Diana Zărie Dincă

Cuvinte cheie: *simbol universal, tradiție, etnia română*

Key-words: *universal symbol, tradition, roumanian ethny*

Some universal symbols founded in roumanian popular traditions

Abstract: *In this article pages I tried a short review of some symbols known to the early world, symbols used by the Romanian folk tradition in wedding rituals, birth rituals and burial rituals. We referred to the importance assigned to fire and water in the antiquity, the elements considered primary by antique world philosophers, importance that have been kept in the Romanian folk manifestations of the above rituals. All such, symbols like the tree world, the deck or the bridge, the importance of significance of numbers in the system of ritual symbolism, we brought into discussion through some of the major researchers in the approached field, foraying their vision about the above elements.*

Simbolurile au reprezentat întotdeauna un domeniu forte al literaturii reprezentărilor populare și a celei cu caracter magic, în mod special, cu caracter de predicție, augural. Epoca modernă a dedicat numeroase dicționare acestui domeniu de cercetare, ca o consecință firească, pe de o parte, a vastității elementelor cu caracter de simbol și pe de altă parte din interesul pe care lumea contemporană îl arată – aparent în mod paradoxal – tematicilor arhaice.

René Guénon în paginile lucrării **Simboluri ale științei sacre** deschide calea spre o lume a simbolurilor de toate tipurile, ale căror sensuri sunt descifrate de autor ca urmare a unei vieți de studiu și cercetare pasionată în domeniul amintit.

Idea de centru, ca prim simbol la care ne vom referi, în mentalitatea antică, este definită de René Guénon ca "... punctul de pornire al tuturor lucrurilor; este punctul principal, fără formă și fără dimensiuni, deci invizibil și, prin aceasta, singura imagine a Unității primordiale."¹

Acești idee, în sistemul tradițiilor populare românești, este omniprezentă atât în cadrul ritualurilor de trecere cât și în cele de creație. Andrei Oișteanu, referindu-se la ideea de centru spune că așa cum în miturile cosmogonice creația cosmosului începe în „centrum mundi” – în același fel și întemeierea unei case ori localități își are originile în „buricul pământului”, vatra casei și a satului fiind

1 Guénon, R., *Simboluri ale științei sacre*. București, Editura Humanitas, 1997, p. 65

considerate de autor „un topos consacrat și prestabilit în mod magico-religios”.²

În privința simbolisticii Arborelui Lumii, acesta reprezintă Viața, ascensiunea spre cer dar și moartea și regenerarea – datorită caracterului ciclic al evoluției cosmice. Este un vechi simbol indo-european, „formula iconografică a realității absolute...”.³ În reprezentările sale pe monumente, arborele avea, pentru populațiile străvechi, un sens exclusiv simbolic și religios, afirmă Mircea Eliade și aceasta pentru că: „Emblema, simbolul, semnul – acestea stau *la început*, iar nu copia realității, concretul, fragmentul. Arta și iconografia tradițională exprimă *res universalis* prin simboluri abstracte: spirala, voluta, zigzagul, svastica, cercul, triunghiul, meandrele etc. Chiar atunci când se încearcă exprimarea plastică a unui concept metafizic printr-un model luat din *viață* – cum e arborele sau „monstrul” – se procedează la o construcție arbitrară, *abstractă* a imaginii.”⁴ Simbolismul arborelui a fost transmis de-a lungul veacurilor și mitologiilor europene fiind cu precădere întâlnit în cadrul ritualului funerar românesc atunci când axa lumii sau a vieții spirituale este reprezentată de un brad, dacă este vorba despre moartea unui tânăr, de un stâlp funerar sau chiar de cruce. Gilbert Durand explică această substituție a omului cu arborele astfel: „Prin verticalitatea sa, arborele cosmic se umanizează și devine simbol al aceluși microcosmos vertical care e omul.”⁵

Tot tradițiilor funerare îi aparține și simbolismul punții despre care Guénon spune că este linia care leagă două maluri ce pot fi interpretate drept cerul și pământul, „care erau unite la început și care au fost separate prin însuși faptul manifestării, al cărei domeniu este în întregime asimilat unui râu sau unei mări ce se întinde între ele.”⁶ Puntea are caracter benefic sau malefic, în funcție de cum o poate parcurge ființa; ea are două direcții opuse, dar trebuie parcursă una singură „orice întoarcere constituind o primejdie ce trebuie evitată, excepție făcând ființa care, deja eliberată din existența condiționată, poate de acum înainte «să se miște după bunul său plac» prin toate lumile, și pentru care o asemenea întoarcere înapoi nu mai este decât o aparență pur iluzorie.”⁷

În tradiția populară românească, puntea sau podul sunt considerate ca unele din cele mai importante obstacole, cu influențe directe asupra drumului sau călătoriei.⁸ Întreruperea cursivității drumului, consideră Ernest Bernea, determină apariția răului și, în consecință, practicarea unor ritualuri cu scopul de anulare a maleficului. Astfel, „Când trece o nuntă pe pod, se-nchină mirii: zice că s-a rupt

2 Oișteanu, A., Ordine și haos. Mit și magie în cultura tradițională românească, Iași, Editura Polirom 2004, p. 430

3 Eliade, Mircea, *Insula lui Euthanasius*, București, Humanitas, 1993, p. 108

4 idem, op. cit., p. 110

5 Durand, Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarului. Introducere în arhetipologia generală*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2000, p. 332

6 Guénon, R., op. cit., p. 376.

7 Idem, p. 378

8 Bernea, Ernest. *Cadre ale gândirii populare românești.*, București, Cartea Românească, 1985, p. 50

calea și nu e bine acu la început de viață. Podu, vezi, e așa că s-a rupt calea.” sau „Când trece mortu peste pod, trebuie udat și mortu și coșciugu, că de nu-i stropești, atunci nu mai înceată ploile și să strică grânele.”⁹ Concluzia la care ajunge Ernest Bernea este aceea că odată frânt un întreg, chiar dacă fizic acesta a fost refăcut, din punct de vedere spiritual nu mai poate fi întregit, motiv pentru care el atrage manifestările negative.

În simbolistica universală, pragul are o semnificație ezoterică datorată rolului său de spațiu de trecere din exterior (profanul) în interior (sacru). „Pragul este granița sacralului, care ia parte la transcendența centrului. În numeroase tradiții, pragul templului, al sanctuarului, al mausoleului nu poate fi atins, e intangibil. Trebuie să ai grijă să-l treci cu un pas mare, fără ca piciorul să-l atingă. În fața lui trebuie să te prosternezi, să te închini și să-l săruți.”¹⁰

Obiceiurile românești specifice momentului nunții cunosc simbolistica pragului, o seamă de ritualuri trebuind respectate atunci când mireasa este dusă la casa mirelui și întâmpinată de viitoarea soacră în prag. Astfel, dacă în Bucovina exista obiceiul ca mireasa să fie trecută peste pragul casei în brațe de către socrul mare, unul dintre nuntași sau, cel mai adesea de vornicel, în Transilvania, soacra își așteaptă nora în pragul ușii, o prinde în brațe ținând în mâini o pânză albă, o sărută pe obraz și-i așează pe cap un colac și un tier cu grâu amestecat cu sare. Desigur că aceste obiceiuri diferă de la o zonă geografică la alta. În opinia noastră, obiceiurile legate de trecerea pragului și simbolismul acestora au fost moștenite de români din lumea romană, acolo existând ritualuri de îmblânzire a acestuia prin ungerea cu grăsime și împodobirea cu bentițe de lână de către mireasă pentru ca apoi tânăra să fie trecută peste prag de către prietenii soțului.

În sistemul simbolurilor universale, apa și focul sunt privite ca elemente primordiale de către filozofii antichității. Diogene Laertios (secolul III d. Hr. ?), unul dintre scriitorii controversați ai antichității, prin lucrarea sa **Despre viețile și doctrinele filozofilor**, aduce o serie de informații referitoare la ideile susținute de marii filozofi greci în scrierile lor, despre elementele de bază ale naturii: apa și focul, precum și cele referitoare la mistica numerelor.

În ceea ce-l privește pe Thales, Diogene Laertios scrie: „Doctrina lui era că apa este la începutul tuturor lucrurilor...”¹¹. Apa este definită de Jean Chevalier și Alain Gheerbrant în **Dicționarul de simboluri** astfel: „Apele, ca masă nediferențiată, reprezintă infinitatea posibilităților; ele conțin tot ceea ce este vital, tot ceea ce nu are încă formă, sămânța primordială...”¹². Conform credinței asiaticilor apa este o formă substanțială a manifestării, element regenerativ al

9 Bernea, Ernest. Op. cit., p. 50, relatat de Codreanu Gheorghe, Poiana –Mărului, Brașov, 1966
10 Chevalier, J., Gheerbrant, A., Dicționar de simboluri, v. III, București, Editura Artemis, 1994, p. 125

11 Laertios, D., Despre viețile și doctrinele filozofilor, Iași, Editura Polirom, 2001, p. 70

12 Chevalier, J., Gheerbrant, A., op. cit., v. I, p. 107

trupului și spiritului iar în tradițiile ebraice și creștine acest element simbolizează originea creației devenind reprezentarea vieții spirituale și a Duhului oferit de Dumnezeu.

În mitologia populară românească apa deține un loc important. Este prezentă în riturile de înmormântare, naștere și nuntă. Legende cosmogonice românești amintesc și ele apa primordială din care ia naștere lumea, prin urmare având aceeași simbolistică la majoritatea popoarelor lumii. Lumea basmelor vehiculează acest simbol cu multă tenacitate: de la nouă mări și nouă țări străbătute de tânărul care urmează a fi inițiat, pătrunderea pe un alt tărâm și până la „apa vie”, cea care are capacitatea de a reîntrupa. Este vorba, în opinia noastră, de încercarea omului simplu să restabilească armonia primordială. Se poate redobândi, deci, perfecțiunea inițială prin intermediul acestui element fundamental ce are proprietatea de a spăla răul care a pervertit armonia începuturilor. Spălarea rituală a tinerilor înainte de ceremonia matrimonială într-o baie special amenajată sau în apă curgătoare este foarte sugestivă – curățirea de păcate pentru a putea intra puri, înnoiți, în noua treaptă evolutivă.¹³

Al doilea element fundamental care ne interesează în vederea descoperirii simbolisticii acestuia, element cu o largă răspândire în cadrul practicilor funerare românești, este focul. Heraclit este cel care numește focul element primordial – „element este focul; lucrurile toate sunt transformări ale focului și iau ființă prin refracție sau condensare...”.¹⁴ „Universul e limitat și nu există decât o singură lume. Ea se naște din foc și iarăși ia foc, aprinzându-se rând pe rând, după anumite perioade determinate, în vecii vecilor.”¹⁵ Poate cel mai bun exemplu în acest caz este incinerarea – procesul prin care o lume – corpul uman – este mistuită de foc dând naștere unei alte materii.

Focul – purificator și regenerator – este un simbol vehiculat de ritualurile marilor momente în cadrul majorității culturilor și civilizațiilor, din Occident și până în Asia. „În riturile inițiatice ale morții și reînvierii, focul se asociază cu principiul său antagonic Apa”.¹⁶ Conform autorilor *Dicționarului de simboluri*, simbolistica focului cuprinde o zonă foarte vastă, de la sufletele rătăcitoare și până la Spiritul divin. În tradițiile populare românești riturile care cuprind acest element – focul – sunt prezente în cadrul sărbătorilor echinoctiale, Blagoveștenie, Mucenici, Lăsata Secului, Florii, Joimari, Paști și solstițiale – Sânziene, Crăciun, An Nou sau cele de schimbare a anotimpului – Sângiorz, Sâmedru.

Solas Boncompagni, profesor de literatură la Florența, un pasionat al paleoastronauticii, printre altele, a concentrat în lucrarea sa **Lumea simbolurilor**,

13 Marian, S. Fl., *Nunta la români*, București, Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”, 1995, p. 110.

14 Laertios, D., op. cit., p. 287

15 Laertios, D., op. cit., p. 287

16 Chevalier, J., Gheerbrant, A., op. cit., V. II, p. 64.

interpretări interesante asupra simbolisticii numerelor și formelor geometrice. Cartea este structurată pe două capitole mari. Primul, *Simbolistica numerelor* ne oferă o interpretare atât din punct de vedere mistic cât și al originii lexicale a numerelor de la zero la doisprezece. Numărului șapte, consideră Boncompagni, ar avea corespondențe în ariile celtică, indo-iraniană, armeană și greacă. Este considerat o cifră magică, mistică, chiar sfântă – dacă este să o interpretăm prin prisma creștinismului. Pentru că în basmele inițiatice românești cifra șapte are o anumită preponderență, cele șapte ore de somn ale eroului dinaintea bătăliei cu creatura fantastică, fie că e balaur, leu sau zmeu, cele șapte capete ale fiarei doborâte de tânărul și voinicul erou – credem că interpretarea dată de Boncompagni „... suma lui 3 și a lui 4 reprezintă o uniune indivizibilă a două lumi diferite: cea spirituală și cea materială”¹⁷ este potrivită.

În a doua parte a cărții autorul, referindu-se la simbolistica geometrică, apreciază că pătratul, cercul, triunghiul, cubul, sfera, piramida, punctul și centrul – sunt forme care, în lumea spirituală, dobândesc sensuri multiple. Întrebarea care îl determină pe autor să recurgă la dezlegarea acestor semne este dacă sensul inițial al geometriei a fost acela de „practică magică a interpretării unor puncte, linii, figuri sau cercuri cu înțeles obscur”¹⁸. Prin intermediul acestui tip de geometrie vechile popoare dădeau anumite pronosticuri în legătură cu viitorul. În simbolistica populară românească s-au transmis în mod deosebit cercul și triunghiul.

Încheiem expunerea noastră cu aprecierea că aceste evidente asemănări între simbolurile vehiculate în cadrul ritualurilor populare românești și cele aparținând străvechilor culturi ale omenirii, pot fi explicate prin existența unor arhetipuri culturale caracteristice majorității popoarelor, arhetipuri care au legătură cu acțiunile petrecute *in illo tempore*.

Bibliografie:

1. Eliade, Mircea, *Insula lui Euthanasius*, București, Humanitas, 1993.
2. Bernea, Ernest. *Cadre ale gândirii populare românești*. , București, Cartea Românească, 1985.
3. Guénon, R., *Simboluri ale științei sacre*. București, Editura Humanitas, 1997.

¹⁷ Boncompagni, S., *Lumea simbolurilor*. București, Editura Humanitas, 2004, p. 90

¹⁸ Boncompagni, S., op. cit., p. 148

**REPLICA UNUI SĂLAȘ SLOVAC DIN NÄDLAC
(JUD. ARAD) LA MUZEUL SATULUI BĂNĂȚEAN. PARTEA A II-A.
ORGANIZAREA INTERIORULUI**

Melania Călărășanu

Cuvinte cheie: sălaș, casa, organizarea interiorului, etnia slovacă, Nădlac

Mots-clefs: construction rurale en plein champ , maison, organisation de l'intérieur, ethnie slovaque, Nădlac

La réplique d'une construction en plein champ de Nădlac (département Arad) au Musée du village de Banat. Deuxième partie. L'organisation de l'intérieur

Résumé: L'organisation de l'intérieur de la maison à cinq pièces d'une construction traditionnelle rurale en plein champ (avec la grande chambre, la cuisine, la petite chambre, la remise et l'étable sous le même toit) appartenant à l'enclave slovaque de Nădlac et bâtie au musée, suit les tendances de l'époque. On y retrouve la culture matérielle traditionnelle des Slovaques de la fin du XIX-ème siècle jusqu'à la destruction totale de ces constructions en plein champ à la fin des années cinquante du XX-ème siècle. Leurs meubles, leurs tissus à destination ménagère (nappes, couvertures, tapis, serviettes), leurs tissus décoratifs ou fonctionnels, leurs costumes populaires, leurs habits et chaussures, leur vaisselle traditionnelle, leurs ustensiles de cuisine, leurs outils de travail domestique, tous ces biens culturels exposés à la vue publique, témoignent de leur vie et de leurs occupations traditionnelles et chaque objet est porteur de leur histoire qui se mêle avec celle des autres ethnies voisines, roumaine, hongroise, allemande ou serbe qui ont simultanément vécu sur le même territoire de Nădlac.

Vecinătatea altor etnii la comunitățile slovace din zona Aradului și Banatului față de comunitățile slovace din zona Bihorului și Sălașului era mult mai variată iar contactele reciproce cu comunitățile românești, maghiare, germane și într-o mai mică măsură sârbe, erau mai strânse influențând comunitatea slovacă din zonă în formarea manifestărilor specifice în cultura populară și în modul lor de viață.¹

Cea mai numeroasă enclavă slovacă, cea de la Nădlac este singura enclavă a acestei etnii care s-a constituit într-un grup etnografic unitar și bine conturat, prezentând o puternică conștiință identitară locală, un tip anume de comportament față de celelalte etnii și față de slovacii din alte așezări vecine

1 Ondrej Štefanko, *Cultura populară a slovacilor din România*, în Atlasul culturii populare a slovacilor din România, Nădlac, ed. Societății culturale și științifice „Ivan Krasko”, 1998, p. 56.

și o cultură populară tradițională bine păstrată. Cultura materială tradițională a slovacilor nădlăcani se regăsește în obiectele păstrate de ei și expuse în sălașul din muzeu.

Organizarea interiorului tradițional al casei țaranului bănățean fie el slovac, român, german, maghiar sau sârb a urmărit o dublă funcționalitate, una practică și una estetică, conformă cu nivelul de trai și de civilizație atins, ca expresie a situației economice și sociale a familiei. Modurile de organizare a locuinței diferitelor etnii care au populat Nădlacul prezintă o anumită unitate când e vorba de destinația încăperilor, sistemul de încălzit și gătit, amplasarea mobilei pe colțuri, colțul cu pat, colțul cu masă, colțul cu sobă, dat fiind că pe parcursul secolului al XIX-lea așezarea se afla sub dominație habsburgică și era condiționată de același mediu și de aceleași influențe. Dar pe lângă asemănări, în același timp, organizarea interiorului prezintă o anumită diversitate mai cu seamă în realizarea nevoii de frumos prin împodobirea camerelor în moduri specifice fiecărei etnii.

Procesul de urbanizare a Nădlacului a început de timpuriu. Datele din anul 1840 consemnează existența la Nădlac a 43 de meseriași: cizmari, boiangii, pieptănari, olari, pălărieri, croitori, fierari, cojocari, morari, zidari, tâmplari, postăvari și țesători.² Aceștia li s-au alăturat mai apoi rotari, tăbăcari, pantofari, dulgheri, zugravi. Ca urmare, țărani nădlăcani își puteau cumpăra produsele necesare în casă și gospodărie, cele pe care ei nu și le puteau produce singuri, de la meșteșugarii locali sau odată cu dezvoltarea comerțului, din prăvăliile negustorilor sau din târgurile din Nădlac sau din cele din alte localități aduse de târgoveți.

Numărul mare de meseriași slovaci, apoi varietatea meșteșugurilor practicate și diferențierea socială existentă între populația țărănească și meseriași, caracterizează mijlocul secolului al XIX-lea și determină urbanizarea gradată a Nădlacului care își atinge culmea la cumpăna dintre secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea și influențează cele două moduri de gospodărire a țaranului nădlăcan, una în gospodăria familială din localitate și alta în câmp, pe sălaș.

Sălașul slovac din muzeu este caracteristic perioadei de trecere dintre secole. Ca urmare și organizarea interiorului casei din componența sa vizează un interval de timp care începe cu sfârșitul secolului al XIX-lea.

Piese de mobilier, țesăturile de interior, portul popular, obiectele de uz casnic, obiectele de uz personal, obiectele de cult, obiectele de uz gospodăresc, toate obiectele care au contribuit la organizarea interiorului sunt donații ale familiilor slovace din Nădlac și au aparținut bunicilor și străbunicilor acestora, foști proprietari ai sălașurilor până la venirea comuniștilor la putere. Provenind din diverse și multe familii slovace, aceste obiecte culturale au vechimi diferite

² *Ibidem*, p.62.

mărturisind trecerea timpului diferit peste ele și conturează modul de locuire și viețuire slovac din timpul existenței sălășurilor în jurul Nădlacului.

Modul de organizare a încăperilor casei din componența sălășului slovac se înscrie în modul tradițional de organizare a interiorului caselor din așezare. Până pe la sfârșitul secolului al XIX-lea în gospodăriile slovace se folosea mobilă sculptată și pictată cu motive florale naturiste sau aidoma celor folosite în broderia portului, astfel fiind împodobite lavițele cu spătar, paturile, lăzile de zestre, spătarele scaunelor și ramele oglinzilor³.

Toate obiectele culturale folosite la organizarea interiorului ilustrează paleta ocupațiilor membrilor familiei slovace în sălaș.

Camera din față - *predná chiža*

Mobilierul din camera din față este constituit din piese care au aparținut diverselor familii slovace din Nădlac. Deși heterogene ca proveniență, aceste piese redau aspectul unitar al modului de organizare a interiorului casei slovace, asemănător cu cel al altor etnii trăitoare pe meleagurile bănățene. Două paturi diferite sunt dispuse paralel de-alungul pereților laterali, lipite de peretele dinspre stradă. Între paturi se află o masă cu trei scaune cu spătar, iar în spatele ei, în dreptul celor două ferestre, o canapea cu spătar și mânere laterale.

Masa este înaltă, din lemn, de formă dreptunghiulară, cu patru picioare prinse în partea de jos, în două scânduri intersectate, modelate pe părțile laterale. Masa este acoperită cu o față de masă din pânză albă, țesută în casă cu ornamente florale cusute manual cu ață de diferite culori.

Colțul cu pat din dreapta iese în evidență prin monumentalitate. Patul are tăbliile înalte sculptate industrial și vopsite în ocru. Patul din colțul din stânga are tăblii simple. Între patul sculptat, din dreapta și soba oarbă se află un dulap nefinisat de haine cu un sertar în partea de jos (folosirea dulapului în casele slovace începe spre sfârșitul secolului al XIX-lea ca și a credențului)⁴. În fața sobei este un leagăn din lemn vopsit în verde, cu un scaun de copil, din lemn.

Pe perete, între soba oarbă și ușa de intrare se află un suport de lemn pentru ștergar, decorat la strung. Pe el atârână un ștergar de ornament cu inițiale, brodat la ambele capete cu motive fitomorfe în culorile roșu, verde, albastru, portocaliu.

În partea stângă a camerei, după pat, un scrin nefinisat cu trei sertare, o ladă cu un sertar pentru îmbrăcăminte, cu pereții laterali lăcuiți și pictați cu motive florale și geometrice (pictură monocoloră lăcuită) și un cuier de lemn cu picior, de care sunt agățate haine, o bluză neagră, trei sacouri, două laibăre de lână și un alt cuier de perete din lemn, întregesc mobilierul.

³ *Ibidem*, p. 78.

⁴ *Ibidem*, p.71.

Pe scrin sunt înșirate farfurii, castroane, platouri, căni, o sticlă pentru servit țuică și una de vin. În sertar sunt ordonate textile de interior, ornamentate prin cusături cu o gamă bogată de motive geometrice, ștergare și fețe de masă. În fața scrinului, pe podea sunt înșirate o pereche de cizme înalte cu șan, o pereche de papuci de femeie, alte două perechi de cizme și un dispozitiv de descălțat. Existau în Nădlac meseriași specializați precum pantofarii, cizmarii și papugiii care confecționau încălțăminte.

Modul de organizare tradițional a camerei din față îndeplinea pe lângă o funcție practică și una estetică. Pereții devin suport pentru împodobirea camerei cu fotografii, oglindă, păretare. Peretele dinspre stradă este împodobit cu o fotografie ovală de dimensiuni mari, în ramă de lemn, reprezentând un portret de femeie, și sub ea, cu trei fotografii mici de familie înrămate deasupra patului din stânga și cu un portret de bărbat, oval, în ramă de lemn, de dimensiuni mari, deasupra patului din dreapta și sub el alte două fotografii de familie, înrămate, mici. Între ferestre se află o oglindă mare cu ramă de lemn lată, ornamentată în partea superioară și sub ea o farfurie pictată cu portretul și numele lui T.G. Masaryk 1850-1930, ca omagiu adus primului președinte al Republicii Cehoslovace, intercalată între alte două fotografii mai mici, tot de familie, una de nuntă, un cuplu de miri și un portret de femeie.

Pe peretele de deasupra patului din dreapta se află o pictură veche pe lemn cu ramă lată tot din lemn, având în fundal scena răstignirii, iar în plan câte două personaje masculine din epocă, de o parte și alta, unul fiind Martin Luther. Această pictură mărturisește apartenența majorității familiilor slovace din Nădlac la religia evanghelică luterană ca și cărțile religioase aflate pe masă, slovacii construindu-și biserica în 1803, din momentul așezării lor pe aceste meleaguri.⁵

Între dulap și soba oarbă, pe perete se află o pânză de decor, brodată cu ață albastră, după desen, cu următorul text în limba slovacă, referitor la suferința din dragoste: *Hej zapadaj slnicčko zahori za doli. Nepovec nikomu, že ma srdce boli.* în limba română însemnând *Apune soarele după munți, după văi. Nu spune nimănui cât mă doare inima.* Asemenea pânze de perete cu texte și motive cusute se găseau și în casele maghiarilor și sârbilor, folosind aceleași modele de desen dar cu scrierea în limba etniei respective ale textelor, deseori cu note hazlii.

Pe manechine sunt expuse trei porturi populare slovace, un port femeiesc, un port bărbătesc și un port de fată, de sărbătoare.

Pe patul din stânga sunt întinse veșminte femeiești și bărbătești.

Fereanguri albe din pânză țesută în casă, formate fiecare din două părți laterale lungi și una orizontală împodobesc cele două ferestre. Fereangurile au

⁵ Bianca Pasková, Pavel Hlásnik, *Characterizarea istorico-demografică a localităților studiate*, în Atlasul culturii populare a slovacilor din România, Nădlac, ed. Societății culturale și științifice „Ivan Krasko”, 1998, p. 107.

volănașe din aceeași pânză albă pe marginile părților dinspre mijlocul ferestrei. Părțile laterale sunt legate în partea de jos de perete, cu o bandă decorată și astfel sunt îndepărtate una de alta, ca să pătrundă lumina mai bine.

Fereastra dinspre prispă din camera din față este împodobită cu același gen de perdele dar din pânză albă, cu imprimeu de culoare bleu dar volănașele sunt înlocuite cu dantelă aplicată. Colțul cu pat din dreapta iese în evidență prin monumentalitate și culoare. Patul este împodobit și încărcat cu cinci perne de dimensiuni mari, dispuse cu fața de pernă ornamentată spre marginea patului. Pernele sunt așezate una lângă alta, peste cearceaful cu dantelă ce acoperă duna. Fețele de pernă, din pânză albă, sunt ornamentate la un capăt, la cel expus la marginea patului, opus peretelui, cu broderie albă perforată realizând diferite motive geometrice și fitomorfe, prin care transpare culoarea mătăsii prinsă dedesubt, fie ea roșie, portocalie sau albastră. Fiecare pernă are alte modele de broderie cu găuri, iar mătasea de altă culoare. Acest mod de ornamentare a fețelor de pernă este tipic etniei slovace.

În interiorul slovac ca la cel maghiar, pe patul înalt, peste salteaua de paie sau ghije, se pune o acoperitoare din cânepă, apoi se așternea duna, iar peste ea, un cearceaf cu dantelă, peste care erau înșirate apoi pernele.

Saltelele au fața din pânză de cânepă fiind umplute cu ghije de porumb.

Cearceaful de pe patul din dreapta este din pânză albă țesută în casă, cu dantelă croșetată manual din ață albă, cu motive geometrice, pe latura lungă. Pe patul din stânga lenjeria este din pânză albă țesută în casă și brodată manual cu ață albă pe margine.

Pe masă este o acoperitoare din pânză de bumbac țesută, brodată cu acul în motive florale mari, în ghirlandă, cu ață colorată în roșu, portocaliu, verde, mov, albastru. Pe masă sunt cărți religioase, o cană de apă din porțelan alb, o poșetă foarte veche, gen lădiță, pentru obiecte de uz feminin, o tăbliță școlară și multe fotografii.

De grinda mare, deasupra mesei, este agățată o lampă de petrol care asigură pe vremuri iluminatul camerei.

Pe postamentul sobei și pe podea sunt înșirate preșuri lungi și înguste țesute în două ițe, în război, în dungi orizontale, una mai lată, mărginită de câte o dungă îngustă de altă culoare, mai închisă.

La ușă, peste ochiurile geamului, este o perdea albă croșetată manual din ață de bumbac.

În zona Aradului și a Banatului mult timp s-au folosit lăzi pentru îmbrăcăminte, lăzi de zestre, masa, dar cu mult înainte, scaunele, lavițele, paturile și canapelele de lemn⁶. Mobilierul era procurat fie din târguri fie era confecționat de meșteri locali.

⁶ *Ondrej Štefanko*, op. cit., p. 71.

Camera din față

Tinda - pitvor și kamín

Pitvor – spațiul de dinaintea vetrelor

Lăzile de zestre erau nelipsite din interioarele țărănești. Ele erau pictate într-o compoziție ornamentală cu motive vegetale de tradiție veche, cum ar fi frunza de acant, frunza de rodie, sau mai nouă, cu motivul florii din grădina țărănească: lealeua, garoafa, trandafirul, crinul. În astfel de lăzi se păstrau obiecte textile pentru zestrea fetelor, piese de port, cămăși.

O ladă de zestre, de păstrare a textilelor se află în pitvor, în spațiul de dinaintea vetrelor. Lada este pictată cu un motiv floral, două vase cu flori roșii, boboci de trandafir și frunze verzi, pe partea din față. Părțile laterale nu sunt pictate.

Pe partea opusă se află o altă ladă din lemn, pictată bicolor, în nuanțe de portocaliu și negru, cu motive spiralice mari. Lada este acoperită cu un ștergar țesut în casă, în dungii transversale cu motive geometrice, albastre și roșii pe alb. Pe ladă se află o sacoșă din răchită, un fier de călcat, un bătător de rufe, un mângălău.

Și la slovacii din Nădlac producția casnică coexistă cu cea meșteșugărească. Fiecare familie își producea singură multe lucruri necesare în gospodărie iar produsele muncii membrilor ei se aflau la îndemâna lor, în încăperi, în cămară, grajd și acareturi. În timpul zilelor de iarnă femeile torceau, țesau și coseau articole de îmbrăcăminte în casă, în timp ce bărbații confecționau acasă pentru nevoile proprii coșuri din nuiele de salcie sau pănușe de porumb, împleteau funii din papură. Asemenea funii se află agățate în cui, în grajd și pe peretele prispei. Coșuri de nuiele și pănușe, de diferite dimensiuni, forme și utilizări, confecționate în casele slovacilor de altădată, există expuse în spațiul de dinaintea vetrei de foc, un coș împletit din nuiele cu un mâner, vopsit în părțile laterale, mai lungi cu motive fitomorfe, floarea în roșu, frunzele în verde se află pe lada din lemn din dreapta ușii ce dă spre prispă. Deasupra lăzii este agățată o cotăriță din pănușe pentru cumlău, rotundă, de dimensiuni mari, dar puțin adâncă și alături un coșuleț de transport din răchită cu două mânere din piele.

Pe peretele ce desparte spațiul de intrare de spațiul vetrelor sunt prinse două pânze decorative, de culoare verde, de nuanțe diferite, cu cusături după desen și cu text, una reprezentând un coș cu fructe cusut cu ață bordo, verde, portocalie și mov și urarea de poftă bună, *Dobru chut!* cealaltă înfățișând o scenă din viața a doi soți în bucătăria lor și un text cusut cu ață roșie *Navar mi dušička mladá čo aj ti rada* cu traducerea *Gătește-mi sufletele tână, ce-ți place ție*. Asemenea texte amuzante referitoare la înțelegerea și dragostea dintre soți, sau

care urau mesenilor poftă bună, sau conțineau versuri rimate, le întâlnim atât la casele slovace, cât și la cele sârbești, maghiare, germane sau cehe, ele fiind preluate într-un târziu și de către românii din Banat. Broderia acestor pânze se făcea după desen, existând un număr de modele comun tuturor etniilor. Pe perete, între aceste pânze decorative, se află o farfurie de ceramică smălțuită cu motive florale.

În stânga ușii ce dă în prispă, se află un dulăpior de vase, vopsit în ocră, cu un sertar în partea de sus în care se păstrează tacâmurile. Sertarul are două mânere rotunde, din porțelan alb. Deasupra dulăpiorului, o fotografie înrămată reprezentând copii și căței, înfrumusețează peretele. Alături este o pânză albă, cu motive fitomorfe și zoomorfe cusute cu ață roșie după desen, care prezintă un buzunar cu un piaptăn.

Kamín – spațiul ce adăpostește vetrele pentru gătit

Obiectele de inventar pentru bucătărie erau cumpărate de cele mai multe ori la târguri sau prăvălii, dar o parte a acestora era fabricată în gospodărie, vase din paie împletite, coșuri de nuiele sau oale de lut, la Nădlac apărând olăritul concomitent cu procesul înrădăcinării.⁷

Spațiul vetrelor era destinat preparării hranei zilnice pentru întreaga familie de către femeia slovacă. Hrana lor tradițională după stabilirea lor în Nădlac s-a schimbat sub influența celorlalți etnii și a noului mediu geografic diferit. Slovacia și-au însușit mâncărurile noi specifice zonei, sarmalele, păpricașul, ciorbele după ce au început să crească porci în propria gospodărie, slovacii colonizați fiind predominant crescători de vite cornute și oi. La sfârșitul secolului al XIX-lea se extinde cultivarea porumbului pe terenurile nădlăcane, porumbul fiind folosit ca hrană pentru creșterea păsărilor și a porcilor. Slovacia consumau carne mai ales de sărbători, iar ocazional, carne de porc proaspătă sau conservată la început prin sărare, mai târziu prin afumare. Slovacia creșteau și păsări de curte și la sălaș, pentru carne.

Făina se găsea în hrana lor zilnică sub formă de paste, în supe preparate cu rântaș, cu fasole, mazăre, linte și varză, cel mai des pregătite din roșii și chimen. Gospodinele slovace au inventat o mâncare tipic nădlăcană, *găluștele tăuțești*, pe care au preluat-o mai apoi sârboaiicele din Stara Pazova sub denumirea de *nadlacke*.⁸ Din făină de grâu slovacele coceau în vatra casei pâinea de trei până-n cinci kilograme, ca să țină o săptămână. Porumbul era consumat sub formă de terciuri și turte sau sub formă de boabe fierte și servite cu mac și miere.

Hrana la sălaș era zilnic preparată în cele două vetre, în cazanul de pe postamentul vetrei din stânga cu gura de foc sub el sau în cratița de pe postamentul

⁷ *Ibidem*, p.66.

⁸ *Ibidem*, p.64.

Spațiul vetrelor de gătit

vetrei din partea dreaptă cu gură de foc proprie. În acest spațiu al vetrelor din tinda casei slovace se află o singură piesă de mobilier, un scăunel de lemn cu patru picioare pe care se așeza gospodina casei. Tot aici sunt adăpostite obiectele de uz casnic folosite de gospodină la prepararea și gătitul hranei, la coptul pâinii în vatră, la păstrarea alimentelor. Găsim aici vătraie de jar, o unealtă de manevrat oalele din cuptor, tipsia, cazanul, ceaunul, cratița, tigăile de fontă, pirostriile cu crăticioară, lopețile de pită, lopata mare, lopata mijlocie, lopata mică, piua cu mai, și, înșirate pe polițele comârliciei, cârcege, bărdace, olcuțe, oale cu o mânășă, cu două, strecurătoarea. În oale de lut se puneau laptele acru pe care-l consumau slovacii pentru astâmpărarea setei. De sărbători ei consumau vin pentru că la sălaș se cultiva și viță de vie, dar de altfel, cel mai des slovacii beau pălincă preparată din fructe, din duche și din tescovină, fiecare sălaș având livadă. Tot de sărbători, slovacii mâncau prăjituri, preparate în casă, mai ales din aluat dospit, cozonaci, chifle făcute cu untură de porc, ștrudele cu brânză, ștrudele cu mere, ștrudele cu dovleac.

În hornul deschis al vetrelor se agățau cârnații, slănina, șuncile la afumat.

Camera dinapoi - *zadna chiža*

Una din ocupațiile importante ale slovacilor a fost prelucrarea cânepii. La Nădlac cânepa se înmuia prin topire în apă. Fibrele curățate erau toarse în fiecare

gospodărie cu fusul, cu furca sau cu mașina de tors. Fibrele toarse erau depănate pe suluri și folosite la torsul cu războiul de țesut, care exista aproape în fiecare gospodărie. Pânza astfel țesută era folosită pentru confecționarea îmbrăcăminții, prosoapelor, cearceafurilor, albită sau împodobită cu broderii. Broderiile erau lucrate de femei în casă.

Camera dinapoi era destinată lucrului dar și locuirii. Aici distingem colțul cu sobă, colțul cu pat, colțul cu războiul de țesut. În astfel de camere de lucru se aflau obiectele de uz casnic folosite la tors și la țesut. Fusul, furca mașina de tors se află alături de războiul de țesut care ocupă colțul spre fereastră. În coșuri împletite din pănușă se află diverse piese folosite la războiul de țesut firele de bumbac. (Un alt război de țesut firele de cânepă se află pe prispa casei). În dreapta camerei, fuioare și piepteni de cânepă și două mașini de tors dintre care una cu socală întregesc inventarul obiectelor de uz casnic. Între colțul cu pat și colțul cu războiul de țesut se află o măsuță înaltă cu două scaune din nuiele împletite. Masa este acoperită cu o față de masă țesută în război, din bumbac alb cu motive florale albastre. Pe ea se află suportul unei lămpi de petrol iar deasupra ei, de perete este agățată o lampă de petrol. Preșuri țesute din cânepă, în dungi orizontale de diferite culori sunt așternute pe jos și pe postamentul sobei oarbe.

Peretele opus ușii este împodobit cu fotografii iar fereastra cu fireanguri din aceeași pânză albă cu imprimeuri albastre ca cele din camera din față.

Cămara - komora

În cămară se foloseau lăzi de lemn, de dimensiuni mai mari, pentru făină și țărățe. Tot aici, prezentă în mod obligatoriu în orice cămară slovacă, sprijinită de peretele din stânga, se află o bancă cu spătar și mânere numită în slovacă *kanapei*, pe care se depozitau diverse obiecte de uz gospodăresc. Găsim pe bancă un butoiăș folosit sub storcătorul de struguri pentru a aduna vinul, o piuă, o altă piuă cu mai pentru bătutul semințelor de mac, un untar cu mai, coșuri din pănușă, o lopățică de făină. Pe peretele de deasupra băncii este agățat blatul de bucătărie din lemn și un sucitor pentru prepararea aluatului pentru tăiței, prăjituri, cozonaci, două tălângi de diverse dimensiuni, una mică, una mare, care erau prinse de gâtul vitelor, funii împletite din papură. În continuarea băncii se găsește o ladă de făină iar pe ea două butoaie unul de 10 l și altul de 30 l, de țuică și vin, coșuri împletite de diverse forme și dimensiuni pentru depozitarea și păstrarea alimentelor, fructelor, legumelor. Alte obiecte de uz gospodăresc întregesc varietatea lor: o altă ladă cu capac de păstrat cereale, făina, o sită, un ciocan de lemn, o vânturătoare, o cantă de untură (la început porcii erau crescuți numai pentru slănină și pentru untură), o covată, un stelaj cu două sertare, un cârlig de fân, o furcă mare, o covată de spălat cu calup de săpun (slovacele își spălau rufele cu apă de ploaie sau de la fântână), un suport de lavoar,

o lampă de petrol. Pe peretele de lângă scara spre pod este atârnat cojocul de iarnă al crescătorului de animale (cojoacele erau confecționate de cojocari), cojoc cu care se acoperea groapa săpată sub scara ce dă în pod, folosită la depozitarea produselor iarna, pentru a le feri de îngheț având în vedere că sălașul se afla în plin câmp pradă vânturilor și frigului mai intens decât în sat.

Tot aici se află agățat un suport din lemn de care se atârnau șuncile, slănina, pita slovacă care se păstra o perioadă mai îndelungată.

Obiectele din cămară dovedesc ocupațiile familiei slovace și distribuirea muncii între femeie și bărbat.

Grajdul - konica

Grajdul era de o importanță predominantă pentru țaranul slovac pentru că ocupația sa de bază la sălaș era creșterea animalelor, de unde această grijă pentru adăpostirea animalelor pe timp de iarnă în grajd, pentru a le feri de frig. Pe partea opusă ușii de la intrare se află ieslele. Pe pereții grajdului sunt agățate în cuie diverse obiecte specifice muncii cu animalele: o botniță de cal, un bici pentru mânatul animalelor, o unealtă de marcat vitele care se încingea și se apăsa pe pielea vitei pentru a lăsa semnul de proprietate asupra ei purtând inițialele proprietarului, prelungitoare de hamuri, funii.

Obiecte de uz gospodăresc

De o importanță deosebită erau pentru slovaci obiectele de uz gospodăresc. Varietatea lor este conformă cu cea a muncilor prestate de țăranii slovaci la sălaș. Acestea sunt: tocila pentru ascuțitul cuțitelor, tiparele de cărămidă crudă pentru modelarea cărămizii crude, maiul cu care se bătea trestia, sacii din cânepă pentru păstrarea, depozitarea și transportul grânelor, a făinii etc., mașina de pârjolit utilizată pentru pârjitul părului de pe pielea porcilor sacrificați în gospodărie, râșnița metalică cu roțiță de reglare a dimensiunii de măcinare a bobului de porumb, cele două melițe, melița simplă și meliță dublă, folosite la bătutul fibrelor de cânepă, vârtelnița mare pentru adunatul firelor de cânepa, bumbac sau lână în *motche*, gheme, vârtelnița și suportul de șase mosoare cu șase fire, cotărița folosită la păstrarea aluatului cu drojdie, covata de dimensiuni mari cu suport, folosită în gospodărie la frământatul aluatului în cantitate mare pentru pâine.

Mijloace de transport

De la rotarii locali din Nădlac ne-au rămas mijloacele de transport importante pentru economia gospodarului slovac: o căruță pentru transportul

persoanelor și a mărfurilor ușoare și o sanie utilizată în același scop însă iarna, ambele folosind ca animale de tracțiune caii. Uneltele agricole și recoltele erau transportate cu carul cu patru roți tras de cai, la câmp și de la câmp în sălaș, adaptate pentru transportul snopilor, paielor, porumbului, tuleiilor de porumb sau erau transformate în care mai mari prin deplasarea dricului în spate, atunci când erau folosite pentru transportul poverilor lungi.

Pentru transportul gunoiului era folosită roaba fără margini iar pentru transportul obiectelor roaba adâncă, mărginită, ambele fiind prezente în sălașul din muzeu.

Unelte

La cumpăna secolelor (al XIX-lea și al XX-lea) slovacii își procurau de la comunitățile germane mecanizarea agricolă necesară: plugul, grapa, semănătoarea. Câte unul din aceste obiecte se află în inventarul sălașului din muzeu dovedind o altă ocupație a slovacilor, cea de cultivatori ai pământului. La acestea se adaugă îmblăciul, coasa, lopata, unelte folosite la cultivarea pământurilor arabile din jurul sălașelor nădlăcane cu grâu, orz, ovăz.

Pământul se ara cu plugul, apoi se scărmana cu grapa cu dinți, trasă de cai, grâul se semăna cu mâna, mai apoi cu semănătoarea manuală, după ce se cocea grâul se cosea cu coasa de către coșași, femeile adunând grâul care se lega apoi în snopi. Snopii se adunau în căpițe apoi se îmblăteau cu îmblăciul, pe pământ netezit. Grânele îmblătite erau vânturate cu lopata, de obicei la sălaș și apoi erau depozitate în hambarul lui.

Slovacii din Nădlac erau cultivatori de cânepă. Nu este de mirare că la sălașul muzeului se află toate uneltele necesare prelucrării cânepii: melița simplă, melița dublă, vârtelnița etc.

Bibliografie

- Hlásnik, Pavel, *Slovacii în Banat de la colonizare până în prezent* în Analele Banatului-Etnografie, serie nouă, vol.3,1997.
- Ondrej Štefanko, *Cultura populară a slovacilor din România*, în Atlasul culturii populare a slovacilor din România, Nădlac, Ed. societății culturale și științifice „Ivan Krasko”,1998, p.54-79.
- Bianca Pasková, Pavel Hlásnik, *Caracterizarea istorico-demografică a localităților studiate* în Atlasul culturii populare a slovacilor din România, Nădlac,Ed. societății culturale și științifice „Ivan Krasko”, Nădlac, 1998, p.104-107.
- Ondrej Štefanko, *Despre slovacii din România*,Nădlac, Ed. Ivan Krasko, 2004. *Atlasul culturii populare a slovacilor din România*, Editura societății culturale și științifice „Ivan Krasko”, Nădlac, 1998.

ETNIA ARABĂ – O NOUĂ REALITATE A BANATULUI MULTIETNIC

Dr. Maria Vasinca Hadiji

Cuvinte cheie: Banatul multietnic, civilizație arabă, etnia arabă, confesiune, musulman

Mots-clefs: le Banat multiethnique, la civilisation arabe, l'ethnie arabe, confession, musulman
Etnie arabe – une nouvelle réalité du Banat multiethnique

Résumé: *L'espace du Banat a été depuis longtemps, un espace destiné à être habité par une population diverse du point de vue ethnique, linguistique, religieux, culturel. Tout ça a été utilisé par les habitants comme une richesse et comme une opportunité pour bien connaître les traditions et aussi les langues diverses.*

- La nouvelle réalité de cette région représentée aujourd'hui par l'existence d'une nouvelle etnie, l'ethnie arabe, de plus en plus nombreuse dans cette région.

- La confusion entre « Arabe » et « Musulman », et les conséquences qui en découlent.

- Le désir réciproque de se mieux connaître, car les deux cultures, différentes par leurs coutumes et leurs traditions, sont, toutes les deux, profondes et soucieuses de leur moralité.

Toutes ces raisons ont contribué pour demarrer la réalisation d'un ensemble organisé qui puisse offrir aux enfants et aux jeunes d'origine arabe, l'approfondissement des connaissances qui enrichissent leur éducation. Pour cela, le Centre Culturel Roumain-Arabe de Timișoara a été inauguré officiellement le 12 avril 2008.

Banatul este spațiul geografic delimitat la nord de cursul superior al Mureșului, la vest de râul Tisa, iar la sud de apele Dunării. Un șir de munți înalți desparte înspre est Banatul de alte două provincii istorice românești: Transilvania și Oltenia¹.

Banatul privit într-un context mai larg sud-est european, este o zonă de contact, o placă turnantă între lumea centrală și lumea balcano-eggeeană din sud. Pe linia Dunării se întretaie mai multe drumuri ce duc spre centrul și vestul Europei, ca și spre Asia Mică. De-a lungul Savei, la limita dintre Câmpia Panonică și Peninsula Balcanică, peste Alpi, se poate ajunge în nordul Italiei. Culoarul Morava-Vardar, care face legătura între spațiul carpatic și cel egeean, constituie o a doua axă importantă de comunicație. De pe același culoar se detașează, la Niș, un drum care leagă acest spațiu, prin Sofia de Constantinopol. Valea Dunării constituie ea însăși un drum de legătură spre Europa Centrală. Privit din această

¹ Țeicu, 1998, p. 11.

perspectivă, spațiul bănățean a fost numit adesea în istoriografie și Dunărea de Jos Apuseană². Având o situație aparte, avantajată fiind de bogățiile solului și subsolului, de varietatea formelor de relief, de clima sa blândă, dar mai ales, așa cum am văzut, de coridoarele naturale ce au facilitat din totdeauna legăturile dintre sudul și centrul Europei, această regiune a permis întâlnirea și conviețuirea comunităților umane de sorginte foarte diferită. Situat între două lumi adesea diferit organizate, Banatul reprezintă o regiune în care se întâlnesc așadar mai multe religii (confesiunile: ortodoxă, catolică, reformată, luterană, mozaică, musulmană) și mai multe limbi: română, germană, maghiară, sârbă, croată, bulgară, slovacă, idiș, ladino. Se regăsesc de asemenea forme de administrație privată și publică moștenite de la Imperiul roman și bizantin, de la regalitatea maghiară, Imperiul otoman, Monarhiile habsburgice și austro-ungară ca și de la vechiul Regat al României³.

Dacă în Banat se poate vorbi despre „o oarecare alterare a etnicului românesc”, atunci începutul trebuie căutat în colonizările făcute de către habsburgi⁴. Dar venirea coloniștilor în Banat nu a putut schimba caracterul predominant românesc al provinciei. Un mic exemplu este anul 1743 când din cele 542 de sate care se aflau în zona centrală a Banatului, 380 rămăseseră curat românești, iar în toate celelalte majoritatea populației rămânea românească și exemplele pot continua.

Despre evoluția curbei demografice de-a lungul unei perioade mai lungi edificator este următorul tabel, cu o singură remarcă, datele nu sunt totdeauna exacte sau complete (vezi spațiile goale)⁵

Toată această stare de lucruri va aduce în cele din urmă la închegarea caracteristicii acestei provincii și anume conviețuirea pașnică între etnia majoritară

Națiunea/Etnia	Anul 1841	Anul 1847	Anul 1871	Anul 1900	Anul 1911
Români	376.230	361.405	313.261	283.938	282.049
Sârbi	207.319	223.837	230.882	249.897	284.329
Germani	207.720	221.812	379.488	418.629	387.343
Maghiari	14.342	65.888			221.309
Craii	-	27.373			4872
Rusii	11.880	11.940			
Slovaci	10.840	11.754	20.283		72.131
Ucraineni					2.382
Polonezi	6.150				20.841
Evrei					
Alții	6.348				46.161
Total	Peste 1.000.000				1.500.000

– români și etniile conlocuitoare – germani, maghiari, sârbi, croați, bulgari, evrei etc. Un exemplu grăitor este și aspectul cultural, care pentru anul 1940 ne oferă următoare cifre: 99 grădinițe, 129 școli primare și 12 școli secundare minoritare,

2 Teodorescu, 1974, p. 61.

3 Neumann, 1997, p.11.

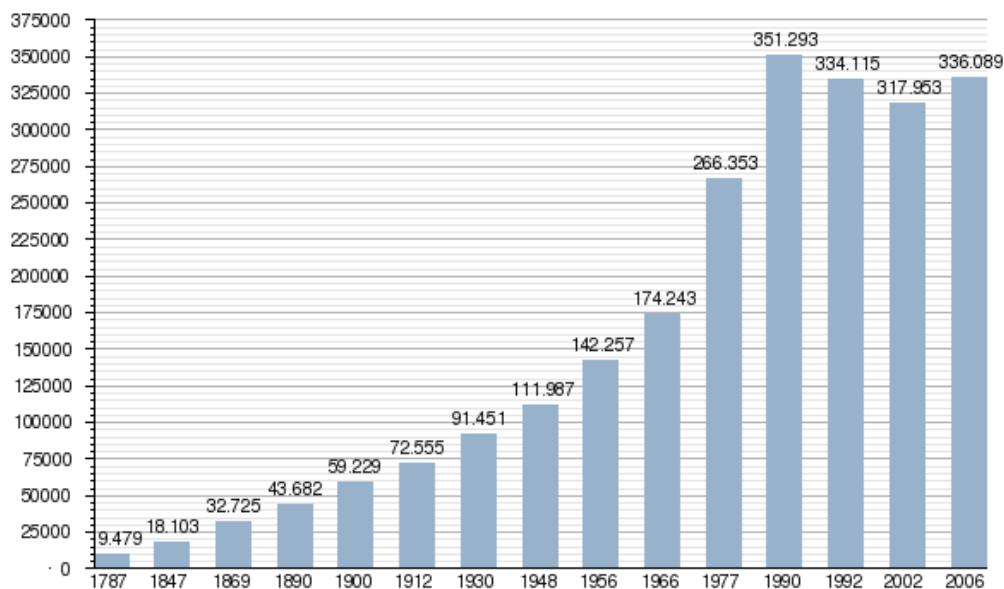
4 Topliceanu, 1934, p. 10.

5 Groșoreanu, 1946, p.28

numai pentru județul Caraș : școli primare: germane – 3; româno-germane – 4; sârbo-croate – 5; cehe – 2 , rezultă un total de 14; școli secundare: germane – 8; maghiare – 2⁶.

La recensământul din [2002](#) populația stabilă a orașului a fost de 317.660 de locuitori, cu o tendință negativă, iar densitatea populației de 2.622 locuitori/km². Conform ultimului comunicat al Institutului Național de Statistică, la data de 1 ianuarie 2008 orașul avea o populație de 312.400 locuitori și 336.089 locuitori în zona metropolitană, având cea mai mare creștere din România (+2,82% în trei ani).⁷ Din totalul populației 85,52% sunt români. Cele mai importante comunități etnice sunt cele maghiare (aprox 7,5%), germane (2,25%) și sârbe. De remarcat este că la Timișoara în ultimii ani, datorită creșterii economice a apărut și o importantă comunitate de oameni de afaceri, care însă nu figurează în statisticile oficiale. Dintre aceștia se remarcă în primul rând italienii, cei mai numeroși investitori străini prezenți aici. Alte două comunități în creștere sunt cea slovacă și ucraineană, care beneficiază și de predare în limba maternă în unele unități de învățământ preuniversitar.

Evoluția populației la recensăminte:

Date recensăminte. Grafică realizată de Wikipedia

Structura confesională

Astăzi, circa 80,6 % din timișoreni se declară ortodocși (marea majoritate ținând de Biserica Ortodoxă Română, iar restul de Biserica Ortodoxă Sârbă) și 10 % romano-catolici (marea majoritate germani și maghiari). Urmează religia

6 ***Situția culturală a minorităților,..... p. 203-204

7 Institutul Național de Statistică [Comunicat de presă Nr. 142 din 10 iulie 2008](#)

pentecostală cu 8.408 de adepți (2,6 %), reformată (calvinistă), (2 %, majoritatea maghiari), greco-catolică (unită) (în marea majoritate români) cu 4.191. Sunt reprezentate și diverse alte comunități mai mici, cum este cea evreiască (mozaică), cu o istorie de circa 450 de ani, astăzi având aproximativ 300 de membri, în cea mai mare parte vârstnici. De asemenea există în oraș un număr mic de credincioși creștini ortodocși greci, armeni, precum și musulmani (arabi și turci). 359 de timișoreni se declară atei.

Anul 1940 este edificator deoarece cu toată criza prin care trecea România, călăuzită de principii moderne era dispusă să susțină aceste școli⁸. Folosirea a

Recensământul ⁹		Structura etnică									Alte etnii
Anul	Populația	Români	Germani	Maghiari	Sârbi	Evrei	Romi	Slovaci	Balșani	Ucrainieni	
1880	38.702	5.188	21.121	7.745	2.487	?	?	416	?	29	1.716
1890	45.949	5.594	24.973	11.100	2.363	?	?	312	?	27	1.559
1900	60.551	6.312	30.892	19.162	2.730	?	-	288	?	13	1.154
1920	86.850	16.047	32.097	27.189	?	8.307	-	?	?	?	3.210
1930	102.390	25.207	33.162	31.773	2.237	7.264	379	652	279	56	1.381
1941	125.052	46.466	37.611	24.891	?	?	?	?	?	?	16.084
1956	142.257	75.855	24.326	29.968	3.065	6.700	122	575	280	56	1.310
1966	174.243	109.100	25.058	31.016	4.188	2.590	120	490	475	71	1.135
1977	269.353	191.742	28.429	36.724	6.776	1.629	1.109	404	942	299	1.299
1992	334.115	274.511	13.206	31.785	7.748	549	2.688	675	1.314	756	903
2002 ¹⁰	317.660	271.677	7.157	24.287	6.311	367	3.062	570	1.218	782	2.249

două, trei și chiar patru limbi în Banat, este un aspect rar întâlnit în alte regiuni ale Europei. Plurilingvismul unei părți însemnate a populației de aici datează de un secol și jumătate, în unele cazuri chiar de două secole. Afirmarea deschisă a acestei tendințe a fost vizibilă în toate perioadele istorice, în pofida presiunilor exercitate de culturile și limbile naționale care au suportat să-și extindă aria de răspândire în dauna acelor minoritare. Necesitatea comunicării, interesele economice, înțelegerea valorilor celuilalt au presupus însușirea și practicarea atât a limbii materne, cât și a limbilor comunităților învecinate. Multilingvismul din Banat a fost înțeles ca o bogăție care aparține fiecărui locuitor, a fost perceput ca un mijloc de apropiere între oameni. El a condus la numeroase interferențe. Nici unul din grupurile etnice ori confesionale din Banat n-a văzut și nu vede un pericol în profesarea plurilingvismului. Rostul acestuia a fost bine înțeles de populația Banatului, iar rezultatele au concurat la afirmarea valorii unui patrimoniu cultural și de civilizație acceptat ca aparținând în mod egal tuturor⁹.

O nouă stare de lucruri se înregistrează astăzi în regiunea în discuție și anume

8 ****Situația culturală a minorităților*, p. 203-204

9 Neumann, 1997, p 31

prezența unei noi etnii: cea de origine arabă.

Situația la nivel de populație

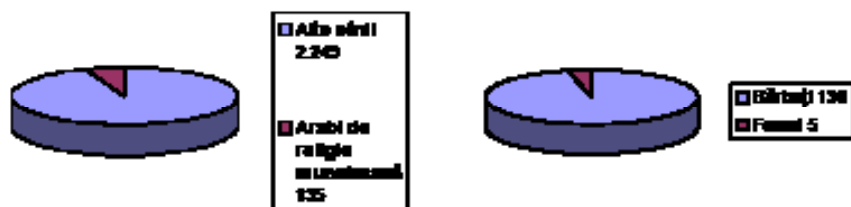
Anul	Naționalitatea	Bărbați	Femei	Total	Observații
2009	iraniană ¹²	233	42	265	Referitor la numărul total de femei trebuie făcută precizarea că în cadrul lor au fost incluse și tinerele de peste 18, necăsătorite
2009	tunisiană ¹³	3		3	157 studenți (Facultatea de Farmacie/ Universitatea de Medicină)
2009	egipteană ¹⁴	10	—	10	
2009	marocană	?	?	?	
2009	palestiniană	?	?	?	
2009	irakiană	?	?	?	
2009	sahariană	?	?	?	
2009	algeriană etc.	?	?	?	
Total				500¹⁵?	

<i>Anul</i>	<i>Bărbați</i>	<i>Femei</i>	<i>Total</i>	<i>Observații</i>
2000	120	5	125	Cătrele se referă desur la practicantii musulmanii de origine arabă, sefimal valabile pentru practicantii de alte naționalități convertiți la Islam.
2001	120	5	125	
2002	130	5	135	
2003	140	5	145	
2004	160	5	165	
2005	160	5	165	
2006	150	10	160	
2007	155	10	165	
2008	200	8	208	
2009	150	12	162	

<i>Anul</i>	<i>Preșcolari</i>	<i>Clasele I-VIII</i>	<i>Total</i>	<i>Observații</i>
2009	31	50	81	Cu precizarea că în acest număr total sunt încadrati și copiii preveniti din familii sărăci.

Situația Confesională¹⁰

O nouă realitate sunt Școala și Grădinița care funcționează sub egida Ligii

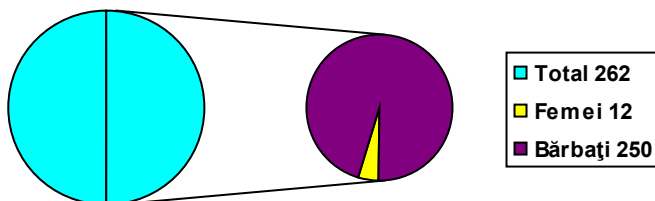
10 Moscheea din Timișoara, Liga Islamică și Culturală din România, filiala Timișoara—situația confesională în intervalul: 2000-2009

Islamice și Culturale din România, de câțiva ani. Limba de predare este cea arabă, iar religia joacă un rol important.

Astfel, pentru anul 2009 numărul total de copii înscriși și cursanți pe diferite nivele ai Grădiniței și Școlii este de 81¹¹. Părinții lor considerând acesta o oportunitate pentru învățarea și aprofundarea limbii dar și a tradițiilor și obiceiurilor aparținând acestei culturi. Astfel, stând lucrurile, cel puțin la nivel confesional am putea să întocmim următoarele grafice:

Astfel, pentru anul 2002 din totalul de 2.249 pentru alte etnii, un număr de 135 s-au declarat arabi de religie musulmană.

Pentru anul 2009 situația la nivel confesional se prezintă astfel:

Prin urmare, față de anul 2002, în anul 2009, numărul credincioșilor a crescut simțitor de la 135 la 262, acest lucru demonstrând de fapt creșterea numărului de persoane de origine arabă stabilite aici. Trebuie precizat totuși, că numărul lor este mai mare, existând și multe persoane nepracticante.

Etnia arabă, cunoscută din punct de vedere istoric de aproape trei mii de ani, a experimentat culturi și practici religioase păgâne, zoroastriene, iudaice, creștine și doar de 15 secole, ea este majoritar musulmană. Cu toate acestea astăzi există, printre credincioși, arabi de confesiuni creștină și iudaică, iar din aproape un miliard de musulmani, doar o cincime este arabă.

Patru cauze principale au dus la confuzia între arab și musulman: Profetul Islamului a fost arab; Coranul, textul sacru al Islamului, a fost revelat în arabă; arabii au reprezentat primul nucleu purtător de Islam și nu în ultimul rând tendința supărătoare care persistă în a considera arabii doar din unghiul religiei.

Pornind de la acest considerent, dar într-un context mult lărgit, care nu vizează aspectele religioase în mod special, este necesară facilitarea cunoașterii reciproce a obiceiurilor și tradițiilor a două culturi ce sunt asemănătoare prin profunzime dar în același timp diferite prin formele de manifestare și conotațiile morale.

Având în vedere că numărul persoanelor de origine arabă a devenit

11 Liga Islamică și Culturală din România, filiala Timișoara –date statistice

considerabil în România și mai ales în regiunea de vest în care poate nu întâmplător au găsit un mediu prietenos și deschis, înființarea unui cadru oficial în care, cei prezenți deja și stabiliți aici încă din anii '70 dar și tinerii sosiți la studii al căror număr este în creștere (aprox. 200 în Timișoara), să găsească un punct de îndrumare și sprijin atât pentru a-și păstra acel ceva specific fiecărei etnii dar în același timp să primească și să ofere din tradițiile celor două culturi. Realizarea unui cadru organizat care să le ofere copiilor și tinerilor de origine arabă acumularea unor cunoștințe care să imprime un plus de particularitate, pe care părinții ar dori să o concretizeze în educația lor. Astfel, a luat naștere Asociația Centrul Cultural Româno-Arab, inaugurat oficial la data de 12 aprilie 2008, a cărei conducere este mixtă (cetățeni de origine română și cetățeni proveniți din țări arabe diferite). Această instituție promovează și organizează activități de ordin cultural și dispune de o bibliotecă proprie în care pot fi studiate opere ale civilizației arabe atât în traducere cât și în original.

Concluzionând, studiul de față nu se pretinde a fi unul complet, existând încă multe curențe la nivel de statistici, totuși îl considerăm a fi un punct de plecare pentru un studiu viitor mult mai aprofundat care să se refere și al probleme legate de tradiții, obiceiuri, credințe etc. aparținând acestei etnii.

STATISTICI

[Centrul de resurse pentru diversitate etnoculturală](#). Informații preluate de pe Wikipedia.

Enciclopedia Liberă

Institutul Național de Statistică [Comunicat de presă Nr. 142 din 10 iulie 2008](#).

Informații preluate de pe Wikipedia. Enciclopedia Liberă

E. [Varga, Statistică recensăminte după limba maternă, respectiv naționalitate, jud.](#)

[Timiș 1880 - 1992](#). Informații preluate de pe Wikipedia. Enciclopedia Liberă

Liga Arabilor Sirieni din Timișoara - date statistice, anul 2009

Liga Studenților Tunisieni din Timișoara - date statistice, anul 2009

Liga Islamică și Culturală din România, filiala Timișoara –date statistice, anul 2009

Moscheea din Timișoara - situația confesională în intervalul: 2000-2009

Bibliografie

Groșoreanu 1946 Groșoreanu C., *Banatul de altă dată și de totdeauna. Sinteza problemelor istorice și social-politice*, Timișoara, Ed. Helicon, Institutul de arte geografice, (Publicațiile Institutului Social – Banat – Crișana).

Neumann 1997 Neumann V., *Identități multiple în Europa regiunilor. Interculturalitatea Banatului*, Timișoara, Ed. Hestia, p.11.

****Situația culturală a minorităților*, Revista Institutului Social Banat–Crișana, Timișoara, IX, nr. mai / august, p. 203-204.

- Teodorescu 1974   Teodorescu R., *Bizanț, Balcani, Occident. La începuturile culturii medievale românești. (sec. X-XIV)*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, p. 61.
- Topliceanu 1934   Topliceanu T., *Însemnări și recenzii. Banatul sub turci* de Traian Birăescu, Revista Institutului Social –Banat–Crișana, Timișoara, II, nr.10-12 din iulie/decembrie, p. 10.
- Țeicu 1998   Țeicu D., *Banatul montan în evul mediu*, Timișoara, Ed. Banatica, p. 11.

1 [Varga, Statistică recensăminte după limba maternă, respectiv naționalitate, jud. Timiș 1880 - 1992](#)

2 [Centrul de resurse pentru diversitate etnoculturală](#)

3 Liga Arabilor Sirieni din Timișoara -date statistice, anul 2009

4 Liga studenților Tunisieni din Timișoara- date statistice, anul 2009

5 Liga Islamică și Culturală din România, filiala Timișoara –date statistice, anul 2009

6 Din discuțiile purtate cu membrii comunității arabe, a rezultat că numărul aproximativ al persoanelor de origine arabă, ar fi de aproximativ 800, dar întrucât nu există statistici concrete, nu putem să ne hazardăm în a prezenta date nesigure,am adăugat totuși această notă pentru o imagine de ansamblu, cu rezervele de rigoare.

ASPECTELE ALE VIEȚII SAȘILOR DIN ARDEAL ÎN PERIOADA 1946-1947 RELEVATE DE DOCUMENTE HUNEDORENE

Dr. Gherghina Boda

Cuvinte cheie: *minorități, Transilvania, sistem comunist, emigrare.*

Key-words: *minorities, Transylvania, communist system, emigration.*

Some aspects of „Sachsen” life in Transylvania in the years 1946-1947 disclosed from local documents

Abstract: *After the Second World War the political power in Roumania was taken by the Communist Party. The Transylvanian society (an ethnical mixture of Roumanian, Hungarian and Saxon people) was marked by transformations that changed their everyday life. The new political administration didn't trust the Transylvanian minorities, and the authorities watched over them. Intending to preserve their nationality, the Transylvanian Saxons organized themselves in some religious and laic organizations, but some other had preferred to emigrate. During that time, there were some conflicts for economic reasons, but without consequences on the two communities relationship. The establishment of the new political system suppressed all conflicts, but also the liberties.*

Destrămarea monarhiei dualiste în toamna anului 1918 și îndreptarea rapidă a mișcării naționale românești spre unitate statală, act realizat la 1 Decembrie, au determinat celelalte etnii de pe cuprinsul fostei monarhii să-și reanalizeze pozițiile și să elaboreze noi strategii care să le reprezinte cât mai bine interesele naționale în noua conjunctură politică. Înfăptuirea unirii teritoriilor românești într-un singur stat național a fost percepută, în genere, în mod realist de celelalte etnii, acestea sesizând aspectele benefice ale actului politic deplin realizat pe care le-au utilizat apoi cât mai pragmatic, cu excepția maghiarilor care au opus rezistență o anumită perioadă de timp.

Ratificarea prin decretele regale din 1918 a actelor de Unire a făcut ca toți locuitorii Transilvaniei, Bucovinei și Basarabiei să devină *cetățeni români* ¹.

În problema minorităților, Conferința de pace de la Paris, întrunită după Primul Război Mondial, a avut o importanță deosebită prin faptul că la baza deciziilor sale a pus principiul naționalităților. Atunci a fost semnat tratatul privind minoritățile, după ce România recunoscuse tuturor minoritarilor dreptul de cetățeni români.

¹ *Ist. Rom.* 2003, p. 56.

După secole de umilință și deznaționalizare, românii nu au vrut ca prin experiența lor să treacă și alte etnii, cu care în decursul veacurilor împărțiseră opresiunile și nedreptatea vremurilor. Toleranți prin excelență, românii, prin legile adoptate ulterior actului Unirii, au demonstrat spiritul democratic înaintat față de minoritari în comparație cu alte state europene. Dacă Rezoluțiile de la Alba Iulia au consfințit deplina libertate națională a minorităților din noua Românie, anunțând în avans drepturile lor politice, religioase, de educare, administrare și justiție în limba maternă, celelalte legi ulterior adoptate – legea electorală din 1919, legea agrară din 1921, Constituția din 1923, legea administrativă din 1925, legile privind învățământul din anii 1924-1928, legea pentru regimul general al cultelor din 1925 ș.a., au întărit aplicarea principiului naționalităților. Putem conchide că „reglementarea juridică a regimului minorităților etnice din România s-a caracterizat prin recunoașterea egalității în drepturi pentru toți cetățenii țării indiferent de originea etnică, de credințele religioase sau de limba vorbită”².

Sașii și șvabii declarau după Unire că se bucură de mai multe drepturi și libertăți decât în perioada anterioară. La începutul anilor treizeci în România erau 760.000 de germani³. Conform recensământului general al populației României din anul 1930, singurul făcut în această perioadă, germanii erau în proporție de 4,5%, în Transilvania figurând 9,8% germani, adică 543.622 de persoane⁴. La nivelul întregii Transilvanii, germanii erau dispuși în comunități compacte doar în șapte comune, dintre care cinci erau populate de șvabii din Banat și două de sașii din județul Târnava Mare⁵.

Beneficiind de o legislație relativ generoasă, minoritățile și-au putut organiza o viață comunitară proprie, au înființat partide pentru a putea participa la alegerile locale și parlamentare, în principal în vederea reprezentării intereselor naționale. Astfel, în septembrie 1919 a luat naștere Uniunea Germanilor din România (Verband der Deutschen in Grossrumänien), uniune care cuprindea comunitățile regionale organizate în Volksrath-uri (Consilii ale poporului) divizate în organizații provinciale, județene, comunale și locale⁶. Exponentul său politic era Partidul German și Partidul Popular German. În septembrie 1921 a luat ființă Partidul Parlamentar German, care începând cu anul 1929 se va numi Partidul German. Acest partid reprezenta întreaga minoritate germană din România în parlament, tactica abordată fiind de prezentare la alegeri alături de guvern, indiferent de coloratura sa politică, fapt care le-a permis să aibă reprezentanți în parlament de fiecare dată când au participat la alegeri. În acest mod minoritatea germană și-a rezolvat problemele și interesele naționale prin intermediul guvernului.

2 *Ist. Rom..Tr.* 1999, p. 882.

3 Delureanu, în *R I*, 1997, p. 5.

4 *Ist. Rom..Tr.* 1999, p. 875.

5 *Ibidem*.

6 *Ibidem*, p. 882.

Populația minoritară germană a cunoscut organizări diverse, atât politice, cât și comunitare – religioase, culturale – în principal vizând păstrarea conștiinței naționale. Relațiile personale și sociale le manifestau în așa numitele „vecinătăți” și în asociațiile diverse care îi reuneau etnic⁷.

Situația politică a României aflată deja sub conducere comunistă a determinat ca o parte a sașilor din Transilvania să se refugieze în Austria și Germania, pentru ca de acolo să emigreze spre Canada sau America. Serviciile de Siguranță române, având informații despre intențiile sașilor de a pleca din țară, au luat măsuri drastice de identificare a celor plecați, modul de părăsire a țării, dacă au avut legături cu Misiunile Anglo-Americane, precum și orice alte informații referitoare la acest fapt⁸. Informațiile inițiale se refereau la sașii din Brașov, măsurile de urmărire atentă fiind apoi transmise tuturor chesturilor din țară. În județul Hunedoara nu s-au înregistrat asemenea cazuri în perioada 1946-1947, dar existau zvonuri printre muncitorii de la Mina Petrița că americanii urmau să ceară meseriași și specialiști din România pentru a-i angaja în uzinele americane⁹.

Informațiile despre sașii din Brașov se bazează pe faptul că un mare număr dintre aceștia, foști militari înrolați în Wehrmacht, dispăruseră în ultimul timp de la domiciliul lor și plecaseră în Germania și Austria. Existau și cazuri concrete¹⁰: Boltrea Petru din comuna Cristian, fost înrolat în formațiunile germane SS și revenit în țară în anul 1945, a dispărut de la Detașamentul de Muncă din Petroșani, unde fusese încadrat pentru muncă obligatorie. În ziua de 30 oct. 1946 a trimis o scrisoare părinților săi prin care îi anunța că ajunsese cu bine la Viena și că urma să plece în curând spre Canada. Un alt caz era cel al sașului Kreschener Richard, tot din comuna Cristian, căsătorit cu o româncă, Elena Popa, care plecase împreună cu fiica sa Ioana Constanța Kreschener la București, unde prin intermediul unui prieten, un anume Haroș Konte, care avea legături la Misiunea Americană din București, a părăsit țara în data de 1 ianuarie 1947, îndreptându-se spre Austria¹¹. De acolo i-au trimis o scrisoare Elenei, în care menționa că locuiesc pe strada Strumprgasso nr. 50, că o duc foarte bine, că fata merge la școală și că se înscriseră pentru emigrare în Canada, urmând să plece cu primul transport. Soția acestuia, la primirea scrisorii a anunțat jandarmeria că soțul și fiica sa obținuseră aprobarea Misiunii Americane, care le pusese la dispoziție o mașină pentru a-i duce la Viena.

Schimbările economice survenite după preluarea puterii politice de către comuniști au afectat societatea în ansamblul său, inițial pe unii mai mult decât pe

7 Delureanu, în *RI*, 1997, p. 8.

8 DJAN Hunedoara, Fond *Chestura de Poliție Deva*, dos. nr. 5/1947, f. 38.

9 *Ibidem*, f. 37.

10 *Ibidem*, f. 38.

11 *Ibidem*.

alții, ceea ce a creat nemulțumiri în rândul populației. Dintr-o notă informativă din 21 august 1946 putem afla despre indignarea țăranilor sași din toate regiunile locuite de aceștia (Sibiu, Brașov, Mediaș, Sighișoara, Bistrița etc.) față de măsura deposedării lor de toate drepturile și bunurile, în special de uneltele absolut necesare în munca agricolă, în timp ce marii industriași și comercianți își păstrasera toate privilegiile, în mod camuflat sau pe față. Adevărații vinovați rămăseseră nepedepsiți (marii industriași, comercianții și liber profesioniștii), continuând a stăpâni averi de miliarde, puterea banilor dându-le posibilitatea de a se sustrage sau de a dejuca toate măsurile de democratizare luate de noua putere, deși se știa că încă din 1933 marea industrie, comerțul și intelectualitatea săsească și șvăbească din Ardeal și Banat subminaseră economic și politic statul român, servind fățiș interesele Germaniei hitleriste, în timp ce peste 90% din plugari nu fuseseră decât niște cozi de topor¹².

„Zelul” informatorilor era atât de mare încât aceștia aduceau la cunoștința autorităților toate amănunțele minore ale vieții cotidiene. Dintr-o altă notă informativă aflăm despre faptul că reușita reformei agrare nu a fost deplină în jurul Sibiului, deoarece nu se reușise luarea tuturor vitelor de lapte de la sași¹³. Astfel, lăptarii sași erau singurii care vindeau lapte în această zonă. Ei erau acuzați că își vindeau laptele, preferențial, doar familiilor săsești. Cu tot controlul administrativ și polițienesc, aceștia reușeau să se strecoare fără a păți nimic. Familiile românești erau astfel lipsite de lapte, ceea ce le provoca o mare indignare, cerând autorităților competente să-i oblige pe sași să împartă laptele numai românilor.

După cum bine se cunoaște, minoritățile etnice s-au organizat în diverse asociații, cluburi, societăți, ajutați în principal de biserică, cu scopul de păstrare a limbii și valorilor naționale. Aceste organizații erau atent supravegheate de către organele de poliție, fiind suspectate de intenții de subminare a statului român. Astfel, există informații despre foarte buna organizare a tineretului săsesc din Târnava Mare cu ajutorul bisericii regnicolare evanghelice. Băieții erau organizați în asociația religioasă „Bruderschaft”, condusă direct de preoții evanghelici, care susțineau că au acest drept prevăzut în Regulamentul nr. 27 pentru România publicat în MO nr. 154 din 27.VII.1927 și colecția Consiliului Legislativ, tomul V, partea a II-a, de la 1 ian. La 31 dec. 1927¹⁴. Autoritățile polițienești însă erau sigure că sub masca acestor asociații religioase, a libertății cultului, sașii mențineau trează ideea de masă și căutau să păstreze tineretului moralul ridicat față de măsurile restrictive luate de guvern împotriva educației hitleriste. Pentru păstrarea unității sașilor, preoții introduseseră amenzi împotriva tinerilor care nu frecventau asociația, deși regulamentul nu prevedea acest lucru. Astfel, preotul reformat Henric Bacu din comuna Uaia din Târnava Mare avea două registre,

12 *Ibidem*, f. 79.

13 *Ibidem*, f. 43.

14 *Ibidem*, f. 48.

unul de evidență a tinerilor înscriși și altul de aplicare a amenzilor, acesta sfârșind prin a fi dat pe mâna Parchetului și Jandarmeriei¹⁵.

Alte informații se refereau la organizarea de către intelectualii sași a rezistenței față de măsurile de expropriere în rândul populației săsești¹⁶.

Ordinul telefonic nr. 25691 S. din 24 ian. 1947 al Inspectoratului de Poliție Sibiu atenționa comisariatele de poliție că Direcțiunea Generală a Poliției era informată despre faptul că organizația Crucii Roșii din Irlanda ar fi trimis României zahăr pentru a se distribui germanilor cărora li s-au expropriat averile¹⁷. Astfel, Episcopia romano-catolică din Timișoara ar fi primit pentru germanii Banatului cantitatea de 3 tone de zahăr pentru a se distribui copiilor și familiilor sărace. Acest zahăr a fost împărțit prin preoții Episcopiei, dându-se câte 50 kg de fiecare comună, în special copiilor orfani și acelor ai căror părinți erau duși la muncă în URSS. Acest lucru a indignat populația românească, care considera că ar fi fost îndreptățită și ea să primească din acest zahăr deoarece românii luptaseră împotriva Germaniei hitleriste și ei erau cei care în acele vremuri de după război făceau foamea. Germanii primeau ajutoare atât prin intermediul Crucii Roșii, cât și de la germanii stabiliți în alte țări.

Poliția era îndemnată să întreprindă anchete pentru a identifica cercurile care inițiaseră aceste ajutoare pentru populația germană, a persoanelor care se ocupau cu asemenea chestiuni, antecedentele lor, precum și starea de spirit a populației¹⁸.

Teama autorităților de reale sau presupuse acțiuni subversive din partea germanilor, a determinat supravegherea strictă și chiar interzicerea excursiilor făcute de tinerii sași, în zilele de sărbătoare, în regiunile muntoase din împrejurimile Sibiului¹⁹. Suspectați că ar urmări înființarea unor organizații cu caracter subversiv, acestor tineri li s-a interzis accesul în munți și în coloniile de vară în cursul anului 1946. Conform unei note informative din 14 aug. 1946²⁰, se pare că aceste grupuri de excursioniști se duceau zilnic în munți, cărând rucsaci plini cu alimente, mult mai multe decât ar fi putut consuma o persoană și se întorceau cu ei goi. Ba mai mult, foloseau hărți așa-zise turistice, dar care conțineau prea multe detalii în raport cu adevăratele hărți destinate turismului. Excursiile se desfășurau pe drumuri neumblate și greu accesibile. Ei motivau că le place provocarea locurilor inedite. Poliția credea că aceștia transportau alimente fie pentru hrănirea sașilor sau soldaților germani ascunși în munți, fie pentru crearea de mici depozite de alimente pentru orice eventualitate, iar traseele

15 *Ibidem*.

16 *Ibidem*, f. 52.

17 *Ibidem*, f. 55.

18 *Ibidem*.

19 *Ibidem*, f. 67.

20 *Ibidem*, f. 83.

noi ar fi folosit la pierderea urmelor celor fugiți în munți.

O altă informație referitoare la comunitatea germană ne parvine dintr-un ordin al Poliției Deva către comisariatele de poliție din 22 oct. 1946, prin care acestea erau atenționate că în București luase ființă o organizație compusă din elemente fasciste care se ocupa cu înlesnirea evadărilor din lagăre, cu ascunderea și ajutorarea părăsirii țării de către prizonierii germani, organizație suspectă de a avea ramificații pe teritoriul întregii țări²¹.

De asemenea, organele de poliție și jandarmerie țineau o strictă evidență a minoritarilor germani care fuseseră înrolați în unitățile militate SS și care se întorseseră în țară²².

În anul 1946 circula printre sași zvonul că toată populația săsească din România urma să fie deportată în URSS în schimbul populației românești de acolo. Datorită acestui zvon, majoritatea populației săsești și-a vândut o parte din bunurile mobile²³.

Autoritățile polițienești s-au ocupat și de revizuirea supușilor germani care se sustrăseseră de la măsurile de internare, conform art. 2 din Convenția de armistițiu și anume cei care figurau în evidențe la categoria „dispăruți”, după cum urmează²⁴: „**1.** Elementele identificate din situația de „dispăruți” vor fi cercetate asupra modului cum s-au sustras de la internare și cine le-a facilitat acestea; **a).** Elementele identificate care se încadrează în dispozițiile pentru munca obligatorie vor fi semnalate imediat acestui serviciu pentru a aviza asupra situației lor și a desemna Detașamentele de muncă unde urmează a fi trimiși; **b).** Elementele identificate asupra cărora există material compromițător, li se vor întocmi dosare și vor fi trimiși în judecată Curții marțiale de pe raza circumscripției juridice respective. Pentru toate categoriile de identificări prevăzute la pc. 1, se vor trimite acestei Poliții (poliția Deva n.n.) tabele nominale cuprinzând următoarele rubrici: Nr. crt., numele și prenumele, data și locul nașterii, funcțiunea ce a avut și întreținerea unde a lucrat până la 23 august 1944, profesia, organizația politică germană din care a făcut parte – NSDAP, DAF sau Hitlerjugend – ultimul domiciliu la data dispariției și observații care vor cuprinde mențiuni asupra situației în care au fost identificați /acte false, schimbări de nume, căsătorii etc./”.

Toate aceste cercetări se bazau pe decretul-lege nr. 651 publicat în MO nr. 296/21 dec. 1944.

În urma Conferinței de la Moscova din anul 1946 s-a decis eliberarea tuturor minoritarilor germani din lagăre și desființarea acestora, măsură care ar fi provocat griji mari polițiilor locale. Astfel, autoritățile din Târnava Mare și Târnava Mică reclamau faptul că în urma acestei prevederi situația din regiune

21 *Ibidem*, f. 69.

22 *Ibidem*, f. 71.

23 *Ibidem*, f. 84.

24 *Ibidem*, f. 91.

devenise deosebit de gravă și periculoasă prin reîntoarcerea acasă a internaților din lagăre²⁵. Aceștia erau acuzați că ar fi luat legătura cu elementele reacționare din partidele istorice, precum și „cu unele elemente inconștiente sau extrem de bine camuflate chiar în rândurile FNS-ului, de unde duc o luptă sistematică, organizată și extrem de bine camuflată, la subminarea regimului democratic, lucrând pe toate căile la compromiterea și prăbușirea lui definitivă”. La sate, reacționarii în frunte cu șefii organizațiilor maniste și liberale-brătieniste colaborau cu sașii hitleriști pentru discreditarea guvernului condus de dr. Petru Groza și pentru sabotarea reformei agrare, creând un climat de neîncredere în rândul țăranilor sași care primiseră pământ, afirmând că vor fi nevoiți să-l restituie. La orașe situația era și mai gravă deoarece marii industriași și comercianți finanțau propaganda nazistă și pe cea reacționară manisto-brătienistă. Muncitorimea și funcționăria era foarte nemulțumită de faptul că încă nu se luaseră măsuri de expropriere a capitalului sășesc și a caselor acestora.

Reforma agrară și exproprierea au scăzut entuziasmul populației germane pentru munca agricolă, astfel că ei lucrau doar un petic de grădină în care cultivau doar cele necesare traiului, restul pământului rămânând nelucrat²⁶.

În luna martie a anului 1946 s-a luat măsura de încetare a urmăririi sașilor reîntorși din Germania, care nu se încadrau în dispozițiile de a fi trimiși la muncă obligatorie. În schimb, trebuiau luate măsuri severe pentru a se interzice intrarea în țară a tuturor minoritarilor germani foști activanți în SS, a celor foști în armata regulată germană, a celor plecați odată cu trupele germane în retragere, a celor plecați în Germania ca repatriați din Basarabia, Bucovina de Nord și din restul țării, în baza convenției ruso-germane²⁷.

Anii de după cel de-al doilea război mondial, marcați de trecerea României la comunism, au cunoscut adânci frământări, nemulțumiri, frustrări, neacceptări ale noilor realități și revolte inutile soldate cu arestări și lovituri în demnitatea umană, care și-au pus amprenta atât asupra persoanelor, cât și asupra societății. Acești ani au fost marcați de neîncredere, de suspiciune permanentă la adresa celuilalt, de mizerii cotidiene făcute în numele noii orânduiri, de prea mult zel în convingerea noilor politicieni de acordul și încrederea nelimitată în măsurile mai mult sau mai puțin democratice ale noului guvern. Societatea a cunoscut drama unora și fericirea altora, unii acceptând cu durere sau cu ușurință noile realități, alții alegând calea emigrației și greutatea unui nou început în țări străine decât rămânerea pe loc și angrenarea într-o luptă inutilă, dinainte pierdută, iar alții au ales lupta din care au ieșit înfrânți, cu sufletul zdrobit de neputință și cu demnitatea umană știrbită. Dar cu timpul toate acestea s-au amestecat, s-au pierdut în avântul construirii noii societăți socialiste, uniformizându-ne atât de

²⁵ *Ibidem*, f. 99.

²⁶ *Ibidem*, f. 100.

²⁷ *Ibidem*, f. 101.

mult încât eliberarea în care au sperat atâția ne-a găsit fără nici un strop de putere în a ne trăi plenar bucuria libertății.

Bibliografie

Delureanu 1997 - Ștefan Delureanu, *Germanii din România înainte și după 1945*, în *Revista Istorică*, tom VIII, nr. 1-2, 1997.

Ist. Rom. 2003 - Istoria Românilor, vol. VIII, București, 2003.

Ist. Rom.Tr. 1999 - Istoria României. Transilvania, vol. II, Cluj-Napoca, 1999.

DJAN Hunedoara, Fond *Chestura de Poliție Deva*, dos. nr. 5/1947.

OBICEIURILE DE NAȘTERE ȘI DE BOTEZ LA CARAȘOVENI

Prof. Magdalena Tincul

Cuvinte cheie: obicei, ritual, naștere, botez

Mots-clefs: coutume, rite, naissance, baptême

Coutumes de naissance et de baptême chez l'ethnie croate de Carașova

Résumé: *On présente de façon convainquante les coutumes concernant les grands événements de la vie des habitants de l'enclave de Carașova, la naissance et le baptême, d'autant plus intéressants qu'il n'existe que peu d'informations sur cette ethnie croate qui a su conserver d'une manière remarquable ses traditions et ses coutumes.*

Tradițiile privitoare la marile evenimente din viața locuitorilor enclavei Carașova, nașterea și botezul, sunt cu atât mai interesante cu cât există puține informații despre această etnie croată care a știut de-a lungul timpului să-și păstreze într-o manieră remarcabilă obiceiurile, credințele și ritualurile.

Obiceiurile, credințele și ritualurile care se săvârșesc înainte de nuntă pentru ca o femeie să rămână însărcinată

De la început trebuie precizat că bărbatul carașovean este îngrozit de faptul că soția lui poate fi stearpă pentru că în acest caz nimeni nu va fi lângă el să-i aprindă o lumânare pe patul de moarte sau să se roage la Dumnezeu pentru sufletul său. Lipsa copiilor într-o căsnicie presupune și o pedeapsă venită de la Dumnezeu. Din această cauză carașovenii săvârșesc anumite ritualuri înainte, dar și în timpul nunții.

Înainte de toate, părinții sunt atenți să-și însoare fii cu fetele care provin dintr-o familie numeroasă. La nuntă, când pornesc la biserică peste tinerii însurăței se aruncă cu boabe de grâu sau porumb, pentru ca să aibă mulți copii (obicei foarte cunoscut și întâlnit aproape peste tot).

Frumusețea și sănătatea copiilor de asemenea poate fi influențată. Înainte de nuntă, tinerii merg la biserică să se spovedească, după care se întorc acasă și servesc din aceeași farfurie lapte cu brânză și miere, astfel vor avea copii albi ca laptele și brânza și dulci ca mierea.¹ După ce mireasa iese din biserică ea înghite

¹ Informator Adam Ecaterina din Carașova.

o bucăciă de zahăr, pe care a ținut-o ascunsă la piept în timpul slujbei, pentru ca să aibă copiii albi ca și zahărul. Luni, a doua zi după nuntă, când mireasa pleacă din casa părintească, o femeie mai în vârstă o strigă pe nume, iar dacă mireasa își întoarce capul, copiii vor semăna cu familia ei. Când intră în casa soțului ea va sufla în vatră, iar copiii vor avea gropițe în obraji.²

Pentru o naștere ușoară, tinerii însurăței sunt legați cu o cingătoare de soacră, care îi întoarce de trei ori în fața casei. Apoi mireasa va călca un ou care se găsește în fața ei.

Când mireasa pleacă la culcare va avea grijă să nu adoarmă cu părul împletit, fiindcă nu va putea avea copii. Pentru ca întâiul născut să fie un băiat, imediat ce intră în casa soțului, miresei i se va pune în brațe un băiețel, iar dacă i se va așeza soțul în brațe atunci va naște o fetiță.³

Pentru o naștere mai târzie, mireasa va ține sub cingătoare, în timpul slujbei și până la cununie, atâtea degete câți ani nu dorește să rămână însărcinată. Sau după ce iese din biserică, se va uita în sus, câte coșuri de pe acoperișul casei va cuprinde cu privirea atâția ani nu va naște.

Obiceiuri și credințe în timpul sarcinii și după naștere

În timpul sarcinii foarte multe lucruri condiționează felul în care va arăta și cum va fi copilul care se va naște. Astfel, o femeie însărcinată are grijă de fiecare pas pe care-l face. Spre exemplu, dacă o femeie gravidă se uită cu admirație la părul sau ochii cuiva și se minunează, atunci copilul ei va avea părul și ochii acelei persoane. Dacă va fura un fir de păr blond sau roșu atunci și părul copilului ei va avea acea culoare.⁴

Este interzis ca femeia însărcinată să rămână cu privirea ațintită asupra unei persoane urâte, șchioape sau cu diferite năravuri. Trebuie să se ferească să se întâlnească cu copiii bolnavi mintali, orbi sau muți. Dacă se întâmplă acest lucru, trebuie să se gândească că nu este singură și să zică în sinea ei: „Suntem doi!”⁵

Ca să nu aibă gemeni, nu are voie să mănânce fructe lipite (spre exemplu prune, cireșe), nu are voie să ducă în ambele mâini farfurii sau alte lucruri. Dacă va fura un fruct sau orice altceva nu are voie să se atingă pe față, nici în altă parte a corpului fiindcă îi va rămâne semn sau copilul se va naște cu semn.⁶ Se mai crede și că în această situație copilul ei va deveni hoț.

Femeia gravidă, dar și o fată tânără nu are voie să mănânce primul rod

2 Informator Catici Lina din Carașova.

3 Informator Tincul Marta din Carașova.

4 Informator Adam Ecaterina din Carașova.

5 Informator Maria Samac din Carașova.

6 Gorovei, Artur, *Credinți și superstiții ale poporului român*, București, 1915, pag. 222.

dintr-un fruct, fiindcă întâiul născut i se va naște mort.⁷

Femeia în timpul stării binecuvântate nu are voie să meargă la înmormântare, nici să fie în preajma vreunui mort, nu are voie să-l sărute sau să-l privească, astfel va naște un copil palid precum mortul.

Femeia care rămâne însărcinată trebuie să le povestească imediat tuturor, să se laude, și atunci copilul ei va începe să vorbească repede, dacă va ascunde acest lucru, copilul ei se va bâlbâi. Ea trebuie să mânânce orice, când îi vine pofta, și mai ales când îi vede pe alții, altfel ar putea să piardă copilul, sau cum zic carașovenii, celui din casă „i se vor aprinde pantalonii”.

Este interzis ca o femeie însărcinată să fie nașă, dacă va ține copilul deasupra burții, atunci îi va muri propriul copil, dacă îl va ține sub burtă va muri copilul pe care-l botează.

Nașterea reprezintă unul din momentele cele mai importante din viața unei familii. Oamenii așteaptă cu bucurie nașterea unui copil și o înfrumusețează cu o seamă de obiceiuri și ritualuri. Fericirea și bucuria sunt cu atât mai mari cu cât întâiul născut este băiat, aceasta însemnând că numele familiei va dăinui în continuare. Se mai crede că familiile fără băieți sunt urmărite de blestem.

Îndată ce se manifestau primele dureri, era chemată o moașă care trebuia să vină pe ascuns, ca să nu afle nimeni, altfel femeia naștea cu mare anevoie. Unii copii se nasc cu o pielețică subțire de culoare roșie, se spune că aceștia vor avea noroc în viață. Imediat ce se naște, copilului i se taie buricul. Atât pielețica cât și buricul se leagă cu o ață roșie și se pun la păstrat, fiindcă se crede că au puteri ascunse. Când copilul crește i se dau pentru a le dezlega. Se crede că cu cât le dezleagă mai repede, cu atât va fi mai deștept sau cum dezleagă buricul așa i se dezleagă și mintea.⁸

Prima îmbăiere a copilului este foarte importantă, fiindcă ea determină și destinul noului născut. Credința în destin este adânc înrădăcinată în mintea carașovenilor. Toți cred că încă de la naștere omului îi este scris tot ce i se va întâmpla în viață și orice ar face omul ca să-și schimbe soarta este zadarnic. Toate lucrurile necesare primei scăldări trebuie să fie noi, oala în care se încălzește apa, ligheanul, prosopul. În această apă se vor adăuga diferite obiecte despre care se crede că îi vor aduce copilului noroc. Aceste obiecte simbolizează și anumite meserii pe care părinții doresc ca propriul lor copil să le învețe când va crește. Astfel primul obiect pe care-l va atinge copilul va arăta și meseria pe care o va îmbrățișa când va fi mare. În apa de îmbăiere se pun:

- diferite flori: mușcata, busuioc, - va fi iubit de toată lumea;
- zahăr și miere – să fie dulce;
- bani – să fie bogat;
- creion, stilou – să iubească școala;

7 Informator Tincul Marta din Carașova.

8 Informator Catici Lina din Carașova.

- ciocan, șurubelniță – să fie maistrul;
- chei – ca să înțeleagă tot;
- fluier – să iubească cântecul.

În apă se scuipe pentru ca noul născut să fie apărat de deochi. După baia copilului, apa se aruncă fie pe flori, fie sub streășină fiindcă este interzis să calce cineva pe ea. Nu este voie ca hăinuțele spălate ale copilului să stea noaptea în curte la uscat, nici să fie pe dos, fiindcă totul în viață îi va merge pe dos. Pentru apărarea de deochi copilașului i se leagă de mână o sforărie roșie, iar ce-i care îl vizitează, imediat ce văd copilul trebuie să-l scuipe și să spună: *Tpuj, să nu te deochi!*⁹

După naștere, în casă se ține aprinsă trei nopți la rând fie o lampă fie o lumânare, ca să nu vină vreo vâlvă să-i facă rău nou-născutului. În cea de-a treia noapte lângă copilaș se pune sare, pâine, linguri, trei pahare cu apă și câțiva bănuți, pentru cele trei ursitoare, care vor decide asupra destinului acestuia. Mama, dar și toți de-ai casei trebuie să țină minte ce-au visat în acea noapte, dacă au visat frumos atunci și copilul va avea o viață frumoasă și fericită sau invers. Până la botez nu este voie ca pruncul să fie lăsat singur în cameră, dacă chiar nu se găsește cine să stea cu el, mama trebuie să pregătească un *inger păzitor*, adică lângă el se pune o lingură, tămâie, o foarfecă, un cuțit și o cârtică sfântă.¹⁰

Vizitatorii nu au voie să vină cu mâinile goale, întotdeauna se dăruiesc bani, și atunci copilul va fi înstărit. Mama va avea grijă ca prima dată copilul să fie alăptat din sânul drept, dacă îl va alăpta din cel stâng atunci copilul va fi stângaci.

Botezul

Potrivit carașovenilor, fiecare copil trebuie să fie botezat, pentru a scăpa de păcatul original, pentru că așa zice Biserica și pentru *că așa trebuie*. Copilul trebuie să fie botezat cât mai repede mai ales dacă se naște bolnav.

Nașul carașovenilor se păstrează din bătrâni, de la cununie. Este interzisă schimbarea nașului, altfel acea familie va avea de suferit. Nașul poate fi schimbat doar dacă el dorește acest lucru. Atunci el va binecuvânta finii și le permite să-și caute alt naș. Se mai crede că, dacă într-o familie fiecare nou-născut se naște mort, atunci nașul va fi schimbat în mod obligatoriu. Această schimbare a nașului presupune și ea un ritual: prima dată familia respectivă merge la naș și îi cere binecuvântarea, după care mama copilului va ieși în stradă în fața casei și va ruga prima persoană care trece pe acolo să devină nașul copilului.

Carașovenii mai cred că fiecare copil trebuie să primească și numele unui sfânt, altfel copilul va avea o viață grea sau va fi bolnav.

9 Informator Samac Maria din Carașova.

10 Informator Mita Maria din Carașova.

Botezul are loc duminica. Dimineața devreme, o femeie mai în vârstă coace o turtă sau pâine pe vatră pe care le învelește într-o catrință. Lângă ea pune niște cârnați, brânză și un litru de răchie. Toate acestea le pune într-o traistă, pe care o înfășoară dar nu are voie să o lege, pentru ca nora să mai aibă copii. Această traistă o duce tatăl copilului la naș și-l roagă să vină să boteze copilul. Nașul îl așteaptă cu drag, scoate turta și o împarte tuturor celor din casă. Dacă cel botezat este un băiețel, atunci nașul nu are voie să mânânce nimic până după botez. El va lua o lingură ca care se lovește pe dinți, pentru ca bebelușul să aibe dinți sănătoși. Această traistă, nașul o înapoiază după jumătate de an, iar în traistă pune boabe de grâu, porumb, dovleac sau fasole pentru ca să se mai nască copii.¹¹ În trecut, pentru ca să fie harnic, copilașul era îmbrăcat într-o cămășuță de culoare albă, pe care bunica lui a croit-o timp de șapte zile, de luni până duminică.¹²

După ce copilașul a fost îmbrăcat, bunica îl pune pe prag, iar mama lui va trebui să treacă peste el și să iasă afară. În timp ce trece peste el va spune cu voce tare: *Să te deochi atunci când va fi deochiat acest prag!*¹³ Toată familia iese în fața casei, iar bunica va da copilul pe fereastră (obicei asemănător și în Oravița).¹⁴ Nașul aduce o cămășuță albă și o lumânare mare și așteaptă în fața bisericii. Această lumânare se va aprinde și când copilul este dus după patruzeci de zile la biserică, la zilele de naștere și la nuntă.

Conform credinței carașovenilor nu este bine să fie botezați doi băieți sau două fetițe în timpul aceleiași slujbe religioase, fiindcă unul din ei va muri. Pot fi botezați o fetiță și un băiat, sau două fetițe și un băiat.¹⁵

După botez toți se întorc acasă. Înainte să intre în casă copilul este preluat de o femeie harnică, veselă și bună care îl duce în grajd ca să iubească animalele. În acest timp nașul este chemat într-o cameră unde i se servesc oase de găină cu care se freacă pe dinți, și astfel copilul va avea dinți sănătoși.¹⁶

După ce s-au adunat invitații, copilul este adus în brațe la naș care ține un toast, iar apoi bebelușul va fi hrănit de o femeie gurmandă. După masă, nașul cere ca în fața sa să fie adusă o farfurie albă unde se va pune sare. Culoarea albă a farfuriei va simboliza viața veselă pe care o va avea copilul.¹⁷

Toate aceste tradiții legate de naștere și botez, cu obiceiurile, credințele și ritualurile lor specifice sunt păstrate de familiile croate din Carașova și transmise de către vârstnici tinerilor ca să nu se piardă.

11 Informator Facraci Maria din Carașova.

12 Informator Tincul Marta din Carașova.

13 Informator Mita Maria din Carașova.

14 Sevastos, Elena, *Literatura populară. Nașterea la români*, Editura Minerva, București, 1990, p. 203.

15 Informator Tincul Marta din Carașova.

16 Informator Adam Ecaterina din Carașova.

17 Informator Tincul Marta din Carașova.

Bibliografie

1. Sevastos, Elena, *Literatura populară, Nașterea la români*, Editura Minerva, București, 1990.
2. Gorovei, Artur, *Credinți și superstiții ale poporului român*, București, 1915.

GĂTEALA CAPULUI LA FEMEIA DIN ENCLAVA CARAȘOVA

Ioan Traia

Cuvinte cheie: *pieptănătură, găteala capului, partă, conci, năframă, Carașova*

Key-words: *Hair dress-up, head garnishment, Carașova*

Woman hair dress-up from Carașova

Abstract: *Krashovani (Carașoveana) is an isolated island community of Slavic Language, Valley Caras, managing over centuries to maintain their traditions and customs, port, including the spectacular remnants of an ancient culture (it comes array head where one keeps another port of married women with horns, which once existed in the port of Romanian women Bistra Valley).*

This paper presents the components of the overall female folk costume for carasovean should emphasize that during the more details, head array, components and structure defining typology Krashovani folk costume.

Carașovenii s-au așezat în Banat În Evul Mediu timpuriu în șapte localități în jurul puternicei cetăți medievale Carașova formând comuna Carașova cu satele Iabalcea și Nermed și comuna Lupac cu satele Rafnic, Vodnic și Clocotici. Toți cercetătorii sunt de acord cu privire la originea sud slavă a acestei etnii, însă în legătură cu locurile de unde au emigrat și s-au stabilit în Banat există mai multe teorii fiind considerați de unii sârbi, de alții bulgari și de alții croați. Ei constituie o insulă izolată de limbă slavă, pe valea Carașului, între Reșița și Anina, reușind peste veacuri să-și mențină tradițiile și obiceiurile proprii, la fel ca portul, deosebit de spectaculos cuprinzând reminiscențe ale unei culturi străvechi (este vorba de găteala capului unde se mai menține încă portul cu coarne al femeilor căsătorite, care odinioară exista și în portul româncelor de pe Valea Bistrei)¹.

Dincolo de nevoia imperioasă de a proteja omul de excesele condițiilor de mediu, costumul popular este un produs cultural, investit cu o mare încărcătură semantică născută din timpurile vechi și care oferă cercetătorului nebănuite posibilități de interpretare. În acest mic studiu ne vom axa mai mult pe o anumită parte a vestimentației feminine din enclava carașoveană și anume asupra găteli capului.

---

¹ Ioan Viorel Popescu, *Realitățile demografice bănățene*, Memoria satului românesc, vol IV, Ed. Solness, Timișoara, 2006, p.20

Pentru început vom face cunoscute componentele de ansamblu ale costumului popular feminin carașovean pentru ca pe parcurs să prezentăm cu mai multe amănunte, găteala capului, componentele și structura lor definitorii pentru tipologia costumului popular.

Costumul popular feminin carașovenesc se compune din:

- camașă lungă - koșulea
- poale – pole
- fota – keța
- jacheta din dimie neagră – bluza
- brăciră – kanițe
- pieptar – grudeș
- opinci – opanți
- ciorapi lungi croșetați – tureații
- găteala capului cu coarne – cărpa și năframa

Ca și locuitorii altor etnii din Banat și crașovenii au ținut și țin încă portul lor tradițional, tradiția fiind păstrată în special de elementul feminin. Dar, ca și în alte zone s-au petrecut și aici schimbări și transformări în ceea ce privește portul tradițional. Costumul popular tradițional femeiesc al carașovenilor care a atins gradul cel mai înalt de realizare artistică în jurul anului 1900, astăzi este puțin schimbat și a pierdut și unele piese. Două sunt elementele de bază și care dau un specific aparte costumului feminin crașovenesc și anume:

1. pieptănătura și felul cum se așează părul pe cap
2. piesele care acoperă și împodobesc capul

Este evident că și găteala capului se modifică și prezintă unele particularități în funcție de vârstă, stare civilă, eveniment, anotimp și stare socială.

După vârsta de 10 ani până la vârsta măritişului fetele își împletesc părul într-o singură coadă, care fie e lăsată pe spate, fie era prinsă în coc (uleac). Tradiția le obligă însă, ca atunci când ieșeau în biserică să-și acopere capul.

Principala podoabă la găteala capului la fetele de logodit și logodite, până în ziua când se căsătoreau și se îmbrăcau mirese, era fruntarul (parta)².

Faptul că fetele umblau cu capul descoperit decurge din credința străveche, potrivit căreia castitatea virginală ar fi investită cu puteri în măsură să poată păzi ființa umană de efectul nociv al forțelor malefice din lumea înconjurătoare. Aceiași semnificație o putem atribui și fruntarului (parta) investit cu proprietăți apotropaice (de apărare de duhuri rele).

Pieptănătura capului este legată de anumite rituri de fecunditate străvechi, femeile căsătorite fiind obligate din ziua nunții să poarte pe cap anumite coafuri și podoabe, care le deosebeau de fetele necăsătorite.

Și mireasa carașoveană în momentul „ieșirii mirilor la apă” când, după

2 Teodor Pleșa, *Găteala capului în portul popular femeiesc al crașovenilor*, Tibiscus-etnografie, Timișoara 1975, p.72

un ritual interesant, coronițele din flori de câmp și năfrămile erau înlocuite cu un conci „cârpa”.

Această piesă este cea mai veche dintre podoabele ce alcătuiesc găteala capului în portul popular al carașovenilor și are rolul cel mai important, deoarece ea constituia semnul prin care se deosebeau femeile măritate de fetele mari. Odată intrată în rândul femeilor măritate, obligată prin tradiție să poarte conciul tânăra nevestă își schimbă și pieptănătura, care nu se mai face decât într-un singur fel, până la moarte.

Această pieptănătură, constă în împărțirea părului în trei părți egale și împletirea din fiecare parte a câte unei cozi. Fiecare coadă se răsuțește sub formă de coc și se plasează pe cap astfel: două puțin mai jos de tâmple unde se fixează cu ace, formând pe cap două proeminențe simetrice, iar cealaltă pe ceafă.

Conciul (cârpa) are forma unui trapez cu baza mare în față (deasupra frunții) și este confecționat dintr-o fâșie de pânză tare. Fâșia de pânză este montată pe o croadă (cosveneac) împletită din fire groase de lână, care are rol de suport și menține forma conciului. Fâșia de pânză este montată pe acest suport printr-o pliere specială astfel încât la partea din față a conciului care se sprijină pe cap, deasupra frunții, aproximativ în dreptul tâmplelor apar două proeminențe, asemănătoare coarnelor (craieveni). Sub aceste proeminențe se plasează și părul pieptănat și fixat pe cap.

Conciurile de fiecare zi erau confecționate din pânză de bumbac mai groasă, puternic apretată, iar conciurile de sărbătoare erau confecționate dintr-o țesătură de lână fină, ornamentată cu vârguțe subțiri colorate și fir metalic. Bătrânele purtau numai conciuri din pânză albă pe care se montau ca ornament două bentițe din motive geometrice de o parte și de alta a proeminențelor conciului. Acestor bentițe carașovenii le spun ușca.

La fixarea conciului pe cap mai interveneau și alte elemente: acele de gămălie și năframa. Conciul este prins de păr cu ajutorul acelor cu gămălie. În trecut gămăliile acestor ace erau confecționate din aur, argint, pietre prețioase și semiprețioase și indicau starea materială a ginerelui, deoarece el le făcea cadou miresei în ziua când schimba coronița de mireasă cu conciul tradițional.

Peste conci se purta năframa, care avea formă pătrată, cu ciucuri și franjuri pe margine. În trecut năframa se țesea în casă din lână foarte fin toarsă. Femeile tinere purtau năframe viu colorate, cele bătrâne de culori închise. Năframa neagră purtau numai femeile îndoliate. În cazul decesului indiferent de vârsta femeii, peste conci se punea năframă albă. O a doua năframă, ce se punea peste perna moartei din sicriu, simboliza prin culoare vârsta aproximativă a decedatei.

Prinderea năframei de conci se făcea în două feluri: când conciul era dintr-o pânză frumos ornamentată, cu ace scumpe prins în cap, năframa nu-i acoperea decât partea din spate. Ea se prindea în porțiunea de după cele două

proeminente și cădea în falduri pe spate. Când concii nu era deosebit, fără ace scumpe, năframa se așeza în așa fel încât să-l acopere în totalitate³.

Un mare etnolog ceh arată că piesele de port popular au două valori importante, de lucru și de semn, explicând astfel noțiunea de semn: „orice obiect din lumea înconjurătoare dobândește valoare de semn, de îndată ce împrumută o semnificație care depășește limitele existenței sale individuale sau de păticească oarecare a naturii”⁴.

Ca atare putem afirma că podoaba capului la crașovenice poartă în sine multiple simboluri și semnificații, mai întâi ca semn de stare civilă, apoi semn apotropaic, de apărare a capului împotriva duhurilor rele, funcție de bogăția conciiu gâteala devine și un semn de stare materială, de asemenea are și valoare etnografică indică specificul unei etnii, iar prin bogăția ornamentelor relevă și o funcție estetică.

Limbajul semantic al găteli capului la crașoveni, are fără îndoială rădăcini în practici ancestrale, iar sensurile sale originare s-au pierdut în mare parte de-a lungul timpului ajungând la noi doar forme exterioare ale străvechilor cutume.

Bibliografie

Teodor Pleșa, *Gâteala capului în portul popular femeiesc al crașovenilor*, Tibiscus-etnografie, Timișoara 1975

Aristida Turcuș, *Funcții simbolice de ritual ale unor piese de port popular bănățean*, Tibiscus-etnografie, Timișoara, 1975

Ioan Viorel Popescu, *Realitățile demografice bănățene*, Memoria satului românesc, vol IV, Ed. Solness, Timișoara, 2006

³ *Ibidem*, p.72-74

⁴ Aristida Turcuș, *Funcții simbolice de ritual ale unor piese de port popular bănățean*, Tibiscus-etnografie, Timișoara, 1975, p.79

II. MUZEOLOGIE

MUZEOGRAFIE

MUZEUL VIRTUAL UN POSIBIL VIITOR

Dr. Cătălin Balaci

Cuvinte cheie: muzeu, muzeu virtual, digitalizare, baze de date digitale

Key words: museum, virtual museum, digitalisation, digital database

The virtual museum – A possible future

Abstract: *The virtual museum is the result of the conjunction of the traditional concept of a museum with the multimedia computer and communication technology of Internet. Virtual museums represent an opportunity for the diffusion of information as a complement to the centers of knowledge represented by real museums. The technology needed for the creation of such a museum belongs more to the realm of communications than to the world of computers. The success of a virtual museum is measured by the numbers of visitors because the principal function is to promote the real museum and the real objects from it.*

Muzeul virtual este, așa cum îl întâlnim astăzi, rezultatul îmbinării între conceptul tradițional de muzeu cu capacitățile multimedia oferite de ordinatele moderne și de tehnologia comunicării prin Internet.

Definiția enunțată mai sus asupra muzeului virtual este foarte largă și încearcă să cuprindă toate variantele existente de muzee virtuale din spațiul public general; problema aceasta a fost generată de lipsa unor concepte înainte de digitalizarea muzeelor și ca urmare produsul finit a variat de la muzeu la muzeu¹.

Muzeul virtual din punctul de vedere al informaticienilor este definit ca un portal ce oferă servicii variate și nimic mai mult iar din punct de comercial el este văzut ca un produs de promovare a muzeului².

Una dintre trăsăturile de bază ale muzeului virtual este dematerializarea obiectelor de interes muzeistic tocmai pentru a oferi publicului o cât mai bună informare asupra lor³. Mai mult, muzeul virtual dematerializează întreg muzeul tradițional permițând vizite de la distanță.

Pentru a defini mai exact muzeul virtual, din punctul de vedere al muzeografiei, să încercăm să arătăm ceea ce nu este muzeul virtual.

1 Antinucci 2007, p. 79

2 Djindjan 2007, p. 12

3 Ibidem, p.9

Așadar muzeul virtual nu e transpunerea totală a muzeului real pe Internet sau pe suport digital (CD-ROM/DVD-ROM). În mod uzual transpunerea digitală se oprește cam la o treime din obiectele muzeului real, limitarea fiind mai degrabă făcută de costurile digitalizării și nu de altceva⁴.

Muzeul virtual nu este nici arhivă digitală, bază de date sau un complement electronic la muzeul real, acestea pot fi valori intrinseci adăugate muzeului virtual dar scopul primordial al său este altul, deoarece principalul public țintă nu este interesat în asemenea detalii mai degrabă științifice. Există însă și o cerință spre asemenea produse virtuale din partea unui public restrâns de specialiști cercetători și de aceea muzeele de prestigiu pun la dispoziție asemenea date. Prezența acestor date a dus la apariția unei categorii de public, nouă, cea a vizitatorului normal care însă dorește și știe că va găsi date suplimentare, științifice, despre un anumit obiect asupra căruia interesul respectivului vizitator este ridicat⁵.

În fine muzeul virtual nu conține ceea ce lipsește muzeului real, adică nu poate să completeze colecția existentă a muzeului cu informații despre obiecte ce nu sunt deținute de acesta⁶.

Enumerarea a ceea ce nu este *muzeul virtual* ne permite să identificăm cu acuratețe caracterul acestui concept și ne poate da încă o definiție mai bine ancorată în realitate și ne oferă, totodată, posibilitatea de a sugera câteva direcții de dezvoltare pe viitor.

Digitalizarea, ca prim pas în calea virtualizării, a început să apară în muzeele americane și mai apoi și în cele europene din deceniile șapte și opt ale secolului trecut când s-a trecut la computerizarea inventarelor creându-se primele baze de date digitale⁷. Următorul pas spre virtualizare a fost făcut prin introducerea de date suplimentare necesare pentru identificarea în sine a obiectului, ulterior trecându-se și la introducerea de imagini tot pentru identificare⁸.

În paralel, în deceniul opt al secolului amintit, erau puse la dispoziția marelui public reconstrucții digitale ale siturilor arheologice sub formă de machete digitale bidimensionale și tridimensionale incluse în expozițiile de domeniu⁹.

Din aceste două procese s-a născut muzeul virtual, inițial ca modalitate de a asigura publicului un tur virtual al unei expoziții/colecții prin intermediul unui mediu de stocare extern (CD-ROM) și ulterior prin intermediul Internetului ce asigura un tur virtual al muzeului.

Din suprapunerea celor două tendințe, combinată cu noua tehnologie a Internetului, s-a născut muzeul virtual așa cum îl știm în ziua de astăzi. Muzeele

4 Antinucci 2007, p.80

5 Ibidem, p.81

6 *Idem*

7 Niccolucci 2007, p. 16

8 Djindjan 2007, p.11

9 Niccolucci 2007, p. 18; Forte, Pescarin 2007, p.88

virtuale actuale sunt în fapt *portal*-uri care oferă următoarele servicii¹⁰:

- un serviciu multilingv care descrie celelalte servicii oferite de portal
- un catalog on-line
- un serviciu ce oferă posibilitatea vizitatorului de a găsi obiecte din colecția muzeului
- descrierea dispunerii interne a muzeului
- descrierea căilor de acces, a facilităților și serviciilor oferite
- orarul de vizitare
- tarifele de intrare, condițiile pentru eventualele reduceri și gratuități
- posibilitatea de a organiza vizite personalizate (eventual tematice)
- programări ale vizitelor organizate
- modalități de optimizare a unor vizite organizate (calcularea timpilor și a distribuției spațiale a grupurilor)
- anunțarea de conferințe și dezbateri publice
- un magazin on-line
- o mediatecă
- un spațiu (e-mail, forum, blog) în care vizitatorii să-și poată spune părerea și să lase mesaje
- un spațiu unde sunt anunțate evenimentele și expozițiile organizate
- un spațiu destinat copiilor unde se organizează lecții interactive și jocuri interactive
- promovarea eventualilor sponsori
- link-uri către alte muzee.

Ceea ce diferențiază un muzeu virtual de un simplu portal informatic sunt câteva funcții specifice absolut necesare doar unui muzeu virtual și anume o galerie cu imagini ale obiectelor reprezentative (și nu a întregii colecții), o vizită virtuală neghidată în muzeu, o vizită virtuală ghidată eventual pe teme, vizualizări 2D și 3D și informații detaliate asupra obiectelor reprezentative¹¹.

Ca urmare tehnologia informatică necesară unui muzeu virtual ar cuprinde un portal de internet, o bază de date 2D și 3D un tur virtual al muzeului în sine, un soft de cumpărare on-line și un furnizor de servicii de portal-uri.

Următorul pas (*făcut deja* n.a.) este abstractizarea totală a muzeului, el fiind în fapt un muzeu abstract sau imaginar¹², existând doar în spațiu electronic, fie el internetul sau un alt suport multi-media. Astfel un asemenea muzeu va păstra toate caracteristicile unui muzeu virtual, enumerate mai sus, dar nu se va mai baza pe un muzeu real.

Aceste muzee pot fi tematice (spre exemplu există deja Muzeul Virtual

10 Djindjan 2007, p.11

11 Ibidem, p.12

12 Ibidem, p. 10

al Tipografiei¹³, Muzeul virtual al Jocurilor Olimpice¹⁴, Muzeul virtual al Protestantismului Francez¹⁵, Muzeul virtual de Artă Japoneză¹⁶) reduse la un singur domeniu științific (Muzeul virtual al Bacteriei¹⁷), dedicate unei persoane (Muzeul virtual al lui Don Quixote¹⁸, Muzeul virtual dedicat lui Antoine Poidebard¹⁹) fie urmare a unui program sau a unui proiect științific (ca urmare a unei finanțări a Ministerului de Externe al Franței portalul *Les carnets de l'Archéologie*²⁰, dar exemplele, aici, pot continua). Observăm însă tendința de nișă a unui asemenea proiect spre deosebire de muzeele virtuale ce au în spate un muzeu real, unde domeniul de interes se pliază pe colecțiile existente care de obicei nu sunt monotematice; ca urmare nu vom asista la muzee imaginare multitematice, cel puțin nu în viitorul apropiat.

Bibliografie

- Forte, Pescarin 2007 M. Forte, S. Pescarin, THE VIRTUAL MUSEUM OF LANDSCAPE, *Archeologia e Calcolatori Supplemento 1*, 2007, 87-99
- Niccolucci 2007 F. Niccolucci VIRTUAL MUSEUMS AND ARCHAEOLOGY: AN INTERNATIONAL PERSPECTIVE *Archeologia e Calcolatori Supplemento 1*, 2007, 15-30
- Djindjan 2007 F. Djindjian THE VIRTUAL MUSEUM: AN INTRODUCTION *Archeologia e Calcolatori Supplemento 1*, 2007, 9-14
- Antinucci 2007 F. Antinucci THE VIRTUAL MUSEUM *Archeologia e Calcolatori Supplemento 1*, 2007, 79-86

Bibliografie consultativă

VIRTUAL MUSEUM WORKSHOPS - http://www.nmai.si.edu/collaboration/files/NMAIProgramGuide_ENG_vmw.pdf

13 <http://www.abc-typography.com/>

14 <http://minbar.cs.dartmouth.edu/greecom/olympics/>

15 <http://www.museeprotestant.org/>

16 <http://web-japan.org/museum/>

17 <http://www.bacteriamuseum.org/>

18 <http://www.donquijote.org/museum/>

19 <http://www.usj.edu.lb/poidebard/>

20 http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/actionsfrance_830/archeologie_1058/musee-virtuel-empire-perse_15132/

ON THE ORIGINS OF THE VIRTUAL MUSEUM - Erkki Huhtamo

University of California, Los Angeles -

<http://nobelprize.org/nobel/foundation/symposia/interdisciplinary/ns120/lectures/huhtamo.pdf>

VIRTUAL MUSEUM LEARNING

Dominic Prosser & Susan Eddisford

http://www.imaginarium.co.uk/docs/prosser_eddisford_2004.pdf

BUILDING A NEW CONCEPT OF VIRTUAL MUSEUM:

FOUR CASE-STUDIES ON BEST PRACTICES

http://www.europeanvirtualmuseum.net/documenti/Four_case_studies_pdf.pdf

Resurse digitale

<http://www.abc-typography.com/>

<http://minbar.cs.dartmouth.edu/greecom/olympics/>

<http://www.museeprotestant.org/>

<http://web-japan.org/museum/>

<http://www.bacteriamuseum.org/>

<http://www.donquijote.org/museum/>

<http://www.usj.edu.lb/poidebard/>

http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/actionsfrance_830/archeologie_1058/musee-virtuel-empire-perse_15132/

MUZEUL DE ARTĂ COMPARATĂ DE LA SÂNGEORZ-BĂI UN SPAȚIU AL MULTIPLELOR DESCHIDERI SIMULTANE

Maria Magdalena Crișan

Cuvinte cheie: muzeu, artă, dialog, patrimoniu, tradițional, contemporan, Sângeorz-Băi

Mots-clefs: musée, art, dialogue, patrimoine, traditionnel, contemporain, Sangeorz-bai

Le Musée d'Art comparatif de Sângeorz-Băi - Espace des multiples ouvertures simultanées

Résumé: Ce musée d'art, nouveau et unique en Roumanie, expose son patrimoine traditionnel à côté de son patrimoine artistique contemporain. L'objet traditionnel utilitaire surtout en bois et stylisé pendant les siècles, y coexiste simultanément avec l'objet artistique contemporain.

Il y a un esprit du lieu, des liens, des correspondances et du dialogue entre les cultures, entre les générations, entre les différentes personnalités dans un espace actif connecté au monde. L'expérience est fascinante lorsqu'on découvre les germes de la modernité dans la tradition, lorsqu'on la continue et lorsque l'artiste contemporain devient le médiateur entre le passé et le présent.

Un muzeu de artă comparată este un spațiu al legitimării, dovadă a comunicării, a timpului care nu greșește în selecție, a faptului că din toată experiența umană, ceea ce este valabil rămâne undeva. Chiar dacă nu întotdeauna putem explica sensul corespondenței, ochiul ne arată, că lucruri foarte diferite pot sta împreună, că obiectele utilitare, stilizate timp de secole, intră în dialog direct cu obiectul artistic contemporan.

Există un spirit al locului, al legăturilor și corespondențelor, într-un astfel de muzeu putem găsi argumente, putem observa că, în acest amplu „amalgam” al facerii, în timpi diferiți, lucrurile se rostuesc.

Privind dinafară și analizând rezultatele la „rece”, experiența de aici este profitabilă pentru toată lumea. Muzeul de Artă Comparată de la Sângeorz-Băi este o realitate convingătoare. Construcție nouă, adecvată cerințelor, dar integrându-se perfect arhitecturii locului, muzeul este un complex cultural. În afara patrimoniului artistic contemporan și tradițional el dispune de un întreg sistem de documentare și cercetare, de bibliotecă, de ateliere de restaurare și spații de cazare pentru artiști. Este o instituție ce și-a propus să trăiască în continuare în mijlocul evenimentelor, să beneficieze de facilitățile tehnicilor de comunicare,

aplicând principiul prin care, nu contează unde trăiești, ci, felul în care te exprimi. „Centru sau margine” este un statut pe care fiecare ni-l asumăm și a cărui dilemă, aici la Sângeorz-Băi, nu există. Firescul sub care se așează dialogul între culturi, între generații, între personalități diferite se reflectă foarte bine în acest muzeu.

Aceasta ar fi pe scurt istoria unui patrimoniu, a unei noi instituții culturale surprinzătoare prin calitate, dar mai ales prin faptul că s-a născut într-o perioadă puțin propice investițiilor în acest sector. Pare incredibil tot ce s-a petrecut aici, tenacitatea și voința de a pune într-un dialog constructiv trecutul și prezentul, într-un spațiu pentru care, natura specifică zonei a fost nucleul central al dezvoltării. Modul în care oamenii au înțeles acest „parteneriat” îl constatăm acum, în tradiția legată de utilizarea și folosința lemnului în variate chipuri, cu înțelesuri adânci pentru frumusețea și calitățile lui expresive, iar provocarea făcută contemporaneității este de a îngădui privirii să descopere, cu ochii omului din mileniul trei, ceea ce încă se mai poate vedea, felul în care lucrurile ar trebui să continue, să coexiste, să nu avem reținerea în a cultiva, nu în sensul de pastişe, o experiență culturală ce a rezistat timpului.

După exercițiul celor cincisprezece simpozioane organizate sistematic, de expresii și genuri diferite (de pictură, de sculptură, de ceramică, de porțelan, de fotografii, de desen, de poezie) cu un program ce a creat o breșă binevenită în obișnuitul cotidian și a adus „aerul proaspăt” al gândirii artistice contemporane, acum, a căpătat contur un lucru extraordinar: Muzeul de Artă Comparată. Ce a însemnat în practică realizarea lui este greu de povestit, iar obstacolele este bine să le trecem cu vederea.

În acest moment muzeul beneficiază de o clădire special construită, de o colecție cu peste 1000 de obiecte: pe deoparte de obiecte imemorabile de artă tradițională culese de-a gata din lumea rurală, din civilizația arhetipală, provenite exclusiv din zona Sângeorz-Băi, obiecte ce și-au pierdut utilitatea dar și-au menținut forma și care aici primesc o altă semnificație prin recontextualizare, și, pe de altă parte, de lucrări de artă cultă contemporană, românească dar și străină, venite din aproape toate țările din spațiul Europei occidentale.

La inaugurarea muzeului, la 5 mai 2007, criticul de artă Pavel Șușară spunea: *Ceea ce deosebește acest muzeu de toate celelalte muzee este faptul că el nu are un criteriu cronologic, deși vorbim despre obiecte imemorabile și obiecte contemporane. Obiectele sunt scoase din datele lor de identitate, sunt dezbrăcate de orice denotație, de orice narație care ar putea să le identifice într-un fel sau altul, și le conservă în starea lor de expresie pură. Obiectele nu funcționează prin identitatea lor, ci prin compatibilitatea lor. Formele nu dispar odată cu ieșirea lor din funcție. Aici, puse față în față, obiectele încep să-și arate natura lor prezentă, existând simultan.*

Aici nu întâlnim o operă de etnograf, nu e operă de antropolog, este operă de artist plastic vizual care nu are decât o justificare: frumusețea, perenitatea, natura de la sine înțeleasă a obiectelor prezentate. Maxim Dumitraș a creat aici

un muzeu al simultaneității formelor.

Teza implicită și explicită a muzeului lui Maxim Dumitraș este că între jghebul din care se adăpau vitele și o lucrare de George Apostu, nu există nici o diferență de autoritate obiectuală.

Am vorbit cu cel care a fost sufletul acestor întâmplări surprinzătoare pentru epoca în care trăim, plasticianul Maxim Dumitraș, cel ce a conceput această instituție, având o viziune ce și-a urmărit finalitățile, pas cu pas, pe parcursul a 17 ani, și care a pornit de la visul lui de a face un muzeu de artă comparată la Sângeorz-Băi. Drumul a fost altul decât cel obișnuit pentru constituirea patrimoniului unui muzeu clasic care pornește de la achiziții și donații, adică Maxim Dumitraș a pornit la drum fără nici un fel de patrimoniu, începând să strânga obiectele din gospodăriile țărănești, din zona în care s-a născut și în care trăiește, simultan cu organizarea și animarea simpoziunilor. Genul de artă comparată a început să funcționeze odată cu primul simpozion.

Am înțeles că acest loc a fost și este gândit nu ca un spațiu izolat, ce conservă lucruri pe cale de dispariție, ci este structurat ca un spațiu activ, puternic ancorat în contemporaneitate.

Pentru Maxim Dumitraș, azi, acest muzeu este un spațiu al multiplelor deschideri simultane și care, dincolo de ceea ce se vede, ne angajează, în mod esențial în jocurile metavizualului: *„Muzeul de Artă Comparată Sângeorz-Băi l-am gândit astfel încât trecerea prin el să ne anuleze obligația de a ne menține pe un traseu predefinit și să ne facă parte la un program de descoperiri fascina(n)te. Contăm pe prezența activă a omului într-un proces de descoperiri succesive de semnificații, într-o dinamică implicând obiecte tradiționale, lucrări de artă contemporană, o anume atmosferă atent construită. Vizitatorul este liantul, el își pune propria aptitudine receptoare la lucru, asociază, face și reface istorii efemere, el își face singur muzeul: cu atât mai bun și mai impresionant cu cât reflecția merge mai în adâncime, de fiecare dată. Desigur, vizitatorul are ce-i trebuie: urma precis tăiată și nobilă a trecutului în obiectele tradiționale, viziunile artiștilor contemporani seduși de-a lungul vremii de proiectul muzeului, tensiunea nenumăratelor asocieri posibile, dar nu numai de-a îndemână”...*

De la modernitatea clădirii, la concepția expozițională, la dotările de ultimă oră privind mijloacele de informare și comunicare, toate acestea ne conving în mod real că nu contează locul, ci doar dorința de a intra în contact cu lumea. Experiența devine fascinantă atunci când poți păstra echilibrul între ceea ce ești ca matrice existențială, când poți fructifica o tradiție, cu un mare potențial de deschidere, când descoperi în ea germenii modernității, iar artistul contemporan devine mediatorul între ce a fost și lumea de astăzi. Aici, în Muzeul de Artă Comparată de la Sângeorz-Băi comunicarea este un lucru real, iar reușita acestui proiect are la bază o mare iubire, cunoaștere și înțelegere pentru trecut și prezent, pentru aici și ceea ce se petrece în restul lumii.

Muzeul de Artă Comparată Sângeorz-Băi

**PEDAGOGIE MUZEALĂ APLICATĂ
LA MUZEUL SATULUI BĂNĂȚEAN TIMIȘOARA
TREI PROIECTE EDUCAȚIONALE ÎN UNUL**

Melania Călărășanu

Cuvinte cheie: muzeu, școală, pedagogie muzeală, parteneriat, proiect, Timișoara

Key-words: museum, school, museum pedagogy, partnership, project, Timișoara

Applied museum pedagogy at the Village Museum in Timișoara. Three educational projects in one

Abstract: *The article refers of three educational projects in one, in partnership between the museum and the schools from Timișoara and the Timiș county. The project **The wooden houses seen through the eyes of children** includes **The Bata house exhibition** project and **The little guides** project. The activities took place during 7 days at the Village Museum having over 500 participant childrens and 10 little guides from the Architecture Highschool. The smaller children have gained traditional wooden architecture knowledge, they have responded to a query and they have expressed their artistical creativity. Only some of their works have been exhibit in the house of school in our museum.*

În primele două săptămâni ale lunii iunie, marcate de Ziua Copilului și de finele anului școlar, Muzeul Satului Bănățean, cu secția sa expozițională în aer liber, a fost spațiul unor experiențe individuale și colective în interiorul activităților de pedagogie muzeală și de pedagogie a creativității exprimate. Efortul pedagogic muzeal întru cunoașterea habitatului țaranului bănățean și recuperarea memoriei unor tradiții populare privind arhitectură rurală, s-a concretizat în proiectul *Case din lemn în viziunea copiilor*, din Agenda Culturală pe anul 2009, finanțat de CJTimiș.

Acest proiect a inclus alte două, proiectul educațional în parteneriat între Muzeul Satului Bănățean și Colegiul Tehnic Ion Mincu Timișoara (liceu cu profil de arhitectură), *Ghizi pentru cei mici la Muzeul Satului Bănățean*, și a folosit ca resursă expoziția *Casa de la Bata*, proiect educațional în același parteneriat, finanțat la rândul-i de CJTimiș și realizat de elevii aceluiși colegiu.

Prezentarea acestor două proiecte educaționale, posibile datorită specificului colegiului și anume arhitectura, este necesară pentru a susține rolul lor în reușita derulării proiectului care le-a inclus.

Proiectul educațional în parteneriat *Casa de la Bata*-expoziție a avut ca

temă colaborarea dintre Muzeul Satului Bănățean și Colegiul Tehnic Ion Mincu în vederea stimulării creativității la elevi și a finalizării actului creator într-o expoziție care să promoveze valorile tradiției populare. Am urmărit promovarea capacității elevilor de a munci individual și în echipă, în funcție de interesul manifestat, dar în scop comun, și anume realizarea unor relevee și interpretări plastice ale Casei din lemn de la Bata care să se constituie într-o expoziție în muzeu cât și dezvoltarea unui mod de a gândi și de a munci pentru cunoașterea propriului potențial creativ.

Activitățile formative ale proiectului s-au derulat pe parcursul mai multor luni, începând cu luna februarie când a avut loc vizita la muzeu a liceenilor pentru culegerea de date, pentru măsurători, pentru fotografiieri, referitoare la Casa de la Bata. Au continuat apoi în școală, cu activități creative de realizare a releveelor, machetelor, fotografiilor, a interpretărilor plastice ale acestei case, cu realizarea afișului, cu activități de pregătire a expoziției. Efortul acestor întreprinderi s-a finalizat prin montarea expoziției în muzeu, iar bucuria lucrului dus la bun sfârșit s-a manifestat la vernisajul din 2 iunie 2009, în incinta muzeului prin premiera elevilor, fotografierea evenimentului, ulterior transpunerea fotografiilor pe CD-uri. Munca elevilor în școală a fost coordonată de către cadrele didactice de la catedra de arhitectură.

Expoziția a fost deschisă între 2 și 12 iunie 2009 fiind inclusă în desfășurătorul proiectului *Case din lemn în viziunea copiilor*, și prezentată de către liceenii de la arhitectură elevilor vizitatori participanți la proiect în fiecare zi a perioadei respective, conform programării.

Celălalt proiect educațional în parteneriat, *Ghizi pentru cei mici la Muzeul Satului Bănățean*, a avut ca temă colaborarea dintre muzeu și același colegiu, în domeniul orientării profesionale a elevilor de clasa a XI-a oferindu-le ocazia implicării active, utile și conștiente într-o activitate încadrată în domeniul pentru care se pregătesc și în care să se împletească efortul și plăcerea. Experiențele pozitive trăite în muzeu pot constitui pârgii de lansare pentru diverse implicări viitoare în definirea orientării profesionale. Activitățile educaționale în care au fost implicați au promovat capacitățile elevilor de a munci individual, i-au responsabilizat oferindu-le posibilitatea cunoașterii unei profesii, cea de ghid într-un muzeu dar și de coordonator al unor activități de pedagogie muzeală cu copiii mai mici, alături de muzeograf. Liceenii au avut ocazia să-și pună în practică cunoștințele dobândite în școală și anume cele de arhitectură tradițională, de desen, de pictură, de artă vizuală.

Activitățile formative ale proiectului au cuprins activitățile de inițiere a liceenilor de către muzeograf și profesor, și de pregătire a lor în vederea susținerii unui ghidaj tematic din domeniul arhitecturii rurale tradiționale despre construcția casei din lemn, pentru elevii claselor I-VIII veniți în muzeu ca vizitatori incluși la

rându-le în proiectul în parteneriat cu muzeul *Case din lemn în viziunea copiilor*. Liceenii au fost implicați în muzeu, în corectarea chestionarelor completate de cei mici, în îndrumarea copiilor mici în activitățile de exprimare plastică în muzeu (modelaje, colaje, desene, machete), în selectarea unor creații pentru expunerea lor în sala de clasă a Școlii de la Bârna din muzeu, în participarea la premiera copiilor.

Activitățile de pedagogie muzeală din proiectul *Case din lemn în viziunea copiilor* s-au desfășurat în muzeu, pe o durată de 2 ore și jumătate la fiecare grup, pe parcursul a 7 zile, după o programare prestabilită.

Publicul țintă a fost constituit din elevii din ciclul primar dar au fost vizate și diverse grupuri de adolescenți.

Au participat peste 500 de elevi provenind mai ales din școlile cu clasele I-VIII din Timișoara dar și din județul Timiș, însoțiți de 22 de cadre didactice. Și anume: un grup de adolescenți de la Centrul de reeducare Buziaș, educator Oros Lucian, un grup de copii de la Fundația Rudolf Walter Timișoara, prof. Adriana Oancea Șuteu, de la Școala cu clasele I-VIII nr. 22 Timișoara clasele a IV-a C, înv. Viorica Dreavă și a IV-a D instit. Ana Sidea, de la Liceul Pedagogic Carmen Sylva Timișoara, clasa a IV- a A, instit. Lavinia Pop și clasa a IV-a C, instit. Mirela Carp, de la Școala cu clasele I-VIII nr.11, clasa a III-a B, instit. Mihaela Rădescu, de la Liceul Teoretic Nikolaus Lenau, clasele a II-a R înv. Doina Șandru, a III-a D, înv. Ana Nagy, a IV-a R, înv. Silvia Mălăescu, a III-a R, înv. Cosmina Urdă, a IV-a D, înv. Gyogyi Szucs, a II-a E, instit. Daniel Urlea, de la Școala cu clasele I-VIII nr.12 Timișoara clasa instit. Elisabeta Golea, de la Liceul Silvic Timișoara, un grup de liceeni, prof. Antoaneta Lungu, de la Școala cu clasele I-VIII nr. 25 Timișoara, clasele a II-a B, a II-a C, a III-a A, a IV-a C, înv. Cristina Cosma și înv. Aurelia Păstrăvanu, de la Școala cu clasele I-VIII Deta, clasele I B, înv. Iliana Puștea, I C, înv. Loredana Ciocani, a II-a A, înv. Ramona Drilă, a III-a C, înv. Laura Preda, a IV-a C, înv. Carmen Sala.

Au activat 10 elevi ghizi de la Colegiul Tehnic Ion Mincu Timișoara, coordonați la clasă de prof. Niculina Sămânță.

Desfășurătorul activităților de pedagogie muzeală din proiectul *Case din lemn în viziunea copiilor* a cuprins vizita a trei obiective muzeale construite din lemn și anume Gospodăria de la Căpâlnaș, Casa de la Bata și Casa de la Birchiș, cu prezentarea tehnologiei tradiționale de construcție de către cei doi elevi ghizi și de muzeograf atunci când trei grupuri de copii participau simultan la activitate, cu asimilarea de către vizitatorii mici, a unor cunoștințe simple de arhitectură rurală de lemn. A urmat apoi vizitarea expoziției *Casa de la Bata*, a elevilor de la Colegiul Tehnic Ion Mincu, și prezentarea acesteia de către elevii-ghizi micilor vizitatori, având ocazia de a le răspunde la întrebări, de a le vorbi despre exponate, despre modul de realizare, despre tehnica folosită, despre profesia de

arhitect, de constructor de case, de artist vizual.

Fiecare copil a completat chestionarul din cadrul concursului cu premii pentru cei mici iar verificarea chestionarelor a fost făcută de către elevii ghizi.

Activitatea de creativitate, interpretarea plastică a casei din lemn în viziunea fiecăruia în parte, a avut loc sub cerul liber. Copiii și-au exprimat creativitatea prin modelaje, colaje, desene, machete interpretând plastic o casă din lemn cu unele materiale puse la dispoziție de către muzeu și cu altele aduse de ei. Au fost selectate câteva creații (maximum 5) de la fiecare grup de copii în parte și expuse în sala de clasă a Școlii de la Bârna din muzeu, constituindu-se într-o expoziție temporară la dispoziția tuturor vizitatorilor muzeului pe perioada verii, până la începutul noului an școlar.

Au urmat prezentarea concluziilor cu privire la chestionare și premiera copiilor cu îndrumarea de a realiza un punct muzeistic în clasă cu obiectele de artizanat primite ca premiu și în final sărbătorirea Zilei Copilului. Copiii s-au bucurat de baloanele primite jucându-se în aer liber, în spațiul natural oferit de muzeu.

Am fotografiat instantanee din timpul desfășurării activităților și le-am transpus pe CD-uri, fiecare școală primind apoi câte unul. Fotografii selectate au fost postate pe blogul *Pedagogie muzeală aplicată la Muzeul Satului Bănățean* ce poate fi accesat de pe site-ul muzeului sau de pe adresa www.melaniacalarasanu.wordpress.com

**CONSILIUL JUDEȚEAN TIMIȘ
MUZEUL SATULUI BĂNĂȚEAN
TIMIȘOARA**

**organizează
Concursul cu premii
pentru cei mici
CASE DIN LEMN
2-12 Iunie 2009**

PARTICIPANT

Numele _____

Prezenta _____

Școala _____

Clasa _____

Data _____

Întrebări pentru ciclul primar

1. Din ce sat provine cea mai veche casă din lemn din muzeu?
-----

2. Câte încăperi are Casa de la Bata?
-----

3. Subliniezi varianta corectă:

- a. Casa de la Bata este construită din - cărămidă.
- lemn.
- b. Fundația Casei de la Bata este din - beton.
- piatră.
- b. Casa de la Bata are acoperișul din - țiglă.
- paie.
- șindriliă.
- c. Podul din prispa este din - pământ bătut.
- marmură.
- parchet.

Întrebări pentru ciclul gimnazial

4. Încerciește varianta corectă:

În Casa de la Căpâlnaș:

- a. Focul se făcea în - vatra deschisă.
- mașina de gătit.
- b. Evacuarea fumului se făcea prin - horn.
- horn deschis.
- c. Vatra cu hornul deschis se află în - prispă.
- încălzi.
- camera de gătit.
- d. Grinda mare se numește:
- grinda artist.
- grinda meșter.
- e. Soba care este construită din - teracotă.
- metal.
- f. Podul este din - lemn.
- pământ bătut.
- g. Prispa are stâlpii din - lemn.
- marmură.
- h. Prispa este - longitudinală.
- centrală.
- parțială.

Iată chestionarul pe care elevii l-au avut de completat:

Proiect finanțat de CJ Timiș

Obiectivele muzeale au vizat toate categoriile de participanți la cele trei proiecte în unul: elevii de liceu de la Colegiul Tehnic Ion Mincu Timișoara, elevii de ciclul primar și gimnazial de la școlile cu clasele I-VIII din Timișoara și din județul Timiș, liceenii de la Liceul Silvic, tinerii de la Centrul de Reeducare Buziaș, elevii de la Fundația Rudolf Walter Timișoara. Obiectivele muzeale urmărite au fost cele legate de asimilarea de către copii a unor cunoștințe simple privind habitatul tradițional al țăranului din Banatul istoric și anume locuința tradițională din lemn cât și folosirea acestora pentru exprimarea creativității în realizarea unor interpretări plastice ale unei construcții din lemn. De asemenea am promovat valoarea și tradiția construcției casei cu materiale tradiționale (lemnul, cărămida nersă, paie, pământul bătut) în măsura în care la nivel mondial acestea sunt revitalizate în arhitectura ecologică în moduri reînnoite. Am stimulat creativitatea și nevoia de frumos și de util la toți participanții și beneficiarii proiectului prin expunerea lucrărilor selectate în sala de clasă a școlii din incinta muzeului. Prin premiarea fiecărei clase sau a grupului de copii, am stimulat continuarea participării la proiectele în parteneriat cu muzeul și

am demarat crearea unui punct muzeistic în clasele elevilor participanți pentru păstrarea valorilor tradiționale ale culturii materiale ale etniilor care au populat Banatul, începând cu cea majoritară română. Am urmărit dezvoltarea unor sentimente pozitive față de patrimoniul muzeului și a atitudinilor responsabile pozitive față de participarea la parteneriat. Am văzut impactul benefic pe care l-au avut aceste activități asupra tuturor participanților și mai ales asupra celor de la Centrul de Reeducare Buziaș care au găsit în acest mediu plăcut prilejul de a-și exprima creativitatea generată de trăiri și impulsuri pozitive.

Prin expoziția elevilor de la Colegiul Ion Mincu s-a inițiat prima dintre acțiunile anuale de realizare a releveelor și a machetei tuturor unităților muzeale din muzeul nostru, prin munca elevilor, de data aceasta a machetei Casei de la Bata. Astfel, actul creator s-a finalizat într-o expoziție pe care câțiva dintre expozanți, elevii ghizi, au putut apoi s-o prezinte celor mici, în cunoștință de cauză. Liceenii ghizi au dat dovadă de responsabilitate în munca lor de o zi la muzeu, au colaborat cu toți cei implicați în proiect, luându-și în serios rolul de ghid, de îndrumător, de învățător în relația cu cei mai mici decât ei. Au fost atenți cu cei mici, serioși dar și jucăuși petrecând la muzeu niște ore în care efortul depus a fost plăcut. Și-au cunoscut o parte din propriul potențial și gradul de implicare posibilă într-o activitate în parteneriat care le-a oferit niște date pe care le vor putea folosi în orientarea lor profesională viitoare.

Mulțumire există: colaborarea dintre muzeu și școală s-a fructificat în folosul elevilor în aceste activități de pedagogie muzeală care au stimulat cunoașterea, creativitatea, jocul. Chestionarele au arătat că într-un timp scurt pot fi asimilate cunoștințe simple, acolo unde parteneriatele funcționează. Chestionarul a fost astfel gândit încât completarea lui să nu determine copiilor emoții negative, ci din contră interes și participare. Deși structurat pe întrebări distincte cu grade diferite de dificultate pentru elevii din ciclul primar și pentru cei din ciclul gimnazial, majoritatea elevilor din ciclul primar, aproape toți, au răspuns și la întrebările destinate celor din ciclul gimnazial, dovadă că au reușit să rețină date exacte despre casa de lemn tradițională exemplificată în muzeu prin casele de la Bata și Căpâlnaș. Cei mici, cei mai mari, elevii de toate vârstele, au mai aflat ceva: că la muzeu se poate învăța altfel decât la școală, dar totodată legat de ceea ce se face la clasă, dar sub cerul liber, într-un mod mai plăcut, interesant și stimulat.

Expoziția cu interpretările plastice a casei din lemn a dovedit imensul potențial creativ al copiilor, susținut de imaginație, de pricepere, ori de nevoia de a se exprima.

În privința relațiilor parteneriale dintre muzeograf și dascăli, activitățile de pedagogie muzeală incluse în proiectul *Case din lemn în viziunea copiilor* nu au făcut altceva decât să le orienteze spre o direcție comună, cea a proiectelor viitoare, toate în beneficiul elevilor.

Ghidaj tematic

Prezentarea expoziției

Completarea chestionarului

Exprimarea creativității

Creația selectată spre a fi expusă

Școala ca spațiu expozițional

Interpretări plastice ale copiilor

Premierea

III. CONSERVARE RESTAURARE

CONSIDERAȚII PRIVIND RESTAURAREA ȘI CONSERVAREA OBIECTELOR DIN FIER

Ioana Popițiu

Cuvinte cheie: *reducerea electrochimică, stabilizare chimică, acțiune corozivă, declorurare.*

Key-words: *chemical treatments, corrosion*

Considerations on the restoration and conservation of iron objects

Abstract: *In restoration practice the methods of treatment for iron objects are different, depending on the type of corrosion, the nature of material on which it is made and also the cost of materials. Chemical treatments used must comply with the minimum rules of the interventions without affecting too much the metal surface and neutralization to be complete.*

Având în vedere varietatea factorilor care afectează obiectele de fier și complexitatea problemelor pe care le ridică degradarea acestora, vom analiza câteva metode de restaurare și conservare folosite în special la fierul etnografic.

Expozițiile în aer liber conțin prin natura lor un număr mare de exponate de metal, utilaje instalații, cruci, garduri, obiecte de uz casnic, ș.a. Acestea, pe lângă celelalte obiective existente, necesită o mare atenție din partea specialiștilor în ceea ce privește conservarea pe termen lung și posibilitatea păstrării patinei originale. Nu trebuie neglijate nici exponatele din interior, cele care fac obiectul expozițiilor temporare sau permanente și care vor fi refăcute, integrate cromatic și, de asemenea, conservate.

Un aspect deosebit îl prezintă piesele de fier, avându-se în vedere că acesta este un metal cu o reactivitate mare în prezența aerului și a umidității precum și a celorlalți factori de mediu nocivi (săruri, cloruri), astfel că procesul de coroziune se desfășoară cu viteză mare. De fapt, primele tensiuni, linii de slabă rezistență în structura metalică a fierului, apar încă de la prelucrarea sa prin batere și căliri repetate. Mecanismul ipotetic al acțiunii corozive a fierului este clorul ionic, care reacționează cu ionii din fier și formează clorura cuproasă instabilă. Aceasta se oxidează în prezența oxigenului și a apei cu formarea oxizilor ferici și a acidului clorhidric, care, la rândul său, atacă din nou metalul sănătos cu formarea clorurii feroase și a hidrogenului, continuând, în acest fel, acțiunea de coroziune ciclică chiar și până la mineralizarea completă a piesei.

Specifii fierului, compuşii de coroziune se formează arbitrar, rezultând un amestec heterogen de depunere, deci cel mai frecvent piesele din fier au o coroziune generalizată. În alegerea metodei de stabilizare chimică a fierului (piese etnografice) se ține cont de următoarele criterii:

- eficacitatea și durata tratamentului;
- flexibilitatea metodei, adaptarea la stări diferite de conservare;
- posibilitatea unui tratament în masă;
- prețul de cost al materialelor.

Pentru categoria pieselor din fier cu miez metalic solid și coroziune activă sunt eficiente metodele reducerii electrochimice și termice. Declorurarea prin reducere electrochimică se realizează prin acțiunea clorurii feroase cu hidrogen prin formarea unei tensiuni (diferență de potențial electrochimic). Se realizează un montaj între anod (metal activ, zinc) și un catod constituit doar din obiectul din fier supus declorurării. Între cele două metale apare o tensiune electrochimică, care constă în apariția unei degajări de hidrogen la anod, care va reduce oxizii metalici, inclusiv clorurile din obiectul de fier.

Pentru piesele din fier cu foarte puțin miez metalic dar cu o coroziune activă (cloruri) se recomandă metode de declorurare mai blânde, una dintre acestea fiind extracția în soluție. Extracția clorurilor prin solubilizare depinde de proprietățile fizico-chimice ale straturilor de coroziune (structura cristalină, porozitate, textură, suprafața specifică) și este determinată de procesele de difuziune ale reactanților dar și ale clorurilor, deci parametrii de declorurare diferă, duratele de lucru sunt lungi iar rezultatele inegale.

Alte variante și metode sunt: extracția clorurilor în soluție de hidroxid de sodiu și carbonat de sodiu cu pH 11,5. Aceste metode sunt eficiente atât pentru declorurare cât și pentru pasivarea fierului cu pH mai mic de 9, dar dezavantajul este că se realizează cu o extracție parțială și tratamentul este de durată. Tratamentul chimic de declorurare cu soluție de sesquicarbonat de sodiu se aplică astfel: piesa sau fragmentele metalice se imersează în soluție sesquicarbonat de sodiu 2%, menținute zilnic 8 ore, după care se spală, se neutralizează, se usucă cu alcool și se țin până a doua zi. Primele două soluții sesquicarbonat se schimbă după 24 ore de reacție, următoarele după 32, respectiv 40 de ore de reacție.

Spre finalul tratamentului se determină prezența clorurilor cu testul soluției cu azotat de argint 2%. Se neutralizează piesa prin spălări repetate cu apă distilată până la pH neutru apoi se face uscarea în baie de alcool etilic la temperatura ambiantă. Declorurarea prin reducere cu plasmă (plasma un gaz ionizat obținut printr-o descărcare electrică într-o incintă vidată) se aplică astfel: gazul ionizat, care poate fi hidrogen, azot, oxigen, metan, argon se introduce în incinta vidată la o presiune constantă. Ionizarea gazului poate fi obținută în interiorul sau exteriorul cuvei vidate cu un generator de înaltă frecvență și doi electrozi.

Tratamentele cu plasmă au loc la temperaturi de aproximativ 400 ° C, timp de 20-40 ore, iar piesele pot fi parțial declorurate, reduse, curățate, pasivate. Această metodă este foarte eficientă, însă costurile sunt extrem de ridicate. Declorurarea prin extracție cu sulfat alcalin constă în imersia obiectelor de fier într-o soluție de sulfat de sodiu, concentrație în mediul alcalin de hidroxid de sodiu, la temperatura de 50° C. Sulfatul de sodiu extrage clorurile cu formarea sării solubile. Acesta consumă oxigenul din soluție cu formarea sulfatului de sodiu, limitând astfel oxidarea fierului. Hidroxidul de sodiu crează mediul bazic cu pH 13, favorabil pasivării fierului cu formarea unei pelicule stabile de oxid feric. Pentru a mări cinetica (viteza) reacțiilor chimice în baie, soluția este încălzită la 50°C. Controlul procesului de extracție (durata și finalul tratamentului) se face prin determinarea calitativă a clorurilor cu soluție de azotat de argint, cu o concentrație 2%. În stadiile inițiale de extracție, când conținutul în cloruri și viteza de extracție sunt mai mari, soluțiile de lucru se schimbă la 48 de ore, iar în continuare se schimbă săptămânal sau lunar până la eliminarea completă a clorurilor.

Tratamentul cu benzotriazol 2% în alcool etilic prin reacția de inhibare chimică a eventualelor zone de reacție din structura metalului se execută numai când există suspiciuni de declorurare incompletă. În cazul acesta conservarea metalului se face cu tanin în soluție alcoolică.

Considerăm că numai cunoscând în profunzime procesele și factorii care conduc la deteriorarea metalelor, respectiv fierul și aliajele sale, putem discerne și aplica cele mai corecte metode de tratament pentru conservarea și restaurarea acestora.

HAMPA ȘI VÂRFUL STEAGULUI CORAL AL MINERILOR DIN ANINA-STEIERDORF

Hedy M-Kiss

Cuvinte cheie: hampă, vârful steagului, mineri, Anina-Steierdorf, colecție, Muzeul Banatului

Key-words: pointed staff, miners, Anina-Steierdorf, collection, Museum of Banat
The pointed staff of the miners' choir from Anina-Steierdorf

Abstract: *The author describes an interesting, documentary piece from the collections of the Museum of Banat: a pointed flag staff, bearing personalized plates, engraved with the names of those who took part in the consecration of the flag. The piece is not associated with any documents and lacks the flag (cloth). It comes from Anina – Steierdorf and probably is the flag staff of the miners' choir. Taking into consideration the data regarding the history of mining in Banat, the staff can be dated to the 18th – 19th centuries. It is kept in the collections of the History department, under inventory No. 30713.*

În vara anului 2009, Muzeul Banatului Timișoara a achiziționat o piesă interesantă, cu valoare documentară și istorică: o hampă de steag, cu vârful, fără documente însoțitoare și fără partea textilă (steag). Piesa provine de la Anina-Steierdorf, fiind, probabil, lancea steagului coral al minerilor. Dacă luăm în considerare datele privind istoria mineritului din Banat, hampa poate fi datată din secolul XVIII-XIX. Starea de conservare este bună. Este păstrată în gestiunea Secției de Istorie cu nr. de inventar: 30713.

Descriere obiect: hampă, incompletă, formată din două părți și vârful de hampă.

Hampă. Partea 1. Dimensiuni: lungime 178 cm, diametrul Ø 5 cm. Lemn strunjit cu profil circular, în culoare maro, băițuit. Este prevăzută cu patru dispozitive de prindere pentru steag și, inițial, au fost 180 de plăcuțe nominalizate, gravate, poziționate pe 5 rânduri. Rândul 1, 33 de plăcuțe, 3 bucăți lipsesc; Rândul 2, 33 de plăcuțe, 3 bucăți lipsesc; Rândul 3, 36 de plăcuțe; Rândul 4, 32 de plăcuțe, 4 bucăți lipsesc; Rândul 5, 35 de plăcuțe, 1 bucată lipsește.

Hampă. Partea 2. Dimensiuni: lungime 145 cm, diametrul Ø variabil. Lemn strunjit, prevăzută cu 5 ornamente rotunjite (sfere turtite) și 6 șanțuri. Cele două capete se termină prin manșoane metalice. Manșon metalic 19 cm; sferă

ornament 4 cm, Ø 8 cm; lemn strunjit cu 4 șanțuri (adâncituri longitudinale), 32 cm; sferă ornamentală 5 cm, Ø 8 cm; lemn strunjit 4 cm (porțiune acoperită cu textil și 10 buc. cuie cu cap bombat); sfera ornamentală 4 cm, Ø 8 cm; lemn strunjit 7 cm cu 6 șanțuri; sferă ornamentală 2 cm, Ø 6 cm; lemn strunjit 47 cm, învelit în material textil de culoare bordo, (vișiniu decolorat), fixat cu câte 7 cuie cu cap bombat, la cele două capete; sferă ornamentală 5 cm, Ø 8 cm; lemn strunjit 9 cm, învelit în material textil cu câte 6 cuie la cele două capete; manșon metalic 9 cm și 1 șurub 9 cm.

Vârful de hampă este în formă de lance, din bronz, simetrică pe ambele fețe, reprezentând două ciocane încrucișate, însemnele minerilor, într-o cunună de lauri, împreunate într-o fundă. Vârful este fixat de hampă prin două holșuruburi, totodată este prevăzut cu un dispozitiv circular, pentru fixarea panglicilor.

Plăcuțele nominalizate, pe hampă, sunt dispuse în 5 rânduri. Inițial au fost 180 de bucăți, din care au mai rămas 169 de bucăți, 11 bucăți lipsesc. Pe plăcuțe se pot citi numele persoanelor care au participat la sfințirea steagului, începând de la dispozitivul de prindere al steagului spre dreapta:

Rândul 1, 33 de plăcuțe, 3 plăcuțe lipsesc: Dr. / Cichi / August, Pápai / Anton, Slovig / Johann, Hummel / Franz, Lux / Peter, Kirchner / Wilhelm, Babiszk / Johann, 1 buc. lipsește, Chodolu / Karl, 1 buc. lipsește, Lunganer / Lórinz, Csillig / Josef, Hrdlicka / Franz, Llovig / Friedrich, Otzasek / Stefan, Kornel / Gnadlinger, Csunderlik / Rudolf, Chludny / Franz, Spervak / Ferdinand, Kontur / Stefan, Malinesa / Johann, Engl / Stefan, Blistyar / Johann, Anton / Csunderlik, 1 buc. lipsește, Johann / Motzig, Jasensky / Stefan, Unsere in / Amerika / lebenden / Landsleute, Arbeiter / Casino / Anina, Arbeiter / Casino / Steierdorf, Grubensteiger / Casino / Sigismund, Unterbeamter / Casino / Anina, Gewrbe / Corporation / Steierdorf, Freiw. / Feuerwerk / Steierdorf, Inwal. U. / Pensionsver. / Steierdorf- / Anina.

Rândul 2, 33 de plăcuțe, 3 plăcuțe lipsesc: Veitl / Béla, Blasiger / Viktor, Hendrick / Anton, Hermann / Árpád, Nickmann / Rudolf, Klöckl / Oskar, 3 buc. Lipsesc, Nottny / János, Utzás / Virgil, Rumann / Ernest, Szilágyi / Jenő, Mareck / Sándor, Wessly / Josef, Dr. / Guhr / Géza, Zduth / Mátyás, Norvy / János, Toth / Ede, Dobrozenszky / Mátyás, Erlioz / Johann, Hedbawny / Karl, Dobl / Wilhelm, Báthory / Gyula, Rösek / Andreas, Wodlucska / Rudolf, Török / Péter, Dr. / Iberer / Johann, Bürger / Casino / Steierdorf, Dr. / Funke / Karl, Consum. / Sparver. / Steierdorf, Steierdorf- / Anina / Krunk. Unterst. / Verein, Ortsgr. der / Bergarb. / Steierdorf, Ortsgr. der / Eisen u. Metarb. / Anina, Steierdorfer / Männer / Ges. Ver., Gesang / Verein / Anina.

Rândul 3, 36 de plăcuțe: Hermann / Lujza, Poieber / Rosa, Nickmann / Rosa, Chodora / Helene, Zduth / Elsa, Dobrozenszky / Ella, Kuckner / Marie, Gnadlinger / Irma, Szondarszky / Juliana, Olbrich / Gustav, Smolik / Franz,

Vârful hampei

Partea 1

Partea 2

Weinberger / Rudolf, Seidl / Franz, Husfner / Hermann, Karl / Dobl, Székely / Vilmos, Humml / Anton, Jászberényi / András, Schmausz / Josef, Krettek / Johann, Rác / Kornél, Povlasz / Josef, Georg / Grivicsici, Stefan / Frefil, Gara / Béla, Környei / Béla (gravat cu chenar), Ferdinand / Hozmann, Arbeiter / Misik / u. / Ges. ver., Arbeiter / Lieder / Ges. ver. / Steierdorf, Arbeiter / Ges. Ver. / Anina, Reun. rom. d. / cânt. și / mus. / Anina, Deutscher / Gesangver. / Temeswar, Deutscher / Gew. / Liederkranz / Lugos, Gesangverein / Mehala, Kircheng. Ver. / Marienfeld, Mus. u. Gesang. / ver. Marienfeld.

Rândul 4, 32 de plăcuțe, 4 plăcuțe lipsesc: Dr.C. / Anghelescu, Ion / Conciatu, Dr. / Petru / Cornean, Nyirő / Béla, Dr. / Pavel / Liuba, Juliu / Popa, 1 buc. lipsește, Warga / Jakab, 1 buc. lipsește, Gaidosch / Josef, Oravetz / Johann, Nelout / Josef, Hertl / Stefan, Lengyel / Rudolf, Hudak / Albert, Swoboda / Ignatz, Slovig / Ludwig, Hrabak / Franz, Tendl / Karl, Petz / Karl, Massong / Johann, Beamten / Casino / Anina, Sabeo / Ion, 1 buc. lipsește, Martin / Nikolaus, Zwickler / Géza, Swoboda / Franz, Schmidt / Vinzenz, Potika / August, Bund. / Banater / Deutscher / Sänger, Männerges. / Ver. / Bulgaros, Männerges. / Ver. / Gertianos, Männer- / gesver. / Kleine- / Betschkerek, Philarmoner / Verein / Caransebes, Männer / Ges. Ver. / Újpecs, 1 buc. lipsește.

Rândul 5, 35 de plăcuțe, 1 plăcuță lipsește: Dr. / Rudolf / Bähr, Fischer / Cornel, Szendreszky / Julius, Kánya / Franz, Ardelean / Péter, Kalitzky / Andreas, Lány / Leopold, Bastus / Anton, Graf / Robert, Grosplan / Ion, Otto / Karl, Kostyal / Karl, Spewak / August, Alfred / Berger, Nedbal / Leopold, Müller / Johann, Gutwein / Karl, Csillig / Ferdinand, Prohaska / Franz, Ilics / Peter, Lang / Martin, Nekita / László, Ollinger / Johann, Nuss / Robert, Graf / Karl, Hollschütz / Friederick, Luszka / Franz, Thuma / Franz, Hupka / Viktor, Mudra / Anton, Männer / Ges. Ver. / Kleinsankt. / Peter, Männer / Ges. Ver. / Varjas, Gesangverein / Knez, Männer / Ges. Ver. / Perjamosch, Gesangverein / Alexander / hausen, 1 buc. lipsește.

PLĂCUȚE PERSONALIZATE DE PE HAMPA STEAGURILOR DIN COLECȚIA MUZEULUI BANATULUI TIMIȘOARA

Hedy M-Kiss

Cuvinte cheie: *colecție, plăcuțe, hampa steagurilor, Muzeul Banatului Timișoara*

Key-words: *collection, plates, flag staffs, Museum of Banat*

Personalized plates from the flag staffs in the collection of the Museum of Banat

Abstract: *The author recovers the names of 255 persons and civic associations, engraved on plates attached to flag staffs held in the Museum of Banat in Timisoara. They had been identified subsequently to organizing and inventorying of the collection of the historical cloths. Presumably, the plates come from the staffs of at least three flags belonging to singing and choral associations.*

După prelucrarea și publicarea materialului textil istoric din colecția Muzeului Banatului Timișoara (Hedy M-Kiss, *Textile istorice din colecția Muzeului Banatului Timișoara, secolele XIX-XX*, Ed. Brumar, 2009, Timișoara), au fost descoperite, în depozitul Secției de Istorie, 19 cuie cu cap bombat, alămite, precum și o serie de plăcuțe personalizate, 255 de bucăți, neștiute de noi, până în prezent, gravate cu numele persoanelor care au luat parte la sfințirea stegurilor.

Se poate presupune, după formă, dimensiune, material și stilul de gravare, că plăcuțele, denumite și cuie de hampă, provin de la cel puțin trei steaguri, încă neidentificate. După mărturia inscripțiilor, însă, se poate presupune, că ele au arținut steagurilor asociațiilor de cântări și corale. Starea de conservare a plăcuțelor este bună. În prezent, sunt inventariate și numerotate.

Plăcuțe personalizate, gravate, dimensiuni de 22 X 18 mm, ușor bombate, alămite: 1-Polchtler / Karl / Wien, 2-Nagys. / Dollenz / Jozsef / kanonok, 3-Lugosi / magy.dal / egyesület, 4-Nagys. / Bauer / György / kanonok, 5-Nagys. / Hemmen / Ferencz / kanonok, 6-Temesvar-/ Majoroki / Népbank, 7-Nagys. / Dr.Szentkláray / Eugen / kanonok, 8-Temesvari / zenekedvelő / egylet, 9-Gyárv. / zene és dal / egylet, 10- Temesvari / Typographia / dal egylet, 11-Temesvári / m. al és zene / egyesület, 12-Első / N. Kikindai / polgári / dalegyes., 13-Temesvari / ipar / öszhang / dalegylet, 14-Temesvári / román / Dalkör, 15-Temesvári / önk. tüz. kar. / II. Csapata, 16-Zsombolyai / iparos dal / egylet, 17-Männer / Gesangv. / Pancsova, 18-Gesang / Verein / Nem. Stammora, 19-Lugoser / Gewerbe / Liederkrantz, 20-Nagys. / Dobó Miklós. / kanonok, Mélts.

/ Nemeth / Jozsef / püspök, 22-Jankovits / Miklos / igazgató, 23-Petzelbauer / Carl / igazg., 24-Hochrv./ Anka Peter / Erzprister, 25-Dr. / Csurgay / Soma, 26-Főtitst. / Volk / Mihály, 27-Első / Józsefvárosi / takaré / pénztár, 28-A temesvari / önk. tőzoltó / III. csapata, 29-Ganz gyári / dalkör / Budapest, 30-Dr. Telbisz / Imre / k. közjegy., 31- Deutsch. / Männerg. / Verein / Ung. Weiskirchen, 32- Schultheisz / J. M., 33-Endresz / Jacob, 34-Graf / Antal, 35-Elstner / István, 36-Csermak / Tamás, 37-Skalla / Gyula / egyt. pénzt., 38-Fluck / Adám kir. / ítélőtábla / tan. elnök, 39-Büchler / Máno, 40-Zach / János, 41-Thiry / Károly, 42-Sailer / Antal, 43-Deutsch / Mano, 44-Piff / Alajos, 45-Payer / Otto, 46-Herzl / Illés, 47-Löffler / Lipót (fără cui), 48-Bieber / Ernő / maj. v. kap.(f.c.), 49-Jansch / Gusztáv / igazgató (f.c.), 50-Temesvári / vasúti alkalm. / temetk. segélyző / egyeslet (f.c.), 51-Farkas / István / egyesleti / alelnök (f.c.), 52-Náruji / Naray / Károly, 53-Billa / Paul, 54-Józsefvár. / párkegyeslet, 55-Kuzmann / Adam, titkár, 56-Ritter / Sándor, 57-Peter / Ferencz.

Plăcuțe personalizate, gravate, dimensiuni de 2,1 X 16 mm, ușor bombate, alămite: 58-Grauber / Antal, 59-Gesangverein / Anina, 60-Ber / Ferencz, 61-Heimann / József, 62-Endresz / Jüzsef, 63.Temesvar / józs. vár / társaskör, 64-Lauer / Peter, 65-Fekete / Lajos, 66-Weigl / Ferencz, 67-Kocsi / Ferencz, 68-Leth / Lipot, 69-Leopold / Sebestyen, 70-Orszán / Peter, 71-Peltz / István, 72-Ertel / József, 73-Hermann / Eduard, 74-Ponta / Sava, 75-Szabó / András, 76-Pilz / Károly, 77-Hoffmann / János, 78-Katler / Lipot, 79-I. Temesvári / takaré / pénztár, 80-Zehr / Miklós, 81-Novak / Vincze, 82-Dettai / dalárda, 83-Illy / János, 84-Kugler / Francz, 85-Fiacska / János, 86-Gerstenengst / Tamás, 87-Ulbrich / Jozsef, 88-Matakofaky / Károly, 89-Kocsi / János, 90-Lauer / Miklós, 91-Illy / József, 92-Schmetz / Antal, 93-Duss / Károly, 94-Krieg / János, 95-Temesvári / keresk. és gaz / das. bank, 96-Müller / Miklós, 97-Stuifer / Vilmos, 98-Mondlicht / Bernard, 99-Knecht / Armin, 100-Csasznek / József, 101-Schultz / István, 102-Schrottmayer / József, 103-Walter / Sándor, 104-Filipovits / József, 105-Kubitska / István, 106-Temesv. józs. / izr. női / egyeslet, 107-Radislovits / Izidor, 108-Bolvin / Ferencz, 109-Barbarits / Gyula, 110-Jenő / v. Dadányi, 111-Winkler / Herman, 112-Schrott / Béla, 113-Schäftkmayer / János, 114-Friedmann / Ignátz, 115-Brandsteller / Gyula, 116-Hauler / János, 117-Graf / János, 118-Steigüber / Mihály, 119-Ilerberbeg / Ferencz, 121-Nüszl / Adolf, 122-Kasztner / József, 123-Weber / István, 124-Müller / Ferencz, 125-Schuster / János, 126-Adler / Antonia, 127-Miok / Mihály, 128-Boltinger / Ferencz, 129-Grünbaum / Ludwig, 130-Mayer / Károly, 131-Illits / Gyula, 132-Gaiger / Alajos, 133-Kunn / Károly, 134-Bottensteiner / József, 135-Schrottmayer / János, 136-Bohn / Miklós, 137-Lóránd / Roth, 138-Wendörfer / Antal, 139-Steiner / József, 140-Scherff / János / kir.ítélőtábl. / Biró, 141-Klein / Márton, 142-Pisika / Pál, 143- Vogel / Vincze, 144-Janovits / Miklós, 145- Stern / Max, 146- Worlitzky / Ferencz, 147- Bénes

/ Vincze, 148-Dr. Engels / János / Esperes, 149-Ankner / János, 150-Neumann / György, 151-Hain / Albert, 152-Nesztler / Jozsef, 153-Reiter / Ede, 154-Lindner / István, 155-Michnok / István, 156-Kudelich / Aladár, 157-Wegenstein / Lipot, 158-Leposán / József, 159-Müle Vilmos, 160-Hofer / Henrik, 161-Stauber / Mátyás, 162-Ragyóczy / József, 163-Aradi / dalegylet, 164-Fasching / János, 165-Schwimmer / Ileymann, 166-Zensák / Sándor, 167-Apeltauer / Gusztáv, 168-Lechner / Béla, 169-Kalamka / József, 170-Korponay / Kálmán, 171-Novotni / József, 172-Babusnik / Agoston, 173-Ballon / Sándor, 174-Novotny / János, 175-Koch / Ede, 176-Sundkaurer / Gyula, 177-Fhür / József, 178-Stokelhauser / János (fără cui), 179-Hinterseer / Ulrik (f.c.), 180-Hain / Sándor (f.c.), 181-Mága / János (f.c.), 182-Schrottmayer / Tamás (f.c.), 183-Waller / Leonhard (f.c.), 184-Franz / Peter (f.c., găurit), 185-Reiszer / Ádám (f.c.), 186-Mélts. / Ormós / Zsigmond (f.c.), 187-Temesv. józs. / iskola / nővérek (f.c.), 188-Hafner / Sebestyén (f.c.), 189-Novak / Jozsef (f.c.) 190-Stein / Matyas (f.c.), 191-Stepper / Max (f.c.), 192-Böhmer / Vilmos (f.c.).

Plăcuțe personalizate, gravate, dimensiuni de 2,1 X 16 mm, plate, de culoare gri, datorită oxidării: 193-Brauneis / Nándor, 194-Meiszner / Alajos, 195-Szabó / Jenő, 196-Binner / Jakob, 197-Bayer / Ede, 198-Fehn / Alajos, 199-Wurmlinger / Jakob, 200-Stibingen / Alajos, 201-Wessely / János, 202-Nemeth / János / alelnök, 203-Dr. Dobrov / Edő, 204-Stoker / András, 205-Walter / Lajos, 206-Beamter / Edő, 207-Tokár / János / egyl.ellen., 208-Max / Weisz, 209-Sterbencz / Jean, 210-Bucher / Károly, 211-Menzer / Bernád, 212-Koleda / György, 213-Gerner / József, 214-Boros / János, 215-Bayer / Nándor, 216-Fichtner / Károly, 217-Mayer / Agoston, 218-Frummer / Titus, 219-Novak / Mihály, 220-Dulácska / András, 221-Ebler / Gusztáv, 222-Hertl / Viktor, 223-Dr. Stepper / Vilmos, 224-Bartók / Géza / II. titkár, 225-ifj. / Ilack / Pál, 226-Kószta / Szirbu, 227-Takacs / Mihály, 228-Michel / Károly, 229-Wirtl / Ferencz, 230-Petrof / Antal, 231-Szeveri / Adolf, 232-Lenz / János, 233-Bonn / Mihály, 234-Walter / József, 235-Wolf Józs / Restarat., 236-Klein / Miklós, 237-Schopf / Antal, 238-Schuster / Márton, 239-Lhner / Ede, 240-Böhm / József, 241-Widemann / János, 242-Horvath / Béla, 243-Gebhard / József, 244-Ápits / József, 245-Mayer / József, 246-Janovits / Pál (f.c.), 247-Temesvári / Dalkör (f.c.), 248-Chmel / János (f.c.), 249-Klein / János (f.c.), 250-Nechiba / József (f.c.), 251-Baumann / Károly (f.c.), 252-Toth / János (f.c.), 253-Welz (Weber?) / Antal (f.c.), 254-Kún / Vilmos (f.c.).

Plăcuță personalizată, în formă de scut cu coroană, alămit: 255-Melts. / Nikanor / Popovits / gr. or.sz. / püspök (episcop în perioada 1991-1901).

Plăcuța nr. 3

Plăcuța nr. 6

Plăcuța nr. 7

Plăcuța nr. 8

Plăcuța nr. 9

Plăcuța nr. 10

Plăcuța nr. 11

Plăcuța nr. 12

Plăcuța nr. 13

Plăcuța nr. 14

Plăcuța nr. 15

Plăcuța nr. 16

Plăcuța nr. 17

Plăcuța nr. 18

Plăcuța nr. 19

Plăcuța nr. 21

Plăcuța nr. 27

Plăcuța nr. 29

Plăcuța nr. 30

Plăcuța nr. 31

Plăcuța nr. 50

Plăcuța nr. 186

Plăcuța nr. 247

Plăcuța nr. 255

MANEVRAREA, RESTAURAREA ȘI CONSERVAREA FRAGMENTELOR DE DIMENSIUNI MARI ȘI GRELE SUB FORMĂ DIGITALĂ

Svetlana Salinački-Krečković

Cuvinte cheie: *conservare, restaurare, fotogrammetrie, scanare laser*

Key-words: *conservation, restoration, photogrammetry, laser scanning*

Handling, restoration and the conservation of large and heavy fragmented objects in digital form.

Abstract. *This text refers about new methods used in conservation-restoration of larger fragmented objects and difficult to manipulate. These methods simplify the processes consisting of classification and reconstruction of fragmented pieces of a large object by using digital technology for shooting three-dimensional (photogrammetry) and laser scanning (method considered most appropriate). Described the steps that occur in the deployment methodology for restoration of these fragmented objects and processes that include the use of digital devices for their implementation as computer 3D image.*

Idea, pentru care m-am hotărât să scriu despre inovațiile aduse în ultimii ani în domeniul conservării, cu speranța că va fi de folos celor care lucrează în acest domeniu al restaurării și conservării monumentelor și operelor de artă, a fost atunci când m-am confruntat cu problemele de manevrare și reconstituire a unor fragmente mari aparținând unor cruci din calcar, care necesitau restaurare și conservare. Am cercetat ce alte metode s-ar putea aplica în acest caz, atunci când nu există suficiente resurse mecanice și forța de muncă necesară. În acest fel, căutând soluțiile cele mai bune, cercetând literatura de specialitate (care este foarte săracă în acest domeniu la noi în țară), am ajuns pe calea internetului să aflui, prin intermediul unor texte apărute în reviste străine de specialitate, de unele metode noi (care sunt doar la noi în țară noi) folosite în procesul de conservare-restaurare a unor obiecte fragmentate de dimensiuni mari. Este vorba de folosirea tehnologiei digitale de fotografiere tridimensională și a scanărilor laser (metode considerate ca fiind cele mai adecvate) a obiectelor fragmentate. Aplicațiile acestor metode sunt bine-venite ca etapă premergătoare (pregătitoare) unor viitoare acțiuni de restaurare-conservare care vor avea loc în incinta muzeului. Am constatat, de asemenea, că aceste procedee pot fi folosite și în cazul clasării (clasificării) și formării unei baze de date bine documentate cuprinzând aceste

imagini 3D ale diferitelor obiecte de artă dintr-un muzeu.

De obicei obiectele muzeale sunt de dimensiuni mici și destul de ușoare pentru ca un restaurator-conservator să le poată manipula, de aceea activitățile legate de ele nu reprezintă o problemă și nici nu necesită o forță fizică sau tehnică specială (pentru ridicarea sau prinderea greutății). Însă, pe siturile arheologice unde pot exista și obiecte de dimensiuni mari și grele, solicitările fizice la care sunt supuși conservatorii-restauratori pot ajunge la performanțe olimpice. Fragmentele arhitectonice pot cântări sute de kilograme și pot avea forme complicate. Cu toate că mânuirea acestor obiecte cuprinde echipamente specializate, rareori sunt efectuate fără o numeroasă echipă de muncitori. Obiectele ca și oamenii, în același timp, odată cu aceste operații de mânuire pot fi expuse pericolului accidentării și pot lăsa repercursiuni în timp asupra sănătății conservatorilor sau muncitorilor.

Precum tehnologia digitală permite abordarea sa în multe alte planuri ale activității umane, ea poate contribui tot atât de eficient și în practica restaurării și conservării.

Reconstituirea (reconstruirea) unui obiect fragmentat este de obicei problema cea mai mare în restaurare. Acest proces poate include la început studierea, măsurarea și documentarea fragmentelor de care dispunem. Faza esențială a întregului proces constă în conexiunile modului de gândire și intuiției umane: fragmentele se clasifică și se încearcă împerecherea lor în așa fel încât se verifică continuitatea (înșiruirea) în procesul de reconstruire al obiectului, asemenea unui joc de *puzzle*.

Metoda pe care o folosesc restauratorii – conservatori este următoarea:

1. Toate fragmentele disponibile se strâng pentru a se forma o imagine în ansamblu.
2. Fragmentele se grupează după formă (culoare, textură, material, specimen, tipul degradării, mărime, ș.a.).
3. Se stabilește ierarhia formelor (caracteristicilor).
4. Restauratorul - conservator caută fragmente de formă specifice care conduc la poziționarea lor în ansamblul obiectului. Se trag concluzii care se bazează pe cunoștințele de restaurare și a datelor disponibile legate de obiectul care urmează a fi restaurat.
5. Din grupul fragmentelor a căror poziție se găsește în interiorul construcției se aleg două fragmente potențiale „perechi” și se verifică dacă corespund unei altei perechi.
6. Fragmentele „împerecheate” se consideră acum ca și un fragment unic. Pașii de la punctul 4 la punctul 6 se repetă, până când numărul fragmentelor se reduce la numai unul singur.

Această metodă de asamblare, tip *puzzle* are anumite neajunsuri, când este vorba de restaurarea și conservarea obiectelor fragmentate de dimensiuni

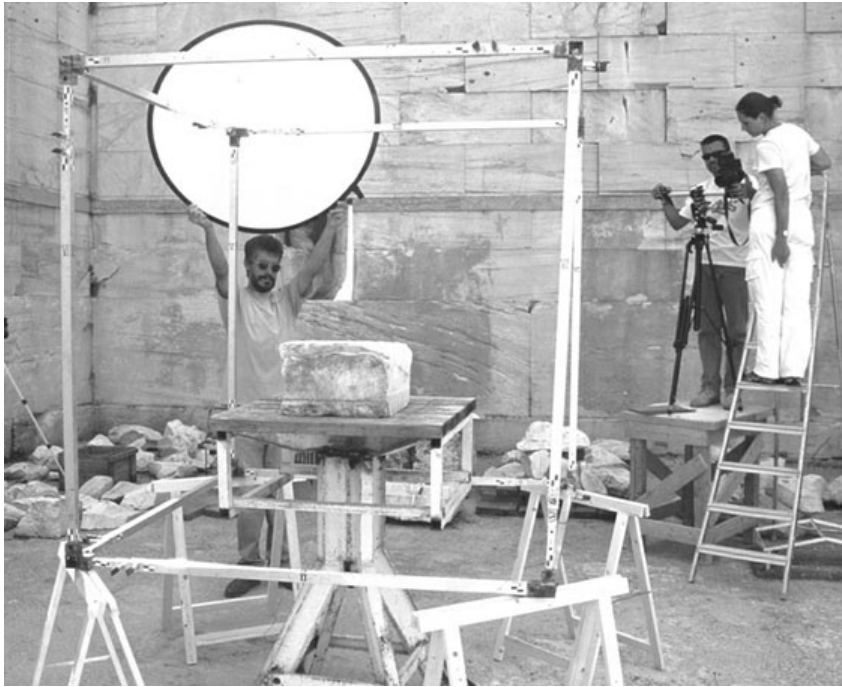
mari și grele, fiind necesară în același timp și manipularea lor în plan fizic. Însă, crearea de imagini digitale tridimensionale „3D” ale fragmentelor face posibilă și manipularea acestora în formă digitală, aceasta reducând din efortul și riscurile care implică o astfel de muncă. Manipularea digitală include folosirea de programe speciale pe calculator dar și de crearea de programe cu caracter algoritmic, care vor ușura și accelera împerecherea părților sparte ale obiectului.

Fotografierea „geometriei” obiectelor tridimensionale este o metodă deja bine cunoscută din alte domenii (în care se folosesc tomografe, pantografe, scanere cu laser, fotogrammetrul, ș.a.). Însă, toate aceste metode nu sunt întotdeauna adecvate în procesul restaurării – conservării. Contactul fizic al acestor aparate cu obiectul, adeseori nu este indicat, de aceea sunt alese metode de la distanță. Pe lângă aceasta, marea majoritate a obiectelor se află în incinta muzeelor sau în situri arheologice, așa că achipamentul trebuie să fie transportabil, ca să se poată înregistra la fața locului. În aceste condiții cele mai adecvate metode de înregistrare tridimensională sunt fotogrammetria și scanările laser.

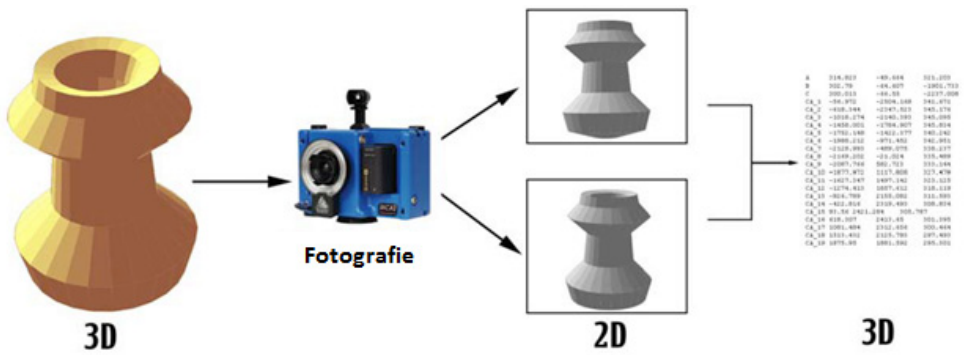
John Fryer¹ definește fotogrammetria ca o metodă de măsurare a mărimilor și definire a formelor obiectului, după ce acestea au fost înregistrate fotografic. Fotogrammetria se folosește, de obicei, la executarea și dezvoltarea hărților, însă aplicația acesteia s-a lărgit și la obiecte de dimensiuni mult mai mici, cum ar fi cele din muzeu sau pe monumente istorice. În timp ce, alte metode, solicită măsurători directe pe obiect, fotogrammetria folosește măsurători luate pe mediu electronic, ceea ce face ca această tehnică să fie foarte flexibilă, permițând măsurarea obiectelor aflate la distanță (de exemplu elementele arhitectonice superioare ale unor construcții).

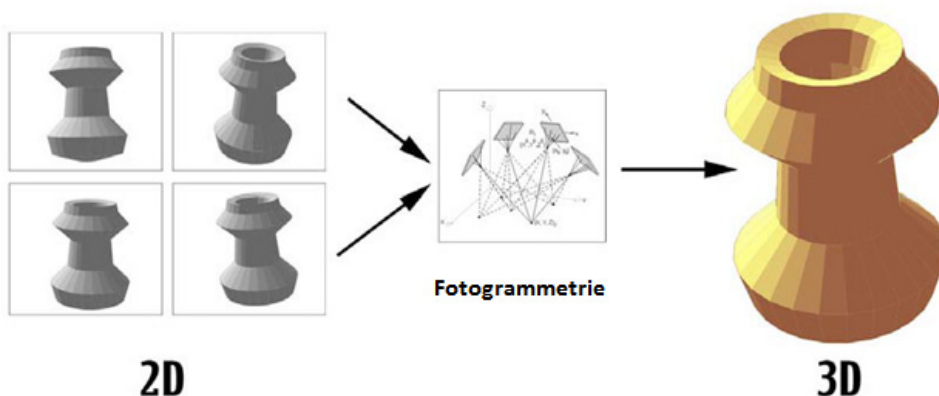
---

¹ Fryer J.G . “Close Range Photogrammetry and Machine Vision”, Atkinson K.B (ed.), 1996, Introduction p. 1-6. Fryer este profesor emerit la Universitatea Newcastle din Australia, fost director și profesor de fotogrammetrie la Școala de inginerie din Newcastle.

Operația de fotogrammetrie

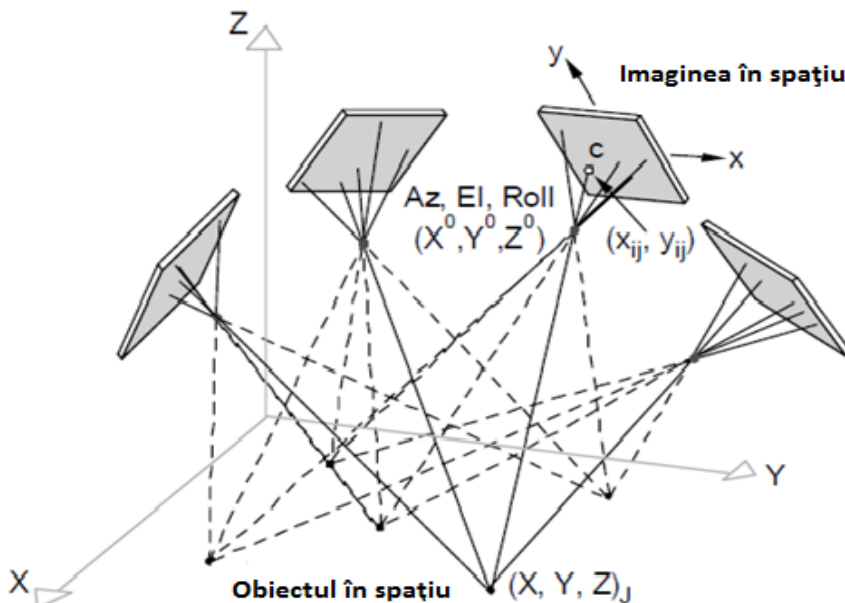
Scanarea unui fragment-bloc din piatră

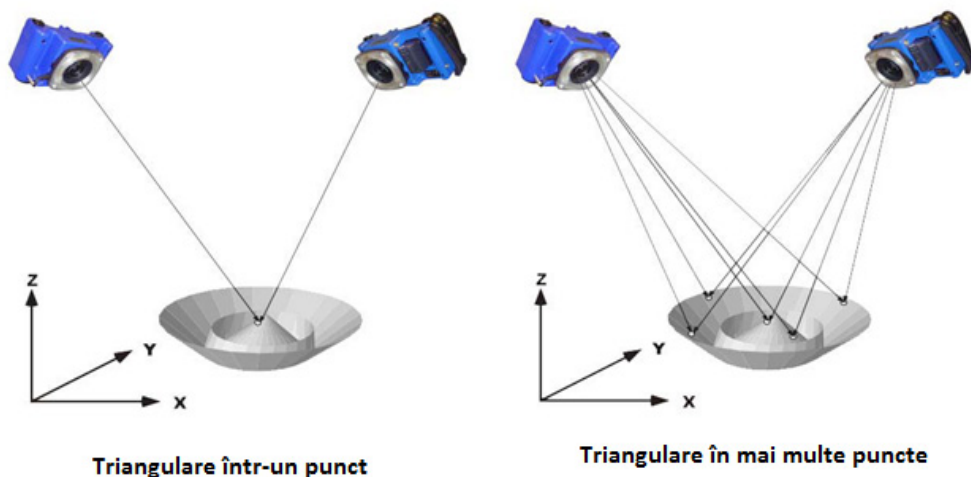
Scanerile laser sunt compuse din emițătorul laser și camerele video a căror poziție este fixată în funcție de emițător și de suportul acestuia. O parte a circuitului (ansamblului) suport este fixat în funcție de obiect, în timp ce a doua parte, care ține camera cu emițătorul laser, se rotește în jurul obiectului. Scannerul este legat la calculator pentru a transmite datele care se fac printr-un software special. Deși, ideea de a folosi laserul în acest domeniu, a venit imediat după descoperirea lui, de-abia pe la mijlocul anilor optzeci ai secolului trecut, a fost

folosit în inginerie, iar în muzeele din Occident se folosește de aproximativ 15-20 de ani.

Avantajele acestei tehnologii au făcut din acestea, ustensilele ale conservatorilor și restauratorilor. Rezultatul înregistrărilor este transpus digital într-o bază de date cu modele 3D ale obiectului. Aceste tehnici fac posibilitatea integrării (interacționării) cu alte aplicații pe calculator. Din păcate, din cauza costurilor prea mari ale acestor tehnologii, fac ca această metodă să fie disponibilă doar unui număr mic de firme specializate și fabrici industriale.

Bazele de date care ies de pe scanner și ca rezultat al fotogrammetriei, constau în rețele de puncte (grupe dense de puncte care descriu obiectul în spațiu 3D), care se pot transforma în suprafețe (care definesc modelul) cu ajutorul unui software comercial. „Greutatea” (complicitatea) obiectului se măsoară în funcție de numărul punctelor. Există situații când modelul poate fi atât de „greu” încât poate depăși capacitatea de calculare a computerului (problemă care este depășită de noile sisteme și programe de calculator tot mai performante). De aceea, în spațiul virtual 3D, principala piedică, în manipularea obiectelor, nu reprezintă „greutatea” lor, ci viteza cu care software-ul poate prelucra datele.

Datorită studierii detaliate a arhitecturii unor monumente istorice, atunci când se adună multe informații care pot ajuta în identificarea fragmentelor unor astfel de construcții, se poate construi o bază de date a mostrelor și formelor geometrice. La fiecare înfățișare a acestor elemente, aparținând fragmentelor, este posibilă o evaluare automată a poziției (locației) și orientării în spațiu, comparativ cu întreaga construcție. Problema următoare ar fi cum să identifice calculatorul inscripții asemănătoare pe două fragmente concrete. Aplicația ar implica o nouă programare pe calculator, însă, momentan, nu există un astfel de software comercial care să ajute în rezolvarea acestei probleme. Un astfel de program ar trebui să folosească informațiile accesibile și să sugereze pozițiile și orientarea fiecărui fragment în spațiu. După ce sunt găsite două bucăți care s-ar putea împerechea, ar trebui folosit mecanismul de evaluare a împerecherii. Acesta se va baza pe forma concretă a rupturii. Fragmentele se apropie maxim unul de celălalt în spațiul virtual, după care se măsoară suprafața de contact. În cazul în care suprafața este distrusă sau deteriorată, trebuie introduse și valori estimative de toleranță.

Având în vedere complexitatea problemei, metodologia automată de transpunere și aranjare a fragmentelor pe suport electronic (în spațiul virtual), nu este încă realizabilă. În ciuda faptului, accesul manual este realizabil și în spațiul virtual, imitând anumite procese reale. Acesta include o manipulare virtuală a fragmentelor în plan 3D, fie că acestea (fragmentele) se află în fața calculatorului sau în spațiul virtual. Însă, nici o caracterizare automată a fragmentelor nu va fi disponibilă, singurul criteriu de împerechere va fi experiența utilizatorului.

Momentan se cercetează posibilitățile de accesare automată, manuală și semiautomată. Chiar și dacă se va dezvolta numai accesarea manuală, până

la un anumit nivel, se va permite conservatorilor-restauratori ai monumentelor arheologice să-și desfășoare munca cu mai multă ușurință atunci când apare „problema împerecherii”, a „potrivirii” fragmentelor. Atunci când se va dezvolta și accesarea automată, aceste tehnici vor reprezenta o importanță inestimabilă pentru conservarea oricăror obiecte fragmentate, nu numai a celor foarte mari și grele. Acestea ne oferă descrierea tridimensională a obiectului, o serie de fotografii care conțin informații despre culoarea și forma obiectului. În ciuda prețurilor mari ale echipamentelor și softwarelor de care este nevoie, înregistrările făcute, combinând cele două tehnici fotogrammetria și scanarea laser, reprezintă cele mai bune date de documentare a obiectelor muzeale.

Bibliografie

1. Correlation Between Factors for Evaluation of Damage and the Monument's Geometry: The Case of the Roman Theatre at Aosta”, 4th International Symposium on the Conservation of Monuments in the Mediterranean.. May 1997. vol. 2.
2. Boulanger R. et al, Automatic replication and recording of museum artefacts. Analysis and examination of an art object by imaging technique”, Tokyo National Research Institute of Cultural Properties, 1988.
3. Fryer J.G., “Close Range Photogrammetry and Machine Vision”, Atkinson K.B (ed.), 1996, Introduction p. 1-6.
4. Larson J., „New approaches to the conservation of external stone sculpture: the twelfth century frieze at Lincoln Cathedral”, Proceeding of the 7th International Congress on Deterioration and Conservation of Stone: Lisbon, Portugal. 1992 p. 1167-1175
5. Levoy M., „The Digital Michelangelo Project”, Second International Conference on 3D Digital Imaging and Modelling, Ottawa, Canada, October 1999.
6. Milella N., „Study of Structural Interventions and Changes Affected Aftamura Cathedral (XII Century) by Means of Digital Photogrammetric Techniques”, 4th International Symposium on the Conservation of Monument in the Mediterranean., 6-11 May 1997, vol. 2.
7. Athanasios Velios, Alan Cumming „Digital Weightlifting and the Conservation of Large, Heavy Objects”, „V&A Conservation Journal”, No. 37, 2001.

IV. VARIA

RECENZII

RADNA. CULEGĂTORII DE LACRIMI

Dr. Gabriela-Mariana Luca

Cuvinte cheie: *pelerinaj, Fecioara Maria, Radna*

Mots-clefs: *pèlerinage, la Vierge Marie, Radna*

Radna. Les cueilleurs des larmes

Résumé: *Pendant la guerre de l'Indépendance, les Turcs ont brulé la chapelle sur la colline. Au milieu des flammes, on a retrouvé intacte l'image en papier de la Vierge Marie, à peine atteinte par la fumée. Le miracle attire chaque année, le 8 septembre, date de naissance de la Sainte, les fidèles. Maria Radna, la protectrice du monastère franciscaine y battu et de la ville de Radna, connue aussi dans la région comme Maria Lourdskaia, appelée ainsi par ceux de Carasova, par analogie avec la Sainte Marie de Lourdes, devenu lieu de pèlerinage compte 50 000 de pèlerins par an, soient-ils catholiques ou orthodoxes. Au fil de la journée on peut remarquer, dans la forêt, derrière l'église, beaucoup de fidèles penchés tout en fouillant la terre dans la recherche des larmes de la Vierge. Les notes d'ethnologue qu'on propose portent sur cette cueillette et sur sa signification symbolique.*

Motto: *„Încercat-am să înțeleg de unde vin lacrimile și m-am oprit la sfinți. Să fie ei responsabili de strălucirea lor amară? Cine ar ști? Se pare, însă, că lacrimile sunt urmele lor. Nu prin sfinți au intrat ele în lume; dar fără ele nu știam că plângeam din regretul paradisului. Aș vrea să văd o singură lacrimă înghițită de pământ... Toate apucă, pe căi necunoscute nouă, în sus. Numai durerea precede lacrimile. Sfinții n-au făcut altceva decât să le reabiliteze.”*

Emil Cioran, *Lacrimi și sfinți*

Carnet de etnolog. Primele notițe

8 septembrie, în zori

Abia a trecut de ora șase dimineața. Aș vrea să prind trenul de Radna, de la opt fără un sfert. Mă grăbesc cât pot, știu că va fi foarte aglomerat. Așa e întotdeauna. Sunt mulți pelerini și unii chiar de departe. Trebuie să ajungă mai întâi în Timișoara și abia de aici pot lua trenul către Radna. Ies în grabă gândindu-mă că, totuși, ar fi fost bine să-mi fac un sendviș. La drum, nu se știe niciodată. Dimineața de septembrie îmi îngrămădește ușor umerii. August a fost atât de

cald, că uitasem că va veni totuși și toamna.

8 septembrie, Gara de Nord, Timișoara ora șapte dimineața

Lume multă, agitație. Mă așez la una din cozile din fața caselor de bilete. Merge greu. Niciodată nu nimeresc casierul cel mai priceput. La calculator, firește. Domnul de la ghișeu n-are mărunț să dea restul. Călătorul e disperat. Își vrea biletul și restul repede, repede. Îi pleacă trenul! Coada se agită. Pensionarii, cumiți, își completează din timp cupoanele de călătorie. Apreciez. În secunda imediat următoare, mă trezesc cu hârtiuța cu dungi roz sub nas și cu un pix: - *Scrieți, vă rog, dumneavoastră, că nu văd fără ochelari!* Sunt un pic surprinsă, scriu cuminte, la rândul meu, destinația. În sfârșit, cu biletul în mână, gonesc către peron.

8 septembrie, trenul

Doamne, e același tren de o mie de ani! E foarte murdar și miroase intens a WC înfundat. E deja plin. 80% din locuri sunt ocupate, celelalte sunt *ținute*. Treaba asta e rezolvată de vreo sacoșă de rafie, un ziar ori un pulover îndoit cu grijă și privirea fermă a *ținătorului*. Încă mai sper, nu prea aș vrea să călătoresc în picioare pentru că mă doare spatele. Chiar mă doare. Prin geamul compartimentului devenit mat din pricina jegului stătut de ani și ani, zăresc un loc liber. Îndrăznesc să întreb. Pe bancheta din stânga stau trei doamne, trecute de șaizeci de ani și un domn de vârstă medie. Pe dreapta, două doamne, numai bine macerate – cum ar spune unul din prietenii mei, filologul, stare de care mă apropii vertiginos și eu pentru că au cam trecut anii, și un tânăr de nici douăzeci. E clar că am întrerupt o conversație. Sincer, îmi pare rău. Doamnele mă măsoară din cap până-n picioare și tac. Băiatul zice mormăit că *mda!* Mulțumesc vesel, mă strecor prin ușa care se deschide doar pe jumătate și mă așez. În curând va pleca și trenul. Culoarul se umple de călători. Fiecare minut contează. Devine apăsător. Plecăm. În sfârșit! Scot o revistă de cuvinte încrucișate și încerc să rezolv câteva. După o vreme discuția se reia. Una dintre doamnele din fața mea îl laudă de zor pe Mircea Badea. Îi place grozav tipul, mai ales de când l-a făcut prost, pe post, pe Patapievici. Se pare că Badea ar fi fiul Marioarei Murărescu. *Ei, nu mai spuneți!* se miră celelalte. Mă măsoară o clipă și mă întreabă direct. Habar n-am al cui fiu e Mircea Badea. Nici cu politica nu au prea mult succes. Sunt și eu foarte dezgustată de ce se întâmplă în România și nu doresc să vorbesc despre asta. Doamna din fața mea, elegantă, cu ochi albaștri, senini, îmi amintește de o actriță de la Teatrul German. Are doar același aer, nu e ea. Aflu că fiul, însurat, locuiește în Austria. Are doi nepoți de la el. Vin în țară mai ales vara. Băiețelului îi place foarte mult la școala de acolo și viața lui e mult mai colorată. A făcut clasa I-a la Lenau și are *un termen de comparație*, afirmă categoric bunica. Povestește la telefon cu *omma* câte în lună și în stele. Măruntă și cărunță, tovarășa ei de călătorie se mândrește

cu fata plecată în Canada. Și fata ei e măritată și are și copii. Și-a depus dosarul de emigrare la Budapesta pentru că, la București, întotdeauna e mai complicat. Pare literatură și pentru mine. Să fi vrut și nu se nimereau așa. A treia din echipa lor îmi explică, de parcă am mai fi vorbit despre asta și acum doar reluăm, că amândoi copiii ei și familiile lor s-au stabilit în Germania, unde, cu siguranță, e mai bine decât în Austria și Canada la un loc. Pot să înțeleg despre ce vorbim, mulți din cunoscuții mei au emigrat în lumea mare. În fiecare an pleacă cel puțin unul din cei pe care-i știu. Eu însămi mă simt tot mai stingheră pentru că cercul acela strâns de prieteni și rubedenii deși același, își pierde materialitatea. Oameni lângă care am crescut sau m-am maturizat sunt acum departe. Întâlnirile de la cafeaua sau berea de sâmbătă seara, unde obișnuiam să ne povestim săptămâna, cu bunele și cu relele ei s-a mutat din spațiul public în fața calculatorului. Cercul cunoscuților noștri este altul pentru fiecare dintre noi. Poveștile, deși foarte diferite, sunt din ce în ce mai puțin interesante. Mă distrează să știu că Adi împarte camera de student cu un japonez care îl învață să fiarbă orezul în treizeci de feluri și cam atât. Mi-e greu să împart însă emoția primului lor chef de casă nouă. E mult prea departe și un spațiu mult prea străin. Obiectele, oamenii, mirosurile nu trezesc în mine aceea proustiană *madeleine*. Aproape de Nichițdorf, vine și nașu'. Bunica *austriacă* îmi arată pe geam o frântură dintr-un iaz. Acesta e martorul celor mai frumoase clipe din copilăria ei. Iarna, când îngheța apa, veneau aici și patinau. Ea avea patine, trimise la pachet de o rudă din Germania. Nu le folosea niciodată afară. Atârnau frumos, legate de șireturi la capătul patului. Ceilalți copii din sat nu aveau patine, unii nici ghete ca lumea și ea atunci se jena cumplit. Patinau toți în ghete sau în cizmulite până se dezlipeau tălpile. *Tot a treia zi eram cu mama la cizmar. Acum nepoții mei merg la schi în Alpi și au așa un echipament grozav!* Și nașu' e echipat corespunzător. Mustăcioara și cureaua țintată spun clar că nu e oricine. În trenul lui, el e șeful. Navetiștii îl cunosc. Îl tachinează ușor că a cam slăbit în ultimul timp: *Femeia, bat-o vina!*

Doamna din stânga mea și tânărul din dreapta, de lângă fereastră, sunt tot mai aproape de umerii mei. Se uită direct în revista mea și propun soluții la rebusul pe care-l completez. Nu prea mai am aer și închid. Sunt ușor dezamăgiți, dar mă lasă în pace. Vorbim despre ce mai e nou în școala românească. Toți se plâng de profesori și de programă. Mă revoltă și le povestesc de ședința cu părinții de la școala fică-mii unde, a nu știu câta oara m-am convins că și părinții au mare parte de vină. Se discuta atunci banchetul pentru clasa a VIII-a. Semăna mai mult cu strategia pentru o nuntă de argint cu lăutari. Degeaba am încercat să le spun că pruncii noștri au doar 14 ani și nu știu încă să se distreze, că și asta se învață și că nu mi se pare normal ca la vârsta lor, cu trupurile încă neterminate să aibă ședințe la salonul de bronzant, să aibă rochii de seară nefirești, provocatoare și încărcate de mărgele ca ale nașelor mari și nici sarmale pe cap, realizate de hair – stilști

greu de rezervat. Multe mămici mi-au spus indignate că si-au programat copilele de luni de zile la pensat și epilare definitivă. Da, copii ăștia trebuie pregătiți pentru viață, îmi zic eu amar. Până și clasicii au fost scoși din manuale!

Îmi înfig privirea în geam și, printre zoaiele uscate, încerc să văd ceva afară. Doar copacii și câmpurile sunt cu adevărat frumoase. Restul e o mare tristețe. Peste tot se vede mâna omului și, totuși, parcă omul ar lipsi de acasă. Bucăți întregi de drum se petrec ca niște locuri părăsite.

8 septembrie, Radna, ora 10

Am ajuns. Trenul scârțâie înciudat pe șine și se scutură destul de tare. Ca la un semn, toată lumea e în picioare și se îndreaptă înghesuit spre uși. Rămân în urmă. Urăsc buluceala. Mulțimea, adunată în fața ușilor arată ca un fruct compus, ca o zmeură uriașă și diformă. Fețe, umeri, sacoșe, voci strivite se ciocnesc spart. Asta e! Coborâm! Fac câțiva pași pe peron, către vagoanele din față, cu etaj. Acolo a fost mult mai multă lume și încă se coboară.

Toți mergem către mânăstire. Deși strada este aglomerată, acum e aer. Nu mai suntem umăr lângă umăr. Parcă pot să-mi fac puțină ordine în gânduri. Încerc să-mi compun o mică strategie pentru ziua care, într-un fel, tocmai începe.

Sigur o să caut mai întâi niște toalete. Nu se știe dacă mai târziu voi reuși să rezolv problema asta. Și la câtă lume e acum, aici! Găsesc. Locul, privat al privatei, este păzit de dumnealui, câinele de mai jos și de patroana care vinde „bilete” pe ceea ce ar fi trebuit să fie o peluză. Oamenii sunt nervoși. Cei cincisprezece centimetri de hârtie igienică grunjoasă costă un leu. Înăuntru tocmai s-a inundat o cabină. Femeia de serviciu intră bombănind cu un fel de mop în mână. Se urcă pe colacul scoicii de toaletă. Tenișii murdari lasă în urmă grămăjoare șenilate de noroi. Ca să se poată mișca în voie, își ridică poalele rochiei trase peste pantalonii de trening, odată albaștri. Părul îi iese nervos de sub baticul maro. Moșmondește cu mopul în bazin, comentând înfundat și suduind. Suntem destul de multe cliente și încă ne mai strângem. Aștept să-mi vină rândul. Din senin, capul mi se umple de manea ruginită, ascultată la maxim, de doamna cu ten măsliniu și rujată în coraille intens, ce încasează la WC-ul din Gara de Nord din București. *Te salut din închisoaaaree..!* Îngâna emoționată, balansându-se pe scaunul din lemn, cu furnirul sărit, săltându-și, în răstimpuri, chipul printre ramurile din plastic verde al unei glicine uriașe, în culori nefirești și țipătoare, cu ciorchini vineții, ce-i flanca pe stânga biroul improvizat la răscrucea culoarelor pentru femei și bărbați. Împătura cu îndemănare fantastică fâșiile de hârtie igienică roz, cu același ritm, la aceleași dimensiuni, fredonând impecabil. Clar există un *savoir faire* pentru orice îndeletnicire!

Coadă se îngroașă și eu, ca și celelalte de altfel, nu vreau decât să termin mai repede aici.

Sper să se întâmple curând. Agitația e tot mai mare. Lumea a venit la Radna cu alte treburi. *Cât o să mai așteptăm!* strigă cineva. Probabil că și afară e scandal. Patroana intră furioasă și oprește apa. *Gata!* punctează ea ferm. *Dacă nu vă convine, rămâneți fără. Așa vă trebuie! Să mai aud eu ceva!* Nu vreau să rămân fără. Cred că nici celelalte nu vor. Avem noroc. Cele care am intrat deja, putem rămâne. Doar am plătit. Femeia sare în sfârșit de pe scoică, șterge pe jos de câteva ori și se năpustește la chiuvetă să o desfunde. Tot cu mopul. Îmi vine rândul și scap. Afară! Vreau afară! Mă spăl pe mâini cu apa din sticla pe care o am de acasă. Afară, bineînțeles, deasupra șinelor de tren. Chiuveta e în continuare înfundată. Merg și eu pe strada principală, după toată lumea. Imediat o să facem la dreapta. Prima clădire e un bar. Îmi place afișul: *Conducerea își rezervă dreptul de a selecta clientela!*

Mă întreb care or fi criteriile. Pare destul de solicitat. Îmi continui drumul. Înaintez destul de greu. De o parte și de alta, tarabe cu obiecte religioase de vânzare alternează cu grătarele pentru mici și mini-terasele înghesuite unde se mănâncă și se bea gospodărește bere.

Prin fumul dens al grătarelor cu mititei, se zărește și biserica. Mirosul de tămâie e tot mai departe. Poate e mai degrabă în mintea mea, îngrămădit cumva printre amintirile vechi ale unor pelerinaje trecute, cu mult mai pioase.

Biserica e plină ochi. Lumea se îndeasă peste tot: către altar, pe culoarele ce duc către confesionale, către recipientele cu apă sfințită. Intru și eu. La doi metri de ușă sunt blocată. Nu pot să fac nici stânga, nici dreapta. Îmi doresc mult să ies pentru că nu mă pot gândi la nimic altceva. Am un sentiment cumplit de vinovăție. Prind un moment bun. Un grup de pelerini și-au încheiat rugăciunile și ies cu steagul în față, cântând. Sunt chiar carașovenii. Cu prilejul unui teren mai vechi, îmi spuneau că vin la Maria Lourdskaia. Așa o văd ei pe Maria Radna. Mă agăț de grupul lor și sunt din nou pe treptele exterioare. Mă simt mult mai bine. Încerc să stau de vorbă cu oamenii. Sunt de peste tot. Cei mai mulți au ramuri de stejar în mâini. Îi întreb de ce. Ce fac cu ele? Ca de obicei, primesc răspunsul clasic pe care orice etnolog îl primește în terenul său și pe care manualele de etnologie îl înscriu la valoarea istorică a simbolului : *Așa-i bine, doamnă dragă. Apăi nici noi nu știm, da' din bătrâni facem așa. Ducem acasă că-i bun la toate: la sănătate, la casă, la animale. La toate.* Sunt descumpănită. Întreb cam douăzeci de purtători de ramuri de stejar. Cam același răspuns. Mă uit la copacii sfâșiați și la ramurile, imense uneori, îndesate în sacoșe. Amețesc.

8 septembrie, ora 11:30

La 12 va fi liturghia în limba română. Poate reușesc să intru. Doar ce a început slujba în maghiară. Sunt în spatele bisericii și refac Drumul, încercând să mă rog la fiecare oprire. Reușesc să mă adun mai bine. Încovoiați și febrili,

oameni de toate vârstele scormonesc în pământ. Aici e altă poveste! Se caută lacrimile Sfintei Maria! Sunt ușor contrariată. Lacrimile n-ar trebui să se afle în țărână. Mă lămurește o tanti, frumos îmbrăcată într-un costum pe jumătate popular. Fusta neagră, mare, crează o învelește cuminte de la talie în jos. Bluza albă, din bumbac, brodată spart cu alb pe alb, o face să pară stilată și prețios de veche. Îmi place mult și-mi inspiră încredere. Și vocea ei este interesantă. Vorbește în grai. Parcă recită. Îmi spune că, impresionată de ce a văzut aici, la luptele cele de demult, Sfânta Maria a plâns. Doar în 8 septembrie, ziua de naștere a Măicuței, care plânge și toate chinurile Fiului, apar în pământ aceste lacrimi. Oamenii le caută, le culeg și își pun mari speranțe în puterea lor miraculoasă. Și lacrimile sunt bune la toate dar, mai cu seamă, la sănătate. Și mai e ceva, dar nu mulți știu. Ajută la aflarea destinului: *că se învelesc într-o batistă curată, neapărat albă și se pun sub pernă să vegheze somnul. Cei singuri, până nu trece anul (adică, până în 8 septembrie viitor) vor visa pe cel sau pe cea ce le va sta alături*. Întreb pe toți culegătorii de lacrimi din drumul meu la ce sunt bune. Cu mici variațiuni, primesc același răspuns, cel mai adesea cu următoarea completare: *nici eu n-am știut, dar mi-a zis și mie cineva*. Mă aplec la rândul meu, caut un bețișor uscat și zgândăresc ușor pământul, la poalele tufelor de pe deal. Suntem tot mai mulți și arătăm cel puțin ciudat.

Verific de câteva ori dacă ceea ce am găsit eu, sunt chiar lacrimile Fecioarei. Sunt absorbită în căutarea mea. Găsesc, în sfârșit, un mănunchi legat din semințele acelea, sau poate chiar fructe, al unui arbore sau arbust pe care nu l-am identificat încă. În cap îmi umblă doar întrebarea legată de dată: de ce doar în ziua de 8 septembrie pot fi găsite? Dacă planta care le face se scutură sau sunt niște mici rizomi adăpostiți în pământ, în mod normal, ar trebuie să poate fi găsiți și înainte, cel puțin cu câteva zile, sau după. Toți partenerii mei de discuție sunt gata să jure că doar în 8 se arată și doar celor credincioși, cu inima curată. Am avut emoții la început. Mărturisesc că nu mi-ar fi fost totuna să nu găsesc deși, pentru mine au și o altă semnificație. Și etnologii sunt superstițioși, nu-i așa? Un întreg demers critic se poate construi doar pe această nedumerire. Găsesc în cele din urmă și eu și mă transform astfel în cunoscătoare. *Doamnă, doamnă, ați găsit? Ia, cum arată?* Am mare grijă însă să nu rănesc, într-un fel sau altul, rădăcinile plantelor pe lângă care caut. Se apropie de mine două femei, probabil mama și fiică, 45 și 20 de ani, aproximativ. Mă roagă să le arăt lacrimile aflate de mine. Sunt disperate. N-au găsit niciuna și par deznădăjduite. Mă bucur că pot fi de folos și le arăt chiar locul unde dădusem peste ale mele. Mi-a luat ceva timp să le aflu, erau mai adânc în sol și m-am străduit, cu multă grijă, să nu tulbur puișul de stejar ce prinsese rădăcini chiar acolo. *Unde, unde?* întreabă aproape isteric cele două. *Acolo, zic, acolo, jos lângă stejăre!* Tânăra se apleacă, într-o secundă smulge stejarul și se apucă de scormonit pământul. Mi se umplu ochii

de lacrimi. Pe dinăuntru plâng în hohote. Îmi pare foarte rău că i-am arătat locul. Strâng în palmă cele câteva semințe și plec către biserică. Pășesc târșâit și trist. Lacrimile ca relație între *mater și materia*, ar fi spus Jung. Un șir continuu de nașteri, morți și renașteri îmi treceau prin minte. Tristețea este însă aici. Are o formă ușor rotunjită, prelung ascuțită la unul din capete și greutatea arhetipală a unei conexiuni simbolice universale: lacrimă și mamă.

În urma mea, grupuri de pelerini se opresc pe Drumul Crucii pentru rugăciune și cântă pe limba lor. E tot Banatul aici: bulgari, sârbi, români, croați, nemți, unguri ... *Aici începe Europa*, mi-a spus acum vreo doi ani un tânăr turc, de vreo 20 de ani. Îmi place să-l citez în context. Da! Se prea poate ca aici să înceapă, pentru noi, Europa. Se mai aude și râs vesel de copii jucându-se printre copaci.

8 septembrie, mult după prânz

A trecut de ora unu demult. Mă întorc spre gară. Ar trebui să fie un tren către casă. Oricum, vreau să traversez și piața. Doar din pură curiozitate. Tarabele sunt înșesate. Mă atrage una cu afiș mare, scris de mână cu marker gros, negru: *tratamente naturiste*. Sper din toată inima să fie un culegător împătimit de plante medicinale, un adevărat cunoscător. Știi sigur ce aș vrea să-l întreb și chiar m-aș bucura să putem vorbi pe îndelete. Am învățat ceva etnobotanică și sunt, cum s-ar spune, înarmată până-n dinți.

Nici pomeneală! Omul meu nu e un culegător. E *dealer!*, spune mândru. Adică distribuitor. Are și ecuson, adică *badge*, scuze. Sunt câteva firme cu produse naturiste intrate pe piața românească. Unele de la noi, altele de te miri unde. Treaba lui e să vândă. Eu nu fac decât să-l deranjez și îl și cam țin din treabă. Pe ce lume trăiesc! Eu nu știu chestia aia cu *time is money?* Ba da. O știu și nu vreau să-l supăr. Mă retrag și încerc să țin drept către gară.

Recunosc o bună parte din cerșetorii locului. Sunt aceeași de ani buni. Constat că cei pe care-i știam de mici, acum au crescut și inspiră un aer tot mai ferm delimitat. Au personalitate. Și încă destul de puternică. Nu se mai mulțumesc deloc doar cu dulciuri. O bancnotă de un leu e un bun început. E prezent și ologul care își strigă nefericirea la megafon. Bindecuvântarea lui: *sănătateee să vă deaa Domnul...*, dogită, modificată straniu de unealta citată mă sperie puțin. Nu-mi place să-i văd trupul mutilat, expus studiat. *Din tainele meseriei!* spunea odată în personalul de Reșița, un țigan bătrân ce cerșise cu ani urmă în toată Europa. Și reacția celorlalți trecători e cam aceeași: fie se grăbesc să-l depășească, cu privirea întoarsă, evitându-l grabnic, fie îi aruncă un bănuț, evitându-l la fel de grabnic.

Trec vâjâit printre tarabele ce expun marfă de talcioc. Aerul e spart din când în când de țipătul vreunui copil poftind la chinezării: *vreaaau!* Mămici,

tăți și bunici se execută și, dincolo, de toate necazurile de om mare, rămâne voia făcută celui mic: un balon colorat, vată din zahăr ars pe băț, acadele cât capul și colorate în curcubeu și, firește, cheltuiala supremă, avionul din plastic cu leduri vii.

Cu puțin înainte să plece trenul, ajung în gară să-mi cumpăr o apă minerală mică. Buticul este străjuit de oameni nerăbdători care vor să plece tot cu *unu jumătate*. O faptură zgribulită, cu jumătate de cap mai scundă decât mine, eu însămi destul de scundă, mă trage de o parte să-și facă loc. Se bagă în față. Are o înțelegere cu vânzătoarea. Îi trânteste pe pervaz mărunțișul agonisit din cerșit pe treptele mănăstirii, printr-o înșiruire găngavă de sunete hârâite. Se duce apoi pușcă la frigider și, de pe raftul de sus, din spatele sticlelor de suc, scoate un pet durdului de un litru de bere. A avut o dimineață bună. E toată numai zâmbet. Încerc să-mi dau seamă dacă este femeie sau un băiat încă necopt. Bondoacă și încotoșmănată într-un palton imens, nedefinit se rostogolește către brutărie ca o nălucă. În spatele meu, o femeie din Hunedoara îmi spune că a dormit în biserică pentru că a venit chiar de ieri și e tare obosită. Vine de când era copil. O ajută mult și va veni cât o vor ține puterile. O știa și pe năluca de dinainte. *În tot anul face la fel. Ferească Dumnezeu!* M-a întrebat dacă eu am găsit lacrimi. Îi spun că da. Mă privește cu înțeles, mulțumită. Vine și trenul nostru. Urcăm în tihnă. Cei mai mulți pleacă cu trenul de seară, după ce mai petrec, dar pe ea o așteaptă acasă. Mă strâng un pic să-i fac mai mult loc. Are multe bagaje, o pătură groasă, ramuri de stejar, daruri multe; chiar și o giacă de blugi brodată pe guler cu nasturi sticloși pentru fata cea mare, o poșetă cu două buzunare pentru sora ei și o cămașă nouă pentru bărbat. A luat multe *prostii* pentru ăia mici. Ei se bucură cel mai tare. Apreciază gestul meu: *Lăsați, doamnă. Este loc. Omul bun încape oriunde.* Îi răspund că și eu cred asta. Scârțâind icnit trenul nostru se pune în mișcare.

În urmă, rămân rugăciunile, la lumina lumânărilor.

RECENZIE

ARHITECTURA CASEI BĂNĂȚENE SECOLELE XVIII – XX IOAN VIOREL POPESCU, Editura Eurostampa, Timișoara, 2009, 247 p.

O componentă de seamă a culturii și civilizației populare românești o reprezintă cultura și civilizația arealului bănățean, ea fiind definită de condițiile specifice de evoluție istorică a regiunii, de permanentele contacte culturale induse de mersul istoriei și de condițiile fizico-geografice existente.

Stabilirea elementelor definitorii, specifice civilizației populare bănățene, impune o abordare interdisciplinară a arhitecturii populare, a antropologiei culturale și istorice, a antropologiei mentalităților, a mitologiei și credințelor populare și a folclorului literar combinate cu studiul evoluției istorice a regiunii. Abordarea redată mai sus reprezintă contribuția personală și originală a lucrării domnului Ioan Viorel Popescu care sintetizează aspectele specifice ale civilizației și culturii materiale a Banatului începând din secolul al XVII-lea, deși demersul domniei sale se adâncește de foarte multe ori și în secolele XII – XIV tocmai pentru a edifica mai mult baza istorică a lucrării, denunțând întrucâtva formația principală de istoric „dedat” la etnografie și antropologie culturală și istorică a dânsului.

Lucrarea în sine este bazată pe studiul doctoral susținut de domnul Ioan Viorel Popescu la Universitatea din Oradea sub atenta îndrumare a eminentului istoric și etnograf dr. Ioan Godea și de aici derivă caracterul pur științific, valoros, al lucrării și aici salutăm demersul Consiliului Județean Timiș care a considerat necesar să sprijine financiar publicarea unei cărți cu asemenea caracter științific.

În capitolul întâi sunt tratate premisele demografice bănățene și evoluția politică, economică și culturală a Banatului, capitolul al doilea abordează amănunțit constituirea comunităților în strânsă legătură cu evoluția istorică a provinciei, capitolul al treilea urmărește evoluția satelor bănățene tratând-o din punct de vedere al evoluției istorice, capitolul al patrulea tratează amănunțit casele și gospodăriile bănățene, elemente de bază ale satului tradițional iar demersul prilejuiește edificarea sensului de evoluție al habitatului rural bănățean, acesta fiind ilustrat cu numeroase exemple concrete, în fine capitolul al cincilea se referă la prezentarea unor aspecte referitoare la construcțiile obștești ale satului

tradițional. Cartea se încheie, după o vastă bibliografie (ce ar fi meritat să fie mai bine ordonată și structurată) cu un valoros glosar de termeni și cu câteva ilustrații edificatoare.

În concluzie se confirmă valoarea științifică, de necontestat, a lucrării publicate de dr. Ioan Viorel Popescu ce derivă din concepția și bogăția conținutului dar și din limpezimea formei în care a fost redactată.

Dr. Cătălin Balaci

RECENZIE

REMETEA MARE – CONTRIBUȚII MONOGRAFICE

IOAN TRAI, HORAȚIU RADA, GABRIEL RADA

Editura Eurostampa, Timișoara, 2009, 268 p.

Iată o carte monografică despre localitatea Remetea Mare, înscrisă acum în memoria satului bănățean datorită celor trei autori ai săi, Ioan Traia și frații Horațiu și Gabriel Rada, care au pus laolaltă, printr-o muncă de cercetare perseverentă, părți memorabile din ceea ce a rămas cunoscut în documentele din arhive, în ziare și reviste, în lucrările generale ori speciale ale celor care de-alungul vremurilor au avut preocupări importante în studierea așezărilor bănățene. Scrisă împotriva uitării, cartea se întoarce la obârșii și reconstituie nu numai trecutul acestui spațiu prin cele două viziuni existente la Remetea Mare, de altfel complementare, asupra istoriei satului și identitatea sa locală specifică, incluzând și dimensiunea culturală și etnografică.

Cele șapte capitole evidențiază diferite amprente ale așezării Remetea Mare: amprenta geografică în primul capitol **Cadrul geografic** (relief și structura geologică, clima, apele, vegetație, floră, faună), în capitolul următor (**Istoricul microzonei Remetea Mare**) amprenta istorică într-o dimensiune în care omul își definește aici importanța, din perioada veche a bronzului și până în prezent, cât și locuirea sedentară și neîntreruptă în această microzonă din jurul satului Remetea Mare prin descoperirile arheologice ori susținerile documentare: piese de aur din epoca bronzului; o cultură complexă a triburilor nord-tracice în perioada trecerii de la mileniul al II-lea și mileniul I î. Hr.; descoperiri arheologice în hotar între secolele II și III d.Hr.; locuirea în bordeie pe timpul migrațiilor; primă așezare românească datată din secolele IX-XI d.Hr. în voievodatul lui Glad și Ahtum; așezare feudală în secolele XIV-XV sub controlul regalității maghiare; așezare locuită în timpul stăpânirii turcești sub denumirea de Remete; sat locuit din districtul Timișoarei de către români sub stăpânirea habsburgică; așezare din comitatul Timiș după încorporarea Banatului la Ungaria; Remetea Mare ca și comună din județul Timiș-Torontal 1925; așezare în perioada interbelică, cu consecințele celui de-al doilea război mondial asupra locuitorilor, cu impactul reformei agrare din 1945, apoi al colectivizării pământului din 1956; centru comunal în 1968 care administra câteva sate; comună sub regimul comunist cu realizări și drame adânci în viața locuitorilor săi; comună după 1989 în regimul democratic.

Capitolul trei, **Biserica**, definește amprenta religioasă a locuitorilor de aici: tradiția lor creștină în cadrul bisericii ortodoxe și în lăcașurile lor de cult, viața religioasă de rit ortodox în timpuri diferite cu începuturi în perioada procesului de etnogeneză a românilor și cu continuitate până azi, reflectate în documentele vremii (maghiare, otomane, austriece, române) în toponimii ori descoperiri arheologice: botezul după credință grecească a voievodului Ahtum; ruinele unei mănăstiri care a fost inițial ortodoxă în apropierea Remetei Mari, datată secolul XII-XIV; întărirea elementului ortodox în zonă prin imigrarea sârbilor ortodocși între secolele XVI ȘI XVII în timpul ocupației turcești care a manifestat o anumită toleranță religioasă; jurisdicția Bisericii sârbe după ocuparea Banatului de către habsburgi; existența în anul 1767 a unei biserici la Remetea Mare care a fost sfințită în 1743, demolată în 1910 și zidirea alteia între 1910 și 1911 care dănuie și azi cu detalii despre construcție, pictură icoane și pictură murală, despre antimis, despre clopote, despre obiectele de cult, vizitele canonice, despre donatorii și binefăcătorii bisericii, colaboratorii preotului, adunarea parohială, epitropii bisericii, cântăreții și crâsnicii, casa parohială, monumentul eroilor comunei căzuți în primul război, despre preoții și statutul lor de a lungul timpului din 1767 și până la configurația actuală a preoților bisericii, despre hramul bisericii, registrele matricole, procesiunile religioase, despre troițe și cruci, despre cimitire, cărți de cult, cărți rituale, despre adunarea parohială cu lista membrilor ei.

Capitolul IV, **Școala și activitatea culturală**, definește dimensiunea educațională și culturală din zona Remetea Mare: începuturile învățământului, primii dascăli preoți, existența înainte de 1777 a unei școli populare românești organizate la Remetea Mare, dezvoltarea școlii într-un cadru legislativ începând cu anul 1774 sub dominație austriacă, dezvoltarea învățământului românesc sub impulsul intelectualilor bănățeni, absolvenții școlii de învățători din Arad născuți în Remetea Mare, dascăli calificați, prima școală (edificiu, materii de învățământ, plata învățătorilor), învățământul primar obligatoriu după crearea dualismului austro-ungar, școala confesională din Remetea Mare cu dascălii ei între 1776 -1976, frecvența elevilor, portretul dascălului Ștefan Stănescu cu realizările sale și a învățătorului Zărie Aurel, activitatea culturală, corurile și rolul lor, de la prima infiripare corală la corul femeiesc, căminul cultural, dansurile populare, Călușarii din Remetea Mare, trupa de dansuri Flori Remetene 2008, reprezentanți ai muzicii populare.

Capitolul V, **Toponomie. Așezări** explică mai întâi denumirea de Remetea Timișană, etimologia toponimului, importanța numelor de locuri, a numelor de ape în studierea și cunoașterea așezărilor umane, iar apoi unii termeni ca așezare, habitat, sat, vatra satului, intravilan, extravilan, gospodărie fără de care nu poate fi conceput modul de viață al comunității, continuând cu evoluția

---

obștilor sătești și a așezării Remetea Mare, locuințe vechi descoperite arheologic, alinierea la stradă, forma satului, ulițe, hotar, castelul Contelui Ambrozy.

Capitolul VI **Populații. Ocupații** definește amprenta ocupațională a locuitorilor din Remetea Mare precizând date despre populația comunei începând cu perioada stăpânirii habsburgice: număr de locuitori, naționalitate, sex, ocupații, recensăminte, dinamica demografică.

Ultimul capitol, al VII-lea, **Port. Tradiții. Obiceiuri**, prezintă succesiv evoluția portului popular în zona Remetea Mare și evantaiul tradiției obiceiurilor legate de viața de familie, de evenimentele importante din viața omului, nașterea, botezul, nunta, înmormântarea apoi marile sărbători creștine Paștele, Crăciunul și sărbătoarea așezării, ruga satului cu obiceiurile sale specifice locului.

Urmează inserarea bibliografiei selective, cuprinzând revistele, ziarele, lucrările generale și speciale consultate de cei trei autori în vederea documentării pentru realizarea acestei monografii. Sunt anexate apoi copiile a două documente din 2007, o cerere și răspunsul la ea.

44 de fotografii în alb –negru sau color sunt mărturii ale vremurilor trecute și prezente.

Cu acest conținut, cartea **Remetea Mare. Contribuții monografice** se înscrie în rândul acelor cărți valoroase, scrise de-a lungul timpurilor, păstrătoare a neuitării viețuirii oamenilor în satele din Banatul nostru, cel de demult și de până azi.

Melania Călărășanu

RECENZIE

TEXTILE ISTORICE DIN COLECȚIA MUZEULUI BANATULUI TIMIȘOARA SECOLELE XVIII-XX

HEDY M-KISS

Editura Brumar, Timișoara, 2009, 166 p.

În cazul în care am fi încercat să căutăm, în România anului 2007, o carte sinestătătoare dedicată unei colecții de steaguri și drapele, am fi găsit doar cea editată la Sibiu: *Steaguri din colecția Muzeului de Istorie din Sibiu*, format 21 X 20 cm, 71 de pagini, semnată, pe coperta II., de Mariana Daneș și Olga Beșliu. Muzeografele sibiene, de formație istorică, au prezentat în total 24 de piese, reprezentând steaguri ale nobilimii, steaguri provenite din biserici și steaguri ale breslelor și fraților calfelor, descriind, asemănător unei fișe analitice de obiect, prezentând fotografiile pieselor în ansamblu și câteva detalii.

Dar, iată, că în 2009, în rândul publicațiilor dedicate vexilologiei, a apărut o altă lucrare, de data aceasta la Timișoara, care se dovedește a fi cea mai complexă și reprezentativă în România, la ora actuală: *Textile istorice din colecția Muzeului Banatului Timișoara, secolele XVIII-XX*, format 23 X 32 cm, 166 de pagini, semnată de Hedy M-Kiss, artist textile-tapiserie, expert restaurator la Laboratorul de Conservare-Restaurare, din cadrul Muzeului Banatului. A fost editată de muzeul nostru, tipărită la Editura Brumar din Timișoara, fiind finanțată integral de C. J. Timiș. Fiind considerată o carte de excepție și de referință în domeniul cercetării textile, a apărut în seria Bibliotheca Historica et Arhaeologica, inițiată de dr. Florin Drașovean, volumul al XLVIII-lea.

Lucrarea începe cu o fotografie de epocă, din 1892, care ilustrează modul de prezentare a obiectelor muzeale din fostul Palat Muzeal timișorean, din Casa Wellauer, str. Lonovici, astăzi sediul Bibliotecii Academiei Române, str. Episcop Augustin Pacha. Acolo se poate zări steagul Comitatului Timiș precum și drapelul de luptă turcesc, posibil captură de război din 1716, considerată cea mai veche din colecție.

În dedicația cărții, Dan Leopold Ciobotaru, managerul Muzeului Banatului Timișoara, scrie „Cartea semnată de doamna Hedy M-Kiss constituie o primă încercare de a studia în întregime și a reda circuitului științific cultural, colecția de textile istorice, păstrată la Muzeul Banatului Timișoara, Secția de Istorie...

confirmă faptul (M.B.T., n. n.) că este deținătorul celei mai mari și complexe colecții textile istorice...din această parte a Europei”.

Sub genericul textile istorice, autoarea prezintă întreaga colecție de steaguri, drapele, fanioane, steme, blazoane, ferpare și panglici, toate având suport textil. Majoritatea acestora au fost realizate în micile manufacturi și ateliere, chiar și în Timișoara, în secolele al XVIII-XX-lea. Colecția nu a fost studiată în complexitatea ei, până în prezent, deși asemenea piese de patrimoniu, au ocupat un loc de seamă pe parcursul istoriei a 137 de ani a Muzeului Banatului. Cu atât mai mult, este salutară inițiativa și rezultatele cercetării d-nei Hedy M-Kiss privind descrierea cât se poate de complexă a acestei colecții valoroase.

În carte sunt prezentate în total 90 de piese, de diferite tipuri, după cum urmează: Steaguri ale istoriei moderne, 20 de piese, unele s-au păstrat doar fragmentar. A fost posibilă identificarea lor după însemne. Autoarea le consideră mărturii și documente ale unei istorii specifice Banatului, începând din secolul al XVIII-lea. Steaguri ale breslelor și asociațiilor industriale, 6 piese, atestă practicarea organizată a diferitelor orientări meșteșugărești și industriale pe meleagurile bănățene. Steaguri ale asociațiilor și reuniunilor civile, 13 piese, reprezintă mărturia unei bogate și excepționale activități muzicale, corale, școlare, sportive, funebre și de pompieri, în Timișoara secolelor XIX-XX. Sunt documente ale unei vieți culturale intense și organizate. Ferpare, blazoane și steme, 5 piese, constituie documente importante ale blazoanelor nobiliare, folosite în perioada secolului al XIX-lea. Panglici, 38 de piese, sunt în majoritatea cazurilor legate de activități corale și alte activități culturale comunitare. 15 panglici, după identificare, au putut fi atașate steagurilor corespunzătoare.

Această clasificare arată o structurare extrem de pragmatică. După fiecare capitol sunt atașate note bibliografice, referințe istorice și explicații extrem de pertinente și necesare înțelegerii problematicii prezentate, de către cititorul de astăzi.

Prezentarea patrimoniului textil este deosebit de complexă și nuanțată. D-na Hedy M-Kiss descrie forma, structura materială, modul de confecționare, analizează imaginile în lumina tehnicilor compoziționale, a reprezentărilor heraldice, simbolistice precum și a mesajelor istorice. Descrie starea de conservare, considerând că aspectele semnalate sunt strict necesare unei gestionări pe termen lung, a unei cunoașteri și ocrotiri, conservări și restaurări active, după caz.

În prefața cărții sale autoarea atrage atenția asupra fragilității acestui grup de patrimoniu mobil, care datorită atașamentului uman precum și a condițiilor de conservare se pot deteriora. Relatează, totodată, rolul și funcțiile steagurilor, pe parcursul istoriei și civilizației umane, face referiri complexe la cele două științe auxiliare ale istoriei, vexilologia și heraldica, care în cazul steagurilor se completează reciproc. Tot în Prefață, este amintită expoziția organizată de d-na

Hedy M-Kiss, *Vexilologia în imagini* (vezi, Agenda CJT, nr.6-7, 2009, p.5) în care autoarea a avut intenția inițierii publicului vizitator în lumea ezoterică și minunată a steagurilor, folosind o concepție și muzeotehnică nouă, pentru prima dată în Muzeul Banatului Timișoara.

Deși, la început, lucrarea a fost concepută ca un catalog de colecție, ulterior s-a îmbrățișat ideea unei cărți științifice, complexe, de tip album ilustrat, atrăgător, care apelează la simțurile și dorințele estetice ale cititorului. Acest concept s-a desăvârșit cu succes, descrierile științifice și imaginile pieselor formând un tot unitar. Textul descrierilor, redat și în limba engleză, prezentarea tipografică, reușită și elegantă, fac posibilă utilizarea acestei opere și în scopuri protocolare, atât la C. J. Timiș cât și la Primăria Municipiului Timișoara.

În selectarea imaginilor pieselor textile istorice, fotografiate de Sretko Milanovici, d-na Hedy M-Kiss a avut în vedere structura complexă ale acestora, fiind vorba despre piese unicate, totdeauna atașate unui grup social, determinante, incontestabile, față de alte obiecte ale comunităților umane. A fost necesară prezentarea întregii piese textile, avers și revers, a detaliilor semnificative, dar și a accesoriilor: franjuri și ciucuri, hampa, alături de vârful hampei, plăcuțele gravate, personalizate, cu numele acelor care au participat la sfințirea steagurilor, harnașamentele de purtare, sisteme de prindere a părții textile de hampă, etc.

Bibliografia bogată atestă preocuparea autoarei în a depista și a prezenta, în diferite publicații științifice, piesele de patrimoniu ale muzeului nostru, considerate de excepție. În lucrarea ei d-na Hedy M-Kiss militează pentru o cunoaștere pertinentă și o conservare garantată a pieselor, confecționate din materiale de proveniență organică, supuse vicisitudinii vremii. „Preocupările de cunoaștere și salvare a colecției de textile istorice, inițiate de subsemnata, vor continua și pe viitor, deoarece piesele patrimoniului cultural textil, prezentate în lucrare, constituie documente unicate, ale diversității multietnice și culturale specifice Banatului, extrem de prețioase din punct de vedere istoric și documentar, iar din punct de vedere artistic-estetic, sunt creații de vârf ale artei decorative textile, executate manual, în secolele XVIII-XIX.”, concluzionează d-na Hedy M-Kiss.

Notă: Prezentarea publică a cărții, *Textile istorice din colecția Muzeului Banatului Timișoara, secolele XVIII-XX*, de Hedy M-Kiss, s-a derulat în data de 22 octombrie 2009, în Foaierul Sălii Capitol, Filarmonica “Banatul” din Timișoara. Au prezentat Prof. univ dr. Marcel Tolcea, Muzeul de Artă Timișoara, Prof. univ. dr. Ioan Iovan, Facultatea de Artă și Design Timișoara și Ioan Szekernyés, U.A.P. Timișoara.

Dr. Andrei M-Kiss

CUPRINS

I. STUDII ȘI COMUNICĂRI

Andrei Milin	7
Legea tribului Vasojević- un exemplu de obicei al pământului în sud-estul Europei	
Ioan Viorel Popescu	15
Arhitectura instalațiilor tehnice populare (I). Cazul localității Topleț	
Maria Mândroane	23
Cultura maselor. Familii tradiționale și modele de conviețuire (III)	
Ioan Traia	33
Așezarea Petroman și ocupațiile principale ale locuitorilor	
Florin Zamfir	61
Rolul școlii românești din Banat în educația națională a elevilor în perioada dualismului austro-ungar	
Matei Buliga	79
Biserici de lemn din Dobrești	
Daciana Vuia	85
Colecția de icoane vechi pe lemn și sticlă a muzeului din Lugoj	
Melinda Dincă, Carmen Man	93
Sărbători ale grupurilor etnice din satul bănățean	
Marius Matei	107
Costumul tradițional din zona de câmpie a Banatului	
Diana Dincă-Zărie	115
Câteva dintre simbolurile universale regăsite în sistemul tradițiilor populare românești	
Melania Călărășanu	121
Replica unui sălaș slovac din Nădlac (jud. Arad) la Muzeul Satului Bănățean (II). Organizarea interiorului	
Maria Vasinca Hadiji	133
Etnia arabă- O nouă realitate a Banatului multiethnic	

Gherghina Boda	143
Aspecte ale vieții sașilor din Ardeal în perioada 1946-1947 relevate de documente hunedorene	
Magdalena Tincul	151
Obiceiurile de naștere și de botez la carașoveni	
Ioan Traia	157
Găteala capului la femeia din enclava Carașova	

II. MUZEOLOGIE. MUZEOGRAFIE

Cătălin Balaci	163
Muzeul virtual - Un posibil viitor	
Maria Magdalena Crișan	169
Muzeul de Artă Comparată de la Sângeorz-Băi	
Melania Călărășanu	175
Pedagogie muzeală aplicată la Muzeul Satului Bănățean - Trei proiecte educaționale în unul	

III. CONSERVARE-RESTAURARE

Ioana Popițiu	185
Considerații privind restaurarea și conservarea obiectelor din fier	
Hedy M- Kiss	189
Hampă și vârful steagului coral al minerilor din Anina-Steierdorf	
Hedy M -Kiss	193
Plăcuțe personalizate de pe hampa steagurilor din colecția Muzeului Banatului Timișoara	
Svetlana Salinački Krečkovic	199
Manevrarea, restaurarea și conservarea fragmentelor de dimensiuni mari și grele sub formă digitală	

IV. VARIA. RECENZII

Gabriela-Mariana Luca	209
Radna. Culegătorii de lacrimi	
Cătălin Balaci	219
Arhitectura casei bănățene secolele XVIII-XX. Ioan Viorel Popescu, 2009	
Melania Călărășanu	221
Remetea Mare. Contribuții monografice, Ion Traia, Horațiu Rada, Gabriel Rada, 2009	
Andrei M-Kiss	225
Textile istorice din colecția Muzeului Banatului Timișoara secolele XVIII-XX, Hedy M-Kiss, 2009	

